ספר

עדרי צאן

על חמשה חומשי תורה והמועדים

ביאורים על סוגיות בתורה הק׳ ומדרשי אגדות חז״ל,
מיוסדים על דברי גדולי הראשונים והאחרונים

מאתי

אבא צבי ניימאן

באלטימאר

שנת תשמ״ה לפ״ק

מהדורה PDFמיוחדת ע"י זכרון יעקב אליהו
כל הזכויות שמורות
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד
תשע"ג

כל הזכויות שמורות
©

כתובת המחבר

A.Z.Naiman
38 Ha Menio Dr.
Baltimore, MD 21215

6616Chelwood Rd
Baltimore, MD 21209
zichronyaakoveliyahu.org

Typesetting by:
Gottlieb Graphics
414-10th Street
Lakewood, NJ 08701
(201) 364-5828/363-8025

פ"נ
בעל אב וזקן יקר ואהוב
יעקב אליהו בן דוד ע"ה ניימאן
יליד באלטימאר מעורב עם הבריה
עוד בנערותו שימש גדולים בתורה
קיים מצוות בשדה מלחמה
ב אשת נעוריו שמח נ"א שנה
א ח נאמן עד דשבק חיים
ל אחר שנעשה ע"ז בשנים
יסורים סבל בסבר פנים
ה ניח אחריו בנים ובני בנים
ו כולם עוסקים בתורה וחסדים
נפטר ח' שבט תשם"ה לפ"ק
ת נ צ ב ה

ספר זה מוקדש

לכבוד הנדיב הנכבד מוקיר אורייתא ולומדיה

ה"ה ידידינו היקר

הרב יעקב סטראם לאי"ט

ורעיתו היקרה ונכבדת

מרת ברוינדל מרים תח'

מחשובי עיר באלטימאר

אשר תרמו מהונם בעד הדפסת הספר.

ויה"ר שיתברכו משמיא בכל מילי דמיטב ברוח ובגשם,

וירוו רוב נחת בהצלחת בניהם נפתלי, דוד אברהם, וזאב ארי, ובתם אילנה חוה,

והשי"ת יאריך ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים בבריאות עושר וכבוד וכל טוב.

יעקב יצחק הלוי רודרמן
באלטימאר. מד.

RABBI JACOB I. RUDERMAN
400 MT. WILSON LANE
BALTIMORE, MD. 21208

הנה הרה"ג הנעלה ויקר ערך מאד חו"ב ה"ר אבא צבי ניימאן מחשובי לומדי בית מדרשנו נשאו לבו כעת לסדר כתבי חידושיו והם המה עיונים מחודדים ומפולפלים בהרבה סוגיות ממדרשי אגדות חז"ל ערוכים על כל פרשיות התורה המבארים דבריהם הקדושים הדק היטב על פי יסודות נאמנים שקלט בבקיאות רב מספרי גדולי דור דור ומפרשיו וודאי יהנו קוראיו מדבריו המתוקים מדבש ולכן אמינא כי ראוי להעלותם על מזבח הדפוס ויהנו רבים מאורו כי טוב.

יום י"ד מרחשון משת"ה לפ"ק.

יעקב יצחק הלוי רודרמן

משה פיינשטיין
ר"מ תפארת ירושלים
בנוא יארק

RABBI MOSES FEINSTEIN
455 F. D. R. DRIVE
New York, N. Y. 10002
—
ORegon 7-1222

בע"ה

כ"ח סיון תמש"ה

הנה הבחור החשוב והנעלה הר"ר אבא צבי ניימאן שליט"א, בא והעלה על שלחן מלכים, מאן מלכי רבנן, מתורתן של בעלי מחשבה, ובעלי עבודה, מדורות שלפנינו, ערוכים דבריו ומסודרים על כל פרשה ופרשה, דבר דבור על אופניו בבנינים נאים, אשר על אדני פז הם מיוסדים, ובודאי שימצא חן בעיני כל קוראיו, ויישר כחו וחילו שמוציאם לאור ופתח פתח בסקירה פנימית על ענינים רמים ונשגבים, ויזכה להוציא עוד ממעונותיו חוצה.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה,

משה פיינשטיין

OVADIA YOSSEF
RICHON LEZION CHIEF RABBI OF ISRAEL

עובדיה יוסף
ראשון לציון חרב הראשי לישראל

ב"ה. ירושלים JERUSALEM כ"ד אדר תשמ"ה

שנת "צדק ומשפט מכון" כסאך לפ"ק

הסכמה

הן חמותי ראיתי אור יקרות חידושי תורה על חמשה חומשי תורה ומועדי השנה, מעשה ידי אומן. נטע נאמן. פה מפיק מרגליות. דורש כתרי אותיות. הרה"ג חריף ובקי משנתו זך ונקי כש"ת רבי אבא צבי ניימאן שליט"א. עברתי בין בתרי אמרותיו, ונהנתי מאד מחידושיו וסברותיו, המיוסדים על אדני פז, הקדמות נכונות וישרות, על פי מאמרי חז"ל ראשונים ואחרונים. תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו, צוף דבש אמרי נועם מתוק לנפש ומרפא לעצם. אייש חיליה לאורייתא.

והנני מברכו שהשי"ת יזכהו לברך בקרוב על המוגמר לזכות את הרבים, ועוד יפוצו מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה ברבות הטובה גם עד זקנה ושיבה. והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח.

בברכת התורה
עובדיה יוסף

ישיבת נר ישראל

NER ISRAEL RABBINICAL COLLEGE
400 MT. WILSON LANE
BALTIMORE, MARYLAND 21208

בס״ד

הנה הביא לי הרה״ג הר״ר אבא צבי נייאמאן שליט״א ספר שחיבר על המקרא. וכבר קיבל הסכמות מאת גדולי זמנינו ששבחו את המחבר ואת ספרו. ורוצה ממני ברכה ורצונו של אדם וכו׳.

הנה מצאתי שהצליח ה׳ דרכו לגלות שילוב סוגיות במקרא בעמקות ורחבה. והראה בעליל שדברי מחשבה והשקפה טעונים עיון נמרץ ועמילות גדולה להעלות מרגניתות ממים אדירים. ומאירים הם דבריו לעינים.

וברכתי שיזכה לעורר מחשבות בההוגים בספרו לעמילות ועיון.

כפי אוהבו ומברכו

שמואל יעקב וינברג

תוכן העניינים

בשער הספר יג

הקדמה טו

בראשית
למך ובניו 1

נח
ארץ כנען . 5

נח-ב׳
דור הפלגה. 7

לך לך
מלחמת כדרלעומר 11

וירא
אבימלך וארץ פלשתים 15

וירא-ב׳
משתה הגדול 17

חיי שרה
מערת המכפלה 22

חיי שרה-ב׳
ישמעאל ובני קטורה 25

תולדות
עדשים ומכירת הבכורה 30

תולדות-ב׳
מחלת בת ישמעאל 35

ויצא
התרפים 37

וישלח
דבורה מינקת רבקה 44

וישב
אבר מן החי 46

מקץ
מנחת יעקב. 49

ויגש
ארץ גושן 53

ויגש-ב׳
אדמת הכהנים 55

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויחי
גד גדוד יגודנו 60
ויחי-ב׳
גרן האטד 66

שמות
שפרה ופועה 70
וארא
כבד לב פרעה 74
בא
הדם על הפתח. 79
בא-ב׳
זבת חלב ודבש 82
בשלח
עמוד הענן 87
בשלח-ב׳
השלו 91
יתרו
כנפי נשרים. 96
יתרו-ב׳
מזבח וברזל. 99
משפטים
תשלומי ד׳ וה׳ 102
תרומה
עצי שטים 105
תצוה
ציץ 110
כי תשא
חור בן מרים 113
כי תשא-ב׳
נקרת הצור 116
ויקהל
שם טוב 122
פקודי
הכיור וכנו 127

ויקרא
ברית מלח. 131

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

צו
תרומת הדשן . 134
שמיני
שמונה שרצים. 138
תזריע
ימי טוהר 144
מצורע
זיבה . 148
אחרי מות
כיסוי הדם 152
אחרי-ב׳
עבודת המולך 153
קדושים
שעטנז 157
אמור
עומר 161
בהר
רבית. 164
בחקותי
ערכין 168
במדבר
הדגלים 171
נשא
עגלות הנשיאים 176
בהעלותך
החצוצרות. . 181
שלח
הנפילים 184
שלח-ב׳
המעפילים. 185
קרח
דתן ואבירם 190
חקת
באו חשבון 194
בלק
משעול הכרמים 197
פינחס
הר העברים . 201

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מטות
מלחמת מדין 205
מסעי
המסעות . 209
דברים
חרמון 216
ואתחנן
ספר הישר 219
עקב
הצרעה 223
ראה
הר גריזים 226
שופטים
עגלה ערופה. 230
כי תצא
מעקה 234
כי תבא
הברכות 236
נצבים
נצבים 239
וילך
סימנים 241
האזינו
צור ילדך תשי 246
וזאת הברכה
לא כהתה עינו 249
פסח
מכת בכורות 253
שבועות
הר סיני 259
ראש השנה
תפוחים 263
יום הכפורים
בנות ירושלים 267
סוכות
שמחת בית השואבה 270
סוכות-ב׳
ירבעם בן נבט . 275

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חנוכה
יוסף וחנוכה 279
פורים
חרבונה 286

מפתח המקראות 292
מפתח הענינים 298

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בשער הספר

מה אשיב לה׳ כל תגמולוהי עלי. מודה אני לפניך ה׳ אלקי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש וכו׳. וב״ה היתה לי הזכות להעמיק בתוה״ק ולחדש חידושים ועכשיו לברך על המוגמר בהעלותי את החידושים על מזבח הדפוס.

והנה זיכני השי״ת ללמוד הרבה שנים בישיבה המפוארה ישיבת נר ישראל הק׳ דבאלטימאר, ולדלות מן הבאר אשר כרה מרן ראש הישיבה הגאון הגדול מורנו ורבנו הרב יעקב יצחק הלוי רודרמן שליט״א, ולראות גדלות בתורה כמו שהיתה בדור שעבר. ואזכיר את הכרת הטוב שלי למרן שליט״א על אשר יש לו אזן שומעת לכל צרכי ועניני.

ותודתי נתונה גם לכל הרמי״ם והמנהלים בישיבה הק׳, ובפרט למורנו הרה״ג הרב שמואל יעקב וינברג שליט״א, ומורנו הרה״ג הרב יעקב משה קולפסקי שליט״א, והרה״ג הרב משה הלוי אייזמאן שליט״א. ובפרט רציתי להכיר טוב להרה״ג הרב נחום מאיר הלוי לנסקי שליט״א אשר הדריך אותי בלימוד מדרשי אגדות חז״ל ויעץ הרבה בעניני הספר הזה.

ועוד אודה לה׳ שהיה לי הזכות ללמוד תחת מרן הגאון הגדול מו״ר הרב חיים שמואלביץ זצ״ל בישיבה הק׳ דמיר אשר בירושלים עיה״ק. ותודתי נתונה לכל הרמי״ם ומנהלים דשם. ואזכיר כאן גם את הכרת תודתי להרמי״ם ומנהלים בישיבת חפץ חיים דבאלטימאר, ובפרט להרה״ג הרב יוסף נחמן ראטענבערג שליט״א שהשריש בי ובחברי השאיפה לעלות בתורה.

ובמה אוכל להודות להורי היקרים ר׳ יעקב אליהו ניימאן נ״י ואמי מורתי רחל דבורה תח׳, (בתו של מו״ז ר׳ יוסף משה הלוי סיגל ה׳ יאריך ימיו, אשר פעל הרבה להניח יסוד של שמירת תורה ומצוות בעירנו), אשר הדריכו אותי מילדותי ללכת בדרך האמת.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויה"ר שירוו רוב נחת מבניהם ר' יצחק נ"י ורעיתו חיענא ציטא תח', הרב שלמה ליב נ"י ורעיתו גיננדל פיגא תח', ודוד נ"י. ויזכו לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצוות ולאריכת ימים טובים.

והנה להביא את הספר לדפוס קבלתי סיוע מכמה מחברי וקרובי בין בעדוד בין בעצות ובין בממונות. ואביע תודתי לכולם ובפרט להרב יששכר דב בירנבוים, הרב בנימין זאב האלצער, הרב אברהם הופמאן, ר' גבריאל הרזיג, ר' פנחס ווידסלבסקי, הרב יואל יצחק ינקלביץ, הרב חיים לויאר הרב דוד ליכטמן, הרב פישל מייעל, הרב אברהם ישעיה מיליקובסקי, ר' פינחס ניימאן, הרב שלמה סוויבר, הרב עזריאל אברהם סיגל, הרב דוד כ"ץ, הרב שמעון קרסנר, והרב מרדכי שוחטוביץ. ותודה מיוחדת נתונה להרב זאב גוטליב על עצותיו הערותיו וסבלנותו ועל העבודה הנאה שעשה להכין דבר מתוקן ומפואר לדפוס.

וקראתי את הספר בשם עדרי צאן, כי צא"ן הוא ר"ת של שמי. והפירושים האלו הם העדרים אשר זיכני בהם ה'.

ואחתום בתפלה שאזכה להמשיך לישב באהלי תורה להעמיק בתוה"ק ולחדש חידושים, ולחזות בנועם ה' ובהיכלו בביאת גואל צדק בב"א.

אבא צבי ניימאן

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הקדמה

הנצי"ב בהקדמתו לפירושו על התורה מביא מחז"ל שהתורה נקראת שירה. ומבאר שיש לתורה טבע השירה שהוא דבור בלשון מליצה. שאין הספור שבה מבואר יפה אלא שיש לעשות הערות ופירושים לדקדוקי הלשון. ומושכל עוד שאין אדם יכול לעמוד על דקדוק דבר ה' אם לא שמכוין לאיזה דבר הלכה או מוסר ואגדה הבא בקבלה בדברי חז"ל.

ומביא הנצי"ב עוד, שטבע התורה דומה לטבע שמים וארץ. שקודם שבאים לידי עיון בלשון התורה וכללותיה אם נראה מקרא משונה בלשונו כסבורים שהוא מקרה ודבר ריק ח"ו. אבל אחרי שנעמוד על העיון ויהיה נודע שכך הוא טבע הספר, שוב נלמוד מזה ענין רב לכמה מקראות וידיעות בהלכה או באגדה. ויש לנו להוסיף ולבאר כללים חדשים בכל דור אע"פ שלא נתפרשו מקודם. עכת"ד. וע"ש עוד.

ולפי דבריו יתכן שבדור אחד יהיה עסק בדרך של הבנת התורה שלא עסקו בו כ"כ בדורות הקודמים. ואם כן אין לנו לתמוה במה שמוצאים שבדורות האחרונים התפתח הדרך של סוגיות בהבנת התוה"ק.

והיינו, כמו בלימוד הגמרא מעמיקים להבין את כל הסברות באיזה ענין וממנו מבארים כמה ענינים אחרים הנוגעים לסוגיא הזו, כן בלימוד חומש ע"פ אגדות חז"ל יכולים להעמיק למצוא המחשבות והיסודות בפרשה אחת וממנה לבאר פרשיות אחרות בחומש ובנ"ך ולא נחשוב שכל פרשה צריכה להיות דבר מופרד בפני עצמה, כי יש אחדות לכל התורה כולה.

ובספר זה המוגש לפניך נסיתי ללכת בדרך זה, להבין את פרשיות התורה בדרך סוגיות. וכמו שבלימוד גמרא צריכים להביא ראיות לחזק כל פירוש, כן בפירושים אלו חזקתי את דברי בראיות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

והנה הבאתי כמה ראיות מדקדוק הלשון של תיבות של הפסוקים. ומדברי חז"ל בברייתא דל"ב מדות באגדה דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי רואים שיש ללמוד מלשון תיבות התוה"ק. למשל:

א) המדה הט"ז היא "דבר שהוא מיוחד במקומו". ומפרש המהרז"ו (בפי' מדרש תנאים על הברייתא) דבר שיש לו ד' שמות ורגילים לקראו בג' מהם, ובמקום אחר נשתנה לקראו בשם הד', יש בדבר הזה טעם במה שנתיחד ענין שם זה כאן ולא שם אחר.

ב) המדה הכ"ח היא "דורשים ממעל באגדה". ומפרש המהרז"ו שזה ענין לשון נופל על לשון ודומה לו באותיות ונקודות. וזה יכול להיות בשם הנגזר משם כגון אד"ם מאדמ"ה, או בתיבות דומים אע"פ שלא היו בזמן אחד ואינם סמוכים כלל בפסוק והצירוף הוא ע"י שכר או עונש באיש אחד (וע"ש עוד שמאריך לבאר מדה זו.)

ואנו מוצאים את זו גם בדברי הראשונים. לדוגמא, הבעל הטורים כמה פעמים לומד מתיבות שוות בתנ"ך אף שהן לכאורה כתובות בענינים שונים. ובספר הזה נביא ראיות מלשון הפסוקים שמוכיחות את המחשבות וסברות המקרבים את הרחוקים ונראה שהם באמת ענין אחד.

ומובן שכל הפירושים צריכים להיות מיוסדים על דברי חז"ל, כדברי הנצי"ב הנ"ל. וכמו שבחלק ההלכה של גמרא מדייקים בכל הפרטים בדברי חז"ל, כן באגדות צריכים להכיר שכל דבריהם הם בתכלית הדקדוק. ואם מביאים פסוק אחד של תנ"ך כשהיו לכאורה יכולים ללמוד ענין זה ממקום אחר, צריכים אנו להבין למה בחרו ללמוד ענינם משם דוקא. ואם מגידים לנו פרטים באגדותיהם שלכאורה מיותרים הם, צריכים אנו לחתור ולמצוא מה שיכולים ללמוד מפרט זה. ודקדוק זה רואים בספרי המהר"ל שהוא מעמיק להבין ולפרש כל פרט ופרט באגדות חז"ל.

*

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

והנה היסודות וההשקפות בספר זה לא חדשתים מלבי אלא כולם נמצאים בספרי גדולי קדמוננו הראשונים והאחרונים ורק עליהם מבוססים כל הפירושים. וסדרתי בסוף הקדמה זו חלק מהיסודות בלשונם כדי שיבוארו דבריהם יותר ע״י הסדור. ואח״כ בתוך הפירושים בספר, כשהבאתי יסוד שמבואר בהקדמה ציינתי לעיין בהקדמה בענין זה. וע״י מפתח הענינים בסוף הספר תוכל למצוא כל המקומות שיסודות אלו מובאים. ובזה יובנו הפירושים וגם היסודות ביתר ביאור.

ותקותי נתונה שספר זה יהיה לתועלת ללומדי תוה״ק ואגדות חז״ל. והנני מכיר שיש להוסיף ראיות על איזה פירושים או לתרץ איזה דקדוקים בדרך אחר. ואני אשמח לקבל הארות והערות להגדיל תורה ולהאדירה.

ואלו הם היסודות של גדולי קדמוננו בלשונם הק׳. רק בשינוים קלים והוספת נופך משלי לחבר את דבריהם על הסדר. וציינתי את המקור של כל דיבור ודיבור. (והציונים של ספר דעת תבונות וספר הכללים של הרמח״ל הם ע״פ הוצאת הרה״ג הרב חיים פרידלנדר שליט״א.)

★ ★ ★

תכלית בריאת העולם

הנה מה שהורונו חז״ל הוא שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה׳ ולהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי והעדון הגדול מכל העדונים שיכולים להמצא. ומקום העדון הזה באמת הוא העולם הבא, אך הדרך כדי להגיע אל מחוז חפצנו זה הוא זה העולם. ועל כן הושם האדם בזה העולם בתחלה, כדי שעל ידי האמצעים של המצוות יוכל להגיע אל המקום אשר הוכן לו שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי האמצעים אלה. (מסילת ישרים פ״א)

כי הא־ל ית״ש הוא תכלית הטוב ודאי ואמנם מחק הטוב הוא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

להטיב וזה הוא מה שרצה הוא ית״ש לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם. וכדי שתהיה ההטבה הטבה שלימה, ידע שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בשת פנים בקבלת הטוב כמי שמקבל צדקה מאחר. (דעת תבונות סי׳ י״ח)

אבל הטוב א״א שימצא אלא בה׳. על כן גזר שמציאות ההטבה הזאת תהיה במה שיתן מקום לברואים לשיתדבקו בו ית״ש באותו השיעור שאפשר להם שיתדבקו. ועל ידי שהאדם יקנה הטוב בעצמו, נקרא קצת התדמות בשיעור שאפשר אל שלימות ה׳. (דרך ה׳ ח״א פ״ב)

★ ★ ★

תיקון הבריאה

ועל כן ברא את האדם חסר, כדי שישלים את עצמו ויהיה שלימותו שכרו בזכות מה שטרח להשיגו. וה׳ גזר שהעושה המצוות יהיה מתקרב אליו, ותתעצם בו מדרגה מן השלימות. והפך זה העבירות. כל מעשה מהן שיעשה האדם חס ושלום יתרחק ע״י מה׳ מדרגה מה, ותתעצם בו מדרגה מן החסרון. (דע״ת סי׳ כ״ח, ודרך ה׳ ח״א פ״ד)

והנה לשיהיו במציאות הענינים השונים של שלימות וחסרון ותמצא האדם באפשרות שתקנה השלמות ותעדר מן החסרונות ושימצאו האמצעים לדבר הזה, הנה ודאי שפרטים רבים ושונים צריך שימצאו בבריאה, ויחוסים רבים בין הפרטים האלה. ועל כן כל הבריאה נבראת חסירה, והחסרון הוא הרע אשר מצוי עתה ועומד להתבטל. ועל האדם המשא הזה להשתדל לבטל הרע ממנו בראשונה, ואחריו מכל הבריאה כולה לפי מה שנוגע לו. וזה ענין המדרש (יל״ש הושע סי׳ תקל״ב) משל לצור גבוה שהיה עומד על פרשת דרכים ובני אדם נכשלים בה, אמר המלך סתתהו קמעא קמעא עד שתבא השעה ואני מעבירו מן העולם. כי באמת ה׳ הניח חלק בתיקון העולם ושכלול הבריאה, עד שנמצא תיקון

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הבריאה כביכול מחולק בין הקב"ה והצדיקים, שאינו נשלם אלא בשניהם. (דרך ה' ח"א פ"ב ודע"ת סי' צ"ו וסי' קנ"ח)

וה', אחר שברא כל העולמות, ברא את האדם בריאה נפלאה כח מאסף לכל המחנות, שכלל בו כל אורות הנפלאות והעולמות שקדמו לו. וכל הכחות פרטים הנמצאים בכל העולמות העליונים ותחתונים, כולם נתנו כח וחלק מעצמותם בבנינו, ונכללו בו במספר פרטי כחותיו שבו. וזה כל האדם שכל כח פרטי שבו מסודר נגד עולם וכח א' פרטי מסוד השיעור קומה של כלל הכחות והעולמות שמסודרים כביכול כתבנית קומת אדם. וכן המצות כולן קשורין ותלוין במקור שרשן העליון בשיעור קומה של העולמות כולם, שכל מצוה פרטית בשורשה כוללת רבי רבוון כחות ואורות מסדרי השיעור קומה. ובעשות האדם רצון קונו ומקיים באיזה אבר וכח שבו אחת ממצות ה', התיקון נוגע לאותו עולם וכח העליון המקבילו לתקנו. וכן להיפך ח"ו, בפגום א' מכחותיו ואבריו ע"י חטאתו אשר חטא, ג"כ הפגם מגיע לפי שרשו לאותו העולם והכח העליון המכוון נגדו. (נפש החיים ש"א פ"ו)

★ ★ ★

הנהגת ה' בעולם

ואע"פ שעולם הזה הוא מקום לעבודת האדם והנהגה של שכר ועונש התלויה במעשה בני אדם, לא רצה ה' להניח עולמו כך שיהיה תמיד הולך וסוער בשותפות הטוב והרע. אלא מטעם טובו הגדול היה לשים הנהגה אחת ועצה עמוקה לסבב כל הדברים מתוך הטוב ורע עצמו אל התיקון השלם. ואם כן, בכל מדה ומדה שה' מודד לנו נבחין שני ענינים, הנראה והנסתר דהיינו הנראה הוא השכר והעונש, והנסתר היא העצה העמוקה הנמצאת תמיד בכל מדותיו להביא בהן את הבריות לתיקון הכללי. כי אין לך מעשה קטן או גדול שאין תוכיות כוונתו לתיקון השלם, שהקב"ה אינו רוצה אלא בתיקון בריאתו ואינו דוחה הרשעים בשתי ידים, אלא אדרבא מצרפם לכור להתקן. ועל כן

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נדע שבהיות שרצה האדון להשקיף בחק טובו על בריותיו, הנה כל המעשים המגיעים לנו עתה על פי דרך השכר ועונש יש בתוכם מה שאין בברם ודאי, מה שמגלגל ומסבב בטובו תמיד להשלים תיקוננו. (דע"ת סי' נ"ב-נ"ד)

ומה שהוא בהנהגה הוא בבריאה, ועל זה אומר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. וכנגד הנהגת שכר ועונש, עשוי גופו של אדם ימין ושמאל בהכפל דבריו לכאן ולכאן, שתי עינים שתי אזנים שתי ידים שתי רגלים, כמו שגם מדתו ית' כפולה היא אם לחסד אם לשבטו, להימין לזכות או להשמאיל לחובה. אבל ההנהגה של רצונו להטיב אחת היא לשלוט על כל החסר להשלימו, וכן הדבר בנשמה, שכל הכחות יש בה אבל בלא חילוק אברים אלה כאברי הגוף. וכמו שהנשמה מפעילה את הגוף כן הנהגת ה' הנסתרת מפעילה את הנהגת שכר ועונש הגלויה. (שם סי' פ')

ההנהגה של שכר ועונש הגלויה לנו היא מעלמא דאתגליא, וההנהגה הנסתרת היא מעלמא דאתכסיא. (כללים ראשונים סי' ל"ב)

★ ★ ★

חסד ודין

בהנהגה של שכר ועונש ההשגחה צריכה להשתנות לפי מעשי התחתונים, כי לפעמים יהיה פועל חסד לשלם טוב ולפעמים דין להעניש לראוי לו, על כן נסדרה ההנהגה בחסד ודין. ובאמת יש לפעמים שיהיה הקב"ה פועל חסד גדול וגמור למחול כל פשע, ויש לפעמים שפועל דין תקיף שיקוב הדין את ההר ולדקדק אפילו כחוט השערה. ויש מדה אמצעית בין החסד והדין, ונקראת רחמים. הרי ההנהגה מתחלקת לחסד דין ורחמים. ולא תהיה שום פעולה שאינה מורכבת מג' מיני פעולות אלה, חסד דין רחמים. (ספר הכללים עמ' של"א, של"ד)

כלל המקרים הנולדים בנמצאים מתחלק לשני מינים, והם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תיקון והפסד, ופעולת שני הענינים האלה נקראת הטבה והרעה. שורש ההטבה נקרא חסד, שורש ההרעה נקרא דין, והממוצע בין ההטבה וההרעה נקרא רחמים. והנה כל מה שהוא ריבוי השפעה והארה נקראהו חסד, וכל מה שהוא העלם ומיעוט נקראהו דין. (שם עמ' שי"ג)

להקב"ה אין שום גבול, אבל רצה לברוא כל נבראיו בגבול. והנפרדים, ובפרט הגשמים, הם כך מפני רוב היות נגבלת ההארה בהם, שהם נשארים חשוכים. והגבול הוא ענין הדין המצטרך דוקא לצורך הנמצאים, והחסד הוא בחינת ההארה והתפשטות. והנה בריאת העולם היה בדין, והוא הגבול הזה הניתן בראשונה אל ההארה. (שם עמ' ש"מ)

בתבנית ודמות האדם מראה הקב"ה את כל סדרי המדות וההנהגות שלו. ובגוף האדם יש ימין ושמאל כמו שגם מדתו ית' כפולה היא, אם לחסד אם לשבטו, להימין לזכות או להשמאיל לחובה, כנ"ל. (דע"ת סי' פ')

וגם כל שאר בריאת העולם הם כך, כל אחת ואחת דוגמא לאחד מסדרי הנהגתו ית', וכיוונה המחשבה העליונה לעשות לכל סדרי הנהגותיה דוגמא בעולם הזה. ומכאן נמשך רוב המון הבריות, שכל בריה ובריה מראה על אחד מסדרי הנהגתו ית'. ונמצאו כל מידותיו ית' כמו שרשים, והבריות ענפים להם ממש. (דע"ת סי' ק"ן)

ואולם עניני ההנהגה מובנים הם אצלנו, כי הנה נבחין מה שהוא הטבה ומה שהוא הרעה, מה שהוא ריבוי הארה ומה שהוא העלם וחסרון. אבל הנמצאים למיניהם כפי אורותיהם העצמיים אינם נודעים לנו. דרך משל, נאמר שהזהב יוצא מן הדין ורומז עליו, והכסף מן החסד ורומז עליו וכיוצא בזה, ואנחנו לא נבחין יותר דין בהמצאת זהב מבהמצאת הכסף, ולא יותר חסד בהמצאת הכסף מהזהב. אבל הכוונה, שמן המדה שממנה נשפע החסד בהנהגה, יוולד הכסף בנמצאים, וכן כל כיוצא בזה. (ספר הכללים עמ' שי"ד)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וכן בזמן, פעמים עיקר ההנהגה הוא מחסד, ופעמים מדין. למשל, בלילה נוהג הקב"ה בעיקר בהנהגת מדת הדין ועל כן יש בלילה כחות הרע, וביום הוא עיקר זמן שליטת מדת החסד. (שם משמואל פ' משפטים תרע"ג שמבאר הזוה"ק)

ומכל הנ"ל, באים כמה דברים שעושה האדם כדי שתתגבר מדת החסד על מדת הדין. לדוגמא, בנטילת ידים של שחרית נוטל הכלי של מים ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו, כדי שיריק מים על ימינו תחילה. (ש"ע או"ח סי' ד' ס"י והט"ז שם)

★ ★ ★

השבע מדות

אע"פ ששורש הנהגת משפט ה' של שכר ועונש באה ממדות חסד דין ורחמים כנ"ל, מ"מ יש מדות אחרות, שבהן מנהיג ה' את העולם הזה ע"י החסד דין ורחמים. ויש שבע מדות (ששלש העיקריות שלהן הן חסד דין ורחמים) שהן שורש וסיבות לכל עניני העולם הזה בכל פרטיו. והנהגת הטבע היא תחת מספר שבעה, כשבעה ימי הטבע שבהם נברא עולם הטבעי אחרי ששת ימי המעשה בא יום השביעי יום השבת, שהוא מעין עולם הבא עולם הרוחני השבת היא הרוחניות ששייכת עדיין בעולמנו המשלימה את ששת ימי המעשה. (כללים ראשונים סי' כ"ג, מכתב מאליהו ח"ב עמ' 115 בביאור דברי המהר"ל)

★ ★ ★

העשר מדות

ואע"פ שיש רק שבע מדות ושרשים להנהגת שכר ועונש של עולם הטבע, זה בההנהגה הגלויה לנו. אבל תכלית בריאת העולם היא מה שרצה ה' להטיב לברואים. וגם הנהגה זו של רצונו להטיב פועלת בעולם הזה, אלא שהיא נסתרת, כנ"ל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

והמדות שחידש ה׳ לצורך הנבראים הם עשר. השבע מדות הן שרשי החומריות, והג׳ ראשונות הן שרשי הדעה והשכל וכל שאר עניני הנשמה. הנהגת הטבע באה מהשבע מדות, ונסים ונבואה וכל מה שלמעלה מן הטבע באים ממה שהוא למעלה מהן, הג׳ ראשונות. (כללים ראשונים סי׳ כ״ג)

מספר עשרה הוא מיוחד בכל מקום למדריגה הקדושה, עד שהמספר הזה מגיע אל מדריגת עולם הנבדל והקדוש. ולכך נברא העולם בעשרה מאמרות דוקא, להורות על מדריגה עליונה קדושה שיש לעולם. (מהר״ל בדרך החיים פ״ג מ״ו ופ״ה מ״א)

במס׳ ערכין (י״ג:) כנור של מקדש של ז׳ נימין, ולימות המשיח של שמונה, ולעולם הבא עשרה נימין. כי השיר מורה על שלימות. לכך אמרו כי שלימות של עולם הזה אינו רק עד ז׳, כי העולם הזה הוא עולם הטבע שנברא בשבעת ימי בראשית. ולימות המשיח של שמונה נימין, כי השלימות שיהיה לימות המשיח יהיה על הטבע. ולעתיד שלא יהיה טבע גשמית כלל, אבל השלימות יהיה נבדל לגמרי. אז יהיה הכנור של עשרה נימין, כי העשרה נימין מורים על קדושה אלקית, כי העשירי הוא קודש ומורה על עולם הבא שהוא עולם קדוש. (מהר״ל בנצח ישראל פי״ט)

★ ★ ★

יחוד ה׳

כשנשיב אל לבנו כל סדרי מעשיו ית׳, הנה מה שמתברר לנו מכל זה בירור גמור הוא עוצם יחודו יתברך. שכל שאר מעלות שלמותו הבלתי בעלת תכלית אינם מתבררים אצלנו כלל, שאין בנו כח להשיג אותם. דרך משל, ידענו שהוא חכם אבל לא השגנו סוף חכמתו, ידענו שהוא יודע ולא השגנו ידיעתו. אבל יחודו אדרבא זה מתגלה לנו בירור גמור. שאנו יכולים ומחויבים להשיג שהקב״ה הוא אחד יחיד ומיוחד, ואין לו מונע ומעכב כלל ועיקר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בשום פנים ובשום צד, אלא הוא לבדו מושל בכל, לא מבעיא שאין רשות נגדו ח״ו אלא הוא עצמו בורא הטוב והרע, ואין אחר תחתיו שיהיה לו שליטה בעולם. ולא עוד, אלא שהוא לבדו משגיח על כל בריותיו השגחה פרטית. ומעוצם יחוד שליטתו הוא שאין לו שום הכרח וכפיה כלל, וכל סדרי המשפט תלויים ברצונו. הנה כשרוצה משעבד רצונו כביכול למעשי בני האדם, וכשהוא רוצה אינו חושש לכל המעשים ומטיב בטובו למי שרוצה. (דע״ת סי׳ ל״ד-ל״ו)

וכשרצה הרצון העליון לבנות עולמו ולנהגו על ענין זה, מזה נמשך ונולד כל ההילוך של חסרון האדם, ושלמות עבודתו, וקיבול שכרו, מה שלא נמשך משום סדר אחר (שם סי׳ ל״ו)

שאם היה רוצה הקב״ה לגלות כל שאר מעלות שלימותו, כיון שהם כולם רק מעלות של טוב אין בגדרם אלא קיום הטוב, ולא היה שייך בגילוים עשיית הרע. אך ברצותו לגלות היחוד שבגדרו יש שלילת הרע, הנה שייך לעשות הרע ולשלול אותו מן המציאות המוכרח והשליטה, כדי שיהיו כל חלקי הגדר מתגלים היטב. ואם כן, כשבחר שמה שיתגלה משלמותו יהיה יחודו ית׳, אז נמשך מזה שיהיה חסרון בנבראיו. (שם סי׳ ל״ח-מ׳)

והכוונה התכליתית היא להעביר כל הרעה, ועל כן שם לו חק ומשפט לגלות פני טובו הנסתרים. וזה או על ידי מעשי המצוות שיעשו בני האדם, אמנם אם לא יטיב הנה אעפ״כ ירצה היחוד העליון להתגלות, כי לא לנצח יסתיר פניו מעולמו; אך בחימה שפוכה ימלוך על החוטאים האלה בנפשותם ונשאו את עונם עד יתמו חטאים מן הארץ, או כי יכנע לבבם הערל וישובו ויחיו. וכשיתאמת להם ענין היחוד, משם והלאה יתענגו באמת שנתגלה להם, וזה יהיה ההטבה. (שם סי׳ מ׳)

ולפי זה, הנהגת ה׳ הנסתרת שרוצה להטיב לברואים להביאם לתיקון הכללי באה ממדת יחוד ה׳, המקור של ההטבה. והנהגתו של שכר ועונש הנגלה לנו בזמן העבודה של עולם הזה, היא הדבר שמשתמשת בה הנהגת היחוד כמו נשמה לגוף.

★ ★ ★

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אדם הראשון וחטאו

אדם הראשון בעת יצירתו היה מורכב מן הנשמה והגוף. ובמציאות היו שני ענינים של טוב ורע, והוא עומד בשיקול ביניהם להדבק במה שירצה מהם. והנה היה ראוי לו שיבחר בטוב ויגביר נשמתו על גופו ושכלו על חומרו, ואז היה משתלם מיד ונח בשלמות לנצח. וכיון שחטא אדם הראשון נשתנו הדברים שנוי גדול. והוא, כי הנה בתחילה היו בבריאה החסרונות שהיו בשיעור מה שהיה מצטרך לשיהיה אדם הראשון במצב השקול ויהיה לו מקום להרויח את השלימות ביגיע כפיו. אמנם על ידי חטאו, נוספו ונתרבו חסרונות בעצמו של אדם ובבריאה כולה. (דרך ה׳ ח״א פ״ג)

וקודם החטא היה אדם ישר לגמרי, כלול רק מסדרי כחות הקדושה לבד, וכחות הרע היו עומדים לצד וענין בפנ״ע חוץ ממנו, והיה בעל בחירה ליכנס אל כחות הרע ח״ו כמו שהאדם הוא בעל בחירה ליכנס אל האש. לכן כשרצה להחטיאו, הוצרך הנחש לבא מבחוץ לפתות, לא כמו שהוא עתה שהיצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו. ובחטאו נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש, וכן בכל העולמות נתערבו כחות הטומאה והרע, וזהו עץ הדעת טוב ורע, שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע יחד, זה בתוך זה ממש. (נפש החיים ש״א פ״ו)

ואחר חטא אדם הראשון שלטו כחות הרע בניצוצי קדושה, וגם נשבו כמה נשמות יקרות ביד כחות הרע, והם נשמות הגרים. וענפי הקדושה שנתפזרו בעולם אין מציאות להם להתברר זולת באמצעות ישראל, וביותר באמצעות עסק התורה, שהיא כאבן שואבת ניצוציה במקום שהם. והנה זולת עוונם של ישראל היו יכולים השגת הדבר בלא פיזור בעולם, אלא בכח עוצם תורתם היו מולכים בכל העולם ושואבים כל בחינות הקדושות מכל מקום שהם, ובאמצעות החטא תש כוחם וצריכים לרדת בגלות לארבע רוחות העולם לברר הטוב ההוא. (אור החיים פ׳ ויגש מ״ו ג׳, פ׳ יתרו י״ט ה׳, ופ׳ תצא כ״א י׳)

★ ★ ★

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שלשה אבות

בחטא אדם הראשון, כלל המין האנושי ירד ממדרגתו ועמד במדרגה שפלה מאד. והנה נתן האדון ב״ה לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן הבחירה שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדרגה השפלה ולשים עצמם במדרגה העליונה. והוגבל הזמן מאדם הראשון עד זמן הפלגה, שמי שיזכה ויכין את עצמו כראוי יקבע לשרש אחד טוב ויקר, וכן ישיג שינתן לו להוציא תולדותיו הראוים לו כלם בבחינתו. ואברהם לבדו נבחר במעשיו, ונתעלה ונקבע להיות אילן מעולה ויקר כפי מציאות האנושיות במדרגתו העליונה, וניתן לו להוציא ענפיו כפי חקו. (דרך ה׳ ח״ב פ״ד)

איתא בחז״ל, (ב״ר מ״ז) האבות הן הן המרכבה. שהאבות הקדושים זכו לדבק כל דעתם לבם והוויתם בה׳ בלי שום הפסק כלל. וכל מציאותם ומחשבותיהם ומעשיהם היו אך ורק לעבודת השי״ת, עד שבכל דבורם ובכל תנועותיהם, אף בענינים שנראים לעין כעסקי העולם הזה, היתה מתגלה קדושת השי״ת והשראת שכינתו. אבל עבודתם לא היתה שוה, אלא כל אחד מהם הגיע לשלימות על פי מדתו העיקרית, ואח״כ המשיך לפתח גם את המדות האחרות ולהביאן לשלימות על פי מדתו העקרית. עיקר מדת אברהם היתה מדת החסד ואהבה ששם עיקר מעינו באחרים, והשתדל להיטב עמהם ולהשפיע עליהם. עיקר מדת יצחק היתה מדת הדין ויראה, וביראה פונה האדם אל תוך עצמו בעיקר ולא כ״כ חוצה כמו במדת החסד. ועל כן מאברהם בא ישמעאל שירש מדת החסד של אביו, אבל לא הגבילה במדת הדין ובא לידי חסד שבטומאה, דהיינו זנות. ומיצחק בא עשו שירש מדת הדין של יצחק, אבל לא מיזג בו שום חסד ובא לידי דין דטומאה, והיינו רציחה. אבל יעקב היתה מדתו העיקרית מדת הרחמים ואמת, שמברר הדרך הנכונה בלי לנטות אל צד החסד המופרז או אל צד הדין המופרז. ועל כן מטתו היתה שלימה. (מכתב מאליהו ח״ב פ׳ לך)

ומזה, שהשלשה אבות היו מגלים השלשה מדות העיקריות שבהן מנהיג הקב״ה את העולם, חסד דין ורחמים.

* * *

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יוסף והשבטים

תחילת תיקון חטא אדם הראשון היה על ידי עבודת האבות. אך עדיין אין זו השלמות הגמורה של תיקון חטא אדם הראשון, כי חטאו היה בבחינת כלל, שהרי בנשמתו היו כלולות נשמות כל הדורות כולם עד סוף העולם, כי עליו היה מוטל תיקון כל הבריאה. אך תיקון האבות היה רק בבחינת פרט. התיקון של תכלית הבריאה בתור כלל הותחל על ידי שנים עשר השבטים. (מכתב מאליהו ח"ג עמ' 211)

האבות היו חוץ מן הטבע ונדבקים בו ית', ונעשו אליו ית' מרכבה תמיד. והשבטים הם שמתפשטין הארות הקדושה גם בתוך הטבע. והנה יעקב אבינו היה למעלה מן הטבע, ולא היה בכחו להמשיך הקדושה גם בעולם הזה מאחר שלא היה לו שייכות לעולם הזה כלל, והיה צריך להיות על ידי יוסף הצדיק. וז"ש אלה תולדות יעקב יוסף, שבאמצעות יוסף נמשך הארת הקדושה מיעקב לכל השבטים ולכל העולמות. (שפת אמת פ' שמות תרל"א ופ' וישב תרל"ב)

ועל כן היתה עבודת יוסף משונה משאר השבטים, שעבודת יוסף היתה יותר בפרישות מן הטבע משאר השבטים שהיו עובדים ממש בעניני טבע. יוסף בחר לו להיות צדיק נבחר, שע"י קדושתו ימשיך כל בני אדם להשי"ת; והשבטים בחרו להם להיות כל אחד כפי עבודתו. ויוסף היה לו בחינת עץ החיים, ויהודה (שהוא מלך של שאר השבטים) הוא בירור התערובת של עץ הדעת טוב ורע. (שפ"א פ' ויגש תרל"ה ותרמ"ח)

ושתי העבודות נצרכות לקיום של כלל ישראל.

★ ★ ★

כלל ישראל

מפני השבועה אשר נשבע ה' לאבותינו והברית אשר כרת, הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל, כשיגיע עת מועד יושיענו ודאי. (דע"ת סי' ל"ו)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יש לכנסת ישראל שורש של קדושה שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל ואפילו לרעים שבהם, שהרי ארז"ל (סנהדרין מ"ד.) אף על פי שחָטא, ישראל הוא. ואע"פ שדבר זה מושרש בענינים גבוהים מאוד, מ"מ הנהגת העולמות הרבה והרחבה מאוד בכל סדרי הנמצאות לטוב או למוטב אינה תלויה בזה, אלא בענין המעשים של בני האדם לדון כל אחד לפי מעשיו. שרש הראשון הגבוה הוא מעלמא דאיתכסיא, ושרש השני העיקרי הוא מעלמא דאיתגליא. (שם סי' ק"ס, כללים ראשונים סי' ל"ב)

ואיתא בזוה"ק שיש בעבודת השי"ת ב' בחינות, עבד ובן. שבודאי בני ישראל בנים לה' אלקיכם וזהו הנשמה שבאדם, אבל בבואה לעולם הזה להתלבש תוך הגוף וגשמיות הוא בחי' עבד (שפ"א פ' חיי שרה תרל"ג)

ואע"פ שישראל כבר מוכנים הם מצד עצמם להיות לעבודתו ית', אמנם כח העבודה עצמה אינו ניתן להם אלא מידו ית'. וזה מה שנתן להם בשעת מתן תורה ומה שמקיים ומחדש לכל אחד ואחד תמיד. ואז נתן להם תחילה הכח לשמור כל מצוותיו, ושמעשיהם בעבודתו יעשו הפרי הטוב המצטרך לתיקון הבריאה. ומשם והלאה נשארו ישראל מובדלים מן העמים, ומעוטרים בכח עליון לשמור כל המצוות לתקן בהם כל הבריאה כולה. (דע"ת סי' קנ"ח)

ואיתא בחז"ל שכנסת ישראל היתה ככלה בחופת הקב"ה בהר סיני. (ע' שבת פ"ח:)

★ ★ ★

בית המקדש

כאשר דבר ה' עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות, הנה הם קדושים ראוים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם, ולכן צוה תחלה על דבר המשכן, שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו. והנה עיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הארון. וסוד המשכן הוא שיהיה הכבוד אשר שכן על הר סיני שוכן עליו בנסתר. וזה היה גם ענין בית המקדש שבנה שלמה המלך (רמב"ן תחילת פ' תרומה)

הכבוד העליון הוא השורה בכל מקום, והוא המחיה את כל הנמצאות. והעיד הכתוב (נחמיה ט' ו') ואתה מחיה את כולם ועל כן נאמר (ישעיה ו' ג') מלא כל הארץ כבודו. ואף על פי שהכבוד בכל מקום, אמנם מתגלה במקום אחד יותר ממקום אחר, והוא מקום מיוחד לו ששם ידרשוהו הרוצים לידבק בו. וכמה סדרים ומערכות יצטרכו לענין זה בהדרגה רבה, עד שיגיע לידבק בקדושתו זאת ית' ועל ענין זה עומד כל תבנית המשכן והמקדש, מקום לפנים ממקום עד לפני ולפנים, ששם הכבוד שורה לידרש ולימצא למבקשים להידבק בו. (דע"ת סי' ק"ס)

המשכן (וה"ה הבית המקדש) שהיה בו השראת שכינה וגילוי כבודו ית' הלא ודאי שכל מה שנעשה בו בכל פרטיו יש בהם טעמים נעלמים, אשר רק בהשתלם בו כל הפרטים אז היה ראוי להשראת שכינת כבודו ית' דהמשכן כולו בכללו, וכל כליו כל אחד בפרט, רומזים לסודות עליונים, וכולל כל העולמות והתקשרותם זה בזה, ועבור זה היה מקום מוכן להשראת שכינה. (בית הלוי פ' כי תשא)

★ ★ ★

ארץ ישראל והמדבר

ארץ ישראל הוא המקום העיקרי לעשיית כל המצוות. (ע' רש"י פ' עקב י"א י"ח)

ארץ ישראל משונה היא מכל שאר הארצות. כי ה' נתן על כל עם ועם בארצותם כוכב ומזל, וגבוהים עליהם מלאכי עליון להיותם שרים עליהם, כענין שר מלכות פרס ושר יון. אבל ארץ ישראל היא נחלת ה' מיוחדת לשמו, ולא נתן עליה מן המלאכים

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

קצין שוטר ומושל, בהנחילו אותה לעמו המיוחד. (רמב"ן פ' אחרי מות י"ח כ"ה)

ותמיד עיני ה' בה, לראות מה היא צריכה ולחדש בה גזרות, עתים לטובה ועתים לרעה. וכביכול אינו דורש אלא אותה, ועל ידי אותה דרישה שדורש אותה דורש כל הארצות. (שם פ' עקב י"א י')

אבל ההנהגה במדבר לדור יוצאי מצרים היתה למעלה מהנהגת ארץ ישראל. שבמדבר היו מתנהגים לגמרי למעלה מהליכות הטבע (שהיה להם לחם מלאכים ובאר ועננים ובגדיהם לא בלו וכו'), ובארץ ישראל הלכו בדרך הטבע בסתרי השגחת מלכות שמים. ובהליכות יוצאי מצרים היה אור השגחת ה' מופיע לעין כל שהוא כבוד ה' ותכלית הבריאה, משא"כ בהליכות באי הארץ היה ההשגחה מכוסה, ורק המביט בעין יפה היה מרגיש בה, כמו ההולך בחשכת לילה, או רק לפרקים היה נרגש ההשגחה לעין כל. (הנצי"ב בהעמק דבר פתיחה לספר במדבר)

דור המדבר היה להם התגלות כבודו ית', כדמיון התגלות הנשמה בראש, וכשעמדו על הר סיני היו כמו בלי גוף, והם ממש דור דיעה. ותיקון הגוף ניתן לבני ישראל כשנכנסו לארץ ישראל. והכלל, שהקב"ה נתן לבני ישראל ב' אלו הדברים, תורה הקדושה שמלמדת לאדם דעת איך לצאת מחומר הגוף והגשמיות, וארץ ישראל ובית המקדש היא לקרב הגשמיות וחומר הגוף ג"כ אל הקדושה. (שפ"א פ' שלח תרל"ט ופ' כי תבא תרל"ד)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בראשית — למך ובניו

בפרשה של תולדות קין כתיב (בראשית ד׳ י״ט־כ״ב) ויקח לו למך שתי נשים שם האחת עדה ושם השנית צלה, ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב, וצלה גם היא ילדה את תובל קין לטש כל חרש נחשת וברזל ואחות תובל קין נעמה.

וצריכים לבאר האריכות בשמות כל בני למך ובאומנותם מה שלא מצאנו בכל שאר תולדות קין. ובפרט שאחר הדור הזה לא נזכר שום תולדות כלל מבני קין. ואע״פ שרש״י מביא מהמדרש שנעמה היא אשתו של נח, מ״מ למה היה צורך להזכיר כל אחיה. ועוד שיש שיטה אחרת במדרש (ב״ר כ״ג ג׳) שנעמה אחרת היתה, ולמה היו קורין אותה נעמה שהיתה מנעמת בתוף לעכו״ם.

ולהבין זה נביא דברי חז״ל דאיתא (הובא ברש״י על הב״ר) אבי יושב אהל ומקנה שהיו מקנין בסתר, חזרו להכעיס בגלוי ומשמיעין את קולם שנאמר אבי כל תופש כנור ועוגב, חזרו להיות מתבלין בכל פעם שנאמר תובל קין, ואחות תובל קין שחזרו לתבל בזנות.

ויש לבאר דאיתא בספרים הקדושים (ע׳ בפרדס יוסף שמביא קצת מזה) ששאול המלך היה מגלגול למך ולמ״ך בהיפך אותיות מל״ך כי הוא המלך הראשון שמלך על ישראל ונהרג שאול על ידי עצמו ונפל על חניתו כי היה חייב מיתה מזמן למך שהרג את הנפש את קין. וכן איתא שהז׳ דורות מקין עד למך ובניו הם כמו המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל (בסוף פ׳ וישלח), ולמך הדור הששי של קין נגד שאול מרחובות הנהר, המלך הששי מאדום.

והיינו שבעולם יש ז׳ מדות וכל אחד מהז׳ רועים שלנו השריש בנו מדה המיוחדת לו בקדושה. [1] ולאידך גיסא כחות הרע רוצים להשתמש

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין הז׳ מדות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

במדות אלו לטומאה. והרועה הששי שלנו הוא יוסף הצדיק והשביעי הוא דוד המלך. ומבאר השם משמואל (פ׳ וישב שנת תרע״ז) שהכוונה במלוכת שאול קודם מלוכת דוד היתה ששאול יגמור כל המלחמות נגד עשו ועמלק באשר הוא היה מבניו של רחל,[2] וכמו תעודת משיח בן יוסף ואח״כ תופיע מלוכת דוד המלך דוגמת משיח בן דוד ויבנה ביהמ״ק, אך באשר נתקלקל שאול במלחמת עמלק נמסר הכל לדוד והיה נצרך ללחום מלחמות ונתאחר בנין הבית, ע״כ. ולכן יכולים לומר שלמך מדור הששי השתמש במדה הששית של יוסף לרע והיה מוטל על שאול המלך הגלגול של למך ובחינתו של יוסף לתקן הקלקול.[3]

ואם על שאול היה מוטל לתקן קלקול למך מסתבר לומר שג׳ הבנים שלו יונתן ישוי ומלכישוע יתקנו הקלקול של ג׳ בני למך. וכן מסתבר הוא שהתיקון יבא בסדר ההיפוך מן הקלקול שהקלקול הלך ונתחזק יותר ויותר עד תובל קין שהיו מתבלין בכל פעם, ולכן בתחלה צריך לתקן הרע ביותר עד שיבא לתקן גם השרשים של יבל שהיו מקנין בסתר. ונראה דבר פלא.

הכח של תובל קין בא ממה שהיה **לטש** כל **חרש** נחשת וברזל ככתוב. והיה על יונתן הבן הראשון של שאול לתקן זה. כתיב (ש״א י״ג י״ט־כ׳) **וחרש** לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמרו פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וירדו כל ישראל הפלשתים **ללטוש** איש את מחרשתו וגו׳ ויהי היום ויאמר יונתן בן שאול אל הנער וגו׳. ויונתן ניצח את הפלשתים ובזה היה הכח של לטישת חרב בקדושה.

ועכשיו היה לשני הבנים הנותרים של שאול המלך לתקן המעשה כנור ועוגב של יובל והיושב אהל ומקנה של יבל בני למך. אבל שאול חטא במלחמת עמלק ולא המית את אגג ועל ידי זה אבד מלכותו לדוד. ויש לומר שגם כן אבד הכח לתקן את עון למך וכן בניו לתקן בני למך הנותרים. וכח זה גם כן בא לדוד.

---

2. ונבאר למה מלחמת עמלק היתה על בנימין דוקא ולא על יוסף בענין חנוכה (עמ׳ 281).

3. ולקמן בענין הגר (עמ׳ 27) נביא שמדת יוסף הצדיק היתה להיות שומר הברית לפרוש מעניני זנות כמו שעשה באשת פוטיפר וכאן רואים בהמדרש שהקלקול היותר גדול של בני למך היה בזנות דוקא, שחזרו לתבל בזנות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ועל כן (שם ט"ז כ"ג) והיה בהיות רוח אלקים אל שאול (פי': רוח רעה מאת ה') ולקח דוד את **הכנור** ונגן בידו לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה. שעכשיו היה דוד נמשח מאת שמואל ועליו היה מוטל התיקון של בני למך תחת בני שאול.

ומיד אחרי כן היתה המעשה בגלית הפלשתי ודוד בא ללחום נגדו. (שם י"ז כ"ח) ויחר אף אליאב (אחיו הגדול) בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן. וכשאמר לו שאול שאינו יכול ללחום נגד גלית (שם ל"ד ל"ו) ויאמר דוד אל שאול **רועה** היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתיו מפיו וגו', גם את הארי גם הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם. ובשעת הפגישה (שם שם מ') ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל ושם אותם בכלי **הרועים** אשר לו. ורואים שלנצח את גלית נצרך לכח של רועה וניצוח הזה לא היה אפשר על ידי בן שאול שכבר אבד המלכות ובא דוד ונצחו בכחו של רועה.

ואחר זה (י"ח א') ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו יהונתן כנפשו. ויש לבאר כיון שדוד תיקן הדברים שאחי יהונתן היו צריכים לתקן היה דוד כמו אח ליהונתן ועל כן אהבו. ואז ניתנה לדוד מיכל בת שאול לאשה ואפשר שזה היה לתקן ענין נעמה בת למך.[4] ותחת שבאחות תובל קין חזרו לתבל בזנות, מיכל בת שאול לא זינתה עם פלטי בן ליש (סנהדרין י"ט:).

וכיון שראינו ששאול זכה לתקן רק ענין לטישת חרש ודוד תיקן הכנור ורועה צאן מבוארים דברים אחרים במחלוקת שאול ודוד. כתיב (שם י"ח י') ודוד **מנגן** בידו כיום ביום **והחנית** ביד שאול. וכן (שם י"ט ט') ותהי רוח ה' רעה אל שאול והוא בביתו יושב **וחניתו** בידו ודוד **מנגן** ביד. ששאול היה לו חנית כיון שיהונתן ניצח את הפלישתים בלטישת חרש כדי שיעשו חרב או חנית ככתוב. ודוד לא היה לו כח זה, כמ"ש במלחמת גלית (י"ז מ') וחרב אין ביד דוד. אבל היה לו הכח של כנור לנגן. ובספר תהלים משורר דוד על דברי שאול (ז' י"ג) אם לא ישוב

4. ומעונין הדבר שבבת הראשונה של שאול כתיב (שם י"ח י"ט) "ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא ניתנה לעדריאל המחלתי לאשה". ואפשר שיש רמז ששאול נתן לה לאיש שהיה לו הכח של עד"ר ומחו"ל, והיינו רועה ומנגן.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חרבו **ילטש**. וכן בדואג שהלשין לשאול אודות דוד כתיב (שם נ״ב ד׳) הוות תחשב לשונך כתער **מלטש** עשה רמיה. ואיתא בגמרא (ברכות י״ז:) שדואג היה מסיעתו של שאול. ורואים עוד שהלשין דואג על דוד בענין השני דברים שלקח משאול. בענין הכנור איתא בגמרא (סנהדרין צ״ג.) כתיב (ש״א ט״ז י״ח) ויען אחד מן הנערים ויאמר הנה ראיתי בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגו׳ ואמר רב יהודה אמר רב כל הפסוק הזה לא אמרו דואג אלא בלשון הרע. וכן הלשין דואג על אחימלך (שם כ״ב י׳) ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו [לדוד].

ויש להוסיף שיש רמז לזה בפרשה שלנו. ביבל כתיב **אבי** יושב אהל ומקנה, וביובל כתיב **אבי** כל תפש כנור ועוגב, אבל בתובל קין כתיב רק לטש כל חרב ולא אבי לטש. שהתיקונים של אלו היו מוטלים על בני שאול לתקן ורק תובל קין נתקן ע״י יהונתן וזה היה תיקון גמור. אבל הדברים שתיקן דוד לא היו כפי מדתו ולכן לא נתקנו לגמרי. ועל כן ביבל וביובל כתיב אבי, שעדיין כחם לרע נשאר בעולם עד שיבא משיח בן יוסף ויתקנם תיקון גמור. משא״כ תובל קין נתקן לגמרי ע״י יהונתן ולכן הוא אינו האב של לטש חרב לרע אלא יהונתן הוא האב של לטש חרב לעניני קדושה. [5]

---

5. בכל זה באנו רק להראות את הקשרים בין למך ובניו לבין שאול ובניו. אבל עדיין נשאר לנו להבין את הענינים של רועה צאן, תופש כנור, ולוטש חרש. (ואפשר שהם כנגד הג׳ חלקים של האדם, הנפש רוח ונשמה. הרועה עוסק בבהמות ומתקן נפש הבהמי שלו, המנגן בכנור עוסק בהרוח שלו, ולטישה וחידוד שייכים לשבל הנשמה.)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נח — ארץ כנען

צריכים להבין למה נפלה הארץ הקדושה מכל הארצות בידי האומה הארורה מכל האומות בידי כנען בן חם. וגם נקראת ארץ כנען על שם הארור. ואע״פ שרש״י כותב (לך לך י״ב ו׳) והכנעני אז בארץ — היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם שבחלקו של שם נפלה, מ״מ בהפרשה שלנו רואים שמיד אחר ההפלגה היתה הארץ ברשות כנען, כדכתיב (י׳ י״ט) ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה באכה סדמה ועמרה ואדמה וצבוים עד לשע. ואם כן ע״כ לא היה במקרה שהיה כנען כובש את הארץ.

והרמב״ן מבאר (י״א כ׳) נתנה הקב״ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד. וכן איתא בחז״ל (ספרא פ׳ קדושים) ולא תקיא הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה (ויקרא כ׳ כ״ב) אני איני מביא אתכם אלא ע״י לשבת, לא ככנענים שהיו שומרי המקום עד שתבאו. אבל למה היה השומר כנען שטמא את הארץ.

ויש לבאר שענין עבדות כנען לא היה רק עונש אלא היה התיקון לו. דאיתא במדרש (תנחומא י״ד) רבותינו אמרו עד שהיה נח בתיבה אמר בלבו הלואי שיהיו לבני אלו עבדים שיהיו בני יושבין ועבדים משמשים לפניהם אלא כשאצא מכאן מה שאני מוליד יהיה עבד להם, מיד אמר לֶחָם אתה לא הנחת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לפיכך בן רביעי שאתה תוליד יהיה עבד. ויש לומר שכוונת נח היתה ששלשה בניו הראשונים ישבו ויעסקו בתורה בלי טרדה ובנו הרביעי יהיה עבד להם בגדר יששכר וזבולון. וע״י שחם קלקל, נתחייב בזה שבנו הרביעי כנען יהיה העבד לשם ויפת. ואם כן זה שכנען הוא ארור, הוא דוקא אם אינו מבטל עצמו לעשות התפקיד של הבן הרביעי שרצה נח להוליד. אבל כל זמן שכנע״ן הוא נכנ״ע להיות עבד הוא מהפך הארור להיות ברוך, שהרי הוא כבן הרביעי של נח שאע״פ שהיה לו להיות עבד לא היה ארור והיה נוטל חלקו כמו זבולון. (וכן מפורש ברש״י [ט׳ כ״ה] שהבן הרביעי היה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יורש העולם עם אחיו). וכן מצינו באליעזר עבד אברהם ע״י עבדותו לאברהם יצא מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך (ב״ר ס׳ ז׳). [1]

ולפי זה מובן מדוע נפקדה ארץ ישראל דוקא בידי כנען, שכנען צריך להיות העבד נאמן לבני שם ואז לא יהיה ארור אלא ברוך. וכן איתא בחז״ל (ספרא אחרי קל״א) מפני מה זכו הכנענים לישב בארצם מ״ז שנים (פי׳: יותר ממצרים שג״כ היו רשעים כמותם) שנאמר וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים, אלא בשביל שכר שכבדו את אברהם אבינו שאמרו לו שמענו אדוני נשיא אלקים אתה בתוכנו. והיינו ע״י הכנעתם לאברהם זכו לישאר בארץ. ואפילו אחר שקלקלו במעשיהם והיו שוב ארורים והארץ הקיאה אותה איתא בחז״ל (מכילתא בא פ׳ י״ח) זכה כנען שנקרא הארץ על שמו וכי מה עשה כנען אלא כיון ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ עמד ופנה מפניהם אמר לו הקב״ה אתה פנית מפני בני אני אקרא הארץ על שמך, ע״כ. שע״י הכנעתם לבסוף הצילו פורתא.

ויש להוסיף שיש לנו שני יחסים עם הקב״ה אם כבנים אם כעבדים. ומתפללים השיבנו אבינו לתורתך וקרבנו מלכנו לעבודתך. שעיקר יחסנו בבחינת בן לאב הוא בעסק בתורתו הקדושה שדוקא אב מגלה סודותיו לבניו ולא מלך לעבד. ועיקר מקום הנהגת התורה היה במקום קבלתה במדבר כדמבאר השפת אמת (פ׳ ואתחנן שנת תרל״ט ועוד). וכן ההנהגה במדבר היתה למעלה מן הטבע עם המן והבאר והעננים וכמו שאב נותן דברים לבנו למעלה מן הטבע ומשום טעם. ועיקר יחסנו בבחינת עבד למלך הוא בעבודת הקרבנות ועתה ונשלמה פרים שפתינו, שבזה אנו מכניעים כל עצמנו וכאלו מקריבים גופנו ומוסרים נפשנו להמלך שלנו. ועיקר מקום הנהגת העבודה ותפילה הוא בארץ ישראל כדמבאר השפ״א (שם). וכן ההנהגה בארץ ישראל היתה בטבע והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו. וזה כמו מלך לעבד שרק אם העבד עושה עבודתו יקבל שכרו. ואפילו כשהעבד נוטל שכרו עדיין מכיר שהוא רק עבד ונכנע למלכו, ולא כמו בן שכשנוטל דבר מאביו אין לו שום בושה והכנעה. [2]

ולפי זה אם הכנענים העבדים היו מכניעים עצמם והיו חיים חיי עבד היו מכינים הארץ לעבודת כלל ישראל בבחינת עבד להקב״ה. וההכנה

1. וע׳ עוד כזה בענין גרן האטד (פ׳ ויחי).

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל ובענין ארץ ישראל ומדבר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הזאת היתה ראויה לעבד כנען דוקא. ואפשר שיש רמז לזה במדרש דאיתא (ב״ר ל״ו ז׳) וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בנו הפסול הה״ד (מ״א ח׳ ס״ד) כי מזבח הנחשת קטן מהכיל וגו׳. שרואים מזה שחם נמשל למזבח. והמזבח הוא מקום עבודת הקרבנות. שעבודת חם וכנען היתה להפוך את עצמם מלהיות מזבח פסול למזבח כשר ע״י הכנעתם לבני שם. ואע״פ שלא זכו לזה לגמרי שהיו רשעים והארץ הקיאה אותם, אפשר שתיקנו עצמם במקצת ע״י הכנעתם אפילו בשעת בריחתם וזכו שהארץ תקרא על שם ארץ כנען.

נח — דור הפלגה

(נח י״א א׳-ט׳) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם וגו׳ ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם פן נפוץ על פני כל הארץ וגו׳ ויפץ ה׳ אתם משם על פני כל הארץ ויחדלו לבנות העיר על כן קרא שמה בבל כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה׳ על פני כל הארץ.

וצריכים להבין מה היתה כוונתם בבנין המגדל שלא יפוצו על פני כל הארץ. ורש״י מביא דברי המדרש שאמרו אחת לאלף ותרנ״ו שנים הרקיע מתמוטט כשם שעשה בימי המבול בואו ונעשה לו סמוכות. ובגמרא (סנהדרין ק״ט.) כשנאמר סברא זו מחכו עליו במערבא דא״כ למה בנו אותו בבקעה ולא בהר. ועוד קשה למה בנו אותו עכשיו קרוב לסוף אלף השני והרי היה להם עדיין יותר מאלף ושלש מאות שנה עד המבול השני לפי חשבונם.

ואיתא בגמרא (שם) נחלקו לג׳ כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד עבודה זרה ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה, זו שאומרת נעלה ונשב שם הפיצם ה׳ וזו שאומרת נעלה ונעשה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מלחמה נעשו קופים ורוחות ושדים ולילין וזו שאומרת נעלה ונעבוד ע״ז כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ. ויש להקשות מה קרה לכת הראשונה שהפיצם ה׳, שמדויק הוא מהגמרא שעדיין היו מדברים לשון הקדש כי רק כת השלישית בלל לשונם וא״כ איפה הם הנפוצים המדברים לשון הקדש. ועוד צריכים להבין מה היה החטא של הכת הזאת שרק אמרו בואו ונשב שם. (וזה אפשר לפרש כדברי הר׳ בחיי שבאו נגד כוונת ה׳ שהיא שיתפשטו האומות בכל העולם ויתישבו בכל המקומות שבארץ לפי שלשבת יצרה.) ואיתא בגמ׳ עוד (שם) מגדל שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים. ולמה לא נחרב כל המגדל.

ויש להקדים דאיתא במדרש (ב״ר ל״ח ו׳) אמרו דברים חדים על ה׳ אלקנו ה׳ אחד ועל אחד היה אברהם. ויש לפרש שהם רצו למנוע מבול חדש בהמגדל הזה אבל לא ע״י היותו עמוד חזק לסמוך השמים שלא יפלו. אלא שודאי ידעו שטעם המבול היה משום החטאים של הדור. אבל הם חשבו שזה רק משום שאדם תלוי בה׳ ובטל לו ומשום הכי כל השפעות העולם באים רק ברצון ה׳ וכשרוצה יכול להביא מבול גם כן. והם רצו לסלק ה׳ מן הארץ ח״ו, והשפעות לעולם והנהגת העולם לא יבא ממנו אלא מהם ומהטבע. ואיתא במדרש שם (הובא ברש״י) לא כל הימנו שיבור לו את העליונים ואנו בתחתונים, ע״כ. על כן התנגדו לה׳ אחד שה׳ אחד אומר שה׳ הוא אחד בעליונים ובתחתונים והם רצו לסלק אותו מהתחתונים.

ועצתם היתה שכולם יתאחדו ויבנו עיר אחת בהסכמה שלא לבטל עצמם לרצון ה׳, ואם בכל העולם לא יהיה שום אדם לבטל עצמו לה׳ ע״כ יסלק ה׳ מהארץ ולא יהיה מבול שוב. והמגדל הוא רק סימן לאחדותם אבל ע״י האחדות הזה לא יהיה מבול ואם כן בבניית המגדל הרי הוא כאילו הם היו עושים סמיכות לשמים. וא״כ וודאי לא היה צריך להיות על הר. אבל פחדו שאם יהיה אדם אחד בעולם שיתבטל לה׳ כמו בימי נח עדיין ישפיע ה׳ לעולם בשבילו ויאבדו תקותם, שהוא יהיה המרכבה לה׳ לדור בתחתונים. ועל כן איתא במדרש (פרקי דר״א פכ״ד) ששלחו לאברהם לבנות עמהם, מפני שחששו שצדיק זה יתבטל לה׳. ולבסוף אע״פ שודאי מיאן אברהם להצטרף עמהם, לא חששו לו שאמרו (ב״ר שם) פרדה זו אין לו ולד, שכיון שאין לו בנים אינו יכול להיות המרכבה לה׳ לבדו. וזה ביאור המדרש שאמרו דברים חדים נגד אברהם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש לבאר מה שעשו את המגדל עתה בסוף אלף השני עם דברי הרמח״ל שכותב (דרך ה׳ ח״ב פ״ד) אדם הראשון קודם חטאו היה במצב עליון מאד ממה שהוא האדם עתה, והנה בחטאו ירד מאד ממדרגתו ונכלל בו מן החשך והעכירות שיעור גדול וכלל המין האנושי ירד ממדרגתו ועמד במדרגה שפלה מאד, ואמנם אף על פי כן לא חדל מהמצא בכלל מדרגת המין האנושי מצד שרשו האמיתי בחינה עליונה מן הבחינה שהיה המין הזה אז בזמן קלקולו ולא נדחה אדם הראשון לגמרי שלא יוכל לשוב אל המדרגה העליונה אבל נמצא בפועל במדרגה השפלה ובבחינה כחנית אל המדרגה העליונה. והנה נתן האדון ב״ה לפני התולדות ההם שנמצאו באותו הזמן הבחירה שיתחזקו וישתדלו להתעלות מן המדרגה השפלה ולשים עצמם במדרגה העליונה. והנה ראתה החכמה העליונה היות ראוי שזה ההשתדלות יתחלק לשרשיי וענפיי, פירוש שיהיה בתחלה זמן ההשתדלות לשרשים שבתולדות ואחר כך לענפים שבהם. והנה הוגבל הזמן להשתדלות השרשי הזה שמי שיזכה מכלל הנמצאים באותם הזמנים שהיה שער זה נפתח והיה בידם להגיע לזה הענין ויכין את עצמו כראוי יקבע לשרש אחד טוב ויקר וכן ישיג שינתן לו להוציא תולדותיו הראויים לו כלם בבחינתו. והיה הזמן הזה מאדם הראשון עד זמן הפלגה. עכת״ד.

וא״כ יש לומר שאנשי דור הפלגה ידעו שמגיעים לסוף זמן השרשים ורצו שלא יהיו שום שרשים טובים בארץ בסוף הזמן. ולפיכך בזמן זה דוקא הוצרכו להסכים ולהתאחד שלא יבטל שום אחד לעבודת ה׳. ואפשר שזה ג״כ הענין של שני אלפים של תהו בתחלת העולם כי רצו שבתחלת אלפים של תורה לא יהיה אחד לקבל התורה (ומה שהקדים ד׳ שנים עי׳ בפרי צדיק בפרשה זו). [1]

ונשוב לגמרא שהתחלנו בה. כת אחת אמרה נעלה ונשב בה. וכוונתם היתה כדבארנו שכולם יתאחדו ויסכימו שלא לבטל עצמם לה׳ וישבו שם. וכתות האחרות פשעו יותר שאחת אמרה שגם כן נעבוד עבודה זרה שם והאחת אמרה לעשות מלחמה על ידי עשיית חרב בראש המגדל להראות שהם שונאים ממש ורוצים להלחם עמו.

1. והטעם שבנו המגדל בבבל דוקא יש לבאר במה שנביא לקמן בפרשת מסעי עמ׳ 210 מהר׳ צדוק הכהן שבבל הוא נגד ירושלים והמגדל נגד בית המקדש. והם רצו שתחת השפעת ה׳ לארץ ע״י בית המקדש יהיו הם המשפיעים במגדל שלהם בבבל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ולבאר עונשם נביא דברי הר׳ צדוק הכהן שמביא מהאריז״ל שדור המבול ודור הפלגה נתגלגלו בכלל ישראל במצרים שמנפשות דור המבול נגזר עליהם היאורה תשליכוהו ומנפשות שבדור הפלגה עבדו בהם בחומר ובלבנים, ע״ש. ויכולים לומר שאותן הב׳ כתות שעבדו ע״ז ושעשו מלחמה היו רעים ביותר ולא נתקנו במצרים אלא שנעשו קופין ולילין או נבלל שפתם. ורק הכת הראשונה שלא היתה כל כך רעה נתקנה ע״י גלגולם בישראל במצרים. וא״כ זה הפירוש במה שהפיצם ה׳ ומשמע שלא בלל לשונם כי היו במצרים ולא שינו לשונם והיו מדברים בלשון הקדש.

ולפי זה יש לבאר ענין המגדל שהיה נשאר שליש קיים כי רק שני השלישים של הכתות הרעות ביותר נשרף ונבלע אבל השליש של כת הראשונה היה לו קיום כמו שהיה להכת תיקון. ויש לבאר יותר שמפרש השפת אמת (שנת תרל״ו) זכור ימות עולם וגו׳ בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם (האזינו ל״ב ז׳) שיש חיוב לזכור חסד ה׳ שכל זה היה לטובת בני ישראל שעי״ז נשאר כח האחדות. וכן מבאר הר׳ צדוק (פר״צ ב׳) אחר שנתבררו במצרים ונגאלו וזכו לקבל התורה לא נצרכו עוד לעבדות וענוי רק להיות עמלים בתורה, ובמקום עמלם בשעבוד חומר ולבנים ושסבלו ממה שהושלכו ליאור זכו אח״כ למים דאורייתא ולפלפול תורה שבעל פה בקל וחומר וליבון הלכתא, ונגד המגדל זכו לירושלים ובית המקדש, ומה שעשו אז בדור הפלגה אחדות זכו ל״את והב בסופה״ שנראים התלמידי חכמים כאויבים זה לזה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה, ע״ש. ואם כן יכולים לומר ששליש המגדל נשאר קיים כדי שישאר קיים גם כן הדבר הטוב בפעולתם הרעה כדי שישראל ישתמש בו לעתיד.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

לך לך — מלחמת כדרלעומר

במדרש (ב״ר מ״ב ד׳) אמר ר׳ אלעזר בר אבינא אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח תדע שהרי בימי אברהם על ידי שנתגרו המלכיות אלו באלו באה הגאולה לאברהם. וזה קשה שהרי קודם המלחמה כבר היה יושב אברהם בשלוה באלוני ממרא והגאולה באה מהמלחמה שהיה לוחם בו עכשיו ומאיזו גלות שלפני המלחמה היתה גאולה.

ובמדרש אחר איתא (תנחומא ח׳) אמר הקב״ה הריני משים תחרות בין המלכים כדי שיבא אברהם ויטול ממונן. וזה ג״כ קשה שהרי אמר אברהם למלך סדום (לך לך י״ד כ״ג) אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם, ואם כן לא לקח אברהם כלום מן הממון. ומה הפירוש שיבא אברהם ויטול ממונן.

ורואים שיש שייכות בין מלחמת כדרלעומר וגאולת מצרים. דאיתא במדרש (ב״ר שם ח׳) הוא עוג הוא פליט ולמה נקרא שמו עוג שבא ומצא את אברם יושב ועוסק במצות עוגות. והיינו בזמן שבא עוג עם בשורת המלחמה היה חג הפסח והיה אברהם אוכל מצות. ואיתא עוד (שם מ״ג ג׳) ויחלק עליהם לילה אמר הקב״ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה ואימתי במצרים שנאמר ויהי בחצי הלילה וה׳ הכה כל בכור. ועוד, בפרשה הסמוכה בברית בין הבתרים נבטח אברהם (ט״ו י״ד) ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וגם במלחמה הזאת היה רכוש.

ולבאר זה נקדים במדרש אחר. דאיתא (ב״ר מ״ב ד׳) ויהי בימי אמרפל מלך שנער זו בבל, אריוך מלך אלסר זה אנטיוכס, כדרלעומר מלך עילם זה מדי, ותדעל מלך גוים זו מלכות אדום. והיינו שבד׳ המלכים האלו היו השרשים של הד׳ אומות שבהן היו ישראל בגלות.

ורואים שהיה ענין של הארבע מלכיותִ מתחלת בריאת העולם. דאיתא במדרש (ב״ר ב׳ ד׳) והארץ היתה תהו זו מלכות בבל וכו׳ ובהו זו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מלכות מדי וכו׳ וחשך זו מלכות יון וכו׳ על פני תהום זו מלכות הרשעה שאין לה חקר כמו התהום (פי׳: אדום) וכו׳ ורוח אלקים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח. וזה לכאורה קשה שהרי הגלות באה בשביל החטא וכאן בתחלת בריאת העולם לא היה אפילו אדם לחטוא ואיך שייך ענין של הד׳ מלכיות כאן.

אבל יש לפרש זה עם דברי הרמח״ל שמבאר למה רצה הבורא לברוא נבראים (דעת תבונות עמ׳ ד׳-ח׳ הוצאת הרה״ג ר׳ חיים פרידלנדר שליט״א) שמה שנוכל להשיג בענין זה הוא כי הא־ל ית״ש הוא תכלית הטוב ודאי ואמנם מחק הטוב הוא להטיב וזה הוא מה שרצה הוא ית״ש לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם. ואמנם כדי שתהיה ההטבה הטבה שלמה ידע שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא ולא ישאר להם בושת פנים בקבלם הטוב כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פ״א ה״ג) מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה. ועל כן ברא הנבראים חסרים כדי שישלמו הם את עצמם ויהיה שלמותם שכרם בזכות מה שטרחו להשיגו. עכת״ד. וגם שאר הבריאה נבראת חסרה ועבודת האדם היא להשלים החסרונות שלו בראשונה ואחריו מכל הבריאה כולה לפי מה שנוגע לו (שם עמ׳ פ״ד). [1] ואם כן מתחלת הבריאה היה צריך להיות שום חסרון כדי שיבוא אדם ויתקן אותו שעל ידי זה יהיה שותף במעשה בראשית ויהיה בעל ההטבה שלו. [2] ויש לומר שהחסרון הזה הוא ענין

---

1. וע׳ במסלת ישרים פ״א: מה שהורונו חז״ל הוא שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה׳ ולהנות מזיו שכינתו ומקום העדון הזה באמת הוא העולם הבא, אך הדרך כדי להגיע אל מחוז חפצנו זה, הוא זה העולם (והיינו כדי שנקבל ההטבה בלי בושה.) והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה הם המצוות (שבהם משלימים את חסרונו). ואם תעמיק עוד בענין, תראה כי העולם נברא לשמוש האדם ואם האדם שולט בעצמו ונדבק בבוראו ומשתמש מן העולם רק להיות לו לסיוע לעבודת בוראו, הוא מתעלה והעולם עצמו מתעלה עמו. (והיינו שמתקן חסרונות של כל הבריאה אחר שמתקן החסרון שלו.)

2. שעכשיו אין מעשי המצוות שלנו רק דברים של מה בכך אלא שאנו ממש משלימים החסרון שבעולם ואנו שותפים במעשה בראשית. וכן מבאר הרמח״ל (דעת תבונות עמ׳ קס״ח) חלק הניח ה׳ לצדיקים בתיקונו של עולם ובשכלול הבריאה עד שנמצא תיקון הבריאה כביכול מחולק בין הקב״ה והצדיקים שאינו נשלם אלא בשניהם. וע׳ עוד בהקדמה בענין תיקון הבריאה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הד׳ מלכיות שהם החסרון שהיה בתחלת הבריאה הצריך תיקון.

אולם כל זה היה קודם חטא אדם הראשון, אבל אחר החטא היה דבר נוסף בענין הד׳ מלכיות. שמבאר הנפש החיים (שער א׳ פ״ו בהגה״ה) שקודם החטא היה האדם יש֫ר לגמרי כלול מכחות הקדושה לבד ולא מכחות הרע, היו עומדים לצד ועין בפני עצמן חוץ ממנו, לכן הוצרך הנחש לבא מבחוץ לפתותו לא כמו שהוא עתה שהיצר המפתה האדם הוא בתוך האדם עצמו. ובחטאו אז נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש וכן בהעולמות וזהו עץ הדעת טוב ורע שנתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב ורע יחד זה בתוך זה ממש. עכת״ד ועיי״ש עוד. ולפי זה עכשיו היו עניני קדושה מעורבים בהחסרון והרע של הבריאה דהיינו הד׳ מלכיות. ועל כן מבאר האור החיים הקדוש (ויגש מ״ו ג׳) כי טעם הגליות הוא לברר ולתקן חלקי הקדושה המפוזרים בכחות הרע. וזה הביאור של הגמרא (פסחים פ״ז:) לא הגלה את ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים. שנשמות קדושות מפוזרות בתוך טומאת האומות וע״י גלותנו הן חוזרות לקדושת כלל ישראל. [3] ומסתבר לומר גם כן שכיון שהד׳ מלכיות היו הבעלי חסרון והמקום לעבודה מתחילת הבריאה, אז כל בירורי הקדושה צריכים להיות דוקא על ידיהן.

ונשוב לענייננו. בזמן אברהם היה רכוש גדול של עניני קדושה בעולם אבל לא היה יכול לברם ולתקנם מפני שלא היו בידי הד׳ מלכיות. וזה היה לו כעין גלות לו שלא היה יכול לעשות להם גאולה. אבל באו הד׳ מלכיות של כדרלעומר שהן היו השרשים של הד׳ מלכיות של חסרון שהיו בתחלת הבריאה כדברי המדרש ולקחו הרכוש ממלך סדום ומשאר מלכים שלא היו משרשים האלו. ועכשיו היה אברהם יכול לכבוש אותם הד׳ מלכים לברר הרכוש מהם.

וזה הפירוש בהמדרש שהבאנו שתכלית המלחמה היתה שיבא אברהם ויטול ממונם. שעכשיו היה אברהם יכול ליטול הממון כדי לקדש אותו. ואע״פ שהחזיר אברהם את הרכוש למלך סדום, אבל בתחלה נטל מעשר מכל הרכוש ונתן אותו למלכי צדק. והמעשר מניח קדושה לכל השיריים כדמבאר החידושי הרי״ם (הובא בשפ״א פ׳ ראה שנת תרמ״ו). (ואפילו לפי המפרשים שלא נתן אברהם מעשר מהרכוש אלא מהממון

3. וע׳ עוד בהקדמה בענין אדם הראשון וחטאו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שלו, אפשר לומר שבמה שהיה הרכוש ברשותו לזמן היה יכול לתקן אותו.)

ומלחמה זאת היתה בליל פסח. ובזכות שאברהם היה עוסק לברר הקדושה מתוך כחות הרע בניו היו נגאלים בלילה זה במצרים כדהבאנו מהמדרש, אביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה. ובמצרים היו נכללות הד׳ מלכיות כנודע. [4] ובמצרים בפרט היו הרבה עניני קדושה שהיו צריכים לתקן. (ע׳ באור החיים הקדוש הנ״ל.) וזה הרכוש גדול שנטלו ישראל ממצרים ועשו את מצרים כמצודה שאין בה דגן (פסחים קי״ט.) והיינו שנטלו כל הקדושה ממצרים. ועל כן היה אסור לשוב למצרים שהוא רַק מכל עניני קדושה, ואם כן אין תועלת בישיבה שם כדמביא השם משמואל מהאריז״ל (שמות דף עמ׳ ל״ח). [5]

ובמצרים היו מצווים **לשאול** הכלי זהב וכלי כסף ולא לקחתם בתורת מתנה. ומבאר השם משמואל שאם יתנו להם המצריים הכלים בתורת מתנה יהיה למצריים שייכות באותם הכלים עדיין, ועל כן לקחו אותם שלא ברצונם. ואפשר לומר שזה היה הטעם שאברהם לא רצה לקחת הכלים שלא יאמר מלך סדום אני העשרתי את אברהם, שיהיה שייכות של מלך סדום בהרכוש ולא יהיה תיקון להקדושה. אבל מ״מ הועיל שבניו יוציאו כל הרכוש ממצרים.

אמר ר׳ אלעזר בר אבינא אם ראית מלכיות מתגרות אלו באלו צפה לרגלו של משיח. שכשם שבמלחמת אברהם בתחלה היתה מלחמה בין המלכיות כדי שיוכל אברהם לברר הקדושה מהד׳ מלכיות, כן יהיה בזמן המשיח שהאומות ילחמו אלו באלו כדי שכל עניני הקדושה יהיו במקום שאפשר לתקן, בהד׳ מלכיות. ואז רוח אלקים מרחפת זה רוחו של מלך המשיח.

---

4. ע׳ בפחד יצחק בשער חדש האביב מאמר כ׳ שמבאר ענין זה.

5. וע׳ עוד בענין אדמת הכהנים (פרשת ויגש).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וירא — אבימלך וארץ פלישתים

אחר מהפכת סדום כתיב (וירא כ׳ א׳) ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר. ומביא רש״י הטעם מהמדרש כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם, דבר אחר להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו. אבל צריכים להבין למה בחר אברהם לגור דוקא בגרר שהוא מקום שאין שם יראת אלקים. וכשלקח אבימלך את שרה היה נענש ואמר לאברהם (שם שם ט׳) מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי. ומפרש רש״י מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך עצירת כל נקבים של זרע ושל קטנים ורעי ואזנים וחוטם. וצריכים להבין למה באמת נענש בדבר מוזר כזה ולא כמו שנענש פרעה כשלקח את שרה.

ובסוף הפרשה (כ״ה כ״ז) והוכיח אברהם את אבימלך על אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך וגו׳ ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית. ואיתא במדרש (ב״ר נ״ד ה׳) אמרו ביניהם כל מי שיתראה על הבאר ויעלו המים לקראתו שלו היא כיון שראו המים צאנו של אברהם מיד עלו אמר לו הקב״ה את סימן לבניך מה את כיון שראו המים את צאנך מיד עלו אף בניך כיון שהבאר רואה אותן מיד תהא עולה שנאמר (חקת כ״א י״ז) אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה. וצריכים להבין השייכות של נס הבאר למעשה הזה.

ואפשר לומר, דכתיב (נח י׳ י״ט) ויהי גבול הכנעני מצידון באכה גררה עד עזה, והיינו שגרר היה בגבול של ארץ ישראל. (וע׳ ברמב״ן שם שמאריך בזה.) ועוד כתיב (בתחלת פ׳ בשלח) ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. ולולא שהיה קרוב הוא (וכדנבאר בסמוך) היה מקום כניסתם לארץ ישראל בדרך הזה של ארץ פלשתים. וי״ל שזה מרומז בהשם פלשתי״ם שהוא מקום מפול״ש ליצא ממקום הישן וליכנס למקום החדש. (וע׳ בשם משמואל פ׳ בשלח עמ׳ קע״ג שמביא מהרבי מקאצק שזה לשון של פלשתים אבל מפרש בדרך

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אחר.) ובפרט היה המקום לשנות ממקום מדרגת המדבר למקום מדרגת ארץ ישראל. וכבר בארנו (בענין ארץ כנען עמ׳ 6) שבמדבר היה כלל ישראל במדרגת בן לאב ובארץ ישראל היה במדרגת עבד למלך. והמלך של הפלשתים היה אבימל״ך שהיה לו ענין של אב ושל מלך.

ואפשר לומר ג״כ שמסגולה זו היתה ענין הכשלון של הפלשתים. דאיתא במדרש (שוחר טוב תהלים א׳) ובמושב לצים זה אבימלך. וכן לצני הדור היו אומרים שרה נתעברה מאבימלך (רש״י בתחילת פ׳ תולדות). ורואים שהיה לפלשתים ענין של צחוק ולצנות. וענין של צחוק הוא שהדבר אינו במקום הרגיל לו ועל כן נראה הדבר כצחוק. וכיון שארץ פלשתים היה המקום לשינוי המדרגות היה שייך שבלי שמירה הראויה יצאו דברים מדרכם הרגיל ויהיה הכל צחוק ולצנות. ועל כן ״אין יראת אלקים במקום הזה״ שהכל היה להם כצחוק ואין שום דבר לירא ממנו.[1]

ואברהם גר בגרר בכוונה לתקן ארץ פלשתים לטוב שיהיה מקום הראוי לשינוי מדרגות ולא מקום ליצנות ובלבול מדרגות. אבל כשגבר אבימלך ולקח את שרה, נענש בסתימת הנקבים מדה כנגד מדה שמשום שקלקל בהפילוש של ארצו עם לצנות נסתמו כל הפילושים שלו.

איתא בחז״ל (פסיקתא דר״כ פ״י דף פ״ד.) ולא נחם דרך ארץ פלשתים וגו׳ מלמד שלא ניהגן בדרך הארץ — דרך ארץ המים מלמעלה והלחם מלמטה ברם הכא הלחם מלמעלה והמים מלמטה וכו׳ עלי באר ענו לה. ויש לבאר זה דאיתא במכילתא (הובא ביל״ש בפ׳ בשלח שם) ולא נחם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא קרובה שבועה שנשבע אברהם אבינו לאבימלך. והיינו שאם לא עשה אברהם ברית עם אבימלך היו יכולים בני ישראל לבא לארץ ישראל מהמדבר דרך ארץ פלשתים שהוא הפילוש לבא ממדרגת בן למדרגת עבד. אבל אברהם לא היה יכול להתגבר על אבימלך לגמרי והוצרך לעשות ברית עמו וא״כ היה המקום מקום ליצנות וצחוק. אבל מכל מקום ע״י הויכוח בענין הבאר זכה אברהם בענין ה״בלתי דרך ארץ״ של הפלשתים ובזה השתמשו בניו במדבר עם כל הנהגתם שלא כדרך הארץ ובפרט בהבאר שהמים מלמטה.

1. וכן ע׳ לקמן בענן שמחת בית השואבה (עמ׳ 273) שהפלשתים התנגדו לדוד בנסוך המים של שמחת בית השואבה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וירא — משתה הגדול

(וירא כ״א ח׳) ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. ובמדרש (ב״ר נ״ג י׳) ר׳ הושעיה רבה אמר נגמל מיצר הרע רבנן אמרי נגמל מחלבו, ויעש אברהם משתה גדול ר׳ יודא ב״ר סימן אמר גדול העולמים היה שם רבי יודן בר מספרתא אמר (אסתר ב׳ י״ח) ויעש המלך משתה גדול [לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה] גדולי עולם היו שם הדא הוא דכתיב (דברים ל׳ ט׳) כי ישוב ה׳ לשוש עליך לטוב כימי מרדכי ואסתר כאשר שש על אבותיך כימי אברהם. וצריכים להבין איזו שייכות יש בין משתה יצחק למשתה אסתר. ואיתא עוד בחז״ל (פס״ר פמ״ב דף קעז.) מה משתה האמור להלן והנחה למדינות עשה פיתח הפילקיות (פי׳: בית האסורים) אף כאן כל שוטה וסומא ואלם שבעולם נתרפאו. ומה הענין הזה.

ואיתא עוד במדרש הנ״ל אמר ר׳ יהודה בר׳ סימן משתה גדול משתה גדולים עוג וכל גדולים עמו היו שם, אמרו לעוג לא היית אומר אברהם פרידה עקרה ואינו מוליד א״ל עכשיו מתנתו מה היא לא שפופה אין יהיב אנא אצבעי עליה אנא פחיש ליה (פי׳: שיצחק נמוכה ושפלה ואם אתן אנכי אצבעי עליו אני הורגו) א״ל הקב״ה מה אתה מבזה על מתנתו האיך שאתה רואה אלף אלפים ורבי רבבות יוצאים מבני בניו ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידו וכו׳ אמר רבי יהושע בן מנחמה אותן ששים ושנים מלכים שהרג יהושע כולם היו במשתה של אברהם אבינו (פי׳: הל״א מלכים עם שר צבא שלהם). וצריכים להבין הויכוח עם עוג וגם ענין שהל״א מלכים של יהושע היו שם.

ואיתא בגמרא (פסחים קי״ט:) ויגדל הילד ויגמל עתיד הקב״ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמל חסד עם זרעו של יצחק, לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו כוס של ברכה לאברהם אומרים לו ברך אומר להם אני לא אברך כו׳ אומרים לו לדוד טול אתה וברך אומר להם אני אברך ולי נאה לברך שנאמר (תהלים קט״ז י״ג) כוס ישועות אשא ובשם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ה׳ אקרא. וצריכים להבין השייכות של הסעודה לעתיד לבא עם סעודת יצחק.

ונתחיל לבאר הענין של משתה אברהם על הגמל יצחק ואז נשוב לשאר הדקדוקים. מלבד השני טעמים להמשתה שראינו במדרש הנ״ל שנגמל מיצה״ר ונגמל מחלב, יש טעם שלישי בחז״ל. דאיתא (פרקי דר״א פכ״ט) ר׳ ישמעאל אומר לא עכב אברהם מכל אשר צוהו וכשנולד יצחק בן ח׳ ימים הגישו למילה שנאמר (וירא כ״א ד׳) וימל אברהם את יצחק בנו בן שמנת ימים, והגישו למנחה על גבי מזבח ועשה שמחה ומשתה מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו היום שזכה למול את בנו כאברהם אבינו. וצריכים להבין הענין שהגישו על המזבח שזה היה במעשה העקידה ולא כאן בסעודת ברית מילה.

ויש לבאר זה עם דברי הזוה״ק שמביא הילקוט ראובני. בשעת הסעודה היה המקטרג עומד על הפתח מלובש כעני ולא היה שום אדם שעסק בו כי שרה היתה יונקת הבנים של כל השרות ואברהם היה משמש להמלכים והגדולים. כשעלה ההוא מקטרג לשמים אמר להקב״ה רבש״ע אתה אמרת אברהם אוהבי והוא עשה סעודה ולא נתן שום דבר לעני. מיד צוה הקב״ה שיקריב יצחק לקרבן ונגזר על שרה שתמות מצער בנה ונמצא שכל אותו צער נגרם ממה שלא נתנו דבר לעני עכת״ד. ומשמע מזה שסעודה הזאת היתה יכולה להיות במקום העקידה שאם נתנו דבר להעני לא היה צריך להיות מעשה העקידה. וממילא שהיה ענין של עקידה בסעודה וכלשון החז״ל שהגישו למנחה על גבי מזבח.

וידועים דברי הרמב״ן (ס״פ לך לך) שמפרש המדרש האבות הן הן המרכבה שלכל אחד מהאבות היתה מדה אחת שנתגלתה בעולם על ידם. שמדת אברהם היתה מדת החסד ומדת יצחק היתה מדת הדין ומדת יעקב המיזוג של שניהם מדת האמת ורחמים. (וע׳ במכתב מאליהו ח״ב עמ׳ 160 שמבאר זה באריכות.) [1] ובמעשה העקידה כשהעלה אברהם את יצחק על המזבח והיה מוכן לשוחטו הגביר אברהם אבינו את מדתו של חסד על מדתו של יצחק מדת הדין. ובזה יכולים בניו להתפלל בזכות העקידה למדת החסד אף אם אינם זוכים בדין. וכן איתא בספרים הקדושים. [2]

---

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין השלשה אבות.

2. ע׳ עוד בשפ״א (שנת תרמ״ח).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואפשר לומר שענין זה נעשה גם בשעה שמל אברהם את יצחק, שגם אז הגביר אברהם את מדתו על יצחק ומדתו. ועל זה עשה משתה גדול שנתגברה מדת החסד על מדת הדין. ו״גדול״ הוא ענין של מדת החסד כמו שנראה בסמוך. ויש לבאר מה דאיתא בגמרא אודות המשתה (ב״מ פ״ז.) ועדיין היו מרננים ואומרים אם שרה הבת צ׳ תלד אברהם בן ק׳ שנה יוליד, מיד נהפך קלסתר פנים של יצחק ונדמה לאברהם. שהם היו מרננים שיצחק שהוא מדת הדין לא יכול לבוא מאברהם מדת החסד, ועל ידי הסעודה של המילה שהראה שמדת החסד גוברת על מדת הדין נהפך קלסתר פנים של יצחק של דין ונדמה לאברהם של חסד, שעכשיו שמדת החסד גברה עליו עשה רושם גם בפניו ונדמה לאברהם. אבל המקטרג קטרג שהחסד לא היה בשלימות שלא שמעו העני על הפתח. ועל כן היה צריך להגביר החסד על הדין במעשה העקידה.[3]

ובדרך זה יכולים לבאר שאר השיטות בטעם המשתה. שטעם האחר היה שנגמל יצחק מחלב ועשה אברהם משתה ביום שפסק יצחק מלינק משרה. ומבאר הר׳ צדוק הכהן (פר״צ חיי שרה ב׳) ששרה היתה ממדת הדין ויראה וכמו שכתוב (וירא י״ח ט״ו) כי יראה, וכן (שם י״ד) ולשרה בן, שהבן יצחק היה ממדת שרה. ויכולים לומר שכל זמן שהיה יצחק יונק משרה היתה מתגברת בו מדת הדין שלה. וכן איתא במדרש (ב״ר נ״ג ט׳) כל מי שבא לשם שמים [לינק משרה] נעשה ירא שמים ר׳ אחא אמר אף מי שלא בא לשם שמים ניתן לו ממשלה בעוה״ז. והיינו ממדת הדין של שרה נתגברה בהיונק — או יראה הבא ממדת הדין, או ממשלה שגם כן מתייחסת למדת הדין כמו שמרומז בדינא דמלכותא דינא כדאיתא בספרים. ואם כן ביום שפסק יצחק מלינק ממדת הדין, עשה אברהם משתה גדול שעכשיו יהיה רבוי של חסד. וכן י״ל למאן דאמר שנגמל מיצר הרע, שמקור היצר הרע הוא במדת הדין וביום שנעשה בר מצוה ונגמל ממנו עשה אברהם המשתה. וממילא כל הג׳ טעמים עולים בקנה אחד, שתכלית סעודת אברהם היתה התכלית של העקידה והיינו התגברות מדת החסד על מדת הדין. וכיון שלא היתה בשלימות היה צורך לעקידה, והעקידה גרמה מיתת שרה שהיא ממדת הדין.[4]

---

3. וע׳ לקמן בענן ארץ גושן (עמ׳ 54) שבסברא כזו מבאר השם משמואל ענין חנוכת הבית.

4. ועי׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש להוסיף שענין מדת החסד הוא להיות נותן ומשפיע בכל הזמנים לכמה מקבלים והיינו להתפשט לחוץ, מה שאין כן מדת הדין היא צמצום בלי התפשטות לחוץ אם לא שעל פי דין צריך להשפיע לזולתו באחד מן הזמנים. ויש לומר שזאת היתה טענת עוג שאברהם הוא פרידה ואינו יכול להתפשט ולילד שום ולד. וכאשר טענו לו במשתה שאברהם הוליד בן הוא השיב להם שבן זה קטן ויכול הוא להרגו באצבע וא״א להיות שום התפשטות ממדת הדין של יצחק. וא״ל הקב״ה שמדת החסד התגברה על מדת הדין וממנו יבאו רבי רבבות ויהרגו אותו.

ובזה יכולים לבאר השייכות בין משתה זה למשתה אסתר. שמוצאים שטענת המן על כלל ישראל היתה אותה טענה של עוג על יצחק. שהמן אמר (אסתר ג׳ ח׳) ישנו עם אחד מפוזר ומפורד ואיתא במדרש (אבא גוריון שם, וע׳ עוד במגילה דף י״ג:) **כפרידה** זו שאינה עושה פירות ואין הנאה ממנה כך מהם אין הנאה. ומאידך גיסא איתא (ב״ר מ״ד) **גדולה** זו מדי כתיב (אסתר ג׳ א׳) גדל המלך אחשורוש. והיינו שמדי חשב שלהם הגדולה ומדת החסד, וכלל ישראל הם כפרידה שאינה יכולה להתפשט ולהנות לזולתה. אבל כמו שבמשתה הגדול של יצחק הגביר אברהם מדת החסד לכלל ישראל כן היה במשתה הגדול של אסתר שהתחיל להפוך מדת החסד לאסתר וכלל ישראל.

וכן איתא במדרש (ב״ר ל״ט י״ג) ואברהם בן שבעים וחמש שנים הה״ד (אסתר ב׳ ז׳) ויהי אומן את הדסה היא אסתר וגו׳ אמר הקב״ה לאברהם אתה יצאת מבית אביך בן ע״ה שנים חייך אף גואל שאני מעמיד ממך יהיה בן ע״ה שנים כמנין הדס״ה. ואיתא עוד (יל״ש אסתר ב׳) כשם שהדס אינו יבש לא בקיץ ולא בחורף כך הצדיקים אינם מתייבשים לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, ע״כ. והיינו שממדת הגדולה של אברהם באת הדסה שענינה גם כן גדולה והתפשטות לעולם ויכול לגדול בין בקיץ בין בחורף. וזה ענין ההנחה למדינות שבגדולתה השפיעה לכל המדינות, וכמו בסעודת אברהם שנתרפאו כל שוטה וסומא ואלם שבכל העולם.

ובזה נבאר שאר הענינים של המשתה. שמלכי ארץ כנען היו שם והם מצד מדת הדין ואפשר שהם היו אותם שהניקו משרה אמנו והיה להם הממשלה ממנה. אבל במשתה הגבירה מדת החסד ועל ידי זה נהרגו ע״י יהושע. וכן הסעודה שלעתיד לבוא היא ענין ההטבה היותר גדולה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

של הקב״ה ומשתה אברהם היה מעין זה. ואז יברך דוד המלך, שמדת הגדולה שייכת לכל כלל ישראל.[5]

ומבאר השפת אמת (פ׳ וארא שנת תרנ״ב) איתא בשם ש־די שאמר לעולמו די היא בבחינת צמצום וקטנות שכן היתה הנהגתו ית׳ את העולם קודם קבלת התורה וכו׳ וזה בחי׳ שדים והנקה שלכן נק׳ דדים ע״ש שיש בשדים נקב קטן שלא יזיק רוב החלב אל התינוק וכמו כן בנמשל אבל בקבלת התורה התחילה בחינת גדלות כמ״ש ומי גוי גדול ובמדרש ביצחק ויגדל הילד ויגמל שנגמל מיצה״ר שבחי׳ הקטנות היא כמו הנקה וכשנעשה גדול נקרא גמולי מחלב, ע״כ. וכל זה מבואר כפי דברינו.

ונסיים במדרש המרמז על המשתה דאיתא (ב״ר ל״ט י״א) ד׳ הם שיצא להם מוניטין בעולם אברהם וכו׳, יהושע וכו׳, דוד וכו׳, מרדכי (אסתר ט׳ ד׳) כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות. שהד׳ האלו היו להם ענין הגדולה. אברהם שעשה המשתה, יהושע שגבר על המלכים שהיו שם, מרדכי ואסתר שהיה להם גם כן משתה גדול, ודוד שע״י גדולתו בסעודה שלעתיד לבא תבא הטבה לכל בני ישראל.

---

5. ולטעם שזה יהיה על ידי דוד דוקא ע׳ לקמן בענין ירבעם (עמ׳ 277).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חיי שרה — מערת המכפלה

בתחלת מסכת קידושין לומדים גזירה שוה קיחה קיחה משדה עפרון שכסף עושה קנין קידושין. וצריכים להבין למה לומדים הקנין של קידושין מקניית הקבר של מערת המכפלה שלכאורה הם ענינים המרוחקים ביותר. ועוד שהמנהג הוא לעשות קנין קידושין בקנין כסף ולא בשאר הקנינים. ורואים גם בהפרשה שסמוכה לקנין הקבר שיש הענין של שידוכי יצחק. (וע׳ בשם משמואל בחלק של שמיני עצרת עמ׳ רל״ו ובדברי הרה״ג ר״מ וואלפסאן שליט״א בחוברת עם התורה חוברת ט׳ שמבארים ענין זה באריכות.)

ואיתא במדרש (ב״ר נ״ח ז׳) אמר אברהם לבני חת אם יש את נפשכם פגעוני סרסורני לי ואם לאו צלו לי עילוויה, ע״כ. ולמה לא הלך אברהם בעצמו לעפרון בן צוחר לבקש ממנו המערה ולמה היה צריך שבני חת יהיו סרסורים לו. ועוד שם (ח׳) כמה דיות משתפכות כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת עשרה פעמים, כתיב בני חת בני חת עשרה כנגד עשרת הדברות·ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק כאילו מקיים עשרת הדברות, ע״כ. וצריכים לבאר המשל לעשרת הדברות שאם רוצה לומר שהוא כאילו קיים כל התורה כולה לא היה צריך לכתוב אותם אלא חמשה פעמים לרמז לחמשה חומשי תורה כמו בני ברזילי דאיתא שם שנכתבו ה׳ פעמים לטעם זה.

ויש להקדים שהמלבי״ם מבאר שהתורה האריכה בקניה זו ובפרטיה כי אברהם השתדל בזה לנטוע בלב העמים פנה גדולה מפינות הדת שהיא האמונה בהשארת הנפש אחר המות והגמול העתיד שיהיה בין לנפש ובין לגוף ע״ש. ובחר אברהם במקום הזה דוקא דאיתא במדרש (פרקי דרבי אליעזר פל״ו) שכאשר רץ אברהם להביא בן בקר להאורחים ברח לפניו ונכנס למערת המכפלה ונכנס אחריו שם ומצא שם אדם וחוה שוכבים על המטות וישנים ונרות דולקים עליהם וריח טוב עליהם כריח ניחוח, ע״כ. והיינו שראה שם שהמיתה היא רק כשינה וכמו שהישן ניעור כן המת יחיה כשתשוב לו הנפש.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש להוסיף על דבריו דכתיב (ראה י״ד א׳) לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, ולומדים בגמרא (יבמות י״ג:) לא תעשו אגודות אגודות. ומקשה האבני נזר מה ענין הדרש הזה לפשוטו של הפסוק. ומתרץ שהרמב״ן מפרש את הטעם של לא תתגודדו למת לפי שצריך להאמין בהשארת הנפש שאין הגוף אלא לבוש לנפש הקיימת לנצח ולכן אין להצטער על המת יתר על המידה. ואם כן שפיר מתאים לזה הענין של לא תעשו אגודות אגודות שהרי מצד הנפש מהווים כל ישראל חטיבה אחת וכל הפירודים ביניהם אינם אלא מצד הגופים הנבדלים זה מזה כל אחד בנטיותו שלו. עכ״ד.

ואם כן לפי דברי המלבי״ם אברהם היה משתדל להורות ענין השארת הנפש אחר המות בקניית מערת המכפלה, ולפי דברי האבני נזר האמונה בהשארת הנפש גורמת חיבור בין בני אדם. ומזה יהיה מקום נאה ללמוד קנין של קידושין. שאיש שאינו נשוי הוא חצי נשמה ובקידושין נעשה נשמה שלמה בחיבור עם האשה. ולומדים חיבורי נשמות מחיבורי נשמות.

ולפי דברי המלבי״ם יכולים לומר שאברהם לא הלך לעפרון בעצמו כי רצה לפרסם הענין הזה בכל בני חת. ומזה בא העשרה פעמים שנזכרו בני חת שהם כנגד העשרת הדברות. שענין עשרת הדברות לא היה רק ענין הגדת עשרה מצוות לכלל ישראל אלא היה מציאות של השייכות היותר גדולה שאפשר בין נבראים והבורא. ובדברי חז״ל נמשלו לחתן וכלה (ע׳ בשבת פ״ח: ועוד). [1] וגם מלת דיבור מורה על זה שמבאר השם משמואל (פ׳ נח עמ׳ פ׳) שדיבור הוא חיבור המדבר עם הנדבר וע״כ תוכל לומר ראובן ״דיבר״ עם שמעון, אבל אמירה היא רק מאמר בלי חיבור וע״כ לא תוכל לומר ראובן ״אמר״ עם שמעון רק אמר לשמעון. וממילא לומדים ממה שנזכרו בני חת עשרה פעמים שעל ידם נתפרסם ענין השארת הנפש המורה על אחדות וחיבור, שכאילו קיימו העשרת הדברות שהן החיבור בין הקב״ה לישראל. [2]

---

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל.

2. וע׳ עוד בענין כיסוי הדם (פ׳ אחרי מות).

* * *

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש להעמיק בזה. שיכולים לומר שעשרת הדברות שייכות למדת הדין וגבורה. דאיתא בגמרא (מכות כ״ד.) אנכי ולא יהיה לך מפי **הגבורה** שמענום. ומפרש רש״י שם דכתיב (תהלים ס״ב י״ב) אחת דבר אלקים שתים זו שמעתי ושם אלקים הוא שם של מדת הדין כידוע. ובפרשת אליעזר ורבקה כתיב (חיי שרה כ״ד כ״ב) ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם, ומפרש רש״י שהם כנגד עשרת הדברות. וכן בפרשת הנשיאים כתיב (נשא ז׳ ל״ב) כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת, ומפרש רש״י גם שם שזה נגד עשרת הדברות. וידוע שזהב הוא ממדת הדין (עי׳ בהקדמה בענין חסד ודין) וא״כ הרי הוא מדוייק מה שהדברות מרומזות בעשרה זהב. (וגם רואים ענין החיבור שם, שהצמידים מלשון צמי״ד שהוא דביקות וחיבור וכן קטרת הוא לשון של קשר המחבר.)

ובמעשה מערת המכפלה מביא הר׳ צדוק הכהן (פר״צ ב׳) מהר׳ מלובלין שז׳ אומות הן כנגד הז׳ מדות של טומאה והחתי כנגד מדת הגבורה מלשון תֵחת ופחד, ובזה מפרש המדרש (תנחומא ד׳) זממה שדה ותקחהו (משלי ל״א ט״ז) שזה שרה שקנה מערת המכפלה משום ששרה היתה ממדת הדין (כמו שהבאנו לעיל בענין משתה הגדול עמ׳ 19) ושרה הוציאה קדושה וחיות של מדת הגבורה מבני חת. ורואים מזה שגם במערת המכפלה היתה מדת הדין. ואיתא במדרש (פרקי דר״א הנ״ל) שאברהם נתן לעפרון שקלי **זהב** ואפשר שזה גם כן בא לרמז על ענין מדת הדין.

אבל עדיין צריכים לבאר השייכות בין מדת הדין לענין החיבור שלכאורה חיבור צריך לבא ממדת החסד שבה יש ענין האהבה כמו אברהם אוהבי. אבל כתיב (שיר השירים ב׳ ו׳) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. ורואים מזה שתחלת החיבור באה ממדת הדין שהיא מצד שמאל ורק אחר כך מדת החסד וימין תחבקני.[3] (וע׳ בתומר דבורה פ״ו שמפרש הענין הזה.) ולכן יכולים לומר שקניית מערת המכפלה שהיתה במדת הדין מבני חת שהיו מדת הדין של טומאה היתה המקום להראות ענין חיבור הנשמות ותחיית המתים. ובבני חת יש רמז לעשרת הדברות שהן ממדת הדין והחיבור בין הקב״ה לישראל. ומזה ראוי ללמוד דרך הקנין של החיבור של קידושין.

---

3. וע׳ עוד לקמן בענין מכירת הבכורה (עמ׳ 31).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חיי שרה — ישמעאל ובני קטורה

במדרש (שוחר טוב א׳) ״והיה כעץ שתול על פלגי מים״ שנטלו הקב״ה ושתלו בארץ ישראל, ״אשר פריו יתן בעתו״ זה יצחק, ״ועליהו לא יבול״ זה ישמעאל, ״וכל אשר יעשה יצליח״ אלו בני קטורה. וכן איתא (ב״ר ס״א ב׳) שתולים בבית ה׳ וגו׳ עוד ינובון בשיבה זה אברהם אבינו, דשנים ורעננים יהיו — ויוסף אברהם [ויקח אשה ושמה קטורה] (חיי שרה כ״ה א׳). וכן (שם שם ג׳) אם היו לך בנים בנערותיך קח לך אשה בזקנותיך והעמיד בנים וממי אתה למד מאברהם שהיו לו בנים בנערותו ולקח אשה בזקנותו והעמיד בנים הה״ד ויוסף אברהם, ע״כ. וכן (מד״ת ז׳) ואני תמיד איחל והוספתי על כל תהלתיך וגו׳ (תהלים ע״א י״ד) מדבר באברהם אמר לפני הקב״ה כך אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע הרי הוספת לי מברכותיך ואני מוליד כמה בנים לכך נאמר ויוסף אברהם. מכל זה משמע שהיה דבר טוב מה שאברהם נשא את קטורה בזקנתו וממנו לומדים שיקח אשה בזקנותו. ומשמע עוד שאפילו הסוף מעשה שהם הבנים שהוליד היו טובים שנקראים הוספה על יצחק אבינו והצלחת אברהם.

אבל במדרשים אחרים נראה להיפך. שרש״י מביא הדרשה על שמות הבנים זמרן שהיו מזמרין לעבודה זרה יקשן שהיו מקשים בתוף לע״ז. וכן איתא (מד״ת ח׳) ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן וגו׳ הוי אומר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד (איוב ח׳ ז׳) אמר הקב״ה בעולם הזה הצדיקים מולידים טובים ורעים אבל לעולם הבא כלם יהיו צדיקים לעלם ירשו ארץ נצר מטעי (ישעי׳ ס׳ כ״א) ואומר הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אני ה׳ בעתה אחישנה, ע״כ. ודברים האלו סותרים המדרשים הראשונים שהבאנו. ובכלל צריכים להבין הענין שאברהם ישא הגר המצרית ויוליד בנים כישמעאל ובני קטורה.

השפת אמת מבאר (שנת תרנ״ה) שיש תוספות מחול אל הקודש בכניסתו ויציאתו ולכן הוליד ישמעאל קודם יצחק ואח״כ בני קטורה. ומבאר עוד (שנת תר״מ) והיה זה הכנה שיוכלו בני ישראל להתקיים בין

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

האומות כמ״ש רז״ל אברהם בירר לו המלכיות והכין למצוא הארות וניצוצות דקדושה בהאומות והם בחינת הגרים שנתוספו אח״כ לבני ישראל ונקראו ספיחים שאינם עיקר הזרע.

ויש להוסיף על דבריו שיכולים לומר שיש חילוק בין התוספות שלפני שבת ושלאחר שבת. שהתוספות שלפני שבת היא ביום והתוספות שלאחריו בלילה. ויום הוא במדת החסד ולילה במדת הדין כידוע. וכן מסברא צריכים יותר חסד להוריד השפעה של קדושה במקום שהיה חזקת חול, אבל להמשיך קדושה למקום שהיה כבר בחזקת קדושה יכול להיות יותר בדין. וכן רואים בהלכה שלתוספת שבת שלפני שבת יש מחלוקת הפוסקים אם צריכים דיבור או מחשבה לקבל אותה, משא״כ במוצאי שבת התוספת באה ממילא עד שיעשה פעולה של הבדלה להפסיק את הקדושה. והיינו משום שהקדושה של ערב שבת באה ממדת החסד ושל מוצאי שבת באה ממדת הדין. [1]

ולפי זה בבני אברהם הנוספים התוספת של לפני קדושת יצחק היתה צריכה להיות יותר בחסד והתוספת שלאחר יצחק יותר בדין. וכן היה. שהרד״ל מבאר (בפרקי דרבי אליעזר פ״ל ס״ק נ״ב וסק״פ) שכל זכות ישמעאל הוא במדת החסד של אברהם שהוא בשם א־ל. וידוע הוא שקלקול ישמעאל הוא במדת החסד לרע דהיינו תאוה ועריות (ע׳ במכתב מאליהו ח״ב עמ׳ 165). [2] ובני קטורה הם מצד מדת הדין דאיתא בספרים הקדושים שענין בני קטורה היה כדי להוליד הדינין תקיפין אשר היו ראויים ליצחק שהיה דין להוציאם ומפני כי יצחק היה תוקף הדין יהיה נחרב העולם, ולכן הוציאם אברהם שלא יהיו כל כך קשות, ע״כ. ויש מקור לזה בגמרא (ב״ק צ״ב:) מנא הא מילתא דאמרי אנשי שיתין תכלי (רש״י: אבילות ומכאובות) מטייה לככא דקל חבריה שמע ולא אכל וכו׳, מהכא ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ויקח את רבקה ותהי לו לאשה וכתיב בתריה ויסף אברהם ויקח אשה, ע״כ. ופשוט הוא שאי אפשר לומר שאברהם לקח את קטורה משום שהיתה לו קנאה על מה שנשא יצחק את רבקה. אלא שראה שיצחק, שהוא ממדת הדין, לקח אשה לאהל שרה שהיתה גם כן ממדת הדין, ואם כן הדינין תקיפין שיבאו משם יחריבו העולם. ועל כן לקח אברהם את קטורה כדי שהדינין לא יהיו כ״כ קשים.

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

2. וע׳ עוד בענין ברית מלח (עמ׳ 133).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ולפי זה יכולים להבין המדרשים שהתחלנו בהם. שאע״פ שמישמעאל באים אנשים רעים במדת החסד ומבני קטורה באים אנשים רעים במדת הדין אבל גם כן באים מהם גרים המוסיפים על קדושת ישראל מהחול. והשפת אמת מבאר (פ׳ וירא שנת תר״נ) שישמעאל הוא הממוצע בין ישראל לעמים, ולכן בגללו באים כמה גרים לישראל, ע״ש. אבל מסיים המדרש שרק בעולם הזה הצדיקים מולידים טובים ורעים אבל לעולם הבא כולם יהיו צדיקים. שבעולם הבא הכל הוא קדש ואין ענין של הוספת החול על הקדש.

* * *

וצריכים לבאר למה בא ענין זה של תוספת קדושה על ידי הגר. ויש לומר שהשפת אמת מבאר (פ׳ וישב שנת תרל״א) שיוסף הוא בחינת תוספות שבת כי רצון הצדיק להוסיף כבוד השי״ת גם בעולם הזה שכבודו נסתר ונעלם, ע״כ. שיוסף לוקח קדושת האבות שהיא למעלה מן העולם הזה ומשפיע אותה בעולם לשאר השבטים. [3] וכן שם יוס״ף הוא מלשון הוספ״ה וכדכתיב כאן ויס״ף אברהם. ויוסף הצדיק יסוד עולם נקרא שומר הברית כמו שעשה באשת פוטיפר ששמר בריתו ופרש ממנה (עי׳ בשפ״א פ׳ כי תצא שנת תרמ״ו). ויש לומר ששני דברים אלו תלויים זה בזה שרק מי ששומר בריתו יכול להיות המשפיע מהקדש אל החול דאי לאו הכי יקלקל בזה ויוסיף חול במקום שהיה קדש. ורואים שגם הגר היה לה מדה זו. שרש״י מביא שהגר נקראת קטורה שקשרה פתחה שלא נזדווגה לאדם מיום שפרשה מאברהם. וזה כמו שמירת הברית של יוסף הצדיק. (ואפשר שעל זה שמה הגר הוא אותיות הַגֵּ״ר.)

ויש להעמיק בזה. דאיתא במדרש (ב״ר מ״ה ז׳) א״ר חייא בא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים. מנוח אמר לאשתו מות נמות כי אלקים ראינו והגר שפחת שרי ראתה מלאכים בזה אחר זה ולא נתייראה מהם אמר ר׳ חייא ציפורנן של אבות ולא כריסן של בנים. ורואים שהגר נקראת צפורן. ורש״י מביא דברי חז״ל שנקראת קטורה שנאים מעשיה כקטורת. ומבאר הרד״ל (בפרקי דר״א שם ס״ק ס״ז) שמוצאים לשון נאה בקטורת בבורית כרשינה ששפין בה את הצפורן כדי שתהא נאה. והיינו שהגר נקראת על שם קטרת משום מעשה נאה וזה שהוא נאה בקטרת

3. וע׳ עוד בהקדמה בענין יוסף והשבטים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הוא הצפורן. ובסדור הגר״א בסדר הקטורת מבאר שהצפרן בא ממדת יוסף הצדיק.[4]

ולבאר ענין צפורן איתא במדרש (פרקי דר״א פי״ד) מה היה לבושו של אדם הראשון עור של צפורן וענן הכבוד מכסה עליו כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו, ע״כ. והיינו שהצפורן עכשיו מוסיף קדושה על עור החול של אחר החטא. והקהלת יעקב מבאר שמה שהוא מן הצפורן כנגד הבשר הוא תכלית הזיכוך והוא שומר את היד מכחות הטומאה ומה שהוא עודף מן הבשר משם יונקות כחות הרע ועל כן צריך לחתכם. וענין זה גם כן כמו יוסף שהוא שומר הברית מדברים רעים. ויש לבאר שכיון שחטא אדם הראשון ואבד עור הצפורן שלו יש מקטרגים על הצפורן הנשאר ועל כן יש מקום יניקה בהם לכחות הטומאה בהחלק שהוא עודף מן הבשר. (ואפשר שמטעם זה באו בנים רעים מהגר גם כן.) ולפני קבלת תוספת שבת יש מצוה לחתוך הצפרנים (או״ח סי׳ ר״ס), והיינו כדי שלא ינקו כחות הרעים מן התוספת קדושה. ואחר התוספת שבת במוצאי שבת בשעת הבדלה יש מנהג להסתכל בצפרנים (או״ח סי׳ רצ״ח).

ובדרך הזאת יכולים לבאר כמה דברים אחרים בענין הצפורן. אף על פי שיש ענין לחתוך הצפרנים, מוהל צריך לגדל הצפרנים. והטעם הוא שמקום הצפורן שיש בה יניקה לכחות הטומאה יסלק הערלה שיש בה ג״כ יניקה לכחות טומאה, ואז יגלה הברית קדש. איתא בגמרא (מו״ק י״ח.) פנחס אחוה דמר שמואל איתרע ביה מילתא על שמואל למישאל טעמא מיניה, חזנהו לטופרי דהוו נפישין, ע״כ. ורואים שיש ענין שיגדל הצפורן בשעת אבילות. והטעם, שכיון שעכשיו גברו כחות הטומאה על הקדושה שאדם קדוש מת ונעשה טמא ע״כ מתגברים כחות הטומאה על אותו חלק של הצפורן. ואיתא עוד (שם) תניא ג׳ דברים נאמרו בצפרנים הקוברן צדיק שורפן חסיד זורקן רשע מ״ט שמא תעבור עלייהו אשה עוברה ותפיל. והטעם, שחלק הצפורן שינקו בו כחות הטומאה יקטרג על העובר שהוא ענין תוספת קדושה. באשת יפת תואר יש חיוב של ועשתה את צפרניה כדי שתתנוול עליו. והטעם הוא כיון שאין אנו רוצים תוספת קדושה מחול הזה מגדלים הצפרנים כדי שינקו ממנה כחות הטומאה.

---

4. וע׳ לקמן בענין אדמת הכהנים (פ׳ ויגש) שאבד יוסף הכח לתקן עניני קדושה משום שיצאו עשרה טיפין של ש״ז מבין צפרניו כדאיתא בגמ׳ והיינו שהיה פגם בשמירת מדת הצפורן שלו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

המדרש תלפיות מביא מהאריז״ל שהגר היתה חלק הרע של שרה ושרה היתה כולה מצד הטוב ואברהם עודנו היה מעורב בטוב ורע כשאר כל אדם, ולפיכך לקחה את שפחתה בידה שיבא אברהם אליה ויפלוט אליה הרע שבו ויצא על ידי זה ישמעאל מצד הרע וישאר גם חלק אברהם כולו טוב ויצא יצחק טהור בלי סיג, ע״כ. ולפי דברינו יש לבאר ששרה ג״כ הכירה שהגר היתה בחינת צפורן אבל שרה רצתה שאברהם ישתמש במקום הרע של הצפורן ואברהם למעשה השתמש במקום הקדוש של הצפורן להביא תוספת קדושה. ואיתא במדרש (הובא ברש״י) ששרה נתנה בה עין הרע והפילה ולדה הראשון. ואפשר לומר ששרה הביטה בחלק הרע של הצפורן הגורם קטרוג והפלת ולד כדברי הגמרא הנ״ל. אבל לבסוף אברהם הוציא ממנה ישמעאל ובני קטורה והם מאפשרים עניני תוספת קדושה בכלל ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תולדות — עדשים ומכירת הבכורה

בתחילת הפרשה יש מעשה מכירת הבכורה. וכתיב ויזד יעקב נזיד ויבא עשו מן השדה והוא עיף ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדם האדם הזה כי עיף אנכי על כן קרא שמו אדום, ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי וגו׳ וימכר את בכורתו ליעקב, ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכרה.

וצריכים להבין מה היה ענין מכירת הבכורה והלא אין כהן יכול למכור כהונתו. ולמה היתה המכירה על ידי עדשים דוקא. ולמה נתן לו יעקב לחם עם הנזיד עדשים אם עשו לא שאל ממנו אלא הנזיד. ועוד משמע מהפסוקים שאחר המכירה בְזה עשו את הבכורה כאשר היה מסתבר יותר לומר שבזה הבכורה לפני המכירה שעל כן מכר אותה.

ואיתא במדרש (ב״ר ס״ג י״ב) מן האדום האדום וכו׳, הוא אדום ותבשילו אדום ארצו אדומה גבוריו אדומים לבושיו אדומים פורע ממנו אדום בלבוש אדום. ואיזו שייכות יש בין עשו לצבע אדום.

ולהבין כל זה נביא תחילת המדרש הנ״ל. עבר עשו שתי עבירות [באותו היום] שבא עשו על נערה המאורסה שנאמר (כי תצא כ״ב כ״ז) כי בשדה מצאה [וכתיב כאן ויבא עשו מן השדה], והרג את הנפש שנאמר (ירמיה ד׳ ל״א) כי עיפה נפשי להרגם [וכתיב כאן והוא עיף]. ואיתא במדרש אחר (שם י״ג) הה״ד כי לדם אעשך ודם ירדפך אם לא דם שנאת ודם ירדפך (יחזקאל ל״ה ו׳) ועשו הוא שונא את הדם ר׳ שמואל בר נחמן אמר זה דם בכורה וקרבנות ר׳ לוי אמר זה דם מילה. ויש לומר שהמדרשים האלו תלויים זה בזה. שתחת ששנא עשו להרוג בהמה לקרבן רצח את האדם. ותחת אשר שנא עשו את דם המילה שהוא קדושת הברית בא על נערה המאורסה.

ור׳ בחיי מבאר הלעיטני נא מן האדום הזה כלומר מן התבשיל האדום הזה המושך כח מן האדום הוא כח מאדים ששמו אדום אשר בו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נולד והוא היה כוכב שלו ומזלו, ע״כ. ואיתא בגמרא (שבת קנ״ו.) שאדם הנולד במזל מאדים יהיה שוחט או גנב (רש״י: שהורג נפשות) או מוהל. וכבר ראינו שעשו לא רצה לקחת כח המילה או השחיטה מכוכב מאדים אבל לקח הרציחה שיש בטבעו. וגם ראינו שהיה מזנה. והביאור הוא שמאדים הוא מקום למדת הדין וגבורה ואפשר להשתמש בה לתכלית טובה להיות שוחט או מוהל. אבל עשו שנא את הקרבנות ואת המילה והשתמש במדת מאדים שלו להיפך אותם שני דברים, להיות רוצח ולהיות מזנה. (ואף על פי שגלוי עריות הוא ממדת הרע של חסד כמו שראינו בענין ישמעאל לעיל עמ׳ 26 מכל מקום מסברא יכולים לומר שתחלת המעשה יבא ממדת הרע של דין ע״י כעס וכדומה, וכמו שראינו בקדושה בענין מערת המכפלה עמ׳ 24 שתחלת מעשה חיבור בא ע״י מדת הדין.)

ויש לומר ששני ענינים אלו נמצאים גם בעדשים שיש שיעור של עדשה לשני מיני טומאות. (א) בצרעת יש שיעור עדשה למחית הבשר, ורואים שצרעת באה מפגם בענין הברית שכל פרשת צרעת היא מיד אחר פרשת מילה. ואיתא בגמרא (נדרים ל״א:) גדולה מילה שדוחה את הנגעים. וכן (בכורות מ״ד:) שכבת זרע רבה צרעת רבה. וכן (ויק״ר ט״ו ה׳) כל מי שהולך אצל אשתו נדה עושה בניה מצורעים. וכן (מדרש תנחומא תזריע י״א) נגעים באים ע״י הזנות. ואע״פ שצרעת באה מחטא לשון הרע, יש שייכות בין ברית מילה וברית הלשון כידוע (עי׳ בשפת אמת פ׳ נח שנת תרנ״ג ובפרי צדיק פ׳ משפטים ד׳, ועוד), וכן בפסוקים (משלי ל׳ כ׳) ובחז״ל (כתובות י״ג.) נקרא תשמיש בלשון דיבור ואכילה.[1] (ב) ועוד יש טומאת שמונה שרצים בשיעור עדשה. וטומאה זו באה מן המיתה.

וגם במציאות העדשים רואים שני הענינים. איתא בגמרא (ב״ב ט״ז.) תנא אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו, ומ״ש של עדשים אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי מה עדשה זו מגולגלת אף אבלות מגולגלת ומחזרת על באי עולם איכא דאמרי מה עדשה זו אין לה פה אף אבל אין לו פה. והשייכות למיתה פשוטה היא. ואפשר לומר שזה שאין לעדשים פה מרמז על ענין

1. וע׳ בענין הכיור (פ׳ פקודי) שנראה שייכות בין אכילה בלי נטילת ידים וזנות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הברית כדהבאנו שיש שייכות ביניהם, וזה שהיא מגולגלת מרמז בפרט על המיתה שמחזרת על כל באי עולם.

וכן מנזיד עדשים של יעקב אבינו לומדים שני דינים בגמרא בשני ענינים האלו. דאיתא (סנהדרין ס״ט.) דבי חזקיה תנא (משפטים כ״א י״ד) וכי יזיד איש, איש מזיד ומזריע ואין קטן מזיד ומזריע א״ל רב מרדכי לרב אשי מאי משמע דהאי מזיד לישנא דבישולי הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד. וזה בדיני זנות של שפחה חרופה. ואיתא בגמרא אחרת (סוטה י״א.) היינו דאמר ר׳ אלעזר מאי דכתיב (יתרו י״ח י״א) כי בדבר אשר זדו עליהם בקדירה שבשלו בה נתבשלו מאי משמע דהאי זדו לישנא דקדירה הוא דכתיב ויזד יעקב נזיד. וזה בענין מה שהמצריים היו הורגים.

ונקדים הקדמה אחת בענין האכילה ואז נשוב לענין שלנו. בספר סידורו של שבת (שורש החמישי ענף א׳) מביא לשון האריז״ל וז״ל כבר חקרו הפילוסופים לידע סיבת חיבור הנפש בגוף ע״י אכילה וכי הנשמה בת אכילה היא ולא עלתה בידם לידע הסיבה. ואתה שמע את אשר אומר לך כי הנה אין לך דבר מדברי העולם הזה שאין בו צד קדושה וחיות הקדושה המחיה את הדבר ההוא וכמרז״ל אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל מלמעלה ברקיע המכה אותו ואומר לו גדל. והכוונה הוא כח ההשפעה הבאה מלמעלה. נמצא כל מאכל בעולם הוא מעורב בגוף ונפש, המאכל הנגלה הוא גוף וקדושת ההשפעה מלמעלה שמכה בו לאמר גדל זה הנפש שלו. וכשהאוכל אוכלו אז ע״י אכילה נשאר גוף ונפש שלו מחוברים כי הנפש נהנה מהנפש של המאכל והגוף מהגוף. וזה שאמר (עקב ח׳ ג׳) ״כי לא על הלחם לבדו״ ר״ל לא על הלחם הנגלה לנו ״יחיה האדם״ דזה אינו, דא״כ מה תועלת להנפש מזה אלא ״על כל מוצא פי ה׳״ ר״ל שיש למוצא הלחם פי ה׳ דהיינו ההשפעה שמכה בו ואומר לו שיצא לחוץ ויגדל עי״ז יחיה האדם. ע״כ.

ולפי דבריו יכולים להבין שאין מאכל רק כדלק שנותנים למכונית שהוא רק מעשה קוף בעלמא. אלא שאפשר הוא ששנים יאכלו דבר אחד ותהיה להם תוצאות שונות מן הקצה אל הקצה. שאם מכוון לאכול בעיקר בשביל המוצא פי ה׳ של המאכל אז יקבל כל הקדושה ממנו ותהיה אכילתו כאכילת קדשים ושולחנו כמזבח. וזהו דכתיב (משלי י״ג כ״ה) ״צדיק אכל לשבע נפשו״. אבל אם אוכל רק לתאוות הגשמי אז

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אכילתו תהיה תועבה. וכתיב בסוף אותו פסוק "ובטן רשעים תחסר". [2]

ועכשיו נשוב לענייננו. כבר ראינו שהעדשים שהיו אדומים יש בהם כחות של מיתה ושל עריות. והטעם הוא שהם באים מכח כוכב מאדים שהוא מקור של מדת הדין בעולם, וממדת הדין יכולים לבא לעניינים רעים הללו. אבל כיון שעדשים הם מותרים באכילה ע"כ יש בהם ג"כ מדת הדין של קדושה.

ונבאר סדר הדברים. יעקב היה מבשל עדשים בכוונה ליתנם ליצחק אביו. וודאי בשעת הבישול היה מכוון להוריד בהתבשיל עניני קדושה של מדת הדין כמו קדושת המילה וקדושת הקרבנות כדי שיצחק שהוא ממדת הדין יהנה ממנו. [3] (ודברים אלו שייכים ליצחק שהוא היה הראשון הנימול לשמונה ימים וגם היה קרבן בשעת העקידה.) וכשעשו בא מן השדה אחר שפגם במדת הקדושה של אביו ע"י הזנות והרציחה ראה יעקב שעשו אינו ראוי לירש הבכורה מיצחק, ורצה לקבוע בעשו חלק הרע של מדת הדין ויקח הוא הקדושה. ועשה זה על ידי המאכל שנתן לעשו. שכוונת עשו באכילת העדשים אחר שרצח וזינה באותו היום וודאי יהיה לרע ויקבע בו הרע של מדת הדין הטמון בעדשים. אבל אפשר לומר שכיון שהיה יעקב מכוון בשעת בשול העדשים כוונות קדושות בשביל יצחק, אם יתן העדשים הקדושים הללו לעשו לא יועיל כוונת עשו לרע. ועל כן בתחילה נתן לו לחם, וכל הסעודה טפל להלחם כמו דאיתא בהלכות ברכות. (וגם איתא בספרים שלח"ם אותיות חל"ם וכמו שחלום הכל הולך אחר הפתרון כן בלחם יכול להיות לטוב או להיפך.)

ועשו במחשבותיו הרעות של זנות ורציחה אכל הלחם וקבע בסעודתו ענינים האלו ונהפכו העדשים הטפלים להיות עניני צרעת ומיתה.

וזאת היתה מכירת הבכורה. שעכשיו נקבע בעשו מדות רעות של דין והוא אינו יכול להיות הבכור של יצחק שצריך להיות בקדושה. ועל כן אחר האכילה בזה עשו את הבכורה שעכשיו היה קבוע בו עניני טומאה

---

2. וע׳ עוד בענן השלו (פ׳ בשלח), ובענין תשלומי ה׳ בהערה (עמ׳ 103) בענין הכוונה באכילה.

3. וע׳ עוד בהקדמה בענין שלשת אבות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ביותר ולפיכך בזה ביותר עניני הקדושה של הבכורה. ויעקב לקח מעשו עניני הקדושה שהיה לו ונעשה הבכור. [4]

ואיתא במדרש (תנחומא פנחס י״ג) תשמרו להקריב לי במועדו — זה שאמר הכתוב ״צדיק אכל לשבע נפשו״ זה אליעזר שאמר לרבקה הגמיאיני נא מעט מים כדי גמיעה ״ובטן רשעים תחסר״ זה עשו שאמר ליעקב הלעיטני נא. ומביא הצרור המור ממדרש הנעלם ששם ועבר נתנו ליעקב עצה זו וזהו ויזד יעקב נזיד כמו כי בדבר אשו זדו שתרגומו דחשיבו. והיינו שעל ידי מחשבת יעקב בהכנת העדשים ושל עשו באכילת העדשים זכה יעקב להוריש לנו את הבכורה של יצחק אבינו. [5]

---

4. וע׳ עוד לקמן בענין מנחת יעקב (פ׳ מקץ).
5. וע׳ עוד בסוף ענין שמנה שרצים (פ׳ שמיני).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תולדות — מחלת בת ישמעאל

בסוף הפרשה כתיב וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וילך עשו אל ישמעאל ויקח את מחלת בת ישמעאל בן אברהם אחות נביות על נשיו לו לאשה. ובפרשת וישלח (ל״ו ג׳) האשה הזאת נקראת בשמת בת ישמעאל. ורש״י שם מביא את המדרש ששלשה מוחלין להן עונותיהם, גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה, ולכך נקראת מחלת שנמחלו עונותיו. אבל יש להקשות על דרשה זו קושיא גדולה ועצומה. שבמדרש מבואר מה היתה כוונת עשו בנישואין אלו, דאיתא (ב״ר ס״ז ח׳) שאמר עשו אם אני הורג יעקב יש שם ועבר יושבין עלי בדין ואומרים לי למה הרגת את אחיך אלא הריני הולך ומתחתן לישמעאל והוא בא ועורר עמו על הבכורה והורגו (פי׳ מהרז״ו: את יצחק) ואני עומד עליו כגואל הדם והורגו (מהרז״ו: וצ״ל ואני אהרוג את יעקב אחי) ויורש אני שתי משפחות. והדבר פלא שמחתן כזה שרצה במעשה הנשואין שלו לרצוח אביו ואחיו ודודו נלמדו שמוחלים עוונות החתן.

וצריכים לומר שהטעם של מחילת עוונות אינו משום שאיש נשוי הוא במדרגה גבוהה יותר מאיש שאינו נשוי, שוודאי עשו לא נתעלה במדרגה בנשואין אלו. אלא הפירוש הוא שאיש נשוי יש לו מדרגה חדשה משהיה לו קודם, שהוא אינו אותו האיש שהיה קודם הנשואין. כי עכשיו יש לו נשמה שלימה ומקודם היה לו רק חצי. ועל כן מוחלין לו עוונותיו משום שאינו האיש שעשה את העבירה. ולכאורה מחילה כזו אינה מתקנת הפגם של העבירה אלא שיש לו מחילה והתחלה חדשה. ואפילו עשו עם כל כוונותיו הרעות נמחלו עוונותיו של העבר והתחילו לו חיים חדשים, אבל הוא השתמש בזה לרע.

* * *

אבל עדיין יש להקשות שהמדרש סותר פשוטו של המקרא. שמהפסוק משמע שעשו לקח את מחלת כדי לכבד את אביו, אבל מהמדרש משמע שרצה להרוג את אביו ע״י המעשה הזה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ולתרץ זה נביא דרשה אחרת בפסוק זה. רש״י מביא שאותו היום מת ישמעאל (ועל כן מחשבת עשו נתבטלה), ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס״ג שנים ושנטמן בבית עבר י״ד שנה ואח״כ הלך לחרן, ובזכות התורה של י״ד שנים אלו לא נענש יעקב על ביטול כיבוד אב ואם באבידת יוסף שיוסף לא פירש ממנו אלא כ״ב שנה ולא פירש ממנו גם על אלו הי״ד. וצריכים להבין למה לומדים החשיבות של תלמוד תורה דוקא מחתונת עשו ומיתת ישמעאל.

ויש לומר שזה בא ללמדנו שאי אפשר לקיים המצוות כראוי בלי תלמוד תורה. שמצות כיבוד אב ואם היא ״שכלית״ וגם היתה המצוה שעסק בה עשו כל חייו, כדאיתא בכמה דברי חז״ל. אבל רואים שאפילו בשעה שרצה לקיים מצוותו של כיבוד אב, במחשבתו העקומה היתה כוונה להרוג את אביו. וכל זה משום שלא היתה לו הדעת תורה הבאה מלימוד התורה שמישרת את הדעת. וממילא מה יפה ללמוד מזה את גודל זכות לימוד התורה ממה שיעקב לא נענש על ביטול כיבוד אב ואם על השעה שהיה עוסק בתלמוד תורה. שכיבוד אב ואם של עשו אפילו בשעה שהיה עוסק בו, היה באמת הריגת אב, כי לא הי׳ לו לימוד התורה. אבל ליעקב אבינו בתלמוד תורה שלו מה שהיה נראה כביטול כיבוד אב ואם באמת היה הכבוד היותר גדול להם ועל כן לא נענש.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויצא — התרפים

(ויצא ל״א ל״ד-ל״ה) ורחל לקחה את התרפים ותשמם בכר הגמל ותשב עליהם וימשש לבן את כל האהל ולא מצא ותאמר אל אביה אל יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך כי דרך נשים לי ויחפש ולא מצא את התרפים. ואיתא במדרש (תנחומא מצורע ט׳) לשעבר היו האנשים רואים דמים עד שעמדה רחל ואמרה כי דרך נשים לי ונתן לה לכך נאמר ואשה כי יזוב, כך שנו רבותינו על ג׳ עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר.

וצריכים להבין השייכות בין גניבת התרפים ובין הנדה שמתה מחמת לידה. ואיתא במדרש אחר (ב״ר פ״ב ז׳) ג׳ הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו כשהן חיות ואלו הן רחל ואשת פינחס [בן עלי שמתה בשעה שנטלו הפלשתים את הארון הקודש] ומיכל בת שאול. וצריכים להבין השייכות בין שלשה אלו, שלא לבטלה מגיד לנו המדרש ששלשתן מתו בשעת לידה.

ובשעת מיתתה ולידת בנימין כתיב (וישלח ל״ה י״ח) ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין. וצריכים להבין ענין קריאת רחל השם של בן אוני ומה ששינה יעקב אותו לבנימין. ואם שמו באמת הוא בנימין למה נכתב בתורה קריאת שם של רחל — בן אוני. ועוד צריכים לבאר השייכות בין בנימין וגנבת התרפים שלא היה במקרה שהוא היה הבן הנולד במיתת רחל על שגנבה התרפים. ובפרט דאיתא (מדרש לק״ט) מאותה שעה [שאמרה דרך נשים לי] נתעברה וילדה בז׳ חדשים. ואיתא במדרש אחר (תנחומא הישן מקץ צ״ט:) [בשעה שנמצא הגביע באמתחת בנימין, שאר השבטים] עומדין ומחבטין לבנימין על כתיפיו ואומרים לו אי גנב ברא דגנבתא ביישתי בן אמך את, כך היא ביישה את אבינו ותגנוב רחל את התרפים, בזכות אותן מכות שהכוהו על כתיפיו זכה ושרתה שכינה על כתיפיו שנאמר ובין כתיפיו שכן, ע״ש. ומזה רואים ג״כ שייכות של בנין בית המקדש בחלקו של בנימין ממעשי התרפים והגביע. וכן כותב המגלה עמוקות (מה״ת פ׳

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וישלח) סימן על מיתת רחל בדרך בלידת בנימין בנה דאיתיליד באורחא שמזה הטעם היה הבית המקדש בחלקו של בנימין על זה אמר יעקב **מ**תה **ע**לי **ר**חל **ב**דרך ר"ת מער"ב כי השכינה במערב, ע"ש. וצריכים להבין השייכות בין לידת בנימין על הדרך לבנין בית המקדש בחלקו.

וכדי לבאר כל זה, נביא דברי הזוה"ק שמביא המגלה עמוקות שם וז"ל ואע"ג דרחל איהי עבדת לאעקרא ליה לאבוה מבתר עבודה זרה אתענשת דלא רביאת ליה לבנימין ולא קיימא בהדיה שעתא חדא בגין צערא דאבוה אע"ג דאתכוונת לטב, ע"כ. ויש לומר שענין בית המקדש בכלל והארון בפרט הוא להשרות השכינה בישראל והשכינה מדברת מבין הכרובים. [1] ואיתא בגמרא (שבת קכ"ז.) גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה. וההסבר הוא שכדי להקביל פני שכינה כראוי צריכים בתחילה ללמוד להכניס אורח בשר ודם כראוי, ואז נדע איך להכניס הקב"ה כביכול להיות אורח. [2] ולכן בנימין שנולד בדרך וממילא כל מציאותו היא כעובר דרך יודע שפיר איך להכניס אורח ועל כן ראוי הוא שיהיה הארון הקודש, שהוא הכלי של השראת השכינה, בחלקו.

אבל רחל כשהיתה אורחת בבית לבן פגמה במדה זו ואף על פי שהיתה כוונתה לשם שמים, מכל מקום ציערה את אביה, ועל כן היה לה פגם בהקבלת פני השכינה. וזה הענין שנעשית נדה אז, דאיתא בזוה"ק (הובא בשו"ת יחוה דעת חלק ג' סי' ח') שנד"ה היא אותיות **נד ה'** שגורמת הנדה סילוק השכינה (וע' בתשובה שם אם נדה מותרת ליכנס לבית הכנסת). ובשעת חורבן הבית וסילוק שכינה כתיב (איכה א' י"ז) היתה ירושלים לנדה. וכן איתא בחז"ל (יל"ש מצורע רמז תקע"א) בשעה שהיו ישראל במצרים לא היו רואות נשותיהם דם נדות מפני אימת מצרים ואף משיצאו משם לא היו רואות במדבר שהשכינה היתה ביניהם. ואפשר לבאר הטעם שזה בא דוקא בענין דם נדה משום דאיתא בגמרא (נדה ל"א.) שבשעת יצירת הולד יש שכינה ביניהם. ועל כן אשה זו שאינה ראויה להשראת השכינה נעשית דמה לדם נדה ותהיה אסורה לבעלה ז' ימים. [3]

---

1. ע' בהקדמה בענין בית המקדש.

2. וע' עוד בענין המסעות (עמ' 212).

3. ואפשר לומר עוד שהעבודה זרה שלקחה היתה תרפים דוקא, שמביאים מהזוה"ק אמאי איקרי תרפים לגנאי הוה כמה דתנינן במקום התורף. ואפשר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וכיון שפגמה רחל במדה זו לא היתה יכולה לגדל את בנימין שמא ילמד ממנה ג״כ לפגום בזה, ועל כן מתה בשעת לידתו כדברי הזוה״ק הנ״ל. ורחל בשעת מיתתה חששה שקלקול שלה יהיה בבנה ולפיכך קראה אותו בן אוני ומפרש רש״י בשם המדרש בן צערי, שסברה שגם בו יש אותו הקלקול אשר בו ציערה את אביה. ויש רמז להשם בן אוני בפסוק (זכריה י׳ ב׳) **התרפים** דברו **און**. ועוד איתא בגמרא (סנהדרין ק״ג.) ״לא **תאונה** אליך רעה״ (תהלים צ״א י׳) שלא ישלוט בך יצה״ר, ״ונגע לא יקרב באהליך״ שלא תמצא אשתך ספק **נדה** בשעה שתבא מן **הדרך**.

אבל יעקב רצה לתקן הבן וקרא לו בנימין ב״ן ימי״ן שיהיה להבן ממדת הימין של חסד ובאמת זה בא לו, ומשום שגם כן היה נולד בדרך. (אבל נראה להלן שהיה מקצת פגם של רחל בבנימין ועל כן גם שמו בן אוני נכתב בתורה.) והשבטים חשבו שבנימין גנב את הגביע כמו שרחל גנבה את התרפים לשם שמים ולפיכך הכו אותו בין כתיפיו, אבל באמת היה נקי מזה, ואדרבא, היתה לו המדה של הכנסת אורחים ועל כן הבית המקדש הוא בין כתיפיו. ומעשה הגביע היה גם כן כשהיו על הדרך.

* * *

וביסודות הללו נבאר דברים אחרים. בספר שופטים (י״ז) יש מעשה מיכה שגנב כסף מאמה כדי שלא תעשה בו פסל אבל לבסוף השיב את הכסף לאמה ועשתה ממנו פסל ואח״כ גם מיכה נגרר אחריו. וכתיב (שם ה׳) ויעש אפוד **ותרפים** וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו כהן. ואיתא בגמרא (סנהדרין ק״ג:) תניא רבי נתן אומר מגרב לשילה שלשה מילין והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה בקשו מלאכי השרת לדוחפו א״ל הקב״ה הניחו לו שפתו מצויה לעוברי דרכים, ע״כ. וכן רואים מהפסוקים שם שהיה על הדרך. וזה פלא, שבתחלה, מעשי רחל שגנבה התרפים ומיכה שגנב הכסף היו שווים. אבל רחל שציערה את אביה ולא השיבה התרפים נעשתה נדה וכמעט אבדה זכות בית המקדש בחלקה לולא התיקון של בנימין. אבל מיכה אע״פ שהוא עצמו עשה תרפים מ״מ כיון שהשיב הכסף ועוד היה מכניס אורח כראוי זכה

שזה רמז לענין נדה. ואיתא עוד שם טעם אחר דאקרי תרפים בגין דבטשי האי שעתא והאי שעתא ארפי והיינו שיש זמנים שהתרפים חזקים אבל יש זמנים שהם רפויים. וזה לא כהשראת השכינה שיש הטבה חזקה בכל שעה. וזה דומה לנדה שיש זמנים שהיא נדה ויש זמנים שאינה נדה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ולבסוף כשהחזיר דוד את הארון למקומו לירושלים כתיב (ש"ב ו' י"ד, ט"ז) ודוד מכרכר בכל עז לפני ה' ודוד חגור אפוד בד וגו' והיה ארון ה' בא עיר דוד ומיכל בת שאול נשקפה בעד החלון ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה' ותבז לו בלבה. וכתיב (שם כ"ג) ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד עד יום מותה. ומשם דורשים שמתה בשעת לידה שביום מותה היה לה ילד. וחטאתה היתה כעין רחל ואשת פינחס שגרמו הסתלקות בשכינה וארון הקודש ועל כן כולן מתו בשעת לידתן.

* * *

ונוסיף דבר אחר בשלשלת ענין הארון הקודש. דאיתא במדרש (ב"ר פ"ד כ') בנימין גרם לשבטים לקרוע [במעשה הגביע], והיכן נפרע לו בשושן הבירה שנאמר (אסתר ד' א') ויקרע מרדכי את בגדיו. וצריכים להבין ענין קריעת הבגדים של השבטים והשייכות עם מרדכי. והשם משמואל מפרש (פ' ויגש עמ' ש"ג) שענין בגדים הם להסתיר ההשפעה הבאה מלמעלה שלא ינקו ממנה כחות הטומאה ועל כן הכהנים שיש להם השפעה יותר גבוהה צריכים בגדים והלויים אינם צריכים בגדים, ע"ש. ולפי זה יש לבאר קריעת הבגדים של השבטים. שהם חשבו שבנימין פגם בדרך ארץ כמו רחל וגנב את הגביע ואם כן תהיה הסתלקות השכינה, ועל כן קרעו בגדיהם כי לא היו צריכים עכשיו בגדים להסתיר ההשפעה של השכינה.[5] ובפסל מיכה שהיה שם הכנסת אורחים וממילא ענין של השראת השכינה כתיב שנתן מיכה בגדים לה"כהן" שלו (שופטים י"ז י').

וכאשר הפלשתים לקחו את ארון הקודש, כתיב (ש"א ד' י"א) וירץ איש בנימין מהמערכה ויבא שלה ביום ההוא **ומדיו קרועים**. ואחר מעשה מיכל בת שאול והתרפים כתיב ששאול פשט את בגדיו והתנבא ערום (ש"א י"ט כ"ד). שעכשיו היה מדבר דוד המלך בענין בית המקדש ושאול אבד זכות זה. ובחזרת הארון לירושלים כתיב שדוד היה חגור אפוד בד.

ובמגלת אסתר כאשר שמעה אסתר ענין קריעת הבגדים של מרדכי כתיב (ד' ד') ותתחלחל המלכה מאד. ואיתא בגמרא (מגילה ט"ו.)

---

5. וע' עוד מזה בענין הציץ (עמ' 112) ואפשר להוסיף שזה גם כן ענין חיוב קריעה לאבל שמיתה היא הסתלקות השכינה בהנשמה שנסתלקה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שפרסה נדה. והיינו שבקריעת הבגדים של מרדכי היתה הסתלקות השכינה וממילא היתה אסתר נדה, נד ה׳. ואז ותשלח אסתר בגדים (שם) כי רצתה להחזיר השכינה. וכן היה, דכתיב (ה׳ א׳) ותלבש אסתר מלכות, שדורשים ששרתה עליה רוח הקודש. ואם כן רואים השייכות בין קריעת הבגדים של השבטים במעשה הגביע וקריעת בגדים של מרדכי.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וישלח — דבורה מינקת רבקה

אחר מעשה דינה ושכם כתיב (וישלח ל״ה ח׳) ותמת דברה מינקת רבקה ותקבר מתחת לבית א־ל תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות. וצריכים להבין למה נכתבה מיתת דבורה כאן. ובכלל מה היתה חשיבות דבורה שיעקב בכה עליה וקרא את המקום אלון בכות. (וע׳ רש״י שמביא מאגדה שנתבשר שם באבל שני שהוגד לו על אמו שמתה. אבל מ״מ רואים בדבורה חשיבות שנרמזה מיתת רבקה במיתתה דוקא.) ועוד קשה שבמיתתה נכתב שמה דבורה אבל בפ׳ חיי שרה כשנזכרה בפעם הראשונה לא נכתב שמה דכתיב (כ״ד נ״ט) וישלחו את רבקה אחתם ואת מנקתה. ומינקת הזאת היתה דבורה כמו שמפרש המדרש (פרקי דר״א פט״ז) ולקח את רבקה ואת דבורה מניקתה והרכיב אתהן על הגמלים.

ובעלי התוס׳ מביאים מדרש כי מה שכתבו גבי דבורה הנביאה (שופטים ד׳ ה׳) והיא יושבת תחת תמר דבורה, זהו אלון בכות דבורה דהכא. ואיזו שייכות יש בין דבורה הנביאה ודבורה מינקת רבקה.

ונתחיל לבאר ענין דבורה הנביאה. איתא בגמרא (פסחים ס״ו:) אמר רב יהודה א״ר כל המתיהר וכו׳ אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו, מדבורה דכתיב (שם ה׳ ז׳) חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל וגו׳ וכתיב (שם י״ב) עורי עורי דבורה וגו׳. וכן איתא בגמרא אחרת (מגילה י״ד:) שתי נשים יהירות היו ושמותיהן רעות אחת שמה דבורה ואחת שמה חולדה. ורואים מזה שיש שייכות של המין דבורה לעניני גאוה. ונבאר.

איתא במדרש (יל״ש ח״א רמז תשצ״ה ובקצור בד״ר א׳ ו׳) אלה הדברים (דברים א׳ א׳) מה דבורה זו בניה מתנהגין אחריה כן ישראל מתנהגין ע״י צדיקים וע״י נביאים. וברד״ל (בד״ר שם) מבאר ואולי למדנו להנחת שם דבורה על המין מזה שהם מתנהגים ע״פ דַּבָּר ומנהיג נקיבה, ע״כ. והיינו שעצם שם דבורה של הדבורים הוא מורה על מנהיג נקיבה. אבל להבין דרך ההנהגה של הדבורה נביא דברי הגמרא. דאיתא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

(בכורות ז:) מפני מה אמרו דבש דבורים מותר מפני שמכניסות אותו לגופן ואין ממצות אותו מגופו. והיינו שההנהגה של הדבורים שהוא הדבש שמשפיע הדבורה (שעיקר ענין הנהגה היא להשפיע לזולתו ולא ליטול כבוד לעצמו), אינה באה מגוף הדבורה. אלא הדבורה היא כעין צנור שבה תלך ההשפעה עד שתבא להמקבלים.

ובהנהגה כזאת יש מעלה וחסרון. המעלה היא שההשפעה תהיה בישרות גמורה שלא תהיה שום נגיעות מהמשפיע בהנהגתו. אבל מזה אפשר שיבא חסרון גם כן שלא יהיה שום שייכות בין המשפיע והמקבל, ומזה יכול לבוא לידי גאוה. שאם המשפיע צריך ליתן מגופן ובמסירת נפש אז יש קשר בינו ובין המקבל ויש להם אחדות ולא שכיח גאוה. אבל אם נותן בלי שום מחשבה או נגיעות אז אין קשר ביניהם ויכול לבוא לגאוה.

ויש לומר שזאת היתה עבודת דבורה מינקת רבקה. שבתולדה היתה דבורה שהשפעתה היא רק בדרך צינור אבל היא רצתה להשפיע גם מגופה. וזה ענין מינקת דאיתא בגמרא (בכורות ו:) שהדם נעכר ונעשה חלב. והמינקת נותנת מדמה "והדם הוא הנפש" להשפיע ולא רק מה שקבלה ממקום אחר. ומפני זה לא נכתבה שמה בתחילה שהיא שינתה מהותה מהיות דבור"ה להיות מינק"ת. אבל כשמתה נכתבה שמה דבורה ואפשר שלא תיקנה עצמה לגמרי מזה. ועל כן בכה יעקב. ודבורה הנביאה ישבה תחת תומר דבורה המינקת. וגם היא לא הצליחה להיות מינקת ועל כן היתה בה מדת הגאוה.

וע' בספר נפלאות מתורת השי"ת (פרק ט"ו וט"ז) שמאריך לבאר שענין מיתת דבורה מינקת רבקה הוא משל לגלות עשרת השבטים על ידי עגל ירבעם שהעמיד בבית א-ל. ועוד שגלות עשרת השבטים היה ע"י מלך אשור ומלך אשור נקרא דבורה בספר ישעיה (ז' י"ח). אבל לפי דברינו יש להוסיף דאיתא בגמרא (סנהדרין ק"א:) גסות רוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם. ויסד מלכותו בשכם ומבאר השם משמואל (פ' וישלח עמ' י"ב) ששכם הוא מקום של מדת הגאוה ושכ"ם מלשון חל"ק, ושכ"ם בן חמור נתגאה וחשב שהוא ראוי להיות בחלק כלל ישראל. [1] ולפי זה מבואר למה היתה מיתת דבורה אחר מעשה דינה ושכם שאז היה פגם בעניני גאוה. וזה היה גם כן המקום נסיון לה.

1. ונבאר ענין ירבעם עוד לקמן (עמ' 275). ונבאר ענין שכם עוד לקמן בענין הר גריזים (עמ' 227).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וישב — אבר מן החי

(וישב ל״ז ב׳) אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. ואיתא במדרש (תנחומא ב׳) אמר לאביו אחי אוכלין אבר מן החי אמר לו הקב״ה חייך בדבר שיצא מפיך בו אתה נחשד (מקץ מ״ג ל״ב) וישימו לו לבדו ולהם לבדם, ולפי שספר עליהם לשון הרע לפיכך קנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים ונשתעבדו שם ארבע מאות שנה. וצריכים להבין למה בזה דוקא היתה המחלוקת בין יוסף והשבטים. (ואף על פי שרש״י מביא מדרש אחר שהיו חולקים גם בדברים אחרים, ממדרש זה משמע שהמחלוקת היתה בעיקר באבר מן החי.)

בספרים מביאים דברי הזוה״ק על הפסוק (שיר השירים ג׳ ו׳) מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל. דאיתא שם מכל אבקת רוכל דא יוסף הצדיק בגין דארונא דיוסף הוה אזל לגביה אמאי רוכל בגין דהוה רכיל לאחויי לגביה דאבוי. ויש להקשות שאם מדברים בענין כבוד כלל ישראל במדבר שהיה להם ארון יוסף הצדיק שם, למה נקרא יוסף בדרך גנאי בשם רוכל על שהיה מדבר לשון הרע.

* * *

ונקדים בדברי המהר״ל (גור אריה) וז״ל, יוסף הוא עיקר התולדות ושאר השבטים היו חלקים ולפיכך נחשבים שאר השבטים כמו האברים שהם חלקים גם כן, אמנם יוסף הוא ראש המטה והוא כמו הגוף שנמשכים אחריו כל האיברים ולפיכך היה חושד את השבטים שהם נמשכים אחר האברים שהם דוגמתם. ונשתדל להבין דבריו.

השפת אמת מבאר (פ׳ ויגש שנת תרל״ה) שמחלוקת יוסף ואחיו היה כי יוסף בחר לו להיות צדיק נבחר שעל ידי קדושתו ימשוך כל בני אדם להשי״ת, והשבטים בחרו להם להיות כל אחד כפי עבודתו. (פ׳ וישב שנת תרמ״ט) כל שבט הוא בחינה מיוחדת המאסף ומקבץ כל השייך לפרט

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שלו ויוסף הוא למעלה מהתערובות ועל שם זה נקרא יוסף שהוא לעורר התוספות שבא מלמעלה מהטבע. (ויגש תרמ"ד) הי"ב שבטים הם שורש התרי"ג מצוות נגד רמ"ח אברים ושס"ה גידים ויוסף הצדיק הוא למעלה מזה ההתפשטות. עכ"ל. והיינו שהשבטים סברו שלכל אחד מהם יש מדות ובחינות מיוחדות וכל אחד יעסוק בעיקר במצוה השייכת יותר לטבעו (אבל ודאי ישמור כל המצוות כפי החיוב), וישפיע על אותם שהם כמותו בדרך הטבע על ידי התעסקות בהם. אבל יוסף סבר לפרוש לגמרי מן הטבע ולהיות צדיק ועל ידי זה ממילא תהיה השפעה על כל העולם בדרך למעלה מן הטבע. ובעבודה כזו אין שום מקום לדברים פרטיים.

ובאמת שניהם היו נכונים. שמדרגת יוסף היתה שונה משאר השבטים. שמבאר השפת אמת (וישב תרל"ב) יעקב היה למעלה מן הטבע ולא היה בכחו להמשיך הקדושה גם בעולם הזה מאחר שלא היתה לו שייכות לעולם הזה כלל והיה צריך להיות ע"י יוסף הצדיק וזהו שכתוב אלה תולדות יעקב יוסף, שבאמצעיות יוסף נמשך הארת הקדושה מיעקב לכל השבטים ולכל העולמות. עכ"ל. והיינו שמדרגת שאר השבטים היתה בעולם הטבע ולא היו יכולים לקבל הקדושה מיעקב אבינו לבדם. אבל מדרגת יוסף היתה למעלה והוא היה יכול לקבל כל ההשפעות של קדושה הבאות מלמעלה מן הטבע ולהוריד לשאר השבטים. ולמעשה בחרו השבטים עבודה לפי מדרגתם, שכל אחד יעסוק בעניני עולם הזה והטבע כפי תכונתו הפרטית. ויוסף בחר עבודה לפי מדרגתו שהיא לפרוש מעולם הזה והטבע.[1]

ולבאר יותר, ידוע שיהודה היה הראש של שאר השבטים והוא היה המתנגד העיקרי ליוסף, ובפרשה שלנו רואים בברירות החילוק בין שני עבודותיהם. יהודה היה עוסק בעניני עולם הזה ועשה המעשה עם תמר, וזה היה נכון לו שמהם בא דוד המלך. יוסף היה פורש מעולם הזה ובנסיון של אשת פוטיפר הוא פרש מן המעשה וזה היה הנכון לו, שממה שיצאו עשר טפות של זרע מידיו, הוא אבד עשרה שבטים כדאיתא בגמרא (סוטה ל"ו.). ומבאר השפת אמת (ויגש תרמ"ח) שיוסף הצדיק הוא בחינת עץ החיים ויהודה הוא בירור התערובות של עץ הדעת טוב ורע, ע"כ. שבעולם הטבע יש כמה רבויי פרטים ובהם שייך תערובות, וזה בא מחטא עץ הדעת וכמו שבארנו לעיל בענין כדרלעומר (פ' לך לך)

1. וע' בהקדמה בענין יוסף והשבטים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בשם הנפש החיים שאחר החטא היו טוב ורע מעורבים זה בזה. ויוסף הוא מבחינת עץ החיים שהוא למעלה מכל זה ושם אין תערובת שאין שם מינים פרטיים שבהם יתערב הרע. [2] ומבאר עוד (וישב תרנ"ג) יוסף ויהודה הם בחינת בן ובחינת עבד. ביוסף כתיב תולדות יעקב יוסף ובן פורת יוסף, ויהודה קיבל המלכות והוא בחינת עבד, ולכן יש משיח בן יוסף הבן יקיר לי אפרים ויש משיח בן דוד ועליו נאמר הנה ישכיל עבדי, עכ"ל. והיינו שמי שעובד בעולם הטבע הוא עובד עבודה רבה אבל מי שהוא למעלה מן הטבע אינו צריך לעבוד כל כך ונוטל ההשפעה כמו בן.

ועכשיו נשוב לענייננו. יוסף ודאי הכיר ששאר השבטים היו למטה ממנו והיו צריכים לעבוד עבודתם הפרטית בתוך הטבע. ועבודתם היתה בבחינת אברים שיש אברים שונים עם תפקידים שונים, וכן לכל אחד מהם היתה עבודה פרטית לעבוד. אבל הם היו צריכים להכיר שכל חיותם בא מיוסף שהוא המשפיע להם הקדושה מכח יעקב. ויוסף היה חושד שהם היו אוכלים אבר מן החי והיו נותקים האברים ממקור החיות שלהם.

וכבר בארנו בענין ארץ כנען (פ' נח) שהנהגת המדבר היתה בבחינת אב לבן שהיה לכלל ישראל כל צרכם בדרך למעלה מן הטבע בלי עבודה, והנהגת ארץ ישראל היתה בבחינת מלך לעבד שהיו צריכים לעבוד לקבל השפעתם בתוך הטבע. ולפי זה מיושבים דברי הזוה"ק שהתחלנו בם שיוסף היה רוכל במה שהגיד ליעקב שאחיו הם פגומים בענין אבר מן החי אבל זה בא רק ממעלתו שהיה בבחינת בן ולמעלה מן הטבע. וזאת היתה מדרגת דור המדבר ואם כן מה נאה שבלשון הזה היה נקרא יוסף.

בפרשת בראשית כתיב (ב' ט"ז־י"ז) ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. ואיתא בגמרא (סנהדרין נ"ו:) אמר ר' יוחנן כו' אכול תאכל ולא אבר מן החי. ומזה משמע שבאבר מן החי יש ענין של עץ הדעת טוב ורע. ולפי דברינו זה אמת, כי האוכל האבר מן החי מראה שהוא מחשיב האברים ודברים פרטיים ביותר. וזה מבחינת עץ הדעת טוב ורע.

---

2. וע' בהקדמה בענין אדם הראשון וחטאו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מקץ — מנחת יעקב

כאשר רצו בני יעקב לשוב למצרים לקנות אוכל כתיב (מקץ מ״ג י״א) ויאמר אליהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים. ואיתא במדרש (ב״ר צ״א י״א) אם כן אפוא — ר׳ לוי בשם ר׳ תנחום בן חנילאי תאמר עתה החרדה שחרדתי את אבא ויאמר מי אפוא (תולדות כ״ז ל״ג) היא שנזדעזעה עלי כאן אתמהא, קחו מזמרת הארץ בכליכם רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי דברים שהן מזמרין בעולם חלזון וכו׳.

וצריכים להבין אם החרדה באה ליעקב בשביל מה שגרם חרדה ליצחק, איך תיקן זה בשילוח המתנה למצרים דכתיב אם כן אפוא זאת עשו, ולפי המדרש זאת אומרת אם החרדה הזו באה מיצחק אז זאת עשו קחו מזמרת הארץ וכו׳. ועוד איזו חשיבות יש בחלזון להמצריים והא אין להם שום מצוה של תכלת.

ותחילה נבאר ענין החרדה של יצחק. כבר בארנו איך שהיה לעשו בתולדה מדת הדין מכח כוכב מאדים ואיך שיעקב במעשה מכירת הבכורה לקח מעשו כחות הדין הטובים וקבע בעשו כחות הדין הרעים (ע׳ בפ׳ תולדות). ואם ענין הבכורה היתה במדת הדין ויצחק רצה לברך הבכור דוקא, רואים שענין הברכה היתה שיצחק שהוא ממדת הדין יברך הבכור שלו שגם הוא ימשוך עבודתו במדת הדין. וכן היה שהברכה היתה בעניני טבע ועולם הזה, ועניני טבע שייכים למדת הדין כמו שנבאר לקמן בענין השלו (פ׳ בשלח). [1] ולפי זה החרדה שהיתה ליצחק באה ממה שחשב שברך יעקב בעניני טבע שהם ממדת הדין ואינם שייכים למדרגתו שהיתה למעלה מזה. אבל האמת היה שיעקב קנה כבר עניני הדין מעשו והברכה היתה שייכת לו. (וע׳ בבית הלוי שמבאר את הענין כעין זה.)

וכאשר יעקב ארד את יוסף שהיה העיקר תולדה שלו כדכתיב אלה תולדות יעקב יוסף וכדבארנו לעיל (פ׳ וישב) והיה חושש שיאבד גם

1. וע׳ בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בנימין אחי יוסף, היתה לו חרדה שמא פגם במה שגרם חרדה ליצחק. וכשם שיצחק לא היה יכול להמשיך ברכתו לעיקר תולדתו כמו כן במדה כנגד מדה היה יעקב אובד את בניו. ועל כן הוצרך יעקב לעסוק במדת הדין שקנה מעשו להראות שיכול לעסוק במדת הדין בשעת הצורך, ואם כן נתגלה הדבר למפרע שהיה שייך לברכת יצחק. ושלח מנחה למצרים. והספרים מביאים מהזו"ח שהיתה מענין תפילת מנחה. ויכולים לבאר שרצה להשתמש בתפלת מנחה שתיקן יצחק בבחינתו של מדת הדין.

והמנחה היתה "מזמרת הארץ" דברים שהן מזמרין בעולם. וענין זמיר"ה הוא לעסוק במדת הדין כמו שמבאר הצרור המור (פ' נשא) שהלויים הבאים מכח מדת הדין היו משוררים במקדש וכורתים כל הזמורות ואשכולות מרורות של מדת הדין בכח המזמורים, ע"ש.[2] ובהמדרש ראינו שהדבר שלומדים ממלת "מזמרת" הוא החלזון. ותכלית החלזון היא לתכלת. ובציצית, חוט הלבן הוא במדת החסד וחוט התכלת הוא במדת הדין (ע' שפ"א פ' שלח שנת תרנ"א ועוד).[3]

והמין הראשון הכתוב בפסוק הוא צרי. ולהבין למה שלח יעקב דוקא מין זה בהמנחה שלו, נביא המדרש. דאיתא (תנחומא הישן פ' תולדות) מהו וירח את ריח בגדיו (תולדות כ"ז כ"ז) יש דורשים לומר הקטרת העתידה לעשות בבית המקדש הפיח הקב"ה ריחה בבגדיו של יעקב אבל כשנכנס עשו הרשע נכנסה גיהנם עמו, ויחרד יצחק חרדה ויאמר מי אפוא, מהו מי אפוא מי אפה אמר יצחק רבון העולמים מי נאפה בתוך התנור הלזה אני או יעקב בני אמר לו הקב"ה — עשו.

ויש לומר שיעקב שאמר עכשיו "אם כן אפוא" לתקן ה"מי אפוא" של יצחק, היה צריך גם כן לתקן ענין הריח שגרם האפוא של יצחק. ומהמדרש הנ"ל רואים שיצחק רצה ליתן הברכה למי שיש לו ריח קטרת, ואם כן מסתבר הוא שיעקב יתקן ענין קטרת. ובפרשת הקטרת כתיב (כי תשא ל' ל"ד) ויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה וגו'. ורש"י מפרש נטף הוא צרי ועל שאינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף קרוי נטף ואם צרי הוא הסם הנזכר ראשון משמע שהוא העיקר של

2. וע' עוד בענין העגלות (עמ' 177) ובענין החצוצרות (עמ' 182).

3. ומבאר השם משמואל (פ' שלח עמ' ר') שהתכלת נגנזה אחר החורבן כי תכלת היא ממדת היראה ואחר חורבן ירושלים יר"א של"ם לא שכיח שתפיל אינוה ויראה על האדם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הקטרת. וכן לומדים ממנו בגמרא (כריתות ו.) דמיני הסמים צריכים להיות דבר הקוטר ועולה וריחו נודף. ואם כן מה נעים הוא שיעקב שלח צרי דוקא במנחתו לתקן החרדה של יצחק, שהראה שהוא באמת ראוי להשתמש בקטרת. ועם מעט הצרי שלח גם מעט דבש. ואיתא בתלמוד ירושלמי (יומא פ״ד ה״ה) תני בר קפרא הפטמין שבירושלים היו אומרים אילו היה נותן לתוכה **מעט דבש** לא היה כל העולם כולו יכול לעמוד בריחה. והיינו שהדבש מחזיק כח הקטרת אלא שאין העולם ראוי לו. ומה יפה היא מה שיעקב הוסיף מעט דבש להצרי.

ויש להוסיף שרואים קשר אמיץ בין הקטרת ותפלת מנחה. דכתיב (תהלים קמ״א ב׳) תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. ואיתא במדרש (במ״ר י״ג י״ח) התפלה משולה לקטורת כמה דתימא תכון תפלתי קטרת לפניך. וכן איתא במדרש אחר (שוחר טוב שם) כך אמר דוד רבוני כשהיה בית המקדש קיים היינו מקטירים לפניך קטרת, עכשיו אין לנו לא מזבח ולא כהן גדול תקבל תפלתי ותקרע הרקיע ותכנס תפלתי. ומזה משמע שהתפלה והקטרת הם שייכים זה לזה. אבל הפסוק שלומדים זה ממנו מדבר בתפלת המנחה דוקא. וכן מביאים מהזוה״ק בפירוש (פ׳ ויחי) שדוד היה מדמה הקטרת דוקא לתפלת המנחה שהיא באה בשעה שיש מדת הדין בעולם, שתפלת המנחה וקטרת שניהם מעבירים הכחות הרע של מדת הדין מן העולם. ובזה מבואר למה רצה יצחק ליתן הברכה למי שריחו כקטרת, שהכיר שיש לבן זה הכח לסלק מדת הדין הרעה. והקטרת דוקא רצה יעקב לשלוח במנחתו להראות שהוא באמת יכול להשתמש במדת הדין של קדושה להעביר הדין של טומאה.

ורואים גם שייכות בין תכלת לזמן המנחה. שבפרשת ציצית (סוף פ׳ שלח) מביא רש״י מר׳ משה הדרשן, תכלת — על שם שכול בכורות, תרגום של שכול תכלא ומכתם היתה בלילה, וכן צבע תכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב, ע״כ. ועת ערב הוא זמן תפלת המנחה. (וכן יש לתכלת כח אפילו בלילה כשהדינים יותר קשים.) ויש להעיר שיעקב סיים דבריו לבניו (מקץ מ״ג י״ד) ואני כאשר **שכלתי שכלתי**.

חזינן שיש שייכות גם בין החלזון והצרי. דאיתא בגמרא (שבת כ״ו.) ומדלת הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכורמים וליוגבים (ירמי׳ נ״ב ט״ז) כורמים תני רב יוסף אלו מלקטי אפרסמון (וזה הצרי כדמוכח

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בסוגיא שם) מעין גדי ועד רמתא יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור עד חיפה. ולפי דברינו זה מובן ששניהם באים לתקן מדת הדין הקשה.

וזכינו להבין מענין החלזון והצרי ודבש ששלח יעקב במנחתו. ועדיין נשאר לנו להבין שאר המינים של נכאת ולט בטנים ושקדים. וה׳ יאיר עינינו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויגש — ארץ גושן

יוסף אמר לאחיו (ויגש מ״ה ט׳־י׳) מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלקים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי וצריכים להבין למה הזכיר יוסף שישב יעקב בארץ גושן ואיזו מעלה יש בה. ואם הוא רק משום שיהיה קרוב אליו, היה יכול לומר סתם ״וישבת קרוב אלי״.

כשירדו למצרים כתיב (מ״ז י״א) ויושב יוסף את אביו ואת אחיו ויתן להם אחזה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה. ומפרש רש״י שרעמסס מארץ גושן היא. וזה נראה מצוויו של פרעה שאמר ליוסף (שם ו׳) ארץ מצרים לפניך היא במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך ישבו בארץ גושן. ומכאן שרעמסס היא במיטב הארץ. אבל כתיב (שמות א׳ י״א) ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס. ואיתא בגמרא (סוטה י״א.) ובמדרש (ש״ר שם) רב ושמואל חד אמר פיתום שמה ולמה נקרא שמה רעמסס שראשון ראשון מתרוסס (רש״י: כשהיו בונין קצת היה מתרוסס ונופל וחוזרין ובונין הוא נופל), וחד אמר רעמסס שמה ולמה נקרא שמה פיתום שראשון ראשון פי תהום בולעו, ע״כ. ומזה משמע שארץ רעמסס לא היתה כל כך טובה.

איתא במדרש (פרקי דר״א פכ״ו) מרוב אהבתו [פרעה] אותה [שרה] כתב לה בכתובה כל ממונו בין כסף בין זהב בין עבדים וקרקעות וכתב לה ארץ גושן (רד״ל: וזה היה לאחוזה משא״כ שאר הדברים) לפיכך וישב ישראל בארץ גושן שהיה של שרה אמנו. ובזה יש קצת הבנה במעלה של ארץ גושן ליעקב אבל צריכים להבין למה נתן פרעה לשרה את ארץ גושן דוקא.

לבאר זה, כתיב (בשלח י״ד ב׳) דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות. ואיתא בחז״ל (מכילתא שם) אין חירות אלא מקום חירותן של ישראל מקום מובחר להם מקום עבודה זרה שלהם לשעבר היתה נקראת פתום שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתום ואת רעמסס

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חזרו להקרא פי החירות [ששם נעשו בני ישראל בני חורין– גי׳ הגר״א].

ולפי זה מדינת פיתום ורעמסס (שהיא אחת כדברי הגמרא הנ״ל) שבארץ גושן, היתה פי החירות, מקום עבודה זרה. ובספר מי השילוח מביא מחז״ל שכמין זכר ונקיבה היו, ומבאר שהעבודה זרה היתה בעניני זנות כי אצל האומות נראה שבמקום שיוכל להתפשט ולעשות כל תאות לבו שם הוא בן חורין (לא כמו שאנו יודעים שאין בן חורין אלא מי שעוסק בתורה). ומסתבר לומר שענין זה הוא בטבע המקום לגרום זנות. וגם נקראת גש״ן מלשון קורבה והגשה. ואם כן יכולים לומר שלטעם זה נתן פרעה את ארץ גושן לשרה לאחוזה, שפרעה היה רוצה לזנות עם שרה וכשהוא לא הצליח נתן לה ארץ הגורמת זנות כדי שבני בניו יוכלו לזנות עם בני בנים של שרה שישבו בה. וכן עכשיו קרא את הארץ מיטב ארץ מצרים כי מצרים נקראת ערות הארץ.

אבל יוסף הכיר ששרה אמנו, כשהארץ היתה ברשותה, קידשה את המקום להיות מוכן לאהבה וקורבה טובה. ובמקום זה דוקא היה שייך שבני ישראל ירבו וישרצו במאד מאד. ובאמת שמרו עצמם מהזנות שרק אחת היתה זונה כמובא ברש״י בפרשת המקלל (אמור כ״ד י״א). ועל כן גם היה יעקב רוצה לישב בארץ גושן שהיתה של שרה אמנו כדראינו במדרש. וזאת היתה כוונתם בענין מיטב הארץ שבה ירבו בני ישראל.

אבל המקום לא היה טוב לבנינים כמו שראינו משם רעמסס. והמהר״ל מבאר (גבורות ה׳ פ׳ ט״ו) שכל העוסק בבנין מתמסכן כי הבנין הוא היפך הברכה כי בברכה אין גדר וגבול ולכך נאמר בברכה ופרצת, והבנין הוא היפך זה שבונה גבולים וגדרים והעוסק בדבר שהוא היפך הברכה מתמסכן. והשם משמואל (פ׳ בראשית עמ׳ י״ב) מוסיף שמאחר שבנין הוא גדר וגבול, מוצאו ממדת הדין על כן מעורר מדת הדין ובהתעורר מדת הדין מתעוררים לרגליו גם כחות מזיקים ועל כן העוסק בבנין מתמסכן. ועל כן בשמאי הזקן (שבת ל״א.) אִיתא הלשון דחפו באמת הבנין שבידו. והפירוש הוא במדתו מדת הדין שאין לומר ששמאי הזקן היה בנאי והיתה כ״כ מלאכתו קבע עד שתמיד היתה אמת הבנין בידו. ע״כ. [1] ואם כן ארץ גושן שהיה מקום מיוחד להתפשטות וברכה

1. וע״ש עוד שזה טעם המנהג שעושים סעודה בחנוכת הבית שענין סעודה להנות אחרים הוא מדתו של אברהם אבינו מדת החסד היפך מדת הדין ובזה מתקנין הענין דהעוסק בבנין מתמסכן. ועי׳ בדברינו לעיל (פ׳ וירא) בענין המשתה הגדול שעשה אברהם שתכלית הסעודה היתה להגביר מדת החסד על מדת הדין. ועי׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וריבוי, או לזנות או לטוב, לא היה מקום ראוי לבנינים. אבל רש״י מביא מאגדה (מ״ו כ״ח) שיהודה בנה שם בית תלמוד ויש לבאר שבנין של תורה ותפלה הוא למעלה ממדת הדין ופורץ כל גדרים, ואדרבא, הוא גורם קורבה בין ישראל והקב״ה ועל כן היה יכול לעמוד שם. [2]

ויש להוסיף שבעשר המכות מוצאים רק בשתים מהן שכתוב שלא באו לארץ גושן והן מכת ערוב וברד. ואף על פי שלא היתה שום מכה בארץ גושן הלא דבר הוא שלא נכתב זה אלא בשתים אלו. אבל לפי דברינו שפרעה בחר ארץ גושן כדי שיהיה זנות ותערובת בין ישראל ומצרים והמקום היה באמת ראוי לזה, יש חידוש גדול ששתי מכות אלו לא הגיעו לגושן. שמכת ערו״ב ודאי היא מכה בענין תערובות ואפילו הכי לא היתה בארץ גושן שום תערובת של ערוב. וכן במכת ברד היתה אש מתלקחת בתוך המים שהיא גם כן מענין התערובת ועל כן גם בה נזכר בפירוש שלא הגיעה לגושן.

---

2. ועי׳ עוד בענין אדמת הכהנים (עמ׳ 59) ובענין מעקה (עמ׳ 234) שרואים שתורה היא למעלה ממדת הדין.

ויגש — אדמת הכהנים

(ויגש מ״ז כ׳-כ״ב) ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עליהם הרעב ותהי הארץ לפרעה וגו׳ רק אדמת הכהנים לא קנה כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה על כן לא מכרו את אדמתם. וצריכים להבין מה השמיענו הפסוק במה שלא קנה יוסף את אדמת הכהנים. ובכלל למה לנו כל האריכות איך נהג יוסף בקניית האדמה בשנת הרעב.

איתא בגמרא (ביצה ט״ו:) תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד ראש השנה חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו. א״ר אבהו מאי קראה תקעו בחדש שופר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בכסה ליום חגנו (תהלים פ״א ד׳) וכו׳ וכתיב כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב, מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא דכתיב ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה. מר זוטרא אמר מהכא הטריפני לחם חקי (משלי ל׳ ח׳). ע״כ. ומזה רואים תכלית בהפרשה שלנו אבל עדיין צריכים להבין למה לומדים קציבת מזונות של ראש השנה ממה שהכהנים של פרעה לא נתנו מס.

ונקדים בגמרא אחרת. דאיתא (פסחים קי״ט.) אמר רב יהודה אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים שנאמר (ויגש מ״ז י״ד) וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים, וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם שנאמר (בא י״ב ל״ו) וינצלו את מצרים אמר רב אסי עשאוה כמצולה זו שאין בה דגים ור״ש בן לקיש אמר כמצודה שאין בה דגן. אבל עוד איתא שם, אמר רבי חמא בר חנינא שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלה לקרח ואחת לאנטונינוס בן אסוירוס ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא. וקשה אם לקחו ישראל את כל העושר של מצרים מה גנוז לצדיקים לעתיד לבא. (וע׳ במהרש״א שכותב שהשני אמוראים חולקים זה עם זה.) ועוד למה הטמין יוסף את העושר.

להבין ענין זה — כבר הבאנו בענין מלחמת כדרלעומר (פ׳ לך לך) שיש ענינים קדושים מפוזרים בעולם ונצודים בכחות הטומאה ורע. ועבודתנו היא להוציאם מכחות הטומאה ולהחזירם לקדושה. ואלו הם הגרים הבאים מטומאת הגוים לקדושת ישראל או אפילו נכסים שצריכים להיות לתשמיש קדושת ישראל. וגם הבאנו מאור החיים הקדוש שעניני קדושה האלו היו בפרט במצרים. וכשעלו ממצרים ועשאוה כמצודה שאין בה דגן הוציאו כל עניני הקדושה משם ועל כן אסור לשוב למצרים כיון שהיא רקה מכל קדושה. ומבאר המגלה עמוקות עוד (מה״ת סוף פ׳ מקץ) שזה היה ענין לקיטת הכסף שלקט יוסף במצרים. והיינו שהעלה כל הקדושה מכחות הטומאה, והכסף הזה לקחו ישראל כשיצאו ממצרים ועשאוה כמצודה שאין בה דגן.[1]

והשם משמואל (פ׳ ויגש עמ׳ ע״ר) מביא מהאריז״ל שמעניני הקדושה האלו יש בסך הכל רפ״ח נצוצין קדישין ויוסף הצדיק תיקן ר״ב מהם, וזהו ענין (מקץ מ״א מ״ט) ויצבר יוסף ב״ר, ופ״ו נצוצין הולכים

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין תיקון הבריאה ובענין אדם הראשון וחטאו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ומתתקנים עד היום בגליות. (ואע״פ שאין אנו יכולים להבין עומק כוונת דברים הקדושים, אבל זה נבין, שיוסף היה יכול לתקן רוב הקדושה וזה ענין הר״ב ניצוצין, אבל לא היה יכול לתקן הכל ועל כן אנו עדיין בגלותנו צריכים לתקן השאר. ואלו הם הפ״ו ניצוצין שהם כל עבודתנו.) ויש רמז להרפ״ח ניצוצי קדושה בפרשת בראשית דכתיב (א׳ ב׳) ורוח אלקים מרחפ״ת על פני המים שהרפ״ח הם טמונים בין אותיות מ״ת וצריכים להוציאם ממיתה לקדושה. ופ״ו נשארים לתקן עד ביאת משיחנו וז״ש ורוח אלקים ורוח זה רוחו של משיח (ב״ר שהבאנו לעיל בענין כדרלעומר) שמשיח יתקן הפ״ו שהם במנין שם אלקי״ם (בקהלת יעקב).

ובזה יכולים לתרץ הסתירה בהגמרא הנ״ל. שיוסף ליקט את כל הרפ״ח ניצוצי קדושה אבל לא היה יכול לתקן אלא ר״ב מהם מטעם שנבאר בסמוך. ועל כן אותם שלא היה יכול לתקן הטמינם במצרים כדי שלפחות לא יהיו בידי המצריים הטמאים. ורק אותם שהתקין לקחו ממצרים. ובזה התנצלו את מצרים שהר״ב הם לקחו עמהם והפ״ו הנשארים היו טמונים מהמצריים וא״כ אין שום דבר של קדושה במצרים.

וקרח נטל אחד מן המטמוניות ומסתבר הוא שכוונתו היתה לתקן הפ״ו הנשארים. ויכולים לומר שיש רמז לזה במה שאמר למשה ואהרן (קרח ט״ז ג׳) ר״ב לכם כי כל העדה כולם קדושה ובתוכם ה׳. והיינו שקרח ידע שמשה בפרט העלה הר״ב של יוסף וזה ענין הערב ר״ב (בקהלת יעקב שם) ורצה קרח להעלות השאר ולא שמשה יתנשא על כל הקהל. וטענתו היתה שהוא ראש הלויים ולוי הוא ממדת הדין (כדפירש השפת אמת שם) והוא ראוי לתקן הפ״ו שהם כמנין אלקי״ם השם של מדת הדין.[2] וי״ל שזה היה ענין המטה בסוף הפרשה דכתיב (שם י״ז כ״ג) והנה פר״ח מטה אהרן לבית לוי ויצא פר״ח ויצץ ציץ ויגמול שקדים. שפרח מטה אהרן להורות שעליו לעסוק בהעלאת כל הפר״ח נצ״ק, שעכשיו בעולם הזה הכהן הוא העיקר והלוי טפל לו. אבל מביא המרגליות הים (סנהדרין ק״ט:) מכתבי האריז״ל שלעתיד יהיו כהנים אותם שהיו לויים, ונרמז בפסוק (תהלים צ״ב י״ג) צדיק כתמר יפרח שהוא סוף תיבות קר״ח. ויש להוסיף שבפסוק כתוב יפר״ח שהוא יהיה העיקר בהרפ״ח.

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ועכשיו נשוב לענייננו של אדמת הכהנים. ויכולים לומר שכשם שיוסף לא תיקן את כל הקדושה בנפשות (שהיו רק ערב ר״ב) וכל הקדושה בכסף (וצריך היה להטמין השאר), כן באדמה לא היה יכול לתקן כל עניני הקדושה הנצודין שם. ויש לומר שהאדמה שלא היה יכול לתקן היתה אדמת הכהנים ועל כן לא לקח אותה מידם. אבל צריכים לבאר הטעם שלא היה יכול לתקן את אדמת הכהנים דוקא.

ויש לומר דאיתא בתרגום יונתן כאן, לחוד ארעא דכומריא לא זבן מן הגלל דחמון ליה זכותא בזמן דבעא רבוניה למקטליה ושיזבוהי מן דין קטול וכו׳ וביגן כן לא זבינו ית ארעהון. והיינו שהכהנים זכו במה שהציל את יוסף מפוטיפר כשהיה המעשה עם אשתו. ויכולים לומר דדוקא במעשה הזה אבד יוסף היכולת לתקן כל הקדושה, דאיתא בגמרא (סוטה ל״ו.) תנא ראוי היה יוסף לצאת ממנו י״ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף אלא שיצאת שכבת זרע מבין צפרניו. ואפשר שכשם שאבד מתולדותיו במעשה הזה כן אבד היכולת לתקן מעניני הקדושה שהיה יכול לתקן, והיה בסכנה עד שהצילו כהני מצרים ועל כן הם נטלו העניני הקדושה שלא יתקן יוסף. ועל כן לא היה יכול יוסף לקנות את אדמתם. [3]

ויש להוסיף שבשם פוטיפ״ר יש אותיות טר״פ. והיינו תחת אשר היה על יוסף לתקן הרפ״ח נצ״ק רצתה אשת פוטיפר לעשות יוסף טר״ף, והצליחה במקצת כמו שראינו. ויעקב ודאי אמר האמת כשאמר (וישב ל״ז ל״ג) טר״ף טר״ף יוסף. ובשאר השם של פוטיפר יש אותיות פ״ו שעל ידי שנטרף יוסף נשארו פ״ו נצ״ק הצריכים תקון.

* * *

בהגמרא שהתחלנו בה ראינו שלומדים מאדמת הכהנים שמזונותיו של אדם קצובים מראש השנה, דכתיב כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב. ולפי כל הנ״ל הדברים מאירים לעינים למה לומדים את זה מאדמת הכהנים דוקא. שיוסף כבר תיקן רוב עניני הקדושה הצריכים תיקון ועבודתנו היא רק באותם שלא היה יכול לתקן. ועל זה יש לנו משפט בכל שנה בראש השנה כמה מזונות ינתנו לנו כדי שנעבוד בהם לתקן את השאר. וא״כ ודאי נלמוד ענין זה מאדמת הכהנים שהיתה השרש של

3. וע׳ עוד בענין חנוכה מזה (עמ׳ 281).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עניני הקדושה שלא התקין יוסף. ועוד הבאנו שיש פ״ו נצ״ק נשארים שהם כמנין שם אלקי״ם. ועל כן זה משפט לאלק״י יעקב. ויש לימוד אחר בהגמרא מהפסוק ״הטריפני לחם חקי״ שראינו שיוסף לא זכה לתקן כל הרפ״ח משום שנעשה טר״ף מאשת פוטיפר. וזהו הענין של הטריפנ״י לחם חקי שעל ידי שאני טר״ף יש צורך לדון על לחם חקי.

ואיתא בגמרא אחרת (עירובין י״ח:) והנה עלה זית טרף בפיה (נח ח׳ י״א) א״ר אלעזר אמרה יונה לפני הקב״ה רבש״ע יהיו מזונותי מרורים כזית ומסורים בידך ואל יהיו מתוקים כדבש ומסורים ביד בשר ודם מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב הטריפני לחם חקי. ויש לבאר טענת היונה (וכלל ישראל משולים ליונה כדאיתא בשבת מ״ט.) שיותר טוב להיות בעבודת הקב״ה לתקן הרפ״ח נצ״ק ואף אם יבא מזה סכנת טר״ף מלהיות ביד בשר ודם בלי שום אפשרות לעבוד הקב״ה.

וגם ראינו שההוצאות לסעודת שבת ולתלמוד תורה אינן נכללות בהדין של ראש השנה. ויש לבאר שר׳ צדוק הכהן (פר״צ ראה ה׳) מביא בשם האריז״ל שבשבת כל האכילות בקדושה ואין ענין של בירור הנצ״ק. [4] ואם כן מבואר מה שאין זה בדין של ראש השנה שהוא דין על עניני הרפ״ח נצ״ק. ומבאר הקהלת יעקב שבתלמוד תורה אין שום שליטה של כחות הטומאה על הרפ״ח נצ״ק. ואם כן לפי דבריו מבואר הטעם שגם ההוצאות לתלמוד תורה אינן נכללות בהדין של ר״ה. [5]

---

4. ע׳ בכף החיים (סי׳ רכ״ו סק״ד) שכותב לפי שבברכת פרחי האילן הוא מברר ניצוצי הקדושה מן הצומח, יש איסור בורר לברך ברכה זו בשבת ויו״ט.

5. וע׳ עוד בסוף ענין שעטנז (פ׳ קדושים).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויחי — גד גדוד יגודנו

יעקב אבינו בירך את גד, (ויחי מ״ט י״ט) — גד גדוד יגודנו והוא יגד עקב. ואיתא במדרש (ב״ר צ״ח ט״ו) בשעה שהיו ישראל מכבשין ומחלקין את הארץ היה שבט ראובן וגד עמהן והניחו את בניהם קטנים וכו׳ והיו אלו מגדלין שער עד שיראו את בניהם ואלו מגדלין שער עד שיראו את אבותם וישמעאלים מגדלים שער ונתן הקב״ה בלבם של בנים והיו אומרם עננו ה׳ עננו אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי ישראל עננו הה״ד (דה״א ה׳ כ׳) ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים, באיזו זכות וכו׳ רבנן אמרי מברכתו של יעקב אבינו שאמר גד גדוד יגודנו. וכעין זה מפרש רש״י כאן, והוא יגוד עקב כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש. וצריכים להבין למה הזכיר יעקב דוקא ענין זה אצל גד כשהיה קובע בכל השבטים את כחותיהם המיוחדים ע״י ברכותיו להם.

וכן צריכים להבין את עצם השם של גד. דאיתא בגמרא (שבת ס״ז:) ר׳ יהודה אומר גד אינו אלא לשון עבודה זרה שנאמר (ישעיה ס״ה י״א) העורכים לגד שלחן. ולמה קראה לאה את בן שפחתה שם של עבודה זרה. ובקריאת השם כתיב (ויצא ל׳ י׳-י״א) ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן ותאמר לאה בגד (בא גד, קרי) ותקרא את שמו גד. וצריכים להבין למה חסר אות אל״ף בהכתיב שנכתב ״בגד״.

ואיתא במדרש (ש״ר פ״א) ואלה שמות בני ישראל כו׳, גד על שם המן שהאכילם הקב״ה שהוא כזרע גד (בהעלותך י״א ז׳). ומביאים שבזוה״ק מבואר יותר. דאיתא מה זרעא דגד נטלי חלקהון בארעא אחרא כך מן שריא עלייהו דישראל לבר מארעא קדישא. והיינו ששבט גד ומן שניהם היו רק בחוץ לארץ ולא בארץ ישראל. וצריכים לבאר גם את זה.

וכשם שראינו שייכות בין שם גד לעבודה זרה מהפסוק העורכים לגד שלחן, כן רואים שייכות של מן לאותו פסוק. שכתוב בתהלים (ע״ח י״ט) וידברו באלקים אמרו היוכל א-ל **לערך שלחן** במדבר וגו׳ וימטר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עליהם **מן** לאכול. וכן איתא במדרש (ש״ר כ״ה ז׳) הה״ד (תהלים כ״ג ה׳) **תערך** לפני **שלחן** נגד צוררי, אימתי אמרו ישראל דבר זה כשיצאו ממצרים והיו אומות אומרים עתידין אלו למות במדבר ואמר היוכל א-ל לערוך שלחן במדבר מה עשה הקב״ה הסיבן תחת ענני כבוד שנאמר (בשלח י״ג י״ח) ויסב אלקים את העם, והאכילם מן שנאמר המאכילך מן במדבר, ע״כ. והיינו שאותו לשון של עריכת שלחן הוא בענין עבודה זרה וגם בענין מן. (ובסוף הפסוק של העורכים לגד שלחן כתיב והממלאים למני ממסך. ואף על פי שפשוטו של מלת לַמְנִי הוא שם של עבודה זרה אפשר שהוא גם רמז ללשון לְמָן שלי.) וצריכים להבין השייכות בין המן לעבודה זרה.

ונקדים בדברי הרמ״ע מפאנו בביאור הענין של אלו שלא נכנסו לארץ ישראל. שמבאר (מאמר חיקור הדין ח״ג פי״ח) זלפה שפחת לאה ניתנה ליעקב בחשאי כדכתיב ותקח ותתן שלא נמלכה לאה ביעקב תחילה וכו׳ לפיכך לא זכו ראובן וגד ליטול חלק בארץ אשר ה׳ אלקינו דורש אותה תמיד אלא מעבר הירדן (פי׳: שראובן גם כן נולד בחשאי כי יעקב חשב שאשתו היתה רחל ולא לאה). וחצי שבט מנשה מדה אחרת היתה בו בשביל אסנת אמו שהיתה בת דינה משכם החוי ונפגם חציו. וכן בדוד (יד יהודה: שנולד ג״כ בחשאי כסבור היה אביו שבא על שפחתו) נאמר בו אח״כ לפי שעה (ש״א כ״ו י״ט) **גרשוני מהסתפח בנחלת** י׳ וראשי תיבות אלו ג״ם ב״י התאנף שאמר משה רבינו ע״ה על המנע ממנו הכניסה לארץ כי נתעלה אביו להקים זרע מדודתו (יד יהודה: ר״ל כמו שהענין באם דוד ולאה שהיו שנואים למעלתן כן היה הדבר בעמרם שלקח דודתו למעלתו). וכל דור דעה כמוהו לא נכנסו לארץ למעלתה כי לא היו נזקקים לה אלא לעבור משם לשערי גן עדן. עכת״ד. וכן מבאר (ח״ב פט״ז) שלולא סרחנו בעגל לא הוצרכו [הלוחות] ליגנז בארון אלא ידיו של משה היו להם תשמישי קדושה לכסא כבודם ומושב יקרם ליכנס עמהם לאלתר בקרב כל ישראל לארץ ולציון מכלל יופי לא להשתקע או אפילו לגור שם שהרי גדלה מעלת משה ודור המדבר הרבה יותר ממעלת ארץ ישראל כמבואר בזוהר, ע״כ.

וודאי אין יכולים לירד לעומק דבריו הקדושים, אך ננסה להבין מה שבהשגתנו. שלכאורה דבריו סותרים זה את זה. מצד אחד היו אלו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שבחוץ לארץ במדרגה גבוהה יותר מארץ ישראל, אבל מצד השני אלו היו פגומים מצד תולדותם כל אחד לפי דרכו.

* * *

וצריכים להקדים בביאור ענין של רחל ולאה. כתב הרמח״ל (דעת תבונות עמ׳ קפ״א) יש לכנסת ישראל שורש של קדושה שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל ואפילו לרעים שבהם שהרי ארז״ל (סנהדרין מ״ד.) אף על פי שחָטא, ישראל הוא. ואע״פ שדבר זה מושרש בענינים גבוהים מאד, אעפ״כ הנהגת העולמות אינה תלויה בזה אלא במעשים של בני אדם לדון כל אחד לפי מעשיו. ונמצא שיש מציאות לכנסת ישראל מציאות כללי שאין לו תולדות הרבה וענפים רבים אבל הוא מציאות שאינו כל כך עיקרי אף על פי שהוא גבוה הרבה. ועוד יש מציאותה העיקרי שהוא מציאותה לפי ענין העבודה שבידה שתלויים בה כל עניני ההנהגה הגדולה והעמוקה. עכת״ד. ובספר הכללים מוסיף (כלל ל״ב) לאה היא שורש ישראל והיא גבוהה מאד אך אין בה כל השינויים שיש לרחל ואין הזיווג עמה עקרי אדרבא היא עלמא דאתכסיא, אך רחל היא שורש התחתונים לפי ענין מעשיהם, ועיקר ההנהגה תלויה בה והיא עקרת הבית.[1]

ולהבין זה, כבר הבאנו (בענין מלחמת כדרלעומר פ׳ לך לך) היסוד של הרמח״ל שהקב״ה ברא העולם מפני שרצה להיטב לנבראים, וכדי שתהא ההטבה שלמה בלי בושה מנהיג את עולם הזה בהנהגה של שכר ועונש ובעולם הבא נקבל את ההטבה. אבל אע״פ שבעולם הזה יש הנהגה של שכר ועונש מ״מ לא עזב הקב״ה את רצונו להיטב ויש הנהגה גם מענין זה אפילו בעולם הזה כדי שיבא העולם לתיקון ולהטבה לבסוף. ומבאר הרמח״ל (דע״ת עמ׳ מ״ה) בכל מדה ומדה שהוא ית״ש מודד לנו נבחין שני ענינים, הנראה והנסתר. דהיינו הנראה הוא שכר ועונש והנסתר היא העצה העמוקה הנמצאת תמיד בכל מדותיו להביא בהן את הבריות לתיקון הכללי. כי כך היא המדה ודאי שאין לך מעשה קטן או גדול שאין תוכיות כוונתו לתיקון השלם וכענין שאמרו (ברכות ס: כגרסת עין יעקב) כל מאן דעביד מן שמיא טב. עכת״ד.

ועל כן עיקר הנהגת עולם הזה היא מדרגת רחל הנהגה של שכר

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל, ובענין הנהגת ה׳ בעולם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ועונש. וזה מעלמא דאתגליא שהנהגה הזו היא העיקרית בעולם הזה. ורחל היא העקרת הבית של יעקב שהיא העיקר הנהגה של עולם הזה. וגם רואים שיעקב זכה לרחל רק לפי מעשיו על ידי עבודה רבה בבית לבן. ולאה היא מעלמא דאתכסיא מהנהגת רצון ה׳ להיטיב וזו אינה ההנהגה העיקרית בעולם הזה אלא נסתרת היא. ויעקב זכה ללאה בלי שום מעשה עבודה שכל העבודה היתה בשביל רחל. וזה כמו שורש של ישראל, ואע״פ שחָטא ישראל הוא כי הקב״ה רוצה להטיב לכל ישראל ויתקן כולם. ולפי שמדרגתה של לאה היתה למעלה מעולם הזה, לא היתה עקרת הבית של יעקב אלא היתה שנואה שלא היה יעקב במדרגתה. (אבל ודאי היה יעקב צריך לישא שניהם כדי להשריש שני המציאותים בכלל ישראל.)

* * *

כבר בארנו בענין מחלוקת יוסף ואחיו באבר מן החי (פ׳ וישב) שיוסף היה עיקר הבן של יעקב כדכתיב אלה תולדות יעקב יוסף. והיינו שיעקב היה למעלה מן הטבע ויוסף לקח את ההשפעה מיעקב ונתן אותה לשאר השבטים שהיו בתוך הטבע. והתוצאה מזה היתה שעיקר העבודה של יוסף היתה לפרוש מעולם הטבע, ושל שאר השבטים היתה לעסוק בעניני טבע. והעוסק בטבע הוא בבחינת עבד שאינו מרויח אלא כפי השתדלות שעושה, מה שאין כן העוסק למעלה מן הטבע הוא בבחינת בן ששם הכל קביעא וקיימא אפילו בלי מעשים. ולפי זה אמרנו שמדרגת יוסף תתיחס בעיקר לחיי מדבר שהיתה גם כן למעלה מן הטבע ובבחינת בנים, ומדרגת שאר השבטים תתיחס בעיקר לחיי ארץ ישראל ששם היתה עבודת הטבע בבחינת עבדים.

אבל יכולים לומר שכל זה הוא רק לפי מבטו של יעקב במדרגת עולם הזה. שליעקב היתה רחל עקרת הבית שמדרגתה היתה עלמא דאתגליא דעולם הזה ובכורה היה יוסף ועל כן תולדות יעקב יוסף. וגם בעולם הזה שייכים ענינים של למעלה מן הטבע כמובן, שהפורש מעניני טבע העולם עדיין יכול לחיות בעולם הזה אלא שהוא במדרגה גבוהה. אבל במבטה של לאה מעלמא דאתכסיא שהיא מדרגת התיקון גמור של עולם הבא, תולדותיה הם העיקרים ולא תולדות רחל.

ואפשר לומר שבמדבר היו שני הענינים. שבטבע הזמן היתה תקופת המדבר בזמן הנהגת שכר ועונש אלא שהיה בבחינת למעלה מן הטבע.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וזה היה ענין יוסף הפורש מעולם הטבע הבן יקיר לי אפרים. אבל בדעת תבונות מבואר (עמ׳ קמ״ה) שעל הר סיני שהשיגו דברי ה׳ פנים בפנים ככתוב (ואתחנן ה׳ ד׳), היתה ההשגה כמו שתהיה בימות המשיח, ע״ש. ויכולים לומר שמשה היה במדרגת ימות המשיח אפילו אחר הר סיני, כי בכל תקופת המדבר היה מדבר פה אל פה (בהעלותך י״ב ח׳). וכיון שהיה המנהיג של הדור על כן גם דורו היה מעין מדרגתו. וימות המשיח הם אחר זמן הנהגת שכר ועונש של עולם הזה כדאיתא בגמרא (שבת קנ״א:) שהם שנים שאין בהם חפץ. ואז הנהגה הנסתרת של רצונו להטיב תתחיל להתגלות. ואיתא בספרים שמשה היה במדרגת לאה עלמא דאתכסיא, ורמז לזה אה״ל מועד שהם אותיות לא״ה. ואם כן במדבר היתה גם כן מהנהגת לאה. [2]

* * *

ונשוב לדברי הרמ״ע מפאנו. שהוא ביאר שהמדבר היה למעלה ממדרגת ארץ ישראל. ואפשר לומר שזה הוא במה שיש במדבר הנהגה של ימות המשיח שהכל היה נתקן שם בלי שום עבודה. ואם כן יכולים להבין כוונתו במש״כ שאלו שנולדו בחשאי אין נוטלים חלק בארץ אשר ה׳ אלקינו דורש אותה תמיד אלא מעבר הירדן. שהנולדים בחשאי הם ממדרגת עלמא דאתכסיא ואם כן שנואים הם להנהגת שכר ועונש של ארץ ישראל וכמו שהיתה לאה שנואה ליעקב. וכן במבט שלנו של עולם הזה הם נראים פגומים משום שהם באים או מענין בן תמורה כמו ראובן גד ודוד או מזנות כמו מנשה או מאיסור עריות של דודתו כמו משה רבינו. אבל במבט של עלמא דאתכסיא הם במעלה גדולה ועל כן נולדו בחשאי. [3]

וכמו דבעלמא דאתגליא הבכור של רחל היה העיקר כן בעלמא דאתכסיא י״ל שהבכור של לאה הוא העיקר. והבכור של לאה הוא ראובן והבכור של שפחת לאה הוא גד. ועל כן לידתם דוקא היתה בחשאי ועל

---

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין ארץ ישראל והמדבר

3. ומבאר השם משמואל בשם האריז״ל (פ׳ ויצא עמ׳ שנ״ב) שיש נשמות גבוהות שהיו עשוקות ביד כחות הרע מחטא אדם הראשון שאינם מתרצים להוציאן מתחת ידם אלא כשרואין איזה זיווג פגום נותנין אותה שם בחשבם שבודאי תחזור אליהם יותר פגומה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כן דוקא הם היו שנשארו בעבר הירדן. ולפיכך משה רבינו שהיה במדרגת לאה, נקבר ראשית בחלק ראובן ואח״כ בחלק גד כדאיתא בגמרא (סוטה י״ג:). (וכן כל דור דעה נקברו במדבר שגם הם היו מעין מדריגתו.) ואם משה נקבר לבסוף בחלק גד יכולים לומר שמדריגת גד היא אפילו יותר מראובן. וכן משמע בדברי הזוה״ק שמביאים הספרים דאיתא שם, א״ר יצחק אלמלא דהוי גד מבני שפחות שעתא קיימא ליה לאשלמא יתיר מכלא. ויכולים לומר עוד שמדרגה זו נרמזת בשמו גד. דאיתא בגמרא (שבת ק״ד.) א״ב אלוף בינה ג״ד גמול דלים. והיינו שענין ג״ד הוא לגמול אפילו לאלו שאינם ראוים, שהם דלים ממעשים טובים והגמול הוא למעלה מעבודתם. וזה ענין הנהגת לאה של אף על פי שחטא ישראל הוא.

ואם כן מיושבים הדקדוקים שהתחלנו בם. יעקב בירך את גד דוקא בענין של עבר הירדן שזה היה שורש מציאותו שנולד בחשאי משפחת לאה והיה רמוז בשמו ג״ד. ועל כן היה דומה למן, שהמן בא בזכות משה והוא מה שמלאכי השרת אוכלים והמלאכים הם ודאי למעלה מהנהגת שכר ועונש שאין להם שום בחירה. ואם כן מאכלם ג״כ מעלמא דאתכסיא שהוא מדרגת המדבר דוקא. [4] ועל כן לא נכנס מן לארץ ישראל כמו שלא נכנס זרע גד. אבל כמו שהיתה לאה שנואה ליעקב שהיה ממדרגת עולם הזה כן הנהגת גד היא שנואה לעולם הזה. ואפשר לומר שזה הוא הענין ששמו נמי מרומז לשם עבודה זרה. והיינו משום שהעבודה של גד היא זרה לעולם הזה. ועל כן גם במן יש רמז לעבודה זרה שגם אכילת מן היא עבודה שזרה לעולם הזה. ואיתא בגמרא (סוף מס׳ כתובות) כל הדר בחוץ לארץ כאילו עובד ע״ז. ויש לבאר שאפילו הדר בחוץ לארץ משום שהוא כזרע גד מ״מ עבודה זו זרה לעולם הזה. וזהו הענין שנכתב בא גד חסר האל״ף במלה אחת ״בגד״, שהוא מלשון בגידה שמדרגתו היא בגידה לעולם הזה. אבל כל זה משום שבאמת הוא במדרגה עליונה של עלמא דאתכסיא שהיא הנהגת ה׳ להיטב, בחינת לאה, ועל כן נקבר משה רבינו דוקא בחלקו.

ויש להוסיף שמביא החיד״א (בספר מדבר קדומות) בשם הרמ״ע שהגר באה בשפחת ישי ונתקנה ע״י מה שמסרה הסימנים לאשת ישי. והיינו שעכשיו הגר התקינה עצמה לגרום לידת דוד בבחינת חשאי

4. ונבאר ענין המן עוד בענין השלו (פ׳ בשלח).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

במדרגת עבר הירדן של משה רבינו. ומצאנו במדרש שהתחלנו בו, שבני גד היו לוחמים בבני הגר לכבוש את עבר הירדן. והיינו קודם שנתקנה הגר גרמה בבניה למנוע מדרגת אתכסיא של גד בעבר הירדן. ודוקא ענין זה התקינה הגר בשפחת ישי.

ויחי — גרן האטד

כאשר עלה יוסף לקבור את יעקב כתיב (ויחי נ׳ י׳-י״א) ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגרן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים על כן קרא שמה אבל מצרים אשר בעבר הירדן.

ואיתא בגמרא (סוטה י״ג.) אמר ר׳ יוחנן בתחלה עד שלא ראו [המצריים] בכבודן של ישראל לא נהגו בהם כבוד ולבסוף שראו בכבודן של ישראל נהגו בהן כבוד, דכתיב ויבאו עד גרן האטד וכי גרן יש לו לאטד אמר ר׳ אבהו מלמד שהקיפוהו כתרים לארונו של יעקב כגורן זה שמקיפין לו אטד שבאו בני עשו ובני ישמעאל ובני קטורה, תנא כולם למלחמה באו כיון שראו כתרו של יוסף שתלוי בארונו של יעקב נטלו כולם כתריהם ותלאום בארונו של יעקב, תנא ל״ו כתרים נתלו בארונו של יעקב. ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד, תנא אפילו סוסים ואפילו חמורים, ע״כ. וצריכים להבין למה קראו את המקום גרן האטד רק משום שהמלכים הקיפו את ארון יעקב בכתרים, והלא יכולים למצוא כמה דברים שהם עגולים ולמה נבחר דבר מוזר כאטד המקיף גורן. ועוד מה הענין שהסוסים וחמורים הספידו ליעקב ולמה דוקא הבהמות הטמאות הללו.

ויש במדרש טעם אחר לשם גרן האטד. דאיתא (ב״ר ק׳ ו׳) א״ר שמואל בר נחמן חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו מקום ששמו אטד וכי יש גרן לאטד אלא אלו הכנענים, מלמד שהיו ראויים לדוש כאטד באיזה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

זכות ניצולו בזכות חסד שעשו עם יעקב אבינו ומה חסד עשו וכו׳ ר׳ יהודה בר שלום אמר הראו באצבע ואמרו אבל כבד זה למצרים כו׳ ע״י שהראו באצבע ניצולו מן הפרעניות, ע״כ. וגם לטעם זה צריכים להבין למה נבחר אטד להיות המשל להכנענים. והלא יש כמה דברים שאין להם שום שויות שהיו יכולים לומר ניצולו ונעשו גרן לשמרם. ולמה דוקא אטד.

ותחילה נבאר סדר הדברים של מעשה קבורת יעקב כדי שלא יהיו דברי חז״ל סותרים זה את זה. כשמת יעקב כתיב (נ׳ ג׳) ויבכו אתו מצרים שבעים יום. ומפרש רש״י שעל ידי יעקב היה הנילוס מתברך. ומבאר השפתי חכמים שאין לומר שבכו משום כבוד יוסף כי הבכי אינו פועל רצוני עד שיבכה כשירצה, ע״ש. והיינו שאותה הבכייה היתה רק משום כבוד עצמם שהרגישו מה שאבדו מברכת הנילוס. וכשבאו בני ישמעאל וקטורה ועשו לגרן האטד תלו כתריהם על ארון יעקב והמצריים ראו את הכבוד שנתנו ליעקב. ומבאר הבן יהוידע (על הגמ׳ בסוטה שם) שעד עכשיו סברו המצריים שיעקב ובניו הם הפסולת של משפחת אברהם, שלישמעאל היו כבר נשיאים ולעשו מלכים מה שאין כן בבני יעקב, אבל עכשיו ראו המצריים שבאמת יעקב הוא העיקר של אברהם שכל שאר בניו כבדו אותו ואז נתנו המצריים כבוד ליוסף ושאר בני יעקב ״ויספדו אותו״ והספד הוא דבר הבא ברצון שלא כבכי שהיה לכבוד עצמם. וזה הרמז בענין ההספד של סוסים וחמורים, שבספר יחזקאל כתיב אודות מצרים (כ״ג כ׳) אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם. ואז ראו הכנענים ההספד הגדול של מצרים והראו באצבע וקראו שם המקום אבל מצרים. ובכבוד הזה ניצולו הכנענים מכליון.

ועכשיו יש לנו שני הטעמים על קריאת שם המקום גרן האטד. לפי הגמרא השם בא ממה שהקיפו בני עשו וישמעאל כתריהם לארונו של יעקב כאטד המקיף את הגורן. ועל זה הקשינו שיש כמה דברים שהם עגולים ולמה נבחר דוקא אטד. ולפי המדרש השם בא ממה שהכנענים היו ראויים לדוש כאטד והצילו את עצמם ונעשו גרן. ועל זה הקשינו, גם כאן למה נבחר דוקא אטד והלא יש הרבה דברים אחרים שאין להם שום שויות. אבל נראה ששני הטעמים מלמדים זה על זה והמשל הוא אטד דוקא.

המלבי״ם מבאר (ספר שופטים ח׳) שאטד הוא הגרוע שבכל אילני

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

סרק וחסר כל תועלת, והמעלה שלו נגד יתר אילני סרק מה שאי אפשר להתקרב אליו כי מלא חנית וחצים וקוצים מכאיבים, ע״כ. והיינו שאטד הוא מצד אחד חסר כל תועלת אבל מצד השני יכול לתקן עצמו אם הוא משמש דבר אחר ומקיפו. וזה לא נמצא בשאר דברים שאין להם שויות. וכבר בארנו בענין ארץ כנען (פ׳ נח) שגם כנען הוא ארור ואין לו שום שויות עצמי. אבל אם מכניע עצמו לבני אברהם ומשמש אותם כמו אליעזר עבד אברהם יכול להפך הארור לברוך. וזה ממש כמו אטד שיש לו שויות רק ע״י התבטלות לדבר שמקיף. וא״כ מובן במה שהכנענים נכנעו ליעקב כאן ונתן לו כבוד שבהיותם אטד נעשו גורן. והיכן מצינו תועלת לאטד, במה שמקיף את הדבר באמצע. וזה יכולים ללמוד מבני עשו וישמעאל שהקיפו את ארון יעקב בכתריהם ונכנעו לו והיו דומים להאטד שמקיף את הגרן. והיינו שמכנענים לומדים שמי שאין לו קיום מצד עצמו כמו אטד יכול למצוא דרך לקנות קיום ולהיות בגרן. ומבני עשו וישמעאל לומדים שהדרך הוא לבטל עצמו לשמש דבר שיש לו קיום וכמו האטד שהוא משמש את הגרן ומקיפו.

* * *

ובדרך זו יכולים להבין ענין גדעון השופט. הבאר משה מביא מחז״ל שלא היו לגדעון שום זכויות בתולדה. אבל היה עניו כמו שאמר (שופטים ו׳ ט״ו) במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי. ואיתא בחז״ל (יל״ש רמז ס״ג) אמר לו הקב״ה חייך שאני מעמיד ממך בן שימלך ג׳ שנים, ואמר (ח׳ כ״ג) לא אמשל אני בכם ולא ימשל בני בכם ה׳ ימשל בכם, הוי ולפי כבוד ענוה. והיה מבטל את עצמו לגמרי לשמש את כלל ישראל כמו שאמר לו הקב״ה בתחילת שליחותו (רש״י ו׳ י״ד) בכל הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני תושיע את ישראל מכף מדין. וכן במלחמה כתיב (ז׳ ט״ז) ויתן שופרות ביד כולם וכדים רקים, ומבאר הבאר משה כדים רקים לרמז לעורר רחמים גם על אלו שנתרחקו במעשיהם והרי הם בבחינת כדים רקים. והיינו שלפי תולדתו היה כאטד אבל היה לו קיום כגרן כשביטל כל עצמו לטובת כלל ישראל כמו האטד המקיף את הגרן.

ובתחילת תקופתו אמר (ו׳ ל״ז) הנה אנכי מציג את גזת הצמר **בגורן** אם טל יהיה על הגיזה לבדה וגו׳ שהוא רצה לידע אם יש לו עכשיו מדרגת גורן ע״י סניגרותו על כלל ישראל. וכשמת גדעון, ואבימלך בן

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

פלגשו הרג את שבעים בניו ורצה למלוך מעצמו, יותם בן גדעון בא והמשיל את אבימלך לאטד כמו שכתוב (ט׳ י״ד) ויאמרו כל העצים אל **האטד** לך אתה מלך עלינו. שעל ידי שלא היה מבטל אבימלך את עצמו לטובת כלל ישראל וחשב רק לטובת עצמו, קלקל מה שתיקן גדעון אביו. והגורן שהיה גדעון חזר להיות אטד כמו שהיה בתולדה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שמות — שפרה ופועה

(שמות א׳ ט״ו־כ׳) ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחיה, ותראן המילדות את האלקים ולא עשו כאשר דבר אליהן מלך מצרים ותחיין את הילדים, ויקרא מלך מצרים למילדות ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים ותאמרנה המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה בטרם תבוא אליהן המילדות וילדו וייטב אלקים למילדות.

ואיתא בחז״ל (הובא ברש״י) שפרה זו יוכבד ופועה זו מרים. וצריכים להבין למה דוקא כאן יש שינוי בשמם. ועוד, הטעם שלא המיתו את הילדים היה משום שהיו יראות את ה׳, ואם כן למה כתוב בתורה אותו דבר שאמרו לפרעה שהנשים העבריות חיות הן, והא זה טענת שקר היא ולמה צריכים לידע באיזו תחבולה הצילו עצמן מפרעה.

איתא במדרש (ש״ר א׳ ט״ו) ותראן המילדות, קשטו עצמן למעשה זקנן זה אברהם כמה שהקב״ה מעיד עליו כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני (וירא כ״ב י״ב). אמרו, אברהם אבינו ע״ה פתח לו פונדק והיה זן את העוברים ואת השבים בני אדם ערלים ואנו לא דיינו שאין לנו להאכילן אלא להרוג אותן אנו נחיה אותן, ע״כ. וזה קשה שפתח במה שאברהם היה ירא אלקים במעשה העקידה ומסיים במה שאברהם היה בעל חסד עם העוברים ושבים. ועוד איזו שייכות יש בין מה שלא הרגו הבנים משום שהיו יראים את ה׳ ובין מה שאברהם היה עושה חסד. והיה להמדרש לדמותן ליצחק שעיקר מדתו היא היראה. ועוד נראה שאר הדקדוקים בהפרשה מהספרים שנביא.

איתא בגמרא (עירובין י״ח:) אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין שנאמר (בראשית ד׳ ג׳) ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו כצלמו אוליד, ומסיק הגמרא שזה היה בשכבת זרע שראה לאונסיה שבאותן ק״ל שנים היה אדם פורש מאשתו חוה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ובספרים הקדושים איתא שאותם ענפים של השחתת זרע התחילו להתגלגל בבני ישראל במצרים ולא נגמר בירורם עד תשלום ק״ל שנים כדוגמת ק״ל שנים שפירש אדם מחוה והולידם ואחר שנשלם גלגולם ובירורם אז נולד משה רבינו. וזהו טעם בענין עמרם שפירש מיוכבד עד היותה בת ק״ל שנים ואז הוליד את משה ע״ד שפירש אדם מחוה ואח״כ הוליד את שת בהיות חוה בת ק״ל שנים. ובזה יתורץ טעם למה הוצרכו כל כך שינויים בלידת משה כי הרי אהרן אחיו נולד מיוכבד ג׳ שנים קודם משה, ואם כן למה פירש אז מאשתו ולא קודם שנולד אהרן, ועוד למה הוצרך נס ההוא שארז״ל שלכן נקראת בת לוי ר״ל שחזרה לנערותה והרי ג׳ שנים קודם לכן ילדה את אהרן ולא הוצרכה לזה. ועוד למה הוצרך עמרם לקדשה ולעשות לה לקוחין חדשים. אבל הענין הוא כי הוצרכה חוה אשת אדם הראשון להתעבר נשמתה ביוכבד אשת עמרם בסוף ק״ל שנה לתקן את אשר עיותה בתחלה ולכן אז חזרה יוכבד לנערותה ע״י נשמת חוה שנתעבר בה ולכן הוצרכו בה לקוחין חדשים לקחת נשמת חוה. ויש רמז לזה בפרשת הנשיאים שהביאו קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה ורש״י (נשא ז׳ י״ט) מביא המדרש, ״קערת כסף״ מנין אותיותיו בגימ׳ תתק״ל כנגד שנותיו של אדם הראשון, ״שלשים ומאה משקלה״ על שם שכשהעמיד תולדות לקיום העולם בן ק״ל שנה היה. אבל משקל״ה אותיותיה מש״ה ק״ל כי יוכבד אמו ילדתו לק״ל שנה. עכת״ד הקדושים.

ועכשיו נבאר סדר הדברים. יוכבד היתה המילדת להעברים באותם השנים קודם לידתה את משה בשנת ק״ל שלה. ואיתא בגמרא (סוטה י״א:) שנקראת שפרה על שפרו ורבו ישראל בימיה. ומבאר הבן יהוידע שאע״פ שהיו אחרים שם שהל״ל לקרות על אותו שם שגם בימיהם פרו ורבו ישראל אבל ליוכבד הפריה והרביה של ישראל היתה לצרכה כדי לתקן כל הק״ל שנים של שכבת זרע של אדם הראשון כדי שתוכל יוכבד להוליד בן מתוקן כמשה לתקן ענין שת, ועל כן היתה המילדת לעשות תיקון זה. עכ״ד. ובשעת גזירת פרעה להרוג הבנים נגמר התיקון שמיד אח״כ נולד משה. ואפשר שזה הי׳ גם כן בעומק כוונת פרעה לעשות הגזירה דוקא בזמן שהיה ראוי להיות נולד בן מתוקן כמו שת. והבן יהוידע מבאר עוד שמה שכתוב שֵׁם **האחת** שפרה שאז היתה יוכבד מעיבור חוה וחוה היתה היחידה בעולם אחת היא לבדה, ע״כ. וא״כ דוקא אז נשתנה שמה לשפרה שעכשיו היה לה עיבור של חוה. וכמו שהיתה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

צריכה קידושין חדשים וגם נעשית נערה, כן נשתנה שמה לשפרה שאז נתגלה שכל הפריה ורביה של אותן הק״ל שנים היתה כדי לתקן אותה.

ומבאר החיד״א (בספר פני דוד) שנשים העבריות היו ״חיות״ שכתבו חכמי האמת דקודם החטא היה שמה חיה ואחר שחטאה נקראת חוה מלשון חויא (פי׳: נחש) והעבריות ראויות לקרותן חיה כי צדיקות הן כמו שהיתה חיה קודם החטא ולזה אין צריכות מילדת. ולפי דברים הנ״ל מבוארים דברי החיד״א יותר שדוקא עכשיו בתום הק״ל שנים של תיקון חוה נעשו המילדות חיות. ובדרך הזה מבאר התפארת שלמה בענין הבטחת המלאכים לאברהם (וירא י״ח י׳) כעת חיה ולשרה בן, כי אברהם תיקן פגם חוה ולזאת קרא אותה המלאך חיה כי כעת שהגיעה לבחינת חיה ולשרה בן. (וודאי צריכים לומר שתיקון שרה לא היה אלא בבחינה אחת של החטא שאם היה תיקון גמור למה הוצרכה יוכבד לתקנה גם כן, והראיה היא שעדיין יש מיתה ושאר הגזירות של החטא בעולם.)

ולפ״ז מבואר המדרש שבו התחלנו. המילדות קשטו את עצמן למעשה זקנן אברהם, שגם עכשיו הרגישו שבא זמן תיקון חוה כמו שהיה בזמן אברהם ושרה, שכמו ששרה היתה חיה כן עכשיו העבריות היו חיות. ואברהם ושרה זכו לזה דוקא ע״י שעשה פונדק להעוברים ושבים, ולמלאכים היה חושב שהיו ערלים ועובדי ע״ז. ואפשר לומר עוד שדבר זה לא נתברר לגמרי עד מעשה העקידה, שקודם העקידה היינו יכולים לומר שלא היה אברהם עובד ה׳ באמת אלא שטבעו היה לעשות חסד ועשה כל חסדו ממילא. אבל במעשה העקידה שהיה הנסיון האחרון של אברהם היה צריך לכבוש מדת החסד שלו לשחוט את בנו יחידו. ואז נתגלה שכל מעשיו של אברהם היו באמת משום עבודת ה׳ שהיה גם ירא את ה׳.[1] ומזה למדו המילדות לירא את ה׳ ולמסור נפשם בעבודתו.

* * *

1. ומבאר האור גדליהו (סוף פ׳ לך לך) מדת החסד צריך להיות מקורו נובע ממדת היראה כי אהבה שאין יסודו יראה יש בה סכנה גדולה שאהבה כזו יכולה להתפשט לכמה וכמה אהבות זרות, ולכן מדת החסד ואהבה צריך להיות לו נסיון לברר האהבה ולראות אם מקורו טהור ולכן אחר נסיון העקידה כתיב עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה שמדת החסד של אברהם מקורו טהור ונובע מיראת ה׳

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עד כאן ראינו את הענין של קריאת שם של יוכבד בשם שפרה. אבל מה היה ענין מרים כאן ששמה נשתנה לפועה. ואפשר לומר שכתוב בפסוק שֵם השנית פועה, שמשמע שהיא השנית של הראשון שהיתה יוכבד. ואיתא במדרש (ש"ר א' י"ג) ולא היו למרים אלא ה' שנים הולכת היתה עם יוכבד אמה ועושה צרכיה. ומשמע גם מזה שענין מרים היה לסייע לאמה ולהשלים לעבודתה. וי"ל שההשלמה הזאת היתה השלמה בתיקון אדם הראשון שהיתה עושה יוכבד. דאיתא בחז"ל שאדם הראשון נתן שבעים משנותיו לדוד המלך (יל"ש בראשית מ"א). וא"כ דוד המלך היה השני וההשלמה לאדם הראשון. וא"כ ההשלמה של שפרה ליוכבד היתה גם כן בענין דוד המלך. ואיתא בגמרא (סוטה י"א:) שבזכות שהיתה מרים מילדת נתן הקב"ה לה בתים של מלכות בית דוד.

וכן רואים מה שקרה ליוכבד קרה למרים. דאיתא במדרש (ש"ר א' י"ז) "ותמת עזובה" (דה"א ב' י"א) מלמד שנֶחלית ונהגו בה מנהג מתה וגם כלב עזבה, "ויקח לו כלב את אפרת" זו מרים למה נקראת שמה אפרת **שפרו ורבו ישראל על ידיה** מאי ויקח לו שאחר שנתרפאת **עשה בה מעשה ליקוחין** וכו' ולמה נקראת "חלאה ונערה" (שם ד' ה') שחלתה וננערה מחליה והחזירה הקב"ה לנערותיה, "ותלד לו נערה" **לאחר שנתרפאה ילדה לו בנים**, וכל זה ממש כמעשה יוכבד. וכן היה בלידת דוד עצמו כמו שהבאנו לעיל (בענין גד בעמ' 61) שקודם הריונו היה פורש ישי מאשתו עד המעשה עם השפחה שנתנה לאשתו הסימנים.

וכמו שעמרם היה צריך לפרוש מאשתו קודם לידת תיקון הראשון של אדם הראשון כן פירש ישי מאשתו קודם לידת תיקון השלמת אדם. וי"ל שזה נרמז בגמרא דאיתא (שבת נ"ה:) ארבעה מתו בעטיו של נחש ושנים מהם עמרם אבי משה וישי אבי דוד. שישי ועמרם תקנו עצמם לגמרי קודם לידת בניהם דוד ומשה. ואפשר שעל זה כתיב לשון משונה של עמרם אבי משה וישי אבי דוד שעיקר תיקונם היה בשביל לידת בניהם. וכמו כן יש לומר שיש רמז לזה מהמדרש, דאיתא (שוחר טוב א') וזאת תורת **האדם**, מי הוא המשובח שבנביאים ומשובח שבמלכים — משובח שבנביאים זה משה משובח שבמלכים זה דוד, את מוצא כל מה שעשה משה עשה דוד, משה הוציא את ישראל ממצרים ודוד הוציא את ישראל משעבוד מלכיות וכו', משה נתן להם חמשה חומשי תורה וכנגדם נתן להם דוד ספר תהלים שיש בו חמשה ספרים (וע"ש עוד באריכות).[2]

2. וע' עוד בענין דתן ואבירם (עמ' 192).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וארא — כבד לב פרעה

(וארא ז׳ י׳-י״ד) וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינים ויבלע מטה אהרן את מטתם ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם כאשר דבר ה׳ ויאמר ה׳ אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם.

ובמדרש איתא (ש״ר ט׳ ח׳) ויחזק לב פרעה ויאמר ה׳ אל משה כבד לב פרעה, כועס הוא מה הכבד כועס אף לבו של זה נעשה כבד אינו מבין כסיל הוא (קהלת ז׳ ט׳) כי כעס בחיק כסילים ינוח. במה מיסרים את הכסיל במטה שנאמר (משלי כ״ו ג׳) ושבט לגוי כסילים אף משה יסר פרעה במטה שנאמר והמטה אשר נהפך לנחש, ד״א כבד לב פרעה א״ל הקב״ה רשע בלשון שהכבדת בו בלשון אני מתכבד עליך שנאמר (בשלח י״ד י״ח) בהכבדי בפרעה, ע״כ. וכן איתא (מדרש לק״ט) כבד לב פרעה כלומר לבו של פרעה נהפך לכבד כשם שהכבד אין בו בינה להבין ולהשכיל כך אין בינה בלבו להבין ולהשכיל ע״כ נכבד לבו ונתחזק לו.

וצריכים להבין השייכות בין הפיכת המטה לנחש ובין הכאת כסיל במטה שהוא הכאה ממש. ועוד מה הענין שלב פרעה נעשה ככבד. ועוד איזו שייכות יש בין הכבדת הלב לכבוד ה׳ שהמדרש מדמה אותם להדדי.

בענין נס המטה איתא במדרש (ש״ר ט׳ ג׳) והשלך לפני פרעה יהי לתנין (וארא ז׳ ט׳) העומד להתפלל אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק. מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות מצרים א״ר שמעון בן פזי דכתיב (ירמיה מ״ו כ״ב) קולה כנחש ילך מה הנחש מלחש והורג אף מלכות מצרים מלחשת והורגת כי הוא נותן בבית האסורים ולוחש עליו להורגו, ד״א מה ראה הקב״ה להקיש מלכות מצרים לנחש מה הנחש מעוקם אף מלכות מצרים מעוקמת דרכיה לפיכך אמר הקב״ה למשה כשם שהנחש מעוקם אף פרעה מעוקם כשיבא להתעקם אמור לאהרן ויתלה את המטה כנגדו כלומר מזה אתה לוקה, ע״כ. וצריכים להבין למה דוקא לשני דברים אלו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

— מלכות מצרים ונחש לומדים שאין מפסיקים את התפלה, ועוד מה ענין של תפלה כאן.

ויש לבאר זה שהפעם הראשונה שנחש לחש והרג היה בחטא אדם הראשון שגרם לאדם לאכול מעץ הדעת. ומבאר השפת אמת (וארא שנת תרנ"ג) שרצון ה' היה להיות דביקות האדם בעץ החיים דרך התורה ולולא החטא לא היה כל טבע מעכב את האדם וע"י החטא בעץ הדעת היה העונש שלא יוכל להתקרב אל עץ החיים עד שיתקן זה הדרך הטבע. וסימן לזה הוא מאכלו של אדם שקודם החטא היו מלאכי השרת צולין לו בשר (סנהדרין נ"ט:), ואחר החטא כתיב בזעת אפיך תאכל לחם (בראשית ג' י"ט) שהיה צריך לעבוד בטבע, ע"כ. והיינו שקודם החטא היה הכל בגלוי ולא היה צורך להוציא מזון או שום השפעת ה' מתוך הטבע וכל שכן בבחינת עץ החיים שאדם לא השיג עדיין. ואחר החטא כל השפעת ה' נסתרה בתוך הטבע וצריך לעבוד בטבע למצוא אותה. וממילא עכשיו יכולים להיות שני מצבים, אחד כשנגלה ה' מתוך הטבע והשני כשהוא נסתר.

ומבאר השפת אמת (שם) שאלו השנים הם בחינות מטה ונחש. כי מַטֶה הוא סוף הנהגתו ית' ומשם יפרד להתלבש בגשמיות ובטבע. והנחש מסתיר השפעת ה' בתוך הטבע. וזה ענין להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים (בראשית ג' כ"ד) שבדרך הטבע יש פעמים דאיכא גילוי ה' ע"י המטה שלו ויש פעמים דאיכא הסתר ה' ע"י הנחש. והחרב המתהפכת הזו מעכבת את דרך העץ החיים. וכן פרעה נקרא נחש כי הוא רצה להסתיר את ה'. ואמר (וארא ז' ט') תנו לכם מופת, ומבאר רש"י (ע"פ השפתי חכמים) שפרעה טען תנו מופת שיש כח וממשלה במי ששולח אתכם, דהיינו שרצה לסלק השפעת ה' מהעולם. והמופת היה המטה שנהפך לנחש שהוא ענין להט החרב המתהפכת. שמטהו של משה נקרא במדרש (ש"ר ח' א') שרביט של הקב"ה. וענין שרביט הוא המשכת כח המלך חוץ מגופו, והמטה היה סימן להשפעת ה' אף בתוך הטבע חוץ מגילוי רצון ה' בבחינת עץ החיים. וכשהשליך המטה לפרעה נעשה נחש שכח פרעה הוא להסתיר בחינת מטה לעשותו בחינת נחש. אבל כשאחז משה את הנחש נעשה למטה שאז כל עניני טבע היו כפופים לרצון ה'. וכן מפרש רש"י שחרטומי פרעה הפכו מטות לנחשים בלהטיהם ולשון להט אינו נמצא אלא בלהט החרב המתהפכת (וכן איתא בש"ר ט' י"א),

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

והיינו משום שענינם שוה. וכמו שהתורה היא ענין של בחינת עץ החיים כן תפלה היא העבודה של בחי' עץ הדעת טוב ורע. שכיון שצריכים לעבוד בטבע ויש כמה עיכובים מן הטבע, צריכים להתפלל. ועל כן אומר המדרש שמי שהוא מתפלל אל יפסיק בשביל נחש או מלך מצרים ששניהם הם ענינים הגורמים הסתר השפעת ה' בטבע ואם נפסיק התפלה בשבילם יהיה סימן שהנחש ופרעה הגבירו על המטה ושרביט. עכת"ד השפת אמת עם הוספה וקצת שינוי (ע"ש). [1]

ועתה נשוב להמדרשים שבהם התחלנו. פרעה היה נענש בהמטה שנהפך לנחש כמו כסיל שמכים במטה. שענין כסיל הוא אדם שאינו מבין אלא מה שבפניו בבירור. ועל כן אין יכולים לבאר לו שום השגה שכלי שהוא לא יבין אותה. אבל כשמכים אותו במטה, עכשיו הוא מבין כי הוא רואה בעינים ההכאה ומרגיש אותה. וכמו כן פרעה לא הרגיש השפעת ה' בתוך הטבע שלא ראה אלא הטבע הנראה לעינים ולא הפנימיות שלו. ועל כן גם הוא נענש במטה. אבל באיזה מטה, המטה שנהפך לנחש, שבו ראה שרק הוא גורם שהשפעת ה' היא נסתרת לגמרי בתוך הטבע כי אצל משה היה הנחש מטה ושרביט ה'.

וזה הענין שעשה את לבו לכבד. שמבאר השם משמואל (פ' נשא עמ' קל"ז) שאחר חטא העץ הדעת שיש תערובות של טוב ורע בכל, צריך הכבד להוציא מן המאכל את כל חלקי הזן ומשלח את הדם הצלול ללב והלב מברר עוד את הצלול שבצלול ומשלח למוח, ואז כשהאכילה היתה כסדר זה שהמוח היה העיקר והכבד רק משמש הלב והמוח, **מוח לב כבד** הם ר"ת מל"ך. אבל מי שאכילתו היא רק בשביל הכבד בלי שום כוונה ללב או מוח, אז המוח והלב הם בטלים לכבד **וכבד לב מוח** הם ר"ת כל"ם שזה כלימה. ואנו בעבודתנו בלב שהיא תפילה רואים שיש השפעת ה' גם בתוך הטבע ועסקנו בעניני טבע כמו אכילה הוא רק הכנה לשוב לבחינת עץ החיים, וממילא אנו רואים את מטה ה' מעצמנו. אבל פרעה לא ראה שום דבר ה' בתוך הטבע, ואדרבא, עשה את הלב שלו לכבד כמו שהפך המטה לנחש ועל כן לא היה יכול לראות מטה ה' אלא על פי הכאה בו כמו כסיל. וזה ענין כבוד ה', שכבוד ה' הוא להיות ניכר

1. ומבאר השפת אמת עוד (שנת תרל"ה) כי ירידת בנ"י למצרים היתה הכנה לארץ ישראל, שפרעה הוא ארור הנחש כמו ארור כנען. וכבר בארנו בענין ארץ כנען (פ' נח) שא"י היא בחינת עבד ותפלה. וא"כ גם זה כאותו ענין. וע' עוד בענין זבת חלב ודבש (פ' בא בהערה [1]).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בתוך הטבע וזה יכול להיות או ע״י ביטול הכבד ללב או ע״י הכאה להכבד עצמו.[2]

* * *

וע״י זה יש לבאר ענין אחר. דאיתא במדרש עוד (ש״ר ט׳ ב׳) אין הקב״ה רודה את הרשעים אלא במטה ולמה לפי שנמשלו לכלבים כשם שדרכו של כלב ללקות במקל כך הם לוקים וכו׳ אמר להן הקב״ה פרעה רשע הוא אם אומר לכם תנו לכם מופת הכה אותו במקל.

ולבאר זה נקדים בביאור ענין כלב. החפץ חיים בשם הגרי״צ בן בעל נפש החיים (הובא בספר קובץ מאמרים מאת הרב אלחנן וסרמן עמ׳ קט״ו) פירש המימרא בדור שבן דוד בא פני הדור כפני כלב (סוף מס׳ סוטה) שטבעו של הכלב הוא אם יסקלו אותו באבן מיד הוא מתנפל על האבן לנשכה, וכן בימי עקבתא דמשיחא המנהיגים מסרבים להכיר את הטעם להיסורים, ע״כ. והיינו שטבע הכלב הוא לראות רק מה שנראה לעין בלי הבנה לפנימית הדבר. והעצה לזה היא להכות הכלב במקל שאז הכלב מכיר שאע״פ שלפי ראות עינים המקל הכה אבל יכול לראות האדם האוחז המקל גם כן. (וע״ש בקובץ מאמרים שמשמע שלא כזה אבל י״ל שדבריו לאו דוקא הם).

ואם כן ענין כלב הוא ממש כמו פרעה. שכמו שכלב אינו רואה דבר פנימי כן פרעה לא הכיר השפעת וכבוד ה׳ בתוך הטבע. וכמו שהעצה בכלב היא המקל כן היתה עם פרעה.

ויש להוסיף דכתיב (משפטים כ״ב ל׳) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו. ואיתא במדרש (הובא ברש״י שם) למה לכלב אמר הקב״ה חייבים אתם לכלבים שבשעה שהרגתי בכורי מצרים כו׳ נא׳ ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (בא י״א ז׳) לפיכך חייבים אתם לכלבים. שלכאורה קשה איזו שייכות יש בין מה שלא חרצו לשונם לבין מה שמקבלים בשר טרפה. ועוד למה טרפה ולא שאר דברים האסורים באכילה לישראל.

אבל יש לפרש דאיתא בגמרא (שבת ק״ח.) שאל ביתוסי אחד את ר׳ יהושע הגרסי כו׳ אלא מעתה על גבי נבילות וטרפות אל יכתבו [תפילין

2. וע׳ בהקדמה בענין אדם הראשון וחטאו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שדורשים שצריכים דבר המותר בפיך] א״ל אמשול לך משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות, אחד הרגו מלך ואחד הרגו איספקליטר איזה מהן משובח הוי אומר זה שהרגו מלך, ע״כ. ורואים מזה שיש מעלה לטרפות על שחוטות שהטרפות מתו מה׳ בלי אמצעי אבל השחוטות מתות ע״י אמצעי האדם. (וזה שאסורים לאכול היינו מחמת גזירת הכתוב כדמסיק הגמ׳ שם.)

ולפי זה מובן המדרש. שבמצרים הכלבים פעלו למעלה מטבעם הרגיל שלא לראות דבר הפנימי, והשתתפו בגילוי כבוד ה׳ בתוך הטבע כנגד פרעה שרצה להסתיר כבוד ה׳. ועל כן במדה כנגד מדה נוטלים בשר טרפה שהיה נהרג ע״י ה׳ בלי שום אמצעי, ויכולים לראות שרביט ה׳ תחת אשר לא היו צריכים המקל של פרעניות במצרים.

* * *

הקהלת יעקב מביא מהאריז״ל שכלב בן יפונה היה גלגול של אליעזר עבד אברהם, ועל כן היה מתענה כל ימיו כדי שיצא לגמרי מכלל ארור וע״כ כשנשתלחו המרגלים בא להשתטח על קברי אבות כי בתחלה היה עבד אברהם ושם הלך להתפלל, ע״כ. והיינו שבתולדה היה ארור כנען כמו ארור הנחש שגרם ענין העבודה בטבע. [3] ואם יהיה ככלב ורק יראה ויבין הדבר הנראה לעין יהיה כמו כסיל הצריך הכאת מטה. אבל איתא בגמרא שמביא האריז״ל (סוטה י״ב.) ״אשחור״ (דה״א ד׳ ח׳) זה כלב ולמה נקרא שמו אשחור שהושחרו פניו בתעניות, ״אבי״ שנעשה לה [למרים] כאב, ״תקוע״ שתקע את לבו לאביו שבשמים. והיינו שכלב היה יכול לראות בפנימיות הדבר, ואע״פ שלעינים היתה מרים חולה מ״מ נעשה לה כאב ומהם בא דוד המלך (כמו שהבאנו בענין שפרה ופועה פ׳ שמות). ועל כן לכלב היה ראוי ענין התפלה (שהוא עבודה של הכרת פנימיות הטבע שהוא כבוד ה׳) בארץ ישראל (מקום העבודה של טבע). ולפי זה יכולים לומר ששינה את תולדתו דהיינו כֶּלֶב להיות כָּלֵב דהיינו כמו לב שהוא עבודה שבלב של תפלה. ולא כפרעה שעשה את הלב שלו לכבד והיה כמו כלב הצריך הכאת מטה.

---

3. וכמו שהבאנו מהשפ״א בהערה הנ״ל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בא — הדם על הפתח

בהכנת כלל ישראל למכת בכורות היו שני צווים, הראשון מה שצוה ה׳ למשה ולאהרן לדבר אל בני ישראל, והשני מה שצוה משה לכל זקני ישראל. ויש כמה שינוים ביניהם.

הקב״ה אמר (י״ב ז׳) ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף משה אמר (שם כ״ב) ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף.

וצריכים להבין למה שינה משה את הסדר והקדים המשקוף לשתי המזוזות. ובמכילתא לומד מזה שהסדר אינו מעכב (ע״ש פ׳ י״א). אבל עדיין צריכים להבין למה הקדים ה׳ את שתי המזוזות, ומשה את המשקוף. ועוד למה לא נזכר ענין האגודת אזוב והסף בצווי ה׳, והם נזכרים רק בצווי משה. ועוד למה שינה הלשון, שבצווי ה׳ כתיב לשון ונתנו ובצווי משה כתיב לשון והגעתם. וכן יש דקדוקים אחרים בשאר הפסוקים של הצווי שנבארם להלן.

ונקדים במה שיש לכאורה סתירה בתכלית הדם על הפתח. דאיתא במדרש (ש״ר י״ז ג׳) וטבלתם בדם אשר בסף. מה ראה הקב״ה להגן עליהם בדם כדי לזכור להם דם מילת אברהם, ובב׳ דמים ניצולו ישראל ממצרים בדם פסח ובדם מילה. וכן איתא (מד״ת וירא ד׳) וירא וירץ לקראתם (וירא י״ח ב׳) התחיל הדם מילה לטפטף אמר לו הקב״ה חייך שבזכותך אני אחוס על בניך בשני דמים ואפרע משונאיהם. אבל במכילתא איתא (שם) וראיתי את הדם, רואה אני דם עקידתו של יצחק שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה (וירא כ״ב י״ד).

אבל זה יכולים לתרץ במדרש אחר. דאיתא (ש״ר י״ז ג׳) והגעתם אל המשקוף — בזכות אברהם, ואל שתי המזוזות — בזכות יצחק ויעקב. ואם כן יכולים לומר שדברי המכילתא אמורים על צווי ה׳ ששם נמצא הפסוק של וראיתי את הדם, ובצווי ה׳ הקדים השתי מזוזות שבם נמצא זכות יצחק, ועל זה דורש שראיית הדם היתה בזכות עקידת יצחק. ודברי המדרש אמורים על צווי משה ששם נמצא הפסוק של וטבלתם,

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ומשה הקדים המשקוף שהוא זכות אברהם ועל כן שפיר דרש המדרש שהדם בא לעורר זכות מילת אברהם. (ואע״פ שיש במכילתא אחר בפרשה של משה שבא הדם בשביל עקידת יצחק אפשר לומר שאפילו בצווי משה היה הדם גם על המזוזות אלא שלא היה להם קדימה. אבל בדברינו להלן יהיה מיושב יותר.) ומ״מ צריכים להבין למה שינה משה הסדר להקדים זכירת זכות אברהם.

ויש לומר שה׳ רצה להציל את כלל ישראל בזכות העקידה. שבני ישראל מסרו נפשם לכבודו במצרים כמו שמסר יצחק את נפשו במעשה העקידה, ועל כן בדין הוא שיהיו ניצולים מן המכה. ועל כן הקדים המזוזות בצוויו. אבל משה וכלל ישראל סברו שכלפי החסד שעשה להם ה׳ לא היו ראוים להנצל עם זכויות שבכל מה שיעשה אדם לא יכול לשלם הכל להקב״ה. ועל כן הקדים משה את המשקוף כי רצה לעורר מדת החסד של אברהם שרץ להכניס אורחים אף בהיות הדם מילה מטפטף, ובשיתוף מעשה החסד של אברהם עם מדת הדין של יצחק תבא ההצלה.

ועכשיו יכולים לבאר שאר הדקדוקים כמין חומר. שענין אזוב מבואר במדרש (ש״ר י״ז ב׳) יש דברים שהן נראים שפלים וצוה הקב״ה לעשות מהן כמה מצוות, האזוב נראה לאדם שאינו כלום וכחו גדול לפני האלקים וכו׳ ובדברים קטנים הוא עושה נסים וע״י אזוב שהוא שפל באילנות גאל את ישראל, ע״כ. והיינו שענין אזוב הוא ענין של שפלות וענוה. ולכן דוקא בצווי משה שסברו ישראל שבאמת הם שפלים כאזוב נגד חסדי ה׳ נזכר ענין האזוב. וזה גם כן ענין הסף שמתרגם יונתן בן עוזיאל מן פחתא, דהיינו כלי חרס, שחרס גם כן משל לכלי היותר גרוע. ובני ישראל החשיבו עצמם ככלי חרס. וזה גם כן הטעם לשינוי הלשון. שה׳ צוה בלשון של נתינה, ונתינה לעולם צריכה להיות חשובה, והיינו שהקב״ה חשב עבודתם להיות חשובה. אבל משה ובני ישראל שהיו באים בחסדי ה׳ רק נגעו למשקוף ולא עשו נתינה גמורה שמצדם לא היתה עבודתם חשובה. ובזה יכולים לפרש הפסוק בסוף המעשה (י״ב כ״ח) וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה׳ את משה ואהרן כן עשו. שעשו בני ישראל את מצות ה׳. אבל כן עשו גם את ההוספה של עבודת משה.

ובדרך הזה אפשר לבאר דבר אחר. שבצווי ה׳ כתיב (י״ב י״ג) ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית. ואיתא בחז״ל (יל״ש רמז ר׳)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ר׳ יונתן אומר ופסחתי עליכם, אני חס עליכם ואיני חס על מצרים הרי שהיה המצרי בביתו של ישראל שומע אני ינצל בגינו ת״ל ופסחתי עליכם עליכם אני חס ואיני חס על מצרים, הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה ת״ל ולא יהיה בכם נגף ע״כ. ודרשה הזו שייכת רק בצווי ה׳ שבצווי משה יש לשון אחר בפסוק (י״ב כ״ג) ופסח ה׳ על **הפתח** ולא יתן המשחית לבא אל **בתיכם** לנגף, שמשה הזכיר הבתים ולא האנשים. אבל יש לומר שרק מצד ה׳ שהיתה ההצלה על פי דין בזכות מסירת נפשם של ישראל יהיה הבדל בין ישראל למצרי בבית אחד שהישראל ינצל והמצרי ימות. אבל משה ובני ישראל שראו רק חסדי ה׳ בהצלתם לא היו חפצים לסמוך על דקדוק הדין כזה, אלא שלא יצאו מביתם וגם לא הניחו מצרי לבא לביתם. ולכן דוקא בצווי משה כתוב (י״ב כ״ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר.

ויש להוסיף שהאבן עזרא מפרש בפרשת מצורע (י״ד ד׳) בענין אגודת אזוב דהנה המצורע והבית המנוגע וטומאת המת קרובים והנה גם הם כדמות פסח מצרים. ויש מקור לזה מהמדרש דאיתא (ש״ר י״ז ב׳) האזוב נראה לאדם שאינו כלום וכחו גדול לפני האלקים שמשל אותו לארז בכמה מקומות, בטהרת מצורע בשריפת פרה ובמצרים צוה לעשות מצוה באזוב.

ויש לבאר שבטומאת מת הטומאה באה מן ההעדר הגדול ביותר, שכל קדושת הנשמה והנפש יצאה מהגוף ועכשיו הגוף הנשאר הוא טמא. וכן הטומאת הצרעת מבאר הכוזרי (מאמר ב׳ סי׳ ס׳, וכדהובא בשם משמואל פ׳ תזריע עמ׳ רכ״ד) שבהיות ישראל ברום המעלה היה ענין אלקי שוכן בישראל בגופם ובמלבושיהם ובבתיהם כמו נשמה בגוף וכמו שבהסתלקות הנשמה מגוף האדם משתנית צורתו כן בהסתלקות ענין האלקי היה נראה שינוי צורה הן בגוף הן במלבוש והן בבתים וזהו מראה הנגע, וטומאת צרעת היא כטעם טומאת מת, עכת״ד. ולכאורה מטומאה חמורה כזו הבאה מהעדר הגמור של קדושה לא היה שייך שום טהרה. אבל העצה היא באגודת אזוב, שכמו במצרים מצד משה ובני ישראל לא היה להם שום זכות ומ״מ נגאלו בהכרת שפלותם ובטולם לה׳ ולמדת חסדו, כן היא העצה בטומאות אלו שמביאים אגודת אזוב להראות שאף שאינם ראוים ואבדו כל קדושתם מ״מ יש להם הצלה בחסדי ה׳ אם יבטלו את עצמם לו. ואפשר על זה רמז משה בצווי שלו (י״ב כ״ד)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם. שענין האזוב יהיה הצלה לבני ישראל אף אחר יציאתם ממצרים.

ולקמן נאריך איך מן ההכנה של משה ובני ישראל שהיתה משונה מהכנה מצד ה׳, בא גם כן שינוי בעצם מכת הבכורות (בחג הפסח).

בא — זבת חלב ודבש

(בא י״ג ה׳-ו׳) והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה, שבעת ימים תאכל מצת וביום השביעי חג לה׳. ואיתא בחז״ל (מכילתא פ׳ י״ז) והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ הכנעני, בארץ שבעת עממים הכתוב מדבר וכו׳, ר׳ יוסי הגלילי אומר נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן [במצות ביכורים] ארץ זבת חלב ודבש, מה להלן בארץ ה׳ עממים אף כאן בארץ ה׳ עממים, ע״כ. ורואים מזה שענין זבת חלב ודבש לא היה בכל ארץ ישראל לפי ר׳ יוסי הגלילי ואפילו לפי התנא קמא לא היה בעבר הירדן אלא בארץ הז׳ עממים לבד.

אבל בסוף דברי חז״ל איתא אשר נשבע לאבותיך, והיכן נשבע לאבותיך באברהם הוא אומר (לך לך ט״ו י״ח-כ״א) ביום ההוא כרת ה׳ את אברהם ברית [לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ואת החתי ואת הפריזי ואת הרפאים ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי], ביצחק מה הוא אומר (תולדות כ״ו ג׳) גור בארץ הזאת [ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך], ביעקב הוא אומר (ויצא כ״ח י״ג) הארץ אשר אתה שכב עליה [לך אתננה ולזרעך והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה]. ע״כ. ומהפסוקים האלו רואים ששבועת ה׳ להאבות היתה יותר מה׳ עמים או ז׳, שלאברהם אמר עשרה עממים וליצחק אמר כאשר נשבעתי לאברהם וליעקב אמר ופרצת שהיא נחלה בלי מצרים כדאיתא בגמרא (שבת קי״ח.).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ובמדרש איתא (ב״ר מ״ד כ״ב) לזרעך נתתי, אתן את הארץ הזאת אין כתוב כאן אלא נתתי את הארץ הזאת. וזה פלא שבפסוק שלאחריו נבטח אברהם כל העשרה עממים שלא היו כולם ירושה לו עד היום, וכדאיתא במדרש (שם כ״ג) רבי חלבו בשם רבי אבא בשם רבי יוחנן כך עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממים את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני ולא נתן להם אלא ז׳ וכו׳ אבל לימות המשיח יחזרו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב״ה, אבל עכשיו ז׳ נתן להם, ע״כ.

ובכלל צריכים להבין מה הוא הענין של זבת חלב ודבש. שארץ ישראל נשתבחה בז׳ מינים, וחלב אינו אחד מהם. ואפילו הדבש הוא לא מדבש תמרים שהוא המין השביעי של הז׳, אלא הוא דבש תאנים. דאיתא בגמרא (כתובות קי״א:) רמי בר יחזקאל איקלע לבני ברק חזנהו להנהו עיזי דקאכלן תותי תאיני וקא נטיף דובשא מתאיני וחלבא טייף מנייהו ומיערב בהדי הדדי אמר היינו זבת חלב ודבש. ועוד מה הענין שהם זבים ומעורבים ביחד.

ויש להקדים שמוצאים חלב ודבש ביחד בפסוק אחר (שיר השירים ד׳ י״ז) נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון. והדבש וחלב כאן רמז לתורה דאיתא במדרש (שהש״ר א׳ דף ו.) אי מה השמן מר מתחלתו ומתוק בסופו יכול אף דברי תורה כן ת״ל דבש וחלב מה הם מתוקין אף דברי תורה מתוקין שנאמר (תהלים י״ט י״א) ומתוקים מדבש, אי מה דבש יש בו קצרים יכול אף דברי תורה כן ת״ל חלב מה חלב נקי אף דברי תורה נקיים דכתיב (איוב כ״ח י״ז) לא יערכנה זהב וזכוכית, אי מה חלב תפל יכול אף דברי תורה כן ת״ל דבש וחלב מה דבש וחלב כשמעורבים זה בזה אין מזיקין הגוף כך דברי תורה שנאמר (משלי ג׳ ח׳) רפאות תהי לשרך, (שם ד׳ כ״ב) כי חיים הם למוצאיהם. ע״כ. והיינו שהתורה נמשלה לתערובות של דבש וחלב. שאין בה החמימות של הדבש יותר מדי שאז תהיה קשה ביותר להבין כאילו יש בה קצרים. וגם אין בה הקרירות של חלב יותר מדי שאז תהיה כדבר של מה בכך כמו שהחלב תפל.

אבל יש לומר עוד שענין זה של דבש וחלב שייך דוקא בתורה שבעל פה, שבתורה שבכתב שהיא ממש הפסוקים שאמר הקב״ה לא שייך שום תערובות. ונביא כמה ראיות שענין דבש וחלב שייך לתורת

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

האדם ולא לתורה שבכתב. בגמרא איתא על אותו פסוק שהביא המדרש הנ״ל (עירובין נ״ד.) כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא אל תקרי למצאיהם אלא למוציאיהם בפה. והיינו שהרפואה הבאה מדבש וחלב היא בענין תורה שמוציא האדם בפיו. וכן איתא במדרש על הפסוק דבש וחלב תחת לשונך (שה״ש ד׳ דף כ״ח.) רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבים על שומעיהן כדבש וחלב המעורבים זה בזה נוח לו שלא אמרן. וכן איתא (שם) אמר ר׳ לוי אף הקורא מקרא בענוגו ובניגונו עליו נאמר דבש וחלב תחת לשונך. וכן איתא (יל״ש משלי רמז תתקכ״ט) כל זמן שאתה משמיע קולך בהם הם נעשים לך דבש וחלב דכתיב דבש וחלב תחת לשונך. ורואים מכל זה שענין הדבש וחלב הוא או בתורה שבכתב שאומר האדם בפה או בתורה שבעל פה. וכן כתוב תחת ״לשונך״, ומביאים עוד מזוה״ק (פ׳ פנחס) שענין חלב הוא תורה שבעל פה וכן ענין דבש הוא תורה שבעל פה. וודאי שניהם יחד הם גם כן תורה שבעל פה.

וגם בעניננו של ארץ זבת חלב ודבש רואים קשר לתורה שבעל פה. שבסוף השבועה של זבת חלב ודבש ליצחק כתוב (כ״ו ה׳) עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורתי. ואיתא במדרש (ב״ר ס״ד ד׳) תורותי שתי תורות, שקיים אפילו מצוה קלה שבעל פה. ואיתא במדרש אחר (במ״ר כ״ג ז׳) שנו רבותינו עד שלא נכנסו לארץ ישראל לא היו מברכין אלא ברכה אחת הזן את הכל, משנכנסו לארץ ישראל היו מברכין על הארץ ועל המזון וכו׳, ואין לך חביבה מכולם יותר מברכת על הארץ ועל המזון וכו׳, אמר הקב״ה חביבה עלי ארץ ישראל יותר מן הכל למה שאני תרתי אותה וכה״א (יחזקאל כ׳ ו׳) ביום ההוא נשאתי ידי עליהם ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי לכל הארצות. ומבאר השפת אמת (פ׳ מסעי שנת תרס״ד) מן הוא לחם מן השמים בחינת תורה שבכתב, וארץ ישראל בחינת תורה שבעל פה מעין התורה שנפתח ע״י פיהם של ישראל כמ״ש דבש וחלב תחת לשונך, ולכן הוא חביב כמ״ש חביבין דברי סופרים מדברי תורה ולכן חביבה ארץ ישראל יותר מן המן, ע״כ. והיינו שהחביבות של ארץ ישראל היא הזבת חלב ודבש וענין זה הוא התורה שבעל פה.

וכבר הבאנו מהגמרא שרמי בר יחזקאל ראה הזבת חלב ודבש בבני ברק. ובני ברק היה מקום הבית דין של רבי עקיבא כדאיתא בגמרא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

(סנהדרין ל״ב.). ומבאר הרמ״ע מפאנו (מאמר חקור הדין ח״ה פי״א) כשם שנפש משה רבינו ע״ה היא ממחצב התורה שבכתב ונקראה תורת משה כך נפש ר׳ עקיבא ממחצב התורה שבעל פה ונקראה על שמו לפי דעתנו שהרי סתם משנה רבי מאיר סתם תוספתא רבי נחמיה סתם ספרא רבי יהודה סתם ספרי רבי שמעון סתם סדר עולם רבי יוסי וכולהו אליבא דרבי עקיבא, ע״כ. ועל כן ראה הזבת חלב ודבש שהוא בחינת התורה שבעל פה בבני ברק דוקא שהוא המקום של המקור של תורה שבע״פ.[1] וכן יש מעשה בהגדה של פסח שהיו מסובים בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל הלילה. ובפרשה שלנו כתוב, והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ הכנעני וכו׳ ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבודה הזאת. והעבודה הזאת היא הגדת פסח כמו שמבאר רש״י. והמצוה היא דוקא להרבות הדיבור.[2]

אבל יש להוסיף דאיתא בגמרא (חגיגה י״ג.) רבי יוסף הוה גמיר מעשה מרכבה וסבי דפומפדיתא הוו תנו מעשה בראשית אמרו ליה ליגמרן מר מעשה מרכבה א״ל אגמרתינון אתון מעשה בראשית, אגמריה, בתר דגמרוה אמרו ליגמרן מר מעשה מרכבה א״ל תנינא בהו דבש וחלב תחת לשונך דברים שהם מתוקים מדבש וחלב יהיו תחת לשונך. ורואים מזה שיש גם בחינת תורה שבעל פה של דבש וחלב שאין לה עכשיו התגלות לכל, והיינו הסתרי תורה. וממילא יהיה כמו זה בארץ ישראל שאין בכל ארץ ישראל התגלות של זבת חלב ודבש עכשיו. ולאידך גיסא

---

1. וע״ש עוד שאמר בן עזאי (בפ׳ בתרא דבכורות) כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה [ר׳ עקיבא], דאיתא בגמרא (פ״ק דביצה) שהנחש להוט אחר השום וכוונת בן עזאי היתה שכל חכמי ישראל הם שומרים לתורה ומצילים אותה מדרשות צדוקים ואגדות של דופי כמו הקליפה לשום, חוץ מר׳ עקיבא קרח שהוא בעל הפרי עצמו (יד יהודה: והיינו בעל התורה שבע״פ ואינו צריך לשמירה מהמינות) שו״ם בא״ת ב״ש בפ״י. ע״ש. והיינו שר׳ עקיבא יכול להגן מהנחש. וכבר הבאנו בענין כבד לב פרעה (פ׳ וארא בהערה [1]) שבארץ ישראל צריכים הגנה מארור כנען וארור הנחש, ועל כן יפה היא שר׳ עקיבא הוא בעל התורה שבעל פה של ארץ ישראל וגם יכול להגן מפני הנחש.

2. במחלוקת קרח טענו דתן ואבירם (קרח ט״ז י״ד) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו. ולקמן נבאר (עמ׳ 190) שדתן ואבירם היו מתנגדים למשה בכח הלשון והפה שלהם. ולפי דברינו כאן שזבת חלב ודבש הוא מענין תורה שבעל פה, יכולים להבין שהיו מתנגדים גם לכח תורה שבעל פה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כמו שבדבש וחלב של תורה יש יחידים שזוכים לו אף על פי שהוא בהסתר, כן יכול להיות בחלב ודבש של ארץ ישראל שיש יחידים שזוכים לכל הארץ אף על פי שהוא בהסתר. ובזה נבין הענין שאע״פ שאברהם נבטח שיהיה זבת חלב ודבש בכל עשרה העממין ולמעשה אין זבת חלב ודבש אלא בז׳ (או בה׳ לר׳ יוסי הגלילי), זה רק במה שנתגלה, אבל באמת הכל הוא זבת חלב ודבש אפילו עכשיו. ולזה זכה אברהם בשעת ההבטחה כמו שהבאנו מחז״ל. אבל לא יהיה גלוי לכל אלא בימות המשיח.

וכבר בארנו בענין גד (פ׳ ויחי) שעבר הירדן הוא מקום למעלה מן הטבע של ארץ ישראל והוא מעלמא דאתכסיא מדרגת משה רבינו, ועל כן עכשיו הזבת חלב ודבש של עבר הירדן הוא ג״כ נתכסה. ובארץ ישראל שהיא מעלמא דאתגליא גם הזבת חלב ודבש הוא בגילוי. אבל לעתיד לבא יהא גילוי של העלמא דאתכסיא ואז כולנו נראה את הזבת חלב ודבש של כל הי׳ עממין ונבין הדבש וחלב של כל הסתרי תורה.[3]

---

3. ויש להוסיף שהשם משמואל מבאר (פ׳ בלק עמ׳ שמ״ב) שיש עשרה כחות באדם, שבעה במדות שבלב וג׳ בשכל (ע׳ בענין עצי שטים עמ׳ 106), וכנגדן עשר אומות שניתנו לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שבעה מלכי כנען מקבילים לשבע מדות שבלב וקני וקניזי וקדמוני מקבילים לשלש שבשכל. ור׳ צדוק הכהן (פר״צ פ׳ עקב ח׳) מביא מפירוש הרקאנטי שהז׳ פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל הם כנגד הז׳ מדות והז׳ רועים. (ויש להוסיף על זה שלומדים במס׳ עירובין דף ד. את השיעורים בדיני תורה מהז׳ פירות שהם כנגד הז׳ מידות של טבע המגבילים הרוחניות והשכל.) ולפי דברינו כאן שהזבת חלב ודבש יש בענינו סתרי תורה שאינם מתגלים לנו עכשיו בעבר הירדן ובארץ הג׳ עממין של מדות השכל, אפשר שזב״ת חל״ב ודב״ש הם נגד אותן ג׳ מדות של שכל, וזב״ת הוא ענין נעלם שאין בו שום שם פרי (אבל ע׳ בפר״צ שם שכותב שכוסמין שבולת שועל ושיפון הם נגד הג׳ ראשונות, על פי דרכו שם.)

וע׳ עוד בהקדמה בענין עשר המדות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בשלח — עמוד הענן

כשיצאו בני ישראל ממצרים כתיב (בשלח י״ג כ״א־ב׳) וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה, לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם. ולפני קריעת ים סוף כתיב (י״ד י״ט־כ׳) ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה. וצריכים להבין למה הנהיג ה׳ את בני ישראל ע״י העמודים האלו. ועוד מה היה הענין להבדיל ישראל ממצרים ע״י העמוד הענן.

ואיתא בגמרא (שבת כג:) דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקת לה אמר לה רב יוסף תניא לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן. וכן איתא (מכילתא בהקדמה פ׳ בשלח) לא ימיש, בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות עד שעמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח. וצריכים להבין איזו שייכות יש בין שבת לענין העמודים. ועוד איתא בחז״ל (ברייתא דמלאכת המשכן הובא בתוס׳ שבת כ״ב: ד״ה וכי) שעל ידי עמוד הענן היה מסתכל בטפיח ויודע מה בתוכו בחבית ויודע מה בתוכה. ומה הענין בזה.

ורואים מדברי חז״ל שענין הענן לא היה חד פעמי. דאיתא במדרש (שוחר טוב כ״ז) לדוד ה׳ אורי וישעי ממי אירא זש״ה (ישעיה י׳ י״ז) והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה, ובנוהג שבעולם אדם מדליק את הנר בפלטין שלו שמא יכול לומר פלוני שהוא אוהבי ישתמש לאורו ופלוני שהוא שונאי אל ישתמש לאורו אלא הכל משתמשין לאורו, אבל הקב״ה אינו כן אלא ״והיה אור ישראל״ בני יראו ושונאי אל יראו וכבר עשה דוגמא זו במצרים ולא ראו איש את אחיו ולכל בני ישראל היה אור (בא י׳ כ״ג), וה׳ הולך לפניהם יומם ואומר ויאר את הלילה ויהי הענן והחשך. וכמו כן איתא (תנא דבא״ז פכ״א) הקב״ה והצדיקים ילכו לגן עדן ומשתחוים הצדיקים להקב״ה ויושבים הצדיקים שם בגן עדן והקב״ה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יהא יושב בראש הצדיקים ומביא הקב״ה אותו האור שהיה גנוז לצדיקים ומוסיף על אורן שמ״ג פעמים ויאמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע לזה האור אנו מצפים וכו׳ ואומרים ישראל לפני הקב״ה רבש״ע כיון שעכשיו אתה מאיר לנו באורך אם כן חשך זה מה הוא ואומר להם הקב״ה החשך הזה יכסה לבני עמלק ועכו״ם שנאמר (ישעיה ס׳ א׳-ב׳) [קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה׳ עליך זרח] כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים, וכן אתה מוצא בגאולת מצרים שהיו ישראל נתונים באורה והמצרים באפילה שנאמר ויהי חשך אפילה בכל ארץ מצרים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, ונאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ויהי הענן והחשך למצרים ויאר את הלילה בעמוד אש לישראל, ע״כ. ורואים מזה שענין עמוד הענן היה להאיר לישראל ולהחשיך לגוים. וכן היתה מכת חשך במצרים, וכן היה על הים סוף, וכן יהיה לעתיד לבא. וצריכים להתבונן בזה.

ויש לומר שהמקור של עמוד הענן היה במצרים, דאיתא במדרש (שמ״ר י״ד ג׳) הרי ו׳ ימים של חשך שהיה במצרים והשביעי של חשך זה יום חשך של הים שנאמר ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה, כך היה הקב״ה שולח ענן וחשך ומחשיך למצרים ומאיר לישראל כשם שעשה להם במצרים וע״ז נאמר ה׳ אורי וישעי וכן לעתיד לבא יביא הקב״ה חשך שנאמר כי הנה החשך יכסה הארץ. וכן איתא (מכילתא פ״ד) ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך הענן אל ישראל והחשך אל מצרים, ישראל באורה ומצרים באפילה כענין שנאמר (בא י׳ כ״ג) לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים, וכן אתה מוצא לעתיד לבא וכו׳, ולא קרב זה אל זה כל הלילה מגיד הכתוב שהיה המצרי עומד ולא היה יכול לישב, יושב ולא היה יכול לעמוד, ע״כ. והיינו משום שבים סוף היתה ההשלמה של מכת חשך במצרים.

כתיב בנביא (ישעיה י״ט כ״ב) ונגף ה׳ את מצרים נגף ורפוא. ומביא השם משמואל מהזוה״ק (שמ״ש פ׳ בא עמ׳ קנ״ד) שהיה נגוף למצרים ורפוא לישראל. ומבאר שבזה הענין עצמו שהיה נגוף למצרים וניטל מהם הכח, ניתוסף כח זה לעומתו בישראל. ולפי דבריו יכולים לומר שבמכת חשך זכו ישראל לענין עמוד הענן, אבל עדיין צריכים להבין ענינו.

ולבאר זה נביא יסוד מהמהר״ל שכותב (ספר גבורות ה׳ פנ״ז) כאשר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הביא הקב״ה על המצרים המכות הכה אותם בכל חלקי העולם וחלקי העולם הם עשרה והם עשרה חלקים שברא הקב״ה בששת ימי בראשית ולכל חלק אחד מאמר אחד בפני עצמו והם עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. וע״ש שמבאר הסדר שבבריאת העולם הבריאה היתה מבראשית עד מאמר העשירי והעשר מכות היו עד מכת בכורות שהוא הראשית של פרעה. [1] ומסתבר הוא לומר שבכל חלק של הבריאה שהיה מצרים נגוף, בחלק זה היה הרפוא לישראל שלקחו הכח של אותו מאמר בראשית. ולפי זה במכת חשך שהיתה השניה מן האחרונה זכו למאמר השני של מעשה בראשית שהוא מאמר יהי אור.

וא״כ עמוד הענן שהיה אור לישראל וחשך לגוים במצרים ועל ים סוף ולעתיד לבא, מקורו הוא ממאמר יהי אור. וכן מוצאים את זה בפירוש במדרש דאיתא (מדרש שוחר טוב כ״ז) וירא אלקים את האור כי טוב (בראשית א׳ ד׳) רבי יהודה ברבי סימון אמר הבדיל את האור לעצמו וכו׳, ורבנן אמרי הבדילו לעצמו ליתן לצדיקים לעתיד לבא, משל למלך שהיה לו מנה יפה ואמר זו לבני וכו׳ אבל לעתיד לבא לאומות העכו״ם יהיה חשך שנאמר כי החשך יכסה הארץ. ואם תתמה על הדבר כבר הראה הקב״ה דוגמא לישראל שנאמר ויהי הענן והחשך אם ענן למה חשך ואם חשך למה ענן אמר רבי הושיעא דו פרצופין היו, היה אור לישראל וחשך למצרים. ע״כ.

ואיתא בגמרא (חגיגה י״ב.) אור שנברא ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו כיון שצפה הקב״ה במעשיהם של רשעים גנזו. והביאור הוא שבאור הזה היתה ראייה רוחנית ואין שום דבר של גשמיות הארץ מפסיק. וכמו כן היה בעמוד הענן שהיו יכולים לראות מה הוא בתוך החבית, שגשמיות החבית לא היה חוצץ הראייה הפנימית של רוחניות. (ואח״כ מצאתי כזה בשמ״ש פ׳ תצוה עמ׳ קכ״ב.) וזה הוא האור הגנוז לצדיקים לעתיד לבא. וכן שבת שהיא אחד מששים מעולם הבא יש בה גם כן ענין של אור זה כמו שראינו בדברי חז״ל. אבל אותו אור עצמו הוא החשך לרשעים. שמביא השם משמואל מן האריז״ל (פ׳ בא עמ׳ קי״ט) שיש חשך של מעלה מחמת רוב האור קדוש שאין התחתונים יכולים לקבלו ועל כן נאמר יוצר אור ובורא חשך אע״פ שבריאה נעלה מיצירה שמחמת אור הרב של הבריאה אין התחתונים

1. ונבאר ענין מכת בכורות ומאמר בראשית לקמן (חג הפסח).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יכולים להסתכל בו וכמו מי שעיניו טרוטות אינו יכול לקבל אור השמש ואצלו חשך השמש בצאתו, ע״ש. וא״כ זה ענין הדו-פרצופים של עמוד הענן שאותו עמוד הוא אור לצדיקים וחשך לרשעים. ואנו זכינו למקצתה של מתנה זו במכת חשך במצרים ונשלמה באותו יום על ים סוף.

ויש להוסיף שמבאר האור גדליה (פ׳ לך לך דף כ״א:) שהעשר נסיונות של אברהם אבינו היו כנגד העשרה מאמרות שבהם נברא העולם, הראשון של אור כשדים לא נכתב בתורה כמו שלא נכתב לשון אמירה במאמר בראשית ולשון צווי בדיבור אנכי (שגם עשרת הדברות מכוונות לעשרה מאמרות). ומביא הזוה״ק דאיתא שם ויהי אור דא אברהם, ומפרש שעל ידי אברהם אבינו היתה התגלות אורו ית׳ בבריאה וזה ענין של לך לך ומכוון הנסיון השני כנגד המאמר השני. וכן מצינו במדרש עד שאתה מאיר לפני באספמיא לך והאיר לפני בכל העולם כולו. וע״ש עוד.

ולפי זה צריכים לומר שיש שייכות בין עמוד ענן שבא מאור הגנוז לנסיון של לך לך של אברהם אבינו. ויכולים לומר שמלבד מה שהיה להעמוד ענן כח להיות אור לישראל וחשך לגוים בשעת מלחמה, היה גם כן ענין בו להנחותם בדרך. וזה כמו ה״לך לך״ של אברהם. שכמו שאברהם הלך לגלות כבוד אור ה׳ בכל הבריאה כן האור הלך להנהיג בניו בדרך בצאתם ממצרים.

ויש להוסיף עוד, שסוכה של מצוה היא זכר לענני הכבוד כדאיתא בגמרא (סוכה י״א:). ואיתא בגמרא אחרת (ע״ז ב:) שלעתיד לבא ינסה ה׳ את הגוים במצות סוכה וכשיוציא החמה מנרתיקה מיד כל אחד מבעט בסוכתו ויוצא. והיינו שכמו שבעמוד ענן היה דו-פרצופין אור לישראל וחשך לגוים כן במצות סוכה יהיה אור לישראל וחשך לגוים.[2]

---

2. וע׳ עוד בענין כנפי נשרים (פ׳ יתרו).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בשלח — השלו

במעשה השלו כתיב (בשלח ט״ז ח׳) ויאמר משה בתת ה׳ לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבע. ואיתא בגמרא (יומא ע״ה:) תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן בשר ששאלו שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן. והיינו שבקשת השלו היתה חטא לכלל ישראל. וכן איתא במשנה (ערכין ט״ז.) עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב״ה וכו׳ שנים בשלו. (והיינו השלו דהכא והשלו שבקשו בפ׳ בהעלותך.) וכן מביא הילקוט ראובני (בפ׳ בהעלותך) מהזוה״ק אמר ר׳ יצחק מאי דכתיב (בשלח ט״ז י״ב) בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם, בין הערבים דהיא שעתא דדינא תאכלו בשר וכתיב (בהעלותך י״א ל״ג) הבשר עודנו בין שיניהם ואף ה׳ חרה בעם, דבין הערבים דינא דמלכותא שליט, ע״כ. וגם בעצם מין שלו איתא בגמרא (יומא שם) ד׳ מיני שלו הן ואלו הן שיכלי וקיבלי פסיוני ושליו, מעלי דכולהו שיכלי גריעא דכולהו שליו.

אבל מאידך גיסא איתא במדרש (ב״ר מ״ח י׳) ואל הבקר רץ אברהם (וירא י״ח ז׳) חייך שאני פורע לבנך במדבר ובישוב ולעתיד לבא, ורוח נסע מאת ה׳ ויגז שלוים מן הים (בהעלותך י״א ל״א), בארץ מנין ומקנה רב היה לבני ראובן (מטות ל״ב א׳), לע״ל מנין שנאמר והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (ישעיה ז׳ כ״א). ומשמע מזה שהשלו בא בזכותו של אברהם (ואפילו השלו של פרשת בהעלותך כשהתאוו העם תאוה והרבה מתו במגפה) ולא בתורת עונש, דומיא דמקנה רב של ראובן והבשר של לעתיד לבא. וכן איתא במדרש (ש״ר ב׳ ד׳) נתעלו מן המדבר וכו׳ שהי׳ להם מן ושלו ובאר והתורה משכן שכינה, ע״כ. והרי מדמה השלו לדברים הטובים ביותר ואפילו לתורה ושכינה. וכן איתא (ש״ר כ״ה ז׳) והיו אומות רואין את ישראל מסובין ואוכלין מקלסין להקב״ה שנאמר (תהלים כ״ג ה׳) ״תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי״ זה השלו ״כוסי רויה״ זה הבאר. וכן איתא בגמרא (יומא שם) רבי יהודה משכח ליה [לשלו] ביני דני רבי חסדא משכח ליה ביני ציבי. ומשמע שהיה להם שלו להיות מעלה ושכר ולא לעונש. ואם כן צריכים להבין אם השלו שבמדבר בא בתורת עונש או בתורת שכר.

ונקדים לבאר ענין מן ומזה נוכל להבין ענין השלו. כבר הבאנו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

(בענין מכירת הבכורה פ׳ תולדות) מדברי האריז״ל, שבמאכל יש ענין לחם הגשמי הנראה לעין, ויש בה גם כן ענין רוחני של מוצא פי ה׳ שמזה נזונית הנשמה. ומי שמכוין באכילתו על עניני הגשמיים והתאוה, עיקר הזיון יהיה להגוף, והנשמה תזון רק דרך אגב ע״י המוצא פי ה׳. ומי שעיקר מגמתו היא להרוחני בהאוכל גורם שנשמתו בעיקר נהנית מן המזון, והגוף נהנה רק בדרך אגב מהלחם הגשמי. ומבאר רבינו בחיי (עקב ח׳ ג׳) כיסוד האריז״ל, וכותב שבמן לא היה שום דבר גשמי והיה רק מוצא פי ה׳. ונבאר את זה יותר.

איתא בגמרא (יומא שם) עה״פ לחם אבירים אכל איש (תהלים ע״ח כ״ה) לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו. והיינו שהמן היה כולו רוחני כמו מאכל הנצרך למלאכים רוחניים. וכן מביא הילקוט ראובני (פ׳ בשלח) יפיפי״ה גי׳ קצ״ה, הוא שר התורה הוא המטיר מן לכל ישראל והם אמרו נפשינו קצ״ה להודיע שקצו ומאסו במן ובתורה ולא נתנה התורה אלא לאוכלי המן. ומבארו השב שמעתתא (בהקדמתו) שכיון שהמן בא משר התורה שוב לא היה להם שום נטייה ותאוה חמרית רק תקוע היה בלבם אהבת התורה והמצוות, ע״ש. והיינו משום שלא היה בהמן שום ענין גשמי לזון את הגוף שממנו תבאנה תאוות. וכתיב (עקב ח׳ ג׳) ויענך וירעבך ויאכילך את המן. ומבאר האור גדליהו (חלק המועדים עניני יו״כ), שאפילו אחר נתינת המן היה עינוי ורעב להגוף, שלא היה בהמן שום דבר גשמי. [1] וכן מבאר השפ״א (בשלח שנת תרנ״ד) אוכלי המן היה להם פקיחת עין השכל וסתימת עין הגשמי לכן לא היה שביעה לגוף רק לנפש, ע״כ. אבל מ״מ צריכים לומר שהמן היה מתנה טובה אלא שאוכלי המן היו צריכים לבטל גופם לנשמה לגמרי ואז לא יהיה להם שום צער רעבון (וכמו שהוא להיפך ר״ל, שאם הנשמה בטלה לגמרי לעניני גוף אין אדם מרגיש שום רעב רוחני). וכבר בארנו בענין גד (פ׳ ויחי) שהמדבר היה המקום לחיים למעלה מן הטבע הגשמי, ועל כן היה לבני ישראל מן במדבר שממנה יהיו יכולים לקבל תורה שהיא כולה רוחנית.

ועכשיו נשוב לנסיונות השלו. בנסיון השני של פרשת בהעלותך כתיב (י״א ד׳) התאוו תאוה וישבו ויבכו גם בני ישראל ויאמרו מי יאכלנו

---

1. וע׳ לקמן בענין בנות ירושלים (עמ׳ 267) שנביא ממנו שזה גם כן ענין הענוים של יום הכפורים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בשר. והיינו שחטאתם היתה כפולה שלא בלבד שלא בטלו גופם לנשמתם שלא יהיו רעבים, אלא שרצו לאכול בשר לתאות האכילה אפילו אם לא היו רעבים. וכשהיה הבשר עודנו בין שיניהם מתו ככתוב (י״א ל״ג). וזה מורה על ענין תאות האכילה, שלרעב יכול לבלוע בשר בלי שיהי׳ בפה (כמו בסוכה מ״ט:), אבל כשבשר בין השינים יש רק הנאת התאוה בלי שובע הרעב. אבל בנסיון הראשון בפרשה שלנו לא היה ענין כזה אלא שזכרו (בשלח ט״ז ג׳) באכלנו לחם לשובע. והיינו שהיו רעבים, כי לא בטלו גופם לגמרי לנשמתם, אבל לא בקשו אכילת תאוה רק שלא יהיו רעבים. וזה לא היה חטא כ״כ כי באמת כפי מדרגתם במצרים לא היו ראוים ויכולים לבטל גופם לגמרי לנשמתם. אבל לא הכירו שכאשר ה׳ הוציאם ממצרים והביאם למדבר נתן להם חיים חדשים למעלה מן הטבע הגשמי, והיכולת לבטל גופם. וזה לשון שאלו ״שלא כהוגן״ הנזכר בגמרא שטענתם לא היתה דבר רע מוחלט אלא שלא היתה הגונה וראויה למצב שהיו בו עכשיו, אבל לזמן ומקום אחר תהיה הגונה.

וזה הטעם שהשלו ניתן בין הערבים שהוא זמן הדינים. שהשלו היה בטבע הגשמי. ודברים גשמיים יש להם גבול ועל כן שייכים למדת הדין שהיא ג״כ ענין צמצום וכמו שבארנו בענין בנינים (עמ׳ 54). ועל כן שם אלקי״ם שהוא השם של מדת הדין הוא בגימ׳ הטב״ע. וממילא השלו היה בין הערבים. מה שאין כן המן שהיה כולו רוחני היה ממדת החסד, שברוחניות אין שום גבול כמו שאין גבול להתפשטות מדת החסד.[2]

אבל בזכות אברהם שרץ אל הבקר, בעת כשלון בניו ניתן להם מאכל החשוב של שלו. שאפשר לומר שאע״פ שהיה דבר גשמי אבל היה בו כ״כ מוצא פי ה׳ עד שהיה כמעט רוחני כדברי המדרש שמדמה אותו למן תורה ושכינה וכו׳. וכבר ראינו ששם של מין אחד של שלו הוא שיכלי, והיינו שהיה בו הרבה מעניני השכל הרוחני. וכן מבאר המהר״ל (בחידושי אגדות שם) שניתן להם בשר עוף ולא בשר בהמה שהעוף הפורח באויר הוא יותר רוחני מהבהמה על הארץ. ואע״פ ששאלו שלא כהוגן, בזכות אברהם ניתן להם מאכל הזה שאם יאכלוהו כראוי לא יבא להתגשמות כ״כ ותאוות, ויהיה רוב הזיון להנשמה ורק מקצת יהיה להגוף שלא יהיה רעב. וכמובן זאת היתה מתנה טובה לר׳ יהודה ור׳ חסדא לאכול שלו לקבל ריבוי המוצא פי ה׳ הטמון בו. (ולהם לא היתה שום

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

טענה של דור המדבר שודאי לא היו שייכים למן גמור ולהם השלו היה הגון.) וזה ג״כ ביאור במש״כ הגמרא הנ״ל הגרוע מכולם שלו, שאם אדם אוכל השלו בשביל אכילה גשמית לא יהיה לו שובע כ״כ מהשלו שלא היה בשלו הרבה עניני גשמיות.

ויש להוסיף שענין זה מרומז בשמו. דאיתא בגמרא (יומא שם) כתוב שליו וקרינן סליו א״ר חנינא צדיקים אוכלים אותו בשלוה ורשעים אוכלים אותו ודומה להם כסלוים (רש״י: קוצים). שרשעים האוכלים לתאות גופם אינם נהנים מהשלו שהוא הגרוע מכולם, ואדרבא נעשה להם כקוצים על שמאבדים המאכל החשוב הזה. [3] אבל צדיק אוכל לשובע נפשו ולצדיק מאכל זה חשוב מצד המוצא פי ה׳ שבו, ומצד הגשמי הדק שבו גורם שלוה בין הנשמה והגוף, שהגוף אינו צריך להיות רעב או לבטל עצמו לגמרי לנשמה שהיא עבודה קשה. וכן השי״ן הימנית הוא מצד מדת החסד שמכיר הרוחניות בהשלו, ושי״ן שמאלית הוא ממדת הדין שרוצה רק הגשמיות. [4]

* * *

במעשה של ר׳ שמעון בן יוחאי שהוצרך לברוח מן המלכות עם בנו ר׳ אלעזר והיו נחבאים במערה, איתא בגמרא (שבת ל״ג:) איתרחיש ניסא איברי להו חרובא ועינא דמיא והוו משלחי מנייהו והוו יתבי עד צווארייהו בחלא (רש״י: בחול, שהיו פושטין בגדיהם שלא יבלו ומכסין ערוותן בחול). וצריכים להבין למה ניתן להם דוקא חרובים. ועוד למה פשטו את בגדיהן רק אחר נס החרובים ולא קודם לכן.

---

3. ומביא הר׳ צדוק הכהן (פר״צ לך לך ה׳) מהאריז״ל דאיתא בגמרא (שבת ק״מ:) אמר רב חסדא לא בעתירותי אכלי ירקא וכו׳ דאמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי (פי׳: כשהייתי עשיר לא אכלתי ירק אמרתי במקום שהיה ירק יהיה בשר ודגים), ואין המכוון ח״ו שלהתענג בחר בבשר ודגים רק פי׳ בעתירותי היינו כשנעשה ת״ח והותר לו הבשר, דעם הארץ אסור לאכול בשר כמ״ש (פסחים מ״ט:) ואז לא אכל ירק מאשר יש יותר להוציא נצי״ק מבעלי חיים ממה שיש להוציא מהצמחים, ע״ש. ולפי״ז יש לומר שזה ג״כ ענין השלו שהוא קוצים לרשעים כמו שהבשר אסור לע״ה.

4. ע׳ בדברי הרמח״ל בספר קנאת ה׳ בסופו שמבאר יסוד זה של שי״ן ימנית ושמאלית.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש לומר דאיתא בגמרא אחרת (חולין פ״ו.) כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב של חרובין מערב שבת לערב שבת. ומשמע שחרובים הם מאכל גרוע. ואפשר לומר שהגריעותא של החרוב הוא מצד הגשמיות אבל באמת יש בו הרבה מוצא פי ה׳ כמו השלו. וזה די לו לר׳ חנינא בן דוסא שאין לו צורך כל כך באכילה גשמית ולאיש כזה החרוב הוא המאכל היותר חשוב.

ולכן דוקא חרובים ניתנו לר׳ שמעון בן יוחאי כדי שיקבל מהם ריבוי של מוצא פי ה׳. ועל כן דוקא אז פשט את בגדיו בכוונה לפשוט גם לבוש הגוף מנשמתו. וכיסה את כל גופו בחול ורק הראש שהוא משכן השכל היה בגלוי שהשכלי והרוחני היו העיקר לו. ומבאר הבן יהוידע שם שהחרוב בא ממדת הדן וכן חרו״ב בגימ׳ גבור״ה. והיינו משום שהחרוב היה כמו השלו. ור׳ שמעון בן יוחאי סבר שלא היה ראוי לגמרי למן גמור והיה חושש שבגדיו יבלו, ובדור המדבר הבגדים של אוכלי המן לא בלו.

ויש רמז לזה ג״כ. דכתיב (משלי י״ז א׳) טוב פת חריב״ה ושלו״ה בה. והיינו שפת הבא מחרוב הוא טוב. — אבל אימתי — כשיש שלוה בה, וזה כשנאכל בקדושה לעניני המוצא פי׳ ה׳ ואז הוא כשלו בשי״ן הימנית.

ולפי זה אפשר לומר שזה הענין של המנהג לאכול חרובים בט״ו בשבט. שר׳ צדוק הכהן (בפר״צ) מביא מספר יצירה שחדש שבט הוא בלעיטה וכנגד הקורקבן בגוף ומבאר שהוא בעניני אכילה. ועל כן אוכלים חרובים בט״ו בשבט להורות שעיקר תכלית האכילה שלנו הוא רוחנית בשביל המוצא פי ה׳ ועל כן אוכלים דבר שיש בו הרבה מוצא פי ה׳.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יתרו — כנפי נשרים

לפני קבלת התורה כתיב (יתרו י״ט ד׳) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי. וצריכים להבין מה הענין של היציאה ממצרים על נשרים דוקא. ומהחז״ל משמע שהיו צריכים ענין הכנפי נשרים להקדמה לקבלת התורה דאיתא (מכילתא יתרו פ״ב) ״ואשא אתכם על כנפי נשרים״ רבי אליעזר אומר זה יום יציאת מצרים שנתקבצו כולם ובאו לרעמסס לשעה קלה, ״ואביא אתכם אלי״ לפני הר סיני. ומה ענין יציאתם ממצרים על כנפי נשרים אצל הר סיני.

ורש״י מביא מחז״ל (מקורו המכילתא הנ״ל) שזה יום שבאו ישראל לרעמסס שהיו ישראל מפוזרין בכל ארץ גשן ולשעה קלה כשבאו ליסע ולצאת נתקבצו כולם לרעמסס. ומפרש עוד, כנשר הנושא גוזליו על כתיפיו, שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ לפי שאין עוף פורח על גביו לכך נותנו על כנפיו, אומר מוטב יכנס החץ בי ולא בבני, אף אני עשיתי כן (בשלח י״ד י״ט) ויסע מלאך האלקים והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם, עכ״ל. ומזה רואים שני ענינים בנשרים, האחד שהם קלים ועפים במהירות, והשני שהם מוסרים נפשם לבניהם, וכן רואים שהם שייכים לעמוד הענן שהיה על הים סוף.

אבל לכאורה רואים סתירה בנשר. שכבר ראינו שהנשר הוא מוסר נפש לבניו. וכן איתא בחז״ל (יל״ש רמז תתקמ״ד) ״כנשר יעיר קנו״ (האזינו ל״ב י״א) מה נשר זה אין נכנס לקנו מיד עד שהוא מטרף בכנפיו בין אילן לאילן ובין סוכה לחברתה כדי שיעורו בניו ויהא בהן כח לקבלו כך כשנגלה המקום ליתן תורה לישראל לא נגלה עליהן מרוח אחת אלא מארבע רוחות וכו׳, ״פרוש כנפיו יקחהו״ כענין שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים, ע״כ. וגם כאן רואים ענין של רחמנות הנשר על בניו. (וגם רואים עוד פעם שייכות בין הכנפי נשרים וקבלת התורה.) וכן איתא (יל״ש רמז רצ״ח) וכשם שמתן שכרן [של כבוד אב ואם ושלוח הקן] שוה כך פורענותן שוה וכו׳ אמר הקב״ה יבא עורב שהוא אכזרי על בניו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וינקר אותה ואל יהנה ממנה ויבא נשר שהוא רחמני על בניו ויהנה מהם וכו׳ ומנין שהנשר רחמני הוא שנאמר כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. והיינו שהנשר שהוא רחמני על בניו יהנה ממי שלא כיבד אב ואם או שהיה אכזרי על אם האפרוח. אבל מאידך גיסא נשר הוא עוף טמא. ומנשר לומדים כל הד׳ סימני טומאה של עוף ואין שום עוף אחר שיש בו כל הד׳ סימנים כדאיתא בגמרא (חולין ס״א.).

וכדי לבאר זה, כבר הבאנו מחז״ל שכנפי הנשרים רומזים לעמוד הענן. וכן איתא (יל״ש ח״ב רמז קת״ג) אמר רב נחמן מה שהיה הוא שיהיה, כשם שנטל הקב״ה את ישראל ביציאתן ממצרים בענני כבוד שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים כך הוא עושה להם שנאמר (ישעיה ס׳ ח׳ בפרשת קומי אורי) מי אלה כעב תעופינה. וכן מתרגם יונתן בן עוזיאל הפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים, טעינת יתכון על עננין. וכבר ראינו במדרש (בענין עמוד הענן, פ׳ בשלח) שעמוד הענן הביא אור לישראל וחשך לגוים. ופרט זה רואים גם בנשרים. שמביאים מהזוה״ק ואשא אתכם על כנפי נשרים מה נשר אשתכח ברחמי על בנוי ודינא לגבי אחרנין כך קודשא בריך הוא ברחמי לגבי ישראל ודינא לגבי עמין דעכו״ם. וגם בארנו שם שעמוד הענן היה מאור הגנוז, וכיון שבא ממקום גבוה, רק לאותם היכולים לקבלו יהיה אור אבל לגוים יהיה חשך. אבל עכשיו האור הוא גנוז. ולכן הנשרים הבאים מכח אותו אור הם טמאים לאכילת ישראל, שגם לישראל האור הוא כחשך עד לעתיד לבא. אבל ביציאת מצרים ועל ים סוף היה האור בגלוי לישראל ועל כן גם אז היו על כנפי נשרים. (ואפשר לרמז גם כן שרש״י מביא שאין עוף פורח למעלה מן הנשר, שהנשר מקורו ממקום גבוה של אור הגנוז, ואין דבר בבריאה גבוה מזה.)

ויש לומר עוד שזוכים לאור כנפי הנשרים רק בהיותנו בנים לאבינו שבשמים אבל לא בהיותנו עבדים למלך מלכי המלכים. שכבר הבאנו מהרמח״ל (בענין גד עמ׳ 62) שיש לכנסת ישראל שורש של קדושה שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל ואפילו לרעים שבהם שהרי ארז״ל (סנהדרין מ״ד.) אף על פי שחָטא, ישראל הוא. וענין זה הוא רק ביחס של אב לבן שבכל מה שיעשה הבן עדיין אביו הוא. (ועל כן היה גילוי מדרגה זו במדבר דוקא, שהמדבר היה המקום של יחס

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בן לאב ולא כארץ ישראל שהוא בעיקר יחס עבד למלך.) [1] וזה אינו כן בעבד ומלך שאז הכל תלוי במעשה העבד. ועל כן ראינו בחז״ל שהנשר רחמן על הבנים דוקא, כי רק בן יכול לקבל האור הבא מנשר. וזה יהיה הבירור לעתיד לבא שלכל ישראל יהיה אור ואע״פ שחטא ישראל הוא, והאור הוא אור רוחני שאינו מוגבל ע״י מעשים גשמיים. אבל לעכו״ם שאין להם שורש זה, יהיה חשך. ואפשר שזה הפירוש בהמדרש (ש״ר כ״ה ו׳) בשר ודם העבד טוען את רבו והקב״ה אינו כן אלא ואשא אתכם על כנפי נשרים. והיינו שהקב״ה אינו רק כמלך אלא הוא גם כן כמו אב לבנים ועל כן יהיה לבניו ענין כנפי נשרים.

ובירור זה שאנו בנים למקום היה במצרים, שאמר ה׳ למשה (שמות ד׳ כ״ב) ואמרת אל פרעה כה אמר ה׳ בני בכורי ישראל. שאע״פ שהיו ישראל במ״ט שערי טומאה והללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי ע״ז, מ״מ רצה הקב״ה לגאול את בניו. וזה ענין פסח שהוא מלשון דילוג שהגאולה היתה דילוג ממה שהיתה באמת מדריגתם. וזה גם הענין שיצאו בחפזון שלא היו יוצאים בבחינת מדריגתם והיו צריכים למהר להשיג דבר שהיה למעלה מהם. וזה הטעם שיש לנו כמה מצוות בחג הפסח בענין בנים. שהבן שואל טעמי המצוות, ורק בן יכול לעשות זה לאביו, ולא עבד למלך. ויש חיוב של והגדת לבנך דוקא. ויש כנגד ארבעה בנים דברה תורה. ועושים דברים שהבנים לא יהיו ישנים. וכן אנו בני חורין מעבדות.

ועל כן ביציאת מצרים היו הכנפי נשרים באים לבנים של הקב״ה. ועכשיו מבואר מה שהביא רש״י שנשרים הם קלים, שזה כמו בחינת בן שצריך להיות במהירות וחפזון, שאין לו זכויות. וגם מבואר למה הכנפי נשרים היו הקדמה לקבלת התורה, כי הקב״ה רצה ליתן את התורה בבחינת אב לבן ולא רק כמלך לעבד. וא״כ יכולים לזכות לדברים בתורה אע״פ שעל פי זכויות לא היינו ראוים לזה. ומתפללים השיבנו **אבינו** לתורתיך, כי אנו קבלנו את התורה בבחינת בנים.

---

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל, ובענין ארץ ישראל והמדבר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יתרו — מזבח וברזל

בסוף הפרשה (יתרו כ׳ כ״א-כ״ב), מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך, ואם מזבח אבנים תעשה לי לא תבנה אתהן גזית כי חרבך הנפת עליה ותחלליה. וצריכים להבין איזו חשיבות יש בענין המזבח שנצטוו בני ישראל עליו מיד אחר עשרת הדברות. והלא לא היו מצווים על משכן או על קרבנות כלל בשעה זו.

ויש לומר שכבר בארנו (בענין מערת המכפלה, פ׳ חיי שרה) שענין עשרת הדברות לא היה רק ענין של הגדת עשרה מצוות לכלל ישראל אלא היה מציאות של השייכות היותר גדולה שאפשר בין נבראים והבורא וכמו חתן לכלה. ומסתבר הוא שהמצוות הבאות אחר עשרת הדברות תהינה בענין החביבות הזו של חתן וכלה. ובתחלה אמר ה׳ (כ׳ י״ט-כ׳) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם. ומפרש רש״י שהאיסור הוא לשנות או להוסיף על הכרובים. וכשהיו ישראל עושים רצונו של מקום היו פני הכרובים איש אל אחיו כדאיתא בגמרא (ב״ב צ״ט.). והיינו שהכרובים הם הסימנים של השייכות בין הקב״ה לכלל ישראל. ועל כן מיד אחר התגלות השייכות בעשרת הדברות צוה על ענין הכרובים שהם הדברים הנשארים לעין מקורבה הזו.

ואיתא בגמרא (כתובות י:) מזבח מזיח ומזין מחבב מכפר, מזיח גזירות ומכפר עוונות. ורואים שיש ענין של חיבה במזבח מלבד מה שהמזבח מכפר על עוונות. ויש לבאר שזה בא מהקרבנות. דמבאר השפת אמת (פ׳ בראשית שנת תרל״ה) כי עיקר הקרבן הוא שיסמוך האדם עצמו על זה הקרבן ושעי״ז ידבק עצמו בהש״י כי הקרבן גורם התדבקות לקונו, ע״כ. והיינו שהקרבנות אפילו כשאינם על החטא גורמים דביקות עם הקב״ה ע״י המחשבה של המקריב. וגם שמו קרב״ן הוא מלשון קורב״ה. ועל כן בפרשה זו של הקורבה בין ה׳ וישראל נזכרו בפירוש רק קרבנות שלמים ועולה שאינם באים דוקא על החטא. אבל עדיין צריכים לבאר למה בא ענין זה דוקא על המזבח.

איתא בתלמוד ירושלמי (נזיר פ״ז) נטל הקב״ה מלא תרווד (פי׳: כף) מן המזבח וברא בו אדם. ויש לומר שמבאר השם משמואל (פ׳ פקודי

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עמ׳ קכ״ו) שענין המשכן וכליו הוא דוגמת אדם, והמשכן כנגד הגוף והכלים כנגד הנפש. ומשמע מחז״ל שהמזבח הוא כמו ממוצע בין דין כלי ובין דין בנין המשכן. דאיתא (מכילתא סוף הפרשה) מה אם מזבח החמור אם רצה לשנות משנה ק״ו לשאר כל הכלים וכו׳. מה אם מזבח הקל אסור לבנות בו [בגזית], בהיכל וקדשי הקדשים החמורים דין הוא. והיינו שהמזבח הוא חמור מהכלים אבל קל הוא מן בנין ההיכל וקדשי הקדשים, ולומדים ממנו דינים לכלים ודינים לבנין. (וע׳ במקדש מלך מהרב צבי פסח פראנק שמאריך בשיטת הראשונים אם המזבח הוא כלי או בנין.) ולפי ביאור השם משמואל המזבח יהיה כמו דבר הממוצע באדם בין הנפש והגוף. ומבאר השם משמואל בשאר מקומות (פ׳ נח עמ׳ נ״ד ועוד) שהממוצע הזה הוא הצלם האלקים שמחבר הנפש להגוף.[1] ולפי דבריו, הקב״ה לקח הצלם אלקים הזה מתחת המזבח ומזה החיה את האדם. ועל כן במקור החיות של האדם הוא בא להתקרב אל ה׳ ולמסור כל חיותו רק להתדבק לקונו. ואם כן נבין מה דאיתא בגמרא (כתובות קי״א.) מי שנקבר בארץ ישראל כאילו נקבר תחת המזבח. ששם היה המקור של חיותו ושם היה מקריב את עצמו לה׳ ושם נקבר הוא אחר ימיו.

ולכן דוקא בפרשה זו נאסר ברזל על מזבח אבנים. דאיתא בחז״ל (מכילתא שם) הרי הוא אומר אבנים שלימות תבנה, אבנים שמטילות שלום והרי דברים ק״ו ומה אם אבני מזבח על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב״ה לא תניף עליהם ברזל וכו׳. והיינו שענין המזבח הוא שלום וקורבה ומקור החיות של האדם, ולא יניף עליו ברזל שענינו הוא מחלוקת וקיצור שנותיו של אדם. וכן איתא בגמרא (ברכות ל״ה:) מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים. שאז היתה שעת פירוד והפירוד היה ע״י ברזל דוקא.

והצרור המור מביא מהזוה״ק כי ענין מזבח אדמה מדבר בברית מילה שחשוב ככל הקרבנות, ע״ש. וגם ברית מילה היא סימן להברית והקורבה והשלום בין ישראל והקב״ה. וכן מביא הילקוט ראובני מהמדרש, ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו, אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה, ע״כ. אבל לכאורה יכולים להקשות שלפי זה יהיה אסור למול בברזל כמו שאסור להיות ברזל על

1. וע׳ עוד בענין הכיור (פ׳ פקודי), שבדרך זה נבאר למה היה מקומו דוקא סמוך למזבח.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

המזבח, והמצוה מן המובחר הוא למול בברזל. אבל הבאר משה (ש״א י״ז) מביא שכך הובטח לברזל ביום שנבקע הכובע של ברזל שהיה בראשו של גלית לפני דוד, שנשתמש בברזל למילה. וכן מביא מהשפתי כהן על התורה שצפורה מלה את אליעזר בצור ולא בסכין לפי שהברזל לא היה לו חלק בקדושה שנאמר לא תניף עליהם ברזל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

משפטים — תשלומי ד׳ וה׳

(משפטים כ״א ל״ז) כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה. ואיתא במדרש (ש״ר מ״ח י׳) מה כתיב באותו קלקלה [של עגל הזהב] (כי תשא ל״ב ב׳) פרקו נזמי הזהב, ומה הביאו נזמים וכשעשו המשכן עשו אותו נדבה ומה כתיב (ויקהל ל״ה כ״ב) כל נדיב לב הביאו חח ונזם טבעת וכומז [כל כלי זהב], בנזמים חטאו ובנזמים נתרצה להם וכו׳ אמר משה לפני הקב״ה כתבת כי יגנב איש שור או שה וטבחו או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור הרי הביאו חמשה חח ונזם טבעת עגיל וכומז.

רואים מהמדרש שחטא העגל היה כמו גניבת שור, וצריכים להבין את זה. ועוד רואים שהבאת ה׳ מינים להמשכן היתה תיקון להחטא, ואיזו שייכות יש ביניהם. ועוד קשה שבפסוק של מלאכת המשכן לא נזכרו אלא ד׳ מינים ורק בפסוק של מלחמת מדין (מטות ל״א נ׳) כתיב טבעת עגיל וכומז. ואע״פ שיכולים לומר שעגיל נכלל במה שכתוב ״כל כלי זהב״, אבל למה לא נזכר בפירוש כמו שהוא נזכר במלחמת מדין.

כהקדמה להלכות תשלומי ד׳ וה׳, איתא בתוספתא (ב״ק פ״ז) כשהיו ישראל עומדין לפני הר סיני בקשו לגנוב דעת עליונה שנאמר (משפטים כ״ד ז׳) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע וכו׳ והלא כבר נאמר (תהלים ע״ח ל״ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו וכו׳ אעפ״כ (שם ל״ח) והוא רחום יכפר עון, ע״כ. ורואים מזה ששורש חטא העגל היה במה שלא אמרו נעשה ונשמע בשלימות. וצריכים להבין למה.

ונקדים לבאר ענין נעשה ונשמע. איתא בגמרא (שבת פ״ח.) אמר רבי אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו. ויש לפרש שמלאכים הם שלוחי ה׳ שעושים רצונו בלי שום מחשבה או הבנה קדומה. שכיון שאין למלאך שום בחירה אינו צריך לשמוע ולהבין הדבר לבחור אם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יעשה אותו כי ודאי יעשה אותו בלי שום עיכובים. וזאת היתה קבלת ישראל של נעשה ונשמע לעשות רצון ה׳ מיד בלי שום שמיעה של הבנה וחשבונות. וזה ענין מה שהיו נקראים בקבלה זו עמא פזיזא (בגמרא שם) שהם קבלו על עצמם שימהרו לעשות הדבר מיד בלי עיכוב. וזה גם הענין שנדמים לתפוח שפריו קודם לעליו (שם) שאין שם עיכוב של עלין בתחילה אלא מיד בא התפוח שהוא תכלית מעשה האילן בלי שום הכנה.[1]

אבל הקבלה הזו לא היתה בשלימות כמו שנתגלה מחטא העגל ועל כן נחשבה כגניבת דעת. ונבאר חטא העגל. איתא בגמרא (שבת י״ז.) אותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. ומבאר הבן יהוידע שחטא העגל היה ע״י התגברות מדת הדין ועל כן היה שור מצד שמאל [של המרכבה בספר יחזקאל], וכן ידוע מזוה״ק שהלל חסד ושמאי דין והיום שהיה הלל כפוף לשמאי, מדת הדין היתה בהתגברות כהתגברות הדין במעשה העגל. וכן מבאר הציוני שפרקו נזמי זהב ולא נזמי כסף כי זהב מורה על מדת הדין. ויש לבאר דבריהם, שמדת הדין היא ענין של הגבלה וצמצום וכמו שהבאנו בענין ארץ גשן (עמ׳ 54) שהיה לשמאי אמת הבנין בידו. וחטא העגל בא ממה שהיה קשה לבני ישראל לעבוד ה׳ הבלתי נראה והבלתי מוגבל בלי הסיוע של משה רבינו. ורצו לעשות דבר גשמי שעל ידו יהיו יכולים להתרכז מחשבתם וכוונתם לה׳. ולזה עשו שור שהוא שמאל המרכבה שיעזרו להם בעבודתם לה׳ וכמו שאמרו חג לה׳ מחר (כי תשא ל״ב ה׳). ואם קבלתם של נעשה ונשמע היתה גמורה לא היו טועים בעגל, שלא היו צריכים שום דבר להיות הכנה לעבודת ה׳, אלא שהיו עובדים מיד כמלאכים. ועל כן לקחו הנזמים מאזניהם דוקא לעשות

---

1. וכן מבאר השפת אמת (שבועות שנת תרנ״ו) דענין פריו קודם לעליו הוא לראות בכל מעשה לעשות עבודת הבורא ית׳ תיכף ולא לשם הכנה הגם דיש דברים שהם כמו הכנה שאוכל כדי שיהיה לו כח לעבודת הבורא מ״מ הצדיק צריך לעשות באכילה עצמה עבודה ותיקון בהעלת ניצוצות הקדושים, והענין הוא כי הגם שיש דברים שהם הכנה כמו עלה הכנה לפרי, מ״מ כל זה בדרך התלבשות הטבע אבל מצד כח הפועל אמת [אינו כן]. ובני ישראל הקדימו נעשה לנשמע שבאמת השמיעה עצמה הגם שהיא כדי לידע האיך לקיים מצות ה׳ מ״מ מצד עצמה היא עצמה מעשה, שאילו היו אומרים נשמע ונעשה היה משמע שכל השמיעה רק משום הכנה לעשייה, אבל באמת השמיעה עצמה עשייה. וזה עסק בתורה לשמה שיהיה גוף העסק בתורה עשיית עבדות הבורא ית״ש. עכת״ד.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

העגל, שעכשיו היו צריכים להקדים את עשייתם בשמיעת האזנים כי נפלו ממדרגת נעשה קודם לנשמע.[2]

ועכשיו נשוב לענייננו. איתא במדרש (ש"ר ג' ב') כשאבא לסיני ליתן להם את התורה אני יורד בטטראמילי שלי (מת"כ בשם הרמב"ן: המרכבה) שהן מתבוננים בי ושומטים אחד מהם (שם: השור משמאל) ומכעיסים אותי בו, ע"כ. ואם כן זה ענין גניבת השור שהיו צריכים לשלם תשלומי חמשה על חטא העגל, שלקחו מדת הדין של השור שלא כדין. והביאו חח ונזם טבעת וכומז כל כלי זהב למלאכת המשכן. והרד"ל (בש"ר הנ"ל) מפרש שכלי זהב מרבה העגיל ולא היה צריך לכתוב עגיל שעגיל הוא נזמי האזן כמ"ש בספר יחזקאל (ט"ז י"ב) ועגילים על אזניך, והעגיל שהוא כל כלי זהב היה תשלומי הקרן ושאר הדברים היו הקנס. ויש להוסיף שעגי"ל ודאי הוא מלשון עג"ל.

ויש לבאר עוד שבאמת תקנו חטאם במקצת על ידי הנתינה להמשכן. שמאותו פסוק של כל נדיב לב לומדים בגמרא (שבועות כ"ו:) שאף על פי שנדרי הדיוט צריכים להוציאם בפיו, אבל נדרי תרומה והקדש חלים בלב. והטעם הוא שברוב דברים של חולין צריך מחשבה קודם החלטת הדבר למעשה ועל כן אין הנדר חל רק ע"י מחשבה וצריך להוציאו בפה. אבל ע"י התשלומים שנתנו בני ישראל לעבודת המשכן בכל לבם חזרו להיות כמלאכי השרת שמקדימים נעשה לנשמע בעניני הקדש. ועל כן רק המחשבה להקדש היא כמעשה, שבהקדש אין שום בחירה כדי שנצטרך להחליט לעשות הדבר, ובמחשבה לבד נגמר.

ויש להוסיף שאם נתנו אותם חמשה הדברים לכפרה במלחמת מדין שנתנו למשכן לכפרת מעשה העגל, צריך להיות שייכות בין חטא העגל וחטא של מלחמת מדין. וכשנבאר ענין החטא של מלחמת מדין לקמן (פ' מטות) נבין את השייכות בס"ד.

---

2. וע' עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תרומה — עצי שטים

במדרש (ש״ר ל״ה א׳) הרבה בריות ברא הקב״ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן וגנזן הקב״ה מן העולם ואיזה זה אור שנברא ביום ראשון והרבה לא נגנזו מפני כבוד הקב״ה ואיזה זה זהב וכו׳ ואף ארזים היו ראויין להגנז ולא נגנזו א״ר חנינא לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים אלא לא נבראו אלא בשביל המשכן ובשביל בית המקדש שנאמר (תהלים ק״ד ט״ז) ישבעו עצי ה׳ ארזי לבנון אשר נטע, ואין לבנון אלא בית המקדש שנא׳ (ואתחנן ג׳ כ״ה) ההר הטוב הזה והלבנון, ולמה לא נגנזו שצפה הקב״ה שהן עתידין לעשות בהן מלאכת המשכן במקום שהשכינה עתידה לשכון שנאמר אשר שם צפרים יקננו, וכי תעלה על דעתך ששם צפרים היו מקוננות אלא הצפרים שהיה כהן שוחט ומקריב בביהמ״ק. ע״כ. וצריכים להבין איזו גדלות יש בעצי ארזים שנצטרך לגונזם. ולמה נבחרו להיות במקדש ובמשכן והא יכולים לבנותם בשאר דברים.

במדרש אחר איתא (מד״ת ט׳) ומהיכן היו הקרשים, יעקב אבינו נטע אותם בשעה שירד למצרים וכו׳ אמרו רז״ל והבריח התכון בתוך הקרשים ירד ביד יעקב אבינו למצרים שהיה קשה מן הקצה אל הקצה ולא עוד אלא שאותן הארזים היו אומרים שירה לפני הקב״ה, היאך שירה אומרים שנאמר אז יררנו עצי היער ואין אז אלא שירה שנאמר אז ישיר משה, ואימתי כשנעשה מהן משכן וכו׳, אמר רבי שמואל בר׳ נחמן כ״ד מיני ארזים היו וכו׳ ומכולם לא נבחר אלא עצי שטים. ע״כ. וצריכים להבין למה למשכן דוקא נבחרו עצי השטים ולבית המקדש היו רק ארזים סתם.

איתא בגמרא (סוכה מ״ה:) עצי שטים עומדים (תרומה כ״ו ט״ו) שמא תאמר אבד סיברם ובטל סיכויין ת״ל עצי שטים עומדים שעומדים לעולם ולעולמי עולמים. וצריכים להבין לאיזו תכלית יהיו הקרשים עומדים לעולם. והלא עכשיו הם גנוזים, שהמשכן היה לכאורה רק מקום ארעי עד שבנו בית המקדש. ולמה צריכים קרשי המשכן אחר בנין בית המקדש.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אבל רואים מהמדרש שיש תכלית לעצי שטים גם בימות המשיח. דאיתא (סוף מד"ת ט' שהבאנו לעיל) למה קורא אותם עצי שטים כדי לרפאות מה שעתידין לעשות בשיטים שנאמר (בלק כ"ה א') וישב ישראל בשטים, ד"א חטאו בשטים ולקו בשטים ומתרפאים בשטים וכו' אמר הקב"ה לעולם הבא אני מרפא את השטים שנאמר (יואל ד' י"ח) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס והגבעות תלכנה חלב וכל אפיקי יהודה ילכו מים ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים, ע"כ. ומשמע שטהרת השטים שלעתיד לבא יהיה על ידי עצי שטים שבהם המדרש עוסק.

* * *

וכדי לבאר את כל זה נקדים בדברי הרמח"ל בענין תקופת בית המקדש ותקופת ימות המשיח. (דעת תבונות עמ' קמ"ד) כל זמן הבית הראשון והשני הקב"ה תופס ממשלה על עולמו באותות ובמופתים גלוי לכל העמים לדעת שה' אלקים בישראל, ואמנם תבינו שאפילו הגילוי הזה הוא גילוי מבחוץ פירוש שאין כאן גילוי אלא מצד הפעולות לבד מכח המופתים הנראים, שאם היו אותם המופתים חסרים הרי לא היתה האמונה מתבררת, אמנם אין זה תכלית הגילוי מה שהקב"ה רוצה שיהיה כבודו נגלה בעולמו. [ובימות המשיח] יתגלה הקב"ה לכל בריותיו מצד הידיעה וההשגה לא מצד המופתים אלא שיראו כבודו ית' וישיגוהו בריבוי הדעת והחכמה, והוא מה שנאמר (ישעיהו י"א ט') כי מלאה הארץ דעת את ה' כמים לים מכסים, וכתיב (שם נ"ב ח') כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו, שאז לא יצטרכו אותות ומופתים לאמת האמונה אלא מצד הידיעה וההשגה, וכן היתה השגת כל ישראל על הר סיני דכתיב (ואתחנן ה' ד') פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש. עכת"ד.

ולהבין קצת מדבריו, ידוע שמדרגת עולם הזה היא מדרגת שבעה. והיינו שהעולם נברא בשבעה ימים, ובכל יום נברא כח אחד של טבע. ואפילו יום השבת הוא הכח של קדושה ורוחניות בטבע העולם הזה, שאין שבת אלא **מעין** עולם הבא. וכל אחד משבעת הרועים שלנו השריש בנו כח אחד כדי שנעסוק בכח זה בעבודתנו בעולם הזה. כגון אברהם הוריש לנו מדת החסד, ויצחק מדת הדין וכו'. אבל בעשרה מאמרות נברא העולם, ויש שלשה כחות שהם למעלה מאותם השבעה של טבע עולם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הזה. והם נקראים בספרים הקדושים חכמה ובינה ודעת. שכיון ששלשה אלה הם למעלה מן הטבע הגשמי אין לנו שייכות להם אלא ע"י שכלנו, שיכולים להשיג אפילו דברים שהם למעלה מעולמנו. אבל מה שאנו רק חושבים בשכל אינו ברור כמו דבר שרואים ומשיגים בחושינו בעולם הטבע. ועל כן עיקר השגתנו היא בהשבע מדות של עולם הטבע הנקראות בסה"ק הז' התחתונות, וכחות של חכמה בינה ודעת הם אינם מושגים בגילוי לנו. וענין אותות ומופתים נותן לנו קצת "הרגש" מהכחות שהם למעלה מן הטבע כי המופתים הם גם כן למעלה מן הטבע. ובזמן בית המקדש היה גילוי זה מצד המופתים אבל לא היה התכלית הגילוי כי כשנאבדו המופתים נאבדו הגילוי. והתכלית תהיה בימות המשיח כי מלאה הארץ דעת את ה', ואז תהיה ההשגה של כל העשרה כחות שהקב"ה נתן בעולמו בגילוי לכל, ואפילו אותם השלשה שהם רק בהשגה מועטת עכשיו. וזאת היתה ההשגה של כלל ישראל על הר סיני. [1]

ונשוב להרמח"ל שמבאר (בספר הכללים סי' כ"ג) שהז' תחתונות הם עניני טבע אבל לתיקון העולם צריך שחכמה ובינה תהיינה מגבירות עליו כל כך עד שהוא עצמו חוזר להיות שורש לעולם בהיותו קדוש ממש אלא שיש בו חומר אבל החומר עצמו מקודש, ובזמן בית המקדש שהיו שם אותות ומופתים ונבואה, הם כולם ענינים הבאים מחכמה ובינה שהם למעלה מן הטבע של הז' תחתונות, אמנם הנה לא נתקדש העולם ולא היתה הנבואה כי אם ליחידים והכרת האדון ב"ה לא היתה אלא מכח האותות והמופתים, אך בימות המשיח אז נאמר קדוש יאמר לו שההארה רבה על החומר עד שהחומר עצמו מתקדש ואז תהיה החכמה מוטבעת בבני אדם בחוקם כמו שהיא במלאכים. עכת"ד.

וכל זה הוא בענין הכחות הנגלים בעולם. וכבר הבאנו (בענין גד עמ' 62) שגם בהנהגת העולם יש חילוק בין עולם הזה וימות המשיח. שעיקר ההנהגה של עולם הזה היא במדת שכר ועונש על פי עבודתנו בטבע. וזה העלמא דאתגליא ומדרגת רחל. אבל בימות המשיח תהיה ההנהגה של רצון ה' להטיב להנבראים ובבחינת אף על פי שחָטא ישראל הוא. וזה העלמא דאתכסיא ומדרגת לאה. ואפילו בעולם הזה יש גם ההנהגה של עלמא דאתכסיא אבל זה אין עיקר ההנהגה עכשיו. ע"ש. ולפי זה הז' כחות של עולם הטבע הם בהנהגת שכר ועונש של עלמא דאתגליא. והג'

1. וע' עוד בהקדמה בענין הז' מדות והעשר מדות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כחות של למעלה מן הטבע הם בהנהגת רצון ה׳ להטיב ומעלמא דאתכסיא. ועכשיו רק הז׳ כחות הם גלויים לנו והג׳ האחרים אינם נגלים אלא במקרים של אותות ומופתים. אבל בימות המשיח גם הם יהיו גלויים לנו.[2]

* * *

ועכשיו נבאר ענין הבית המקדש והמשכן. הבית המקדש הוא המקום בעולם שמקבל את ההשפעות וההנהגה מלמעלה.[3] ואם כן בזמן הבית הראשון והשני היה צורך לקבל ההשפעה של הז׳ כחות בעיקר, וגם ההשפעה של הג׳ כחות של למעלה מן הטבע שהיו נגלים במקצת. ובאמת היו עשרה נסים בבית המקדש כמו שמפורש במשנה (אבות פ״ה). ובימות המשיח הבית המקדש השלישי יצטרך לקבל בקביעות את הג׳ כחות האלה שאז גם הם יהיו גלויים לכל. ויכולים לומר שזה היה גם כן ענין המשכן במדבר. שחיי המדבר היה לגמרי למעלה מן הטבע במן עננים ובאר וכו׳ וזה היה נגלה לכל. וכמו שהיתה השגה בהר סיני כימות המשיח, כך היה בכל תקופת המדבר, וגם במדבר היתה הנהגת עלמא דאתכסיא.[4] ואם כן המשכן היה צריך לקבל את ההשפעה הזו. וכן כותב הילקוט ראובני (פ׳ פקודי) שהמשכן היה בסוד לאה והמקדש בסוד רחל וכה״א אלא פקודי המשכן אל״ה אותיות לא״ה, ע״כ. ולפי זה בבנין בית המקדש ראשון ושני היה צריך להיות דבר שמקבל כחות של חכמה ובינה שהיו מתגלים במקצת בתקופה זו, ובבית המקדש השלישי ובמשכן היה צריך להיות דבר שמקבל החכמה ובינה יותר בקביעות.

ועל כן בנין בית המקדש היה מארזי לבנון. שהספרים מבארים (ע׳ בקהלת יעקב ובמג״ע מה״ת פ׳ כי תשא) שלבנו״ן הוא ענין ל״ב נתיבות חכמה ונו״ן שערי בינה. ועל כן ארזי הלבנון יכולים לקבל ההשפעה הבאה מכחות חכמה ובינה. אבל באמת העולם הזה אינו ראוי לארזי לבנון כדברי המדרש שהתחלנו בו שעולם הזה הוא עולם הטבע של הז׳ מדות תחתונות. אבל הקב״ה לא גנז אותם כדי שיהיו בבית המקדש כי צריכים לבנות בנין הראוי לקבל השפעות שהן למעלה מן הטבע הגשמי. וכן איתא בגמרא (סנהדרין ק.) דרש ר׳ יהודה בר׳ סימון כל המשחיר פניו

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין הנהגת ה׳ בעולם.

3. ע׳ בהקדמה בענין בית המקדש.

4. ע׳ בהקדמה בענין ארץ ישראל והמדבר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה מבהיק זיוו לעולם הבא שנאמר (שיר השירים ה' ט"ו) מראהו כלבנון בחור כארזים. שהארזי לבנון הם מזיו הקב"ה של עולם הבא.

ואם ארזים הם לבית המקדש הראשון ושני, אז עצי שטים שנבחרו מכל הארזים הם מיוחדים למשכן ובית המקדש השלישי שהם צריכים לקבל כחות חכמה ובינה בקביעות. וזה מה שעצי שטים מרפאים על חטא שטים שאז יש הנהגה בגלוי של רצון ה' להטיב ואף על פי שחָטא ישראל הוא. וכן בימות המשיח מעין יצא מבית המקדש ויטהר השטים לגמרי. וזה הענין שעצי שטים עדיין עומדים ולא בטלו סברם שבימות המשיח הבית המקדש יהיה כבחינת המשכן.

ויש רמז לזה, דאיתא בגמרא (עירובין כ"א:) אמר רב חסדא דריש מרי בר מר מאי דכתיב (ירמיה כ"ד א') והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל ה' הדוד אחד תאנים טובות מאד כתאני הבכורות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרוע, תאנים הטובות אלו צדיקים גמורים תאנים הרעות אלו רשעים גמורים ושמא תאמר **אבד סברם ובטל סיכוים** ת"ל (שה"ש ז' י"ד) הדודאים נתנו ריח, אלו ואלו עתידין שיתנו ריח, ע"כ. שע"י הנהגת העצי שטים שלא אבדו סברם ולא בטלו סיכוים יהיה תיקון גם לרשעים לעתיד לבא ויתגלה שלא אבד סברם ובטל סיכוים, כי ה' רוצה להטיב לכל ישראל. וראינו במדרש שעצי שטים הם העצים בפסוק של אז ירננו עצי היער כי בא לשפוט את הארץ. ומבואר בספרים הקדושים שמשפט הזה הוא בבחינת לאה, **לשפוט את הארץ** הם ר"ת לא"ה. שהנהגת ימות המשיח היא מהנהגת לאה מעלמא דאתכסיא. ואפשר שעל כן נקראים עצי שטי"ם מלשון שטו"ת שלפי השגתנו בעולם הטבע הזה של שכר ועונש זה הוא כשטות שגם לרשעים יהיה תקוה. [5] אבל בימות המשיח אז נבין מדרגת עצי היער.

---

5. וע' עוד בענין שמחת בית השואבה (עמ' 273) שזה הענין של לצנות הפלשתים נגד מדרגת בעל תשובה של דוד המלך

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תצוה — ציץ

רואים אנו מדברי חז״ל שיש בציץ הכח להתנגד למואב. דאיתא במדרש (ויק״ר י׳ ו׳) ציץ מאן דאמר על עזי פנים מאן דאמר על המגדפים, מאן דאמר על עזי פנים מבנות ציון כאן כתיב (תצוה כ״ח ל״ח) והיה על מצח אהרן ולהלן כתיב (ירמיה ג׳ ג׳) ומצח אשה זונה היה לך, ומאן דאמר על המגדפים מגלית, כאן כתיב והיה על מצחו תמיד ולהלן כתיב (ש״א י״ז מ״ט) ותטבע האבן במצחו, ע״כ. וגלית היה בן ערפה בת עגלון מלך מואב כדאיתא בגמרא (סוטה מ״ב:). וכן נולד מזנות אמו כמו שמובא מחז״ל (זו״ח רוח).

וכן מוצאים שגם מדין שרק השתתף עם מואב במעשה בלעם נענש ע״י הציץ. שבמלחמת מדין איתא במדרש (תנחונא מטות ד׳) ״כי חזה נקם״ (תהילים נ״ח י״א) נקמת מדין, ״פעמיו ירחץ בדם הרשע״ זה בלעם, אמר משה לפינחס ולאנשים הצובאים יודע אני שבלעם הרשע שם שהלך לטול שכרו, עד שהזאב בא לצאן פרשו לו המצודה ואם תראו אותו רשע שעושה כשפים הראו לו את הציץ שכתוב בו קדש לה׳ והוא נופל והרגו אותו, ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם (מטות ל״א ח׳) שהיו עושין כשפים עם בלעם ופורחין באויר והראו להם את הציץ ונפלו על חלליהם. ע״כ. וכן אחר המלחמה שהיו מצווים להרוג כל אשה הראויה ליבעל איתא בגמרא (יבמות ס:) מנא ידעי אמר רב הונא בר ביזנא א״ר שמעון חסידא העבירום לפני הציץ כל שפניה מוריקות בידוע שהיא ראויה ליבעל כל שאין פניה מוריקות בידוע שאינה ראויה ליבעל, ע״כ. ובאמת היו צריכים כלל ישראל ללחום גם נגד מואב אלא מביא רש״י שלא לחמו נגד מואב משום רות שעתידה לבא ממואב.

ויש לבאר זה דאיתא בגמרא (ערכין ט״ז:) ציץ מכפר על מעשה עזי פנים, כתיב הכא והיה על מצח אהרן וכתיב התם ומצח אשה זונה היה לך. והיינו שאי אפשר להיות עז פנים במקום הציץ, ולישראל גורם כפרה שלא יהיה שם עזות פנים, ולגוים גורם מיתה שגם אז אין עזות פנים. ומואב בפרט הוא עז פנים כדכתיב (ישעיה ט״ז ו׳) שמענו גאון מואב גא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מאד. וכן מקורו היה ממעשה זנות של לוט ובתו הבכירה. וכתיב (וירא י״ט ל״ז) ותקרא את בנה מואב, ומפרש רש״י זו שלא היתה צנועה פירסמה שמאביה היה. והיינו שכל בנין אומת מואב ואפילו שמו עצמו הוא ענין של עזות מצח ואי-צניעות. ועל כן הציץ מתנגד בפרט למואב. וכתיב (בלק כ״ד י״ז) ומחץ פאתי מואב. ומבאר הבן יהוידע (שבת פ:) שכיון שקלקלו במצ״ח, ומח״ץ.

ורות בת מלך מואב התקינה גאות מואב כמו שמבאר הבאר משה (מ״א ב׳ י״ט) שאמרה לבועז (רות ב׳ ג׳) וכי דברת על לב שפחתך, ועל זה אמרו (מד״ת וישלח א׳) ושפחה זו רות שעתיד דוד לצאת ממנה. וזה מה שמביאים מזוה״ק (פ׳ ויקהל) ויעשו את הציץ נזר הקדש (פקודי ל״ט ל׳) ר׳ יהודה פתח קרא ברות (רות ב׳ ט׳) עיניך בשדה אשר יקצרון וגו׳ בגין דחמה בועז דיינא דישראל ענוותנותא דההיא צדקת דלא מסלקא עינא למחמי באתר אחרא אלא לקמה וחמאת כל מה דחמאת בעינא טבא ותוקפא דמצחא לא הוה ביה שבח עינהא.

ומלכות ישראל היתה צריכה לבא ממואב. שאמר הרבי מקאצק דענין מלוכה לא היה נמצא בישראל והיו צריכים ליקח זאת מעמון ומואב. והשם משמואל מבארו (שבועות שנת תר״ע) כי באשר כל ישראל כאיש אחד המה אינו שייך שאחד ישתרר על חבירו ולכך הוצרכו ליטול את המלוכה ממואב ששורשו גיאות, ע״כ. וענין זה בא דוקא על ידי רות שהתקינה בעצמה מדת הגיאות כדי שלא תבא למלכות ישראל הגיאות של טומאת מואב. ועל כן דוד שהיה עניו כדאיתא במדרש (שוחר טוב י״ח, וע׳ סוטה י: ורש״י שם) גבורה תורה וענוה שלשתן נמצאו בדוד, היה יכול להשתמש בגיאות דקדושה להיות מלך. וכן היה יכול להתנגד לגיאות הטמאה של גלית בן ערפה. ואפילו אחר שהרגו איתא (ירושלמי סנהדרין פ״ב ה״ד) ״לא גבה לבי״ (תהלים קל״א א׳) בשעה שהמשחנ[illegible] שמואל, ״ולא רמו עיני״ בשעה שהרגתי את גלית. וזה בא בכח הציץ כמו שראינו במדרש לעיל.

ויש לומר שענין זה מרומז בשם ״ציץ״. דאיתא בגמרא שדורשת צורת האותיות (שבת ק״ד.) צד״י כפופה וצד״י פשוטה צדיק כפוף צדיק פשוט, ופריך היינו נאמן כפוף נאמן פשוט (פי׳: שכבר דרשה את זה מנו״ן כפוף נו״ן פשוט, ופרש״י שם אדם כשר צריך להיות כפוף ועניו וסופו להיות פשוט וזקוף לעולם הבא). ומשני הוסיף לך הכתוב כפיפה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

על כפיפתו מכאן שנתנה תורה במנוד ראש (רש״י: ברתת וענוה יתירה). והיינו מהצד״י כפופה והצד״י פשוטה של מלת צי״ץ לומדים הצורך של ענוה יתירה ושמזה באה זקיפת הראש לבסוף, וכמו שהיה ברות ודוד. וכן יש לבאר שזה נרמז במה דאיתא בגמרא (סוכה ה.) ציץ וזר לא נתנה בהן תורה מדה כלל. והיינו שהציץ המורה על ענוה וצניעות אין לו שום חיוב של שיעור בגודל.

ויש להוסיף, שמבאר הר׳ בחיי (תצוה כ״ח ל״ו, וצו ח׳ ז׳) הציץ הוא מכלל שמונה בגדי כהונה ואינו בגד אבל הוא תכשיט ומה שיזכירו רז״ל תמיד שמנה בגדי כהונה הם הולכים אחר הרוב כי השבעה מהם הם בגדים שהכהן הגדול מתלבש בהם והם כנגד שבעה הרקיעים (והיינו הז׳ כחות של עולם הזה של טבע שבארנו לעיל עמ׳ 106) והציץ של זהב שבראשו הוא עליון על כולם כנגד כסא הכבוד שהוא למעלה משבעה, וירמוז על כולם המדה שכתוב עליה (תהלים מ״ה י״ד) כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה. עכת״ד.

ויש לבאר שהציץ בא מעלמא דאתכסיא למעלה ממדרגת עולם הטבע הזה של שבעה. ולקבל השפעה כזו צריך להיות בצנעה ובחשאי שאין העולם ראוי לזה בגלוי. וזה מה שהבאנו מהשם משמואל לעיל (עמ׳ 42) שהכהנים שיש להם השפעה גדולה הבאה מלמעלה, צריכים להסתיר אותה שלא ינקו ממנה הכחות הטומאה. והשפעה זו היא בבגד השמיני — הציץ — ועל כן ירמוז על שאר הבגדים הענין של כל כבודה בת מלך פנימה כדברי הר׳ בחיי. ועל כן דוקא הציץ מתנגד לענין גיאות ועזות מצח שהציץ צריך להיות בצניעות ובחשאי.[1]

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין שבע מדות ועשר מדות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כי תשא — חור בן מרים

במעשה העגל איתא במדרשים (ש״ר מ״א ז׳, ויק״ר י׳ ג׳, במד״ר ט״ו כ״א) בתחלה הלכו אצל חור אמרו לו קום עשה לנו אלהים אמר להם קציעי צואריא אין אתם נזכרים מה נסים עשה לכם הקב״ה, ולפי שעמד חור כנגדן בדברים קשים עמדו עליו עוד והרגוהו, נכנסו על אהרן שנאמר (כי תשא ל״ב א׳) ויקהל העם על אהרן, ואמרו לו כשם שעשינו לזה כך אנו עושים לך, כיון שראה אהרן כך נתירא שנאמר (שם ה׳) וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, מהו מזבח מן הזבוח לפניו.

וצריכים להבין למה הלכו לחור בתחילה ולא לאהרן הכהן, שכשעלה משה להר סיני אמר להם (משפטים כ״ד י״ד) והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש עליהם. והקדים משה את אהרן לחור שאהרן היה גדול ממנו. וכן במלחמת עמלק כתיב (בשלח י״ז י״ב) ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד, ואהרן הוא קודם. וכן מפרש הר׳ בחיי שם שאהרן היה בימין משה וחור בשמאלו כמו ההלכה שהגדול בימין. [1]

במלאכת המשכן כתיב (ויקהל ל״ה ל׳) ראו קרא ה׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. ואיתא במדרש (ש״ר מ״ח ג׳) מה ראה להזכיר כאן חור אלא בשעה שבקשו ישראל לעבוד עבודת כוכבים נתן נפשו על הקב״ה ולא הניחן עמדו והרגוהו, אמר לו הקב״ה חייך שאני פורע לך וכו׳ כל הבנים היוצאים ממך אני מגדלם שם טוב בעולם שנאמר ראו קרא ה׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור וימלא אותו רוח אלקים, ולא זה בלבד אלא כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב״ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם אלא אפילו בבהמה וחיה דכתיב חכמה ותבונה בהמה (שם ל״ו א׳) בְּהֵמָה כתיב שנתנה חכמה באדם ובבהמה ולא נתפרסם מכלם אלא בצלאל.

וצריכים להבין מה היתה המדה כנגד מדה בנתינת השכר הזה ואע״פ שיכולים לומר שמשום שלכך נפשו לקדש ה׳ קבל עליו בגיד נתינה שם

1. ואפילו לפי דברי מדרשים האחרים שמשמע מהם שהלכו לאהרן תחילה, צריכים להבין למה חור דוקא הוכיחם ולא אהרן.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

טוב, אבל מ״מ למה היתה דוקא במלאכת המשכן. ועוד צריכים להבין הענין שנתן ה׳ בבהמה וחיה חכמה ובינה ודעת.

וי״ל שכבר בארנו (עמ׳ 103) שכוונת אותם שחטאו בעגל היתה להשתמש במדת הדין לעשות דבר גשמי ומוגבל כדי לסייע עבודתם לה׳. ועל כן עשו שור שהוא מצד שמאל של מרכבת ה׳. והקהלת יעקב מביא שחור היה ממדת הגבורה. וכן משמע מדברי הר׳ בחיי הנ״ל שחור היה בצד שמאל של משה המורה על מדת הדין, ואהרן הכהן היה בימין שמדתו חסד. ואם כן מובן הוא שהלכו דוקא לחור כי רצו שישתמש חור במדת הדין שלו לעשות עגל הזהב במדת הדין. אבל חור היה נקי לגמרי במדת הדין שלו ועל כן דוקא הוא הוכיח אותם שרצו להשתמש במדתו לרע.[2]

* * *

ויש להוסיף שמלבד הריגת חור אבדו דבר אחר במעשה העגל. דאיתא בגמרא (עירובין נ״ד.) מאי דכתיב (כי תשא ל״ב ט״ז) [והמכתב מכתב אלקים הוא] חרות על הלוחות, אלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. ומפרש רש״י, חרות משמע חקוק ואינו נמחק לעולם. ועל ידי חטא העגל אבדו את ענין החרות של הלוחות.

ומבאר האור גדליהו החילוק בין הלוחות הראשונות והשניות (פ׳ פרה אות ג׳). שהלוחות והכתב הם כמו הגוף והנשמה וכלשון חז״ל הנשמה בגוף כאזכרה בגולין. ובלוחות הראשונות היה גוף הלוחות גם כן מעשה אלקים והיו כפי דרגת בני ישראל בעת מתן תורה שהיו כמלאכי השרת ומלאך גופו מן השמים, שנזדככו גופם עד אשר היו כגופם של מלאכי השרת. (וע׳ גם בדברנו בענין השלו, פ׳ בשלח). ועל כן גם גוף הלוחות היו מן השמים. וע״כ איתא במדרש (ש״ר מ״א ז׳) אל תקרי חָרות אלא חֵרות ר׳ נחמיא אומר חירות ממלאך המות, שהיו כאדם הראשון קודם החטא. אבל בלוחות שניות כתיב (כי תשא ל״ד א׳) פסל לך, שגוף הלוחות יעשה משה שהגוף של בנ״י ירד ממדרגת מלאך והיה כבן אדם ואז שלטה להם המיתה. עכת״ד.

ולפי דבריו מבואר הגמרא הנ״ל שבלוחות הראשונות שנזדככו גם

---

2. וע׳ בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

גופם והיו כאדם הראשון קודם החטא לא היתה שייכת אצלם שכחה והיתה להם השגה ברורה כמו מלאכים. ורק אחר החטא שירד גופם במדרגה ונשתברו הלוחות היתה שייכת אצלם שכחה. וכן מבאר החיד״א (בספר מדבר קדמות) דברי חז״ל שאין בן חורין אלא מי שעוסק בתורה, שהגם דאיכא עשירים ושרים שהם בני חורין מ״מ יצרם מתגבר עליהם באכילה ומשקים ולבושים והם משועבדים ליצרם הרע, אך התלמיד חכם התורה מצילתו מיצה״ר והוא בן חורין ממנו. והיינו ג״כ כהנ״ל שבעסק התורה יכולים לפרוש מתאוות הגוף ולקדש הגוף שלא להיות משועבדים לו. ואע״פ שאבדו כל מדרגת חרות על הלוחות אבל מקצת ממנו נשאר ויכולים לתפוס אותו. ולכן שברי הלוחות היו מונחים בארון הקדש.

והצד השוה שבכל דברי החז״ל בענין חרות הוא שבלוחות הראשונות היו כל ישראל שלמים גם במדרגת הגוף שנזדככו כמו מלאכי השרת. ועל כן לא היתה שייכת אצלם שכחה או מיתה או יצה״ר של תאוות הגוף. ועל כן היו הלוחות מאבני שמים. אבל בחטא העגל הראו שעדיין לא היו מזוככים לגמרי בגופם ועדיין היו צריכים דברים גשמיים בעבודתם, ועל כן אבדו כל עניני החרות של הלוחות. והיינו שבגופם לא היה שעבוד גמור לעבודת הרוחניות בדרך שאבני הלוחות היו משועבדים לגמרי להכתב שהיה חקוק עליהם.

* * *

ולפי כל הנ״ל השני דברים שאבדו במעשה העגל הם מענין אחד. שחור היה האדם שהיה היותר מתוקן במדת הדין, והיינו בעניני קדושת הגוף. שגם גופו היה לגמרי בטל ומזוכך לענינים רוחניים. וכשנתגלה שהדור לא היה ראוי לו והיו צריכים הגבולים של גשמיות, נהרג. וזה גם כן ענין החרות של הלוחות שהיה ענין של זיכוך הגשמי ועל כן גם זה נאבד. ואפשר שזה מרומז בשמו — חו״ר הוא מלשון חרו״ת.

אבל ע״י מסירת נפשו של חור היתה נשארת בכלל ישראל היכולת לתקן מדרגתם במקצת אחר חטא העגל. וזה היה ע״י עשיית המשכן של בצלאל בן בנו. שמבאר הבית הלוי (פ׳ זו) שענין המשכן הוא מקום להשראת השכינה כמו שרצו לעשות במעשה העגל אבל החילוק הוא שבמשכן היה על פי צווי ה׳ מה שאין כן העגל. ואם כן יכולים לומר שהבנין היה צריך לבא דוקא מחור שהיה נקי מחטא העגל וגם מסר נפשו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בו, שגם הגשמיות שלו היתה מזוככת לגמרי. ויש לומר שזה הענין שגם הבהמה וחיה של מלאכת המשכן היו מלאים בחכמה שבמלאכת המשכן בזכות חור כל הגשמיות היתה בקדושה ואפילו הבהמה שכולה גשמית נהפך להיות בה ענין שכל. ואפשר גם כן שזה הטעם שקרא חור לעושי העגל קציעי צואריא. דאיתא במדרשים (ע׳ בשמ״ש פ׳ ויגש עמ׳ רע״ח) שבית המקדש נקרא צואר. והיה חור אומר להם שעל ידי מעשיהם נגרם שלא יוכלו לבנות משכן או בית המקדש. ורק על ידי מסירת נפשו זכה שבן בנו יבנה את המשכן בכוונה הראויה.

כי תשא — נקרת הצור

(כי תשא ל״ג י״ח-כ״ג) ויאמר הראני נא את כבודך. ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה׳ לפניך וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם, ויאמר לא תוכל לראת את פני כי לא יראני האדם וחי, ויאמר ה׳ הנה מקום אתי ונצבת על הצור והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי והסרתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו.

ויש מעשה דומה באליהו הנביא, דכתיב (מ״א י״ט ח׳-י״א) ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלקים חורב, ויבא שם אל המערה וילך שם והנה דבר ה׳ אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו, ויאמר קנא קנאתי לה׳ אלקי צב-אות כי עזבו בריתך בני ישראל, את מזבחותיך הרסו ואת נביאך הרגו בחרב ויבקשו את נפשי לקחתה, ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה׳ והנה ה׳ עובר וכו׳.

ואיתא בגמרא (מגילה י״ט:) אמר רבי חייא בר אבא א״ר יוחנן אלמלי נשתייר במערה שעמד בה משה ואליהו כמלא נקב מחט סדקית לא היו יכולין לעמוד מפני האורה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. ומפרש רש״י שאותה מערה של אליהו הנביא היתה נקרת הצור של משה רבינו. ואע״פ שהענין ודאי עמוק הוא מאד מהבנתנו, אבל כפי השגתנו צריכים להבין השייכות ביניהם בפרט ומה היה ענינם בכלל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ונקדים בענין נקרת הצור של משה רבינו. איתא במדרש (ש״ר כ״ג ט״ו) א״ר ברכיה בא וראה כמה גדולים יורדי הים (פי׳: עוברי ים סוף) משה כמה נתחבט ונתחנן לפני המקום עד שראה את הדמות שנאמר הראני נא את כבודך א״ל הקב״ה לא תוכל לראות את פני ובסוף הראה לו בסימן שנאמר והיה בעבר כבודי וגו׳ ועל הים כל אחד ואחד מראה באצבעו ואומר (בשלח ט״ו ב׳) זה א־לי ואנוהו, אמר להם הקב״ה לישראל בעולם הזה אמרתם לפני פעם אחת זה א־לי אבל לעתיד לבא אתם אומרים אותו ב׳ פעמים שנאמר (ישעיה כ״ה ט׳) ואמר ביום ההוא הנה אלקנו זה קוינו לו ויושיענו זה ה׳ [קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו].

ולבאר המראה שראו כלל ישראל על ים סוף, ושנתחבט משה לראות, ושיראו בבירור יותר לעתיד לבא, נביא מדרש אחר. דאיתא (ב״ר ס״ח ט׳) ר״ה בשם ר׳ אמי אמר מפני מה מכנין שמו של הקב״ה וקוראין אותו מקום, שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו מן מה דכתיב הנה מקום אתי וגו׳ אמר ר׳ אבא בר יודן [משל] לגבור שהוא רוכב על סוס וכליו משופעים אילך ואילך הסוס טפילה לרוכב ואין הרוכב טפילה לסוס שנאמר (חבקוק ג׳ ח׳) כי תרכב על סוסיך [מרכבתיך ישועה]. והיינו שהמראה שראה משה על ״המקום אתי״ של נקרת הצור היה ענין של הסוס ורוכבו. ונבאר.

* * *

כבר הבאנו (עמ׳ 62) מהרמח״ל שיש שתי הנהגות בעולם, הנראה והנסתר. הנראה הוא ענין הנהגת שכר ועונש שזה עיקר הנהגת עולם הזה. והנסתר הוא ענין העצה העמוקה הנמצאת תמיד בכל מדותיו להביא בהן את הבריות לתיקון הכללי הבא מרצון ה׳ להטיב. וגם הבאנו שם שאע״פ שעיקר הנהגת העולם הוא ענין הנהגת שכר ועונש אבל בתקופת דור המדבר היה גילוי של הנהגת רצון ה׳ להטיב וכמו שהיה בהר סיני, שאז הכל היה ניתן במתנה גמורה כמו מאב לבן. וזו היתה מדרגת משה רבינו המקבל תורה, למעלה מן טבע עולם הזה.[1]

ויש להעמיק בזה. שההנהגה של רצון ה׳ להטיב היא באה ממה

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין הנהגת ה׳ בעולם ובענין ארץ ישראל והמדבר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שרצה ה׳ לגלות יחודו, שמגילוי היחוד יבא השכר ותענוג בעולם הבא. (דעת תבונות עמ׳ י״ח, וע׳ בעיונים שם).

ומבאר הרמח״ל (דע״ת עמ׳ י׳-ט״ז) ענין היחוד הוא כמה שאמר הכתוב (ואתחנן ד׳ ל״ה) אתה הראת לדעת כי ה׳ הוא האלקים אין עוד מלבדו שפירשוה ז״ל (סנהדרין ס״ז:) אפילו לדבר כשפים. והיינו כי כשאנו אומרים שהקב״ה הוא אחד אינו די שנבין שהוא אחד במציאותו, אבל צריכים אנו להבין עוד שאין שום שליט ומושל אלא הוא ואין מנהיג לעולמו או לשום בריה בעולמו אלא הוא ואין מעכב על ידו ואין מונע לרצונו וזהו ששליטתו יחידית וגמורה. ומעוצם יחוד שליטתו הוא שאין לו שום הכרח וכפיה כלל וכל סדרי המשפט וכל החוקים אשר חקק (היינו ההנהגה של שכר ועונש) כולם תלויים ברצונו ולא שהוא מוכרח בהם כלל. הנה כשרוצה משעבד רצונו כביכול למעשי בני האדם כענין ששנינו (אבות פ״ג מי״ט) והכל לפי רוב המעשה, וכשהוא רוצה אינו חושש לכל המעשים ומטיב בטובו למי שרוצה וכמו שאמר למשה רבינו ע״ה (ברכות ז.) וחנותי את אשר אחון אע״פ שאינו הגון. וזאת נחמתנו בעניינו כי לא על מעשינו יפקוד ולא לזכותינו ימתין או מחסרון מעשים יחליפנו לגוי אחר ח״ו, אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת אפילו אם לא יהיה זכות בישראל, כשיגיע עת מועד יושיענו ודאי כי אדון כל הוא ויכול לעשות כן כשהוא רוצה. עכת״ד.

ומבאר עוד (שם עמ׳ קפ״ו) שאם האדון ב״ה רוצה לנהג העולם לפי הנהגת היחוד להכיר האור מתוך החושך ולעשות שהרע עצמו יחזור לטוב הנה יצטרך לתת תגבורת לרע בלא השקיף אל זכות הצדיקים. אדרבא אז נבנו עושי רשעה והצדיקים נשפל ראשם לעפר. ואחר זה יגלה ממשלתו ופרי הגילוי יהיה להחזיר הרע עצמו לטוב ולא יהיה עוד רע אלא טוב בעולם ואז יקבלו הצדיקים שכרם. אך אם הוא מנהג לפי שכר ועונש אז לא יהיה אלא טוב לטובים ורע לרעים אמנם אין כאן מה שיגרום תיקון גמור להנהגה שיבטל מציאות הרע כי למה יבטל. ולפי שהקב״ה רוצה באמת תיקון גמור של העולם וביטול הרע לגמרי, על כן הוא רוצה ללכת עם הצדיקים בדרך הנהגת היחוד שלא יועיל להם צדקתם להצילם מיסורי העולם הזה. וזה טוב להם ודאי שאז יקבלו שכר יותר גדול ממה שהיה להם לקבל לפי זכותם גרידא. ומטובם יטיב לעולם כולו ונמצא כלל כנסת ישראל זוכה. עכת״ד.[2]

* * *

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין יחוד ה׳

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ונשוב לענייננו. משה רבינו היתה לו השגה מהנהגת רצון ה׳ להטיב דהיינו ההנהגה של גילוי היחוד. ועל כן אע״פ שישראל חטאו במעשה עגל הזהב ועל פי הנהגת שכר ועונש היו מחויבים מיתה, התפלל בעדם, שאע״פ שחָטא, ישראל הוא. וכן היה, שה׳ מחל להם. ועכשיו רצה משה להשיג הנהגת היחוד הזו בהשגה גמורה. ובקש (ל״ג י״ג) הודיעני נא את דרכיך, ואיתא בגמרא (ברכות ז.) אמר לפניו, רבש״ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו. והיינו שהכיר שיכול להיות רע לצדיק וטוב לרשע לגלות יחוד ה׳ אבל רצה להשיג כל עומק ההנהגה למה לצדיק אחד יהיה טוב ולצדיק אחר יהיה רע, ולמה לרשע זה טוב ולרשע זה רע, שרצה להבין כל הפרטים של ההנהגה. והשגה זו לא ניתנה לו לפי דברי ר׳ מאיר שם שה׳ השיב וחנתי את אשר אחון אע״פ שאינו הגון, שענין זה לא ישיג [האדם], אבל כל מה שאפשר לנברא לראות הראה לו במה שהעביר כל טובו על פניו. ״והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור ושכתי כפי עליך עד עברי״. ומביא רש״י, מכאן שנתנה רשות למחבלים לחבל. והיינו שה׳ הראה לו איך בהנהגת יחודו יש ענין של כשפים ואפילו רע זה תחת שליטתו וחלק מרצונו. אבל להשיג כל פרטי ההנהגה, לא יראני האדם וחי. והטעם הוא, שבתענוג ודביקות של השגה זו א״א להשאר בהעולם, וכמו מה שפרחה נשמתן של ישראל במתן תורה מעוצם הדביקות של גילוי היחוד שם.

וזה הביאור במשל המדרש של סוס ורוכבו. שלפי הנראה לעין דומה כמי שהרוכב תלוי על הסוס שהסוס הוא מעמיד את הרוכב. וכן יכול לטעות בהנהגת העולם שהכל תלוי במעשי התחתונים שאם טובים הם יהיה להם שכר ואם לא לא. אבל האמת הוא שהרוכב הוא מנהיג את הסוס ואין שום שליטה של הסוס על הרוכב. וכן יש שליטת רצון ה׳ להטיב שהוא הנהגת גילוי יחודו על הנהגת שכר ועונש. ואינו משעובד כלל למעשה התחתונים.

וזאת היתה ההשגה של קריעת ים סוף. שאף על פי שהללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה ועכשיו אחר ליל ראשון של פסח היתה לכאורה הנהגה של שכר ועונש בעולם, [3] מ״מ הציל הקב״ה את כלל ישראל בני בריתו שהוא רוצה להטיב להם. ואפשר שזה ענין סוס ורוכבו רמה בים. שה׳ השליך לים המשל של סוס ורוכב במה שנראה

3. וע׳ עוד מזה בענין העומר (פ׳ אמור).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כמו שהסוס מנהיג הרוכב, כי הוא אינו משועבד לשום מעשי תחתונים. (או אפשר לפרש לאידך גיסא שרמה מלשון הרים. שה׳ הרים המשל של הסוס ורוכב במעשה קריעת ים סוף שהראה איך הרוכב הוא באמת מנהיג את הסוס. וי״ל ששניהם אמת.) ולעתיד לבא יהיה גילוי זה אפילו יותר בשלימות איך כל עניני הנהגת העולם היו רק כדי לבא להתיקון הגמור כדי שנקבל הטבה. ואז נאמרו זה ה׳ שני פעמים. שנראה איך אפילו המדת הדין של שם אלקים מלבד מדת הרחמים של שם הוי״ה היתה הכל רק לטובתנו [4].

* * *

ועכשיו נבאר ענין מערת אליהו. לפני כן, נצח אליהו את נביאי הבעל על הר הכרמל. ואיתא בחז״ל (יל״ש שופטים רמז מ״ז) בשעה שבא הקב״ה ליתן תורה שמעו תבור וכרמל והניחו מקומם ובאו להם ושט כרמל בים והקב״ה צווח להם (תהלים ס״ח י״ז) ״למה תרצדון הרים גבנונים״, למה אתם רצים ומדיינים, ״ההר חמד אלקים לשבתו״ זה סיני, ואעפ״כ פרע להם הקב״ה שכרם וכו׳ בכרמל נתקדש שמו של הקב״ה ונאמר בו (מ״א י״ח ל״ט) ה׳ הוא האלקים ה׳ הוא האלקים כנגד אנכי ה׳ אלקיך. ע״כ. והיינו שכמו בהר סיני בקבלת התורה היה הגילוי בכל תוקפו עד שפרחו נשמתם שאין שום דבר זולת ה׳ ואפילו מדת אלקים שלו משועבד להנהגת יחודו, [5] כן הכירו בהר הכרמל שה׳ הוא האלקים שהנהגת שם הוי״ה היא גם כן בתוך הטבע של הנהגת הדין. ויש לה׳ רחמים על עמו ישראל אפילו כשיש בהם חוטאים כנביאי הבעל, ואין בהבעל שום שליטה.

וענין זה של הר הכרמל רואים במדרש אחר. דאיתא (ש״ר ס״פ כ״ט) כשנתן הקב״ה את התורה צפור לא צווח עוף לא פרח שור לא געה אופנים לא עפו שרפים לא אמרו קדוש קדוש הים לא נזדעזע הבריות לא דברו אלא העולם שותק ומחריש ויצא הקול אנכי ה׳ אלקיך, ואם תמה אתה על זה הרי אליהו כשבא להר הכרמל כנס כל הכומרים ואמר להם קראו בקול גדול כי אלקים הוא מה עשה הקב״ה הדמים כל העולם והשתיק העליונים ותחתונים והיה העולם תוהו ובוהו כאילו לא היתה בריה בעולם שנאמר (מ״א שם ל״ט) אין קול ואין עונה ואין קשב, שאם

4. ונפרש הפסוק הזה עוד בענין בנות ירושלים (עמ׳ 268).
5. וע׳ עוד מזה בענין ספר הישר (עמ׳ 222).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ידבר יהיו הם אומרים הבעל עננו, על אחת כמה וכמה כשדבר הקב״ה על הר סיני השתיק כל העולם **כדי שידעו הבריות שאין חוץ ממנו** ואמר אנכי ה׳ אלקיך ולעתיד לבא כתיב (ישעיה נ״א י״ב) אנכי אנכי הוא מנחמכם, ע״כ. והיינו שבהר סיני היה הגילוי שאין שום דבר בעולם שיכול לשלוט נגד רצון ה׳ ועל כן כל הבריאה כולה היתה שותקת, ומזה יבא שה׳ ינחם על עמו ויטיב להם אף כשאין זוכים על פי מדת הדין של שכר ועונש. וגילוי זה היה בהר הכרמל שראו איך שאין להבעל שום שליטה אפילו על דבר הקטן ביותר בבריאה, ומזה היה גילוי ביחוד ה׳.

וכאשר שמעה איזבל שהרג אליהו את כל נביאי הבעל, שלחה להרוג גם אותו ואליהו ברח ממנה. ומבאר הבאר משה שהיה לו לאליהו לבקש רחמים על ישראל כמו שעשה משה אחר חטא העגל. אבל כתיב (מ״א י״ט י׳) ויאמר קנא קנאתי לה׳ אלקי צב־אות כי עזבו בריתך בני ישראל, את מזבחותיך הרסו ואת נביאך הרגו בחרב ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה. ואיתא במדרש (שהש״ר פ״א) אמר לו הקב״ה בריתי שמא בריתך וכו׳ תא חמי מה כתיב תמן (שם ו׳) ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים, מה הוא רצופים רוץ פה, רצוץ פיות בכל מי שאמר דילטוריא על בני. והיינו שאליהו היה צריך ללמוד ממעשה הר הכרמל הנהגת היחוד של ה׳ שממנה באה אהבתו לכלל ישראל למעלה מכל טעם וזכות, אבל אליהו לא דיבר טוב על ישראל.

ואח״כ כתיב וישב מלאך ה׳ שנית ויגע בו ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלקים הר חורב ויבא שם אל המערה. ומביא הבאר משה מהזו״ח, הקב״ה הראהו ענינא דמשה דיתיב קמיה ארבעין יממין וארבעין לילון ומכדין דהוה תמן עבדו ישראל ית עגלא ואע״ג דהוה מ׳ יממין ומ׳ לילון לחם לא אכל ומיא לא שתי לא אעדי מתמן עד דמחל להון קב״ה, אמר לו הקב״ה לאליהו כך הוה לך למעבד.

והיה אליהו במערה של נקרת הצור של משה. וגם לאליהו הראה הקב״ה את כל מדת טובו השייך לאדם לראות ולהיות חי. ואז, מביא הבאר משה, לא זז אליהו משם עד שנשבע לפני הקב״ה להורות זכותן של ישראל תמיד.[6]

6. וע׳ עוד בענין לא כהתה עינו (פ׳ וזאת הברכה).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויקהל — שם טוב

(ויקהל ל״ה ל׳-ל״ב) ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה׳ בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה וימלא אותו רוח אלקים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה ולחשב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת.

ואיתא במדרש (תנחומא א׳) זה שאמר הכתוב (קהלת ז׳ א׳) טוב שם משמן טוב וגו׳ אמר רבי יהודה מצינו שבעלי שמן טוב נכנסו למקום החיים ויצאו מתים למקום המתים ויצאו חיים, נדב ואביהוא נכנסו להקריב ויצאו שרופים והם משוחים בשמן המשחה וכתיב (שמיני י׳ ב׳) ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אתם, חנניה מישאל ועזריה עלו לאתון נורא ויצאו חיים שנאמר (דניאל ג׳ כ״ו) באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו מן גוא נורא (פי׳: אז יצאו שדרך מישך ועבד נגו שהם חנניה מישאל ועזריה מתוך האש.) וכו׳, כל זמן שאדם מרבה במצות הוא קונה שם טוב לעצמו, את מוצא ג׳ שמות נקראו לו לאדם, אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראין לו בני אדם, ואחד מה שקונה הוא לעצמו — טוב מכולן מה שקונה הוא לעצמו, תדע לך שהרי בצלאל ע״י שקנה שם טוב זכה שיעשה מלאכת המשכן. ע״כ.

וצריכים להבין מה ענין השם טוב של בצלאל, ששמו בצלאל הוא השם שקראו אותו אביו ואמו וכל בני אדם ולא ראינו שהיה לו שם חדש על פי מעשיו. ועוד איזו שייכות יש בין השם לשמן שהוצרך הפסוק להודיע שהשם הוא טוב מהשמן. ועוד שענין שם טוב לומדים ממה שחנניה מישאל ועזריה ניצולו מתוך כבשן האש ובאותו מעשה עצמו לא נקראו על ידי שמותם היהודי אלא בשמות שנתנו להם סריסי בבל. ועוד איתא במדרש (ב״ר נ״ו י״א, וכעין זה ג״כ בסנהדרין צ״ג.) משעה שעלו חמו״ע מכבשן האש עוד לא נזכרו שמותן ולהיכן הלכו ר״א אמר מתו ברוק ר׳ יוסי אמר מתו בעין ר׳ יהושע בן לוי אמר שינו את מקומם והלכו להם אצל יהושע בן יהוצדק ללמוד ממנו תורה, ע״כ. וזה קשה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שהרי אותם שלומדים מהם ענין השם טוב לא נזכרו שמותם אחר המעשה שלומדים אותו ממנו, ויש שיטות שאפילו מתו מיד אח״כ.

* * *

ונקדים לבאר ענין חנניה מישאל ועזריה. איתא במדרש (פרקי דר״א פנ״ב) שלח מרודך לראות המופת [שעמד השמש ונרפא חזקיהו], כשראה חזקיהו את שלוחי מלך בבל נתגאה בלבו למעלה והראה להם את כל אוצרות מלכי יהודה ואוצרות בית קדשי הקדשים והלוחות וכו׳, כעס עליו הקב״ה וכו׳ חייך הם יעלו ויקחו את כל האוצרות שנאמר (מ״ב כ׳ י״ז) הנה ימים באים ונשא כל אשר בביתך, ותחת הלוחות יקחו מבניך סריסים ואלו הן חנניה מישאל ועזריה שנעשו סריסים ולא הולידו בנים, ועליהם הכתוב אומר (ישעיה נ״ו ד׳) כה אמר ה׳ לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות שם עולם אתן לו אשר לא יכרת. ע״כ. ומשמע שהשם עולם שקבלו חמו״ע ע״י מסירת נפשם במעשה כבשן האש (שמשם קבלו השם טוב שלהם) היה תיקון של חטא חזקיהו שהראה את קדשי הקדשים והלוחות אל שלוחי מלך בבל. וצריכים להבין את השייכות ביניהם. וגם צריכים להבין את המדה כנגד מדה של העונש במה שהיו בני בניו של חזקיהו סריסים תחת מה שהראה חזקיה לשלוחי מלך בבל את קדשי הקדשים.

ותחלה נבין את חטאו של חזקיהו שזהו המקור של חנניה מישאל ועזריה. ומבאר האגרא דפרקא (סי׳ ש׳) הנה פסקו חז״ל היו לו בנים בגיותו ונתגייר קיים פריה ורביה דנכרי אית ליה חייס ולומדים זה מהפסוק (מ״ב כ׳ י״ב) בעת ההיא שלח בראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו כי שמע כי חלה חזקיהו (יבמות ס״ב.). הנה מדנפקא לן מיניה דין דפריה ורביה ע״כ היה בו איזה ניצוץ קדוש מחיות הקדושה. והנה היה לחזקיהו לשאוף מהם הניצוץ הקדוש והיתה נשארת כח הטומאה בסירוס שלא יוכל לעשות פירות. וחזקיהו כבדם ויראם את קדשי הקדשים וכו׳ ונענש מדה כנגד מדה שבניו היו סריסים. עכת״ד. [1] והיינו שהיו שתי נקודות בטעות חזקיהו. האחד, שהיה צריך לקבל המתנה של מלך בבל להוציא את הניצוץ הקדוש מכחות הטומאה

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין תיקון הבריאה .

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

(ובפרט היה זה בענין פריה ורביה). ועוד, שאדרבא, במה שכבדם והראה להם את כל נכסיו, נתן פירות למקום שאינו ראוי להם. ומזה נעשו בני חזקיהו סריסים תחת מה שהיה למלך בבל להשאר בלי קדושה כסריס, וגם שלא יוכלו לתת פירות למקום שאין ראוי להם כמו שעשה חזקיהו אביהם.

ועכשיו נבאר הנס שלהם. (ודברים האלה מיוסדים על דברי מו״ר הרב משה אייזמאן שליט״א המובאים בהקדמה של פירוש דניאל להוצאת ארטסקרול.) איתא במדרש (שהש״ר פ״ז) נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה, ושלשה מכל ישראל. וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל, עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו עבודת כוכבים. הלכו להם אצל דניאל א״ל מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא אמר להם הנה הנביא לפניכם לכו אצלו. הלכו להם מיד אצל יחזקאל, אמר להם המתינו לי עד שאמלך בגבורה. אמר לפני הקב״ה רבש״ע חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמיך מתקיים את עליהן או לא. אמר לו איני מתקיים עליהם. כיון דאתא יחזקאל אמרו ליה מה אמר לך הקב״ה, אמר להם אינו מתקיים עליכם. אמרו לו בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו. עכת״ד. וחמו״ע מסרו את נפשם והושלכו לכבשן האש, אבל ע״י נס נצולו הכבשן ויצא רוח והפילה את הצלם.

ואיתא במדרש (שם) א״ר פנחס אותה הרוח שהפילה את הצלם הרוח ההיא החיה את המתים [של עצמות היבשות של יחזקאל]. וענין העצמות היבשות איתא בגמרא (סנהדרין צ״ב:) אלו בני אדם שאין בהן לחלוחית של מצוה. ואפילו הם הוחיו על ידי מסירת נפשם של חנניה מישאל ועזריה. והיינו אע״פ שלא היו מחויבים למסור את נפשם ולא היו להם זכות להנצל, מ״מ מתוך אהבתם לה׳ שהיתה למעלה מכל חשבון, לא היו יכולים להשתחוות לצלם. ועל כן הציל הקב״ה אותם, שאע״פ שלא היה להם שום זכות, מתוך אהבת ה׳ לעמו רצה להצילם בלי חשבון. וברוח שהפיל את הצלם החיה גם את עצמות היבשות והראה שיש לו אהבה לכל ישראל אפילו היבשים מן הלחלוחית של מצוה.

ואפשר לומר שמעשה חנניה מישאל ועזריה היה ההיפך מחטאו של חזקיהו. שחזקיהו היה מלך והיו לו הרבה זכויות ונכסים והיה זוכה לנסים. אבל במקום שהיה יכול לקחת עניני קדושה לעבודת ה׳ אדרבא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נתן עיניי קדושה לכחות הרע ונתן כבוד לשרי המלך. אבל חנניה מישאל ועזריה לא היו להם שום זכות להנצל ע״י נס ולא היו יכולים להוליד כי היו סריסים, אבל עם נקודת המציאות שלהם שהם בני ישראל, מסרו נפשם לה׳ וניצולו, ומזה עשו פירות וגרמו שכל העצמות היבשות חיו שגם להם היתה הנקודה של מציאות בן ישראל.[2]

* * *

וזה הוא הענין של שם. שאין השם רק סימן ומלה לקרוא את האדם או הדבר. אלא, מביא הר׳ צדוק הכהן (פר״צ פ׳ חיי שרה ב׳) מהאריז״ל ששמו של אדם הוא שורש החיות של האדם ולכן כשקוראים איש בשמו ניעור משנתו, וכן אף בבעלי חיים כתיב (בראשית ב׳ י״ט) וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו. וכן מבאר (צדקת הצדיק סי׳ קס״ד) דמלאכים אין להם שם דלפי שליחותם נקראים. והיינו שהשם הוא נקודת שורש המציאות של הדבר וכל שאר הענינים הם רק לבושים לנקודה זו.

וענין קניית שם טוב הוא להכיר השורש שלו ולעשות עבודתו לפי השורש. וזה עשו חנניה מישאל ועזריה שהיה להם רק השורש הישראל ובזה מסרו נפשם. ועל כן לא קשה מידי מה שלא נזכרו שמותם במעשה הכבשן או אחריו, שאין זה עיקר ענין קניית השם. ועל כן דוקא מאלו שלא נזכרו שמותם לומדים הענין של קניית שם טוב.

אבל ענין שמן טוב של שמן המשחה הוא דבר שאינו בא מן השורש הפנימי של האדם אלא השמן בא אל הדבר מבחוץ ומקדש אותו. וזה ענין נדב ואביהוא שנעשו כהנים על ידי שמן שבא להם מבחוץ. וגם במעשה הקטרת שלהם רצו לעשות תיקונים להשפיע לחוץ, היפך ענין חמו״ע שהיו סריסים בלא כח הזה. ובאמת השם שלהם שקנו שורשם הפנימי הוא טוב מהשמן של נדב ואביהו שבא מבחוץ.

וזה היה ענין בצלאל שהיה צריך ליקח מכח חלקי העולם לבנותם במשכן שהמשכן היה דוגמא של העולם. ולעשות את זה היה צריך להבין שורש החיות של כל דבר, השם שלו. ואפשר שזה פירוש הפסוק שלנו, לחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת. שהיה צריך לידע השורש שלהם להניחם במקומם הראוי במשכן. וודאי לעשות דבר כזה היה צריך

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל. ועי׳ בענין המעפילים (פ׳ שלח).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

להבין השורש שלו גם כן. וזה ענין קרא ה׳ בשם בצלאל, שבצלאל קנה שם טוב ועל כן היה ראוי להיות בונה המשכן.

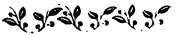

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

פקודי — הכיור וכנו

במדרש (תנחומא פקודי ט׳) ונחשת התנופה (פקודי ל״ח כ״ט) ונחשת הכלות שכן בלשון יון קורין לכלה נינפי. אתה מוצא בשעה שהיו ישראל בעבודת פרך במצרים גזר עליהם פרעה שלא יהיו ישנים בבתיהן שלא יהיו משמשין מטותיהן. אמר ר״ש בן חלפתא יורדות לשאב מים מן היאור והקב״ה היה מזמן להן דגים קטנים בתוך כדיהן והן הולכות לשדה ומאכילות את בעליהן שם. משהיו אוכלין ושותין נוטלות המראות ומביטות בהן עם בעליהן ומרגילין עצמן לידי תאוה ופרין ורבין והעמידו כל הצבאות. כיון שאמר לו הקב״ה למשה לעשות את המשכן עמדו כל ישראל ונתנדבו. אמרו הנשים מה יש לנו ליתן בנדבות המשכן עמדו והביאו את המראות והלכו להן אצל משה. א״ל הקב״ה למשה טול מהן ועשה מהן כיור נחשת וכנו לכהנים שממנו יהיו מתקדשין הכהנים. עכת״ד.

וצריכים להבין למה נעשו מהמראות דוקא הכיור וכנו ולא כלי אחר של המשכן. ואע״פ שרש״י (פ׳ ויקהל ל״ח ח׳) מביא ממדרש אחר שמפרש שנעשה כיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות ממים שבתוכו למי שקינא לה בעלה ונסתרה, המדרש שלנו לא משמע כן שמפרש עשה כיור שממנו יהיו מתקדשן הכהנים. וצריכים להבין טעם המדרש הזה. ועוד צריכים להבין החשיבות של הכיור שממנו כל הנחושת נקרא נחושת הכלות. ועוד למה היה לכיור כן מיוחד יותר מכל שאר כלי המשכן. ועוד למה נצטוו על עשיית הכיור וכנו בפרשת כי תשא ולא בפרשת תרומה עם שאר כלי המשכן.

ואיתא עוד, (תנא דב״א רבה פט״ו) למדנו רחיצת ידים ממשה ואהרן ובניו שנאמר (כי תשא ל׳ י״ח) ועשית כיור נחשת וגו׳ ורחצו ידיהם ורגליהם, ובישראל מה הוא אומר (קדושים כ׳ ז׳) והתקדשתם והייתם קדושים מכאן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה וכו׳ מכאן אמרו כל האוכל בלא רחיצת ידים סימן רע לו ועליו הוא אומר (נצבים כ״ט י״ח) והיה בשמעו את דברי האלה הזאת וגו׳ למען ספות הרוה את הצמאה לא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יאבה ה׳ סלוח לו, מכאן אמרו כל האוכל בלא נטילה ידים כבא על אשת איש. ע״כ. וזה פלא. מה ענין רחיצת הכיור לנטילת ידים לאכילה, ומה ענין שניהם לבא על אשת איש (ובאמת גם בגמרא סוטה ד. איתא כל שאינו נוטל ידים כבא על אשה זונה), ומה ענין שלשתם להפסוק של והיה בשמעו את דברי האלה הזאת.

ולהבין ענין הכיור נביא מדרש אחר. דאיתא (מדרש תדשא הובא בבאר משה מ״א פ״ז ומרומז בר׳ בחיי פ׳ כי תשא) ויעש [שלמה] כיורים עשרה כדי להרבות את הגשמים שהיו בכיורות מים, עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות, ולמה לא עשה במדבר אלא כיור אחד שלא היו ישראל צריכים גשמים במדבר שהמן יורד להם והבאר עמהם, בא שלמה ועשה י׳ כיורות להרבות גשמים וכו׳ עשר מכונות כנגד עשרה מאמרות על כל מכונה אמירה על כל כיור דיבור.

ומזה רואים שענין הכיור הוא להוריד גשם. אבל יכולים לומר כמו שמוריד גשם כן מוריד כל שאר השפעות מלמעלה אל עולם הזה. (וכן כתבו הרמ״א בספרו תורת העולה ח״א פי״ד והמלבי״ם.) ולפי זה מובן איך שונה הכיור משאר הכלים בפרשת תרומה. שכבר הבאנו (עמ׳ 100) דברי השם משמואל שהמשכן וכליו הוא דוגמת האדם, והמשכן נגד הגוף והכלים נגד הנפש, וגם הוא דוגמא של כל העולם. אבל הכיור הוא הדבר שכנגד השפע הבא לאדם השלם ולעולם השלם. ואם כן דוקא אחר שנשלמו כל עניני המשכן היה יכול לצוות על ענין הכיור. (וכן מבאר המלבי״ם ע״פ דרכו ע״ש.) ואפשר לומר עוד שלפי דברינו בענין המזבח (פ׳ יתרו) שבארנו שהוא נגד הצלם האלקים המחיה את האדם, מובן למה הכיור היה סמוך למזבח במשכן, כי ירידת השפע הוא סמוך למקום מקור החיות שהוא השפע הגדול ביותר

ואפשר לומר עוד שכדי לקבל שפע מלמעלה צריכים תחילה לעשות הכנה כדי שנשתמש בהשפע לדברים קדושים ולא לדבר אחר. וזה רואים גם כן בהכיור שעיקר תכלית הכיור היה לקדש ידים ורגלים של הכהנים כדראינו בהמדרש. ומבאר הרמב״ן (פ׳ כי תשא) טעם רחיצת הידים מתכסיסי המלכות כי כן דרך המשרתים המתקרבים אל שלחן המלך לרחוץ ידיהם תחלה מפני שהידים עסקניות הן, ורחיצת הרגלים לפי שהיו משרתים יחפים. והיינו שרחיצת ידים ורגלים קודם העבודה היא משום הכנה שבהכנה הזו יכולים לבא אל המלך. וא״כ אפ״ל שזה הענין שיש

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

לכיור יסוד הנקרא כן. שכ״ן הוא מלשון הכנ״ה, והיסוד של קבלת השפע הוא ההכנה הקודמת. [1]

ועכשיו נשוב לדברי מדרש הנ״ל. שודאי ענין האכילה הוא ענין של קבלת שפע. וכדי לקבל המוצא פי ה׳ בהאוכל כראוי (ע׳ במש״כ בענין עדשים פ׳ תולדות) צריכים הכנה שנתכוין לקבל גם זה ולא רק הלחם החיצוני. והכנת רבן גמליאל היתה לאכול הכל בטהרה שלא יביא המוצא פי ה׳ לטומאה. ותקנת חז״ל היתה נטילת ידים קודם אכילה וענינו ג״כ הכנה לבא לעבודת האכילה בקדושה. [2] וזה ג״כ ענין ספות הרוה את הצמאה, דאיתא בגמרא (סנהדרין ע״ו:) אמר ר׳ יהודה אמר רב המשיא את בתו לקטן והמשיא אשה לבנו קטן והמחזיר אבידה לכותי עליו הכתוב אומר למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה׳ סלוח לו. שהאיסור הוא ליתן שפע (היינו הרוה) למי שאינן מוכן לקבלו (היינו הצמאה). ועל כן אסור להחזיר האבידה לעכו״ם, שאינו ראוי לשפע זה. וכן אסור לשדך אותם שאינם ראוים להוליד שמאבד הכח השפע שלהם. וכן מי שהוא אוכל בלי נט״י הוא נותן האוכל הרוה למי שמאבד השפע הצמאה. וא״כ מובן השייכות להבא על אשת איש שגם שם יש נתינת שפע במקום שאינו ראוי. וכולם לומדים מהכיור והכן, שלקבלת השפעת הכיור צריכים הכנת הכן.

ובזה יכולים להבין המדרש שבו התחלנו. שהכיור היה נעשה ממראות הצובאות של הנשים שכל תכלית המראות הצובאות היתה

---

1. ואפשר שזה מרומז בהמדרש שהבאנו שעשרה כיורות של שלמה המלך היו כנגד עשרת הדברות ועשרה המכונות היו כנגד העשרה מאמרות. והיינו שעל ידי ההכנה כראוי בהבריאה יכולים להפוך דברים טבעיים של עשרה מאמרות לתשמישי קדושה של תורה של העשרת הדברות.

2. ויש לומר עוד שזה הענין דאיתא בגמרא (שבת ס״ב:) אמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני מיא ויהבו לי מלא חפני טיבותא. והיינו שע״י שעשה רב חסדא הכנה רבה לאכילתו ניתן לו פרנסתו בשפע, כי הוא ישתמש בכל הדברים לעבודת ה׳.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ההכנה של האשה לעורר השפע. וע״כ היה כל הנחשת נקרא על שם הכיור כי הכיור והכן היו המקורות של השפע לכל המשכן. [3]

---

3. ומשמע מהמדרש שהתחלנו בו, שמשה לא רצה ליטול המראות מהנשים רק ה׳ צוה אותו ליטול אותם. ויש לבאר דלקמן בענין מלחמת מדין (פ׳ מטות) נראה שמשה היה למעלה ממדרגת צורך הכנה וכל מה שעשה היה להתכלית. ואם כן למשה לא היה צורך לענין הכנת הכיור הבאה מהכנת הנשים. ואע״פ שגם ראינו לעיל בענין תשלומי ד׳ וה׳ (פ׳ משפטים) שכל כלל ישראל היו במדרגת למעלה מן ההכנה באמרם נעשה ונשמע, אבל הם אבדו מדרגתם בחטא העגל, ונטל משה את הכתרים של נעשה ונשמע כדאיתא בגמ׳ (שבת פ״ז.).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויקרא — ברית מלח

(ויקרא ב׳ י״ג) וכל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשבית מלח ברית אלקיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח. ואיתא במדרש (הובא בר׳ בחיי ובקיצור ברש״י) בשעה שחלק הקב״ה את הים נתן אלו למעלה ואלו למטה התחילו מים התחתונים בוכים כו׳ אמרו אוי לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו, מה עשו העיזו פניהם ובקשו לעלות עד שגער בהן הקב״ה א״ל הקב״ה הואיל ולכבודי עשיתם כל כך עתידין אתם ליקרב על גבי מזבח במלח וניסוך המים, ע״כ. וצריכים להבין למה נשכרו המים דוקא במלח. (וענין ניסוך המים נבאר לקמן בחג הסוכות).

ואיתא עוד (ג״כ בר׳ בחיי) העולם כולו שליש מדבר ושליש ישוב ושליש ים עמד ים לפני הקב״ה, אמר לפניו רבש״ע במדבר נתנה תורה, בישוב נבנה בית המקדש, אני מה תהא עלי א״ל עתידין ישראל שיקריבו מלח ע״ג מזבח, ע״כ. ומה הענין הגדול של מלח שדומה לנתינת התורה ובנין בית המקדש שבזה לא היה לים טענות.

ואיתא עוד, (מנחות כ״א. ותו״כ) לא תשבית מלח, הבא מלח שאינה שובתת ואיזו זו מלח סדומית ומנין אם לא מצא סדומית יביא איסתרוקנית ת״ל תקריב מלח ריבה. וצריכים להבין למה לכתחלה מביאים מלח סדומית שהוא לכאורה מלח של קללה שמסמא את העינים כדאיתא בגמרא (עירובין י״ז:) ובא ממהפכת סדום.

ולבאר זה נביא גמרא אחרת. דאיתא (ברכות ה.) נאמר ברית במלח דכתיב ולא תשבית מלח ברית ונאמר ברית ביסורין דכתיב (כי תבוא כ״ח ס״ט) אלה דברי הברית, מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר, אף ברית האמורה ביסורין יסורין ממרקין כל עוונותיו של אדם.

ויש לבאר כזה. שיש פעמים שעל פי דין יש חיוב עונש. אבל הקב״ה בחסדו ממתיק את הדין שלא יהיה כל כך קשה או מעבירו לגמרי אם רוצה (עי׳ דעת תבונות עמ׳ קנ״ה). וזה ענין היסורין. שבאמת לכל חטא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שיעשה האדם יהיה חייב מיתה שהרי הוא מרד נגד המלך שנותן לו חיים, אבל ה׳ נותן יסורין שע״י זה יכופר העון. ואנו ג״כ רוצים לעורר מדת החסד של הקב״ה ועל כן עושים דברים לתכלית זו. ויש לומר שזה ענין מליחת בשר. שבשר עם הדם שבו הוא ממדת הדין כידוע. [1] ובמלח יש הכח למתק את הבשר ולהוציא את הדם, ועי״ז מעורר מיתוק הדין למעלה. ובפרט בבשר הקרבן שייך ענין זה. שבאמת על פי דין קשה היה החוטא חייב מיתה אבל הקרבן עומד במקומו להמתיק את הדין. ובסדור הגר״א מובא שמלח הוא ממדת החסד, ואם כן מובן מה שיש בו הכח להוציא הדם ולמתק את דין הבשר. [2]

אבל רואים ענין אחר במלח. דאיתא בגמרא (ברכות ל״ד.) ת״ר העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחו מלח וכו׳ ת״ר שלשה שרובן קשה ומיעוטן יפה (ובירושלמי המובא במאירי גורס ג׳ רובן ומיעוטן קשה ובינוניותיהן יפה) ואלו הן שאור ומלח וסרבנות, ע״כ. ורואים מזה שיש ענין במלח מבחינת הסרבנות דהיינו התנגדות לבטל עצמו להזולת בין אם הוא שלא לקבל מה שחבירו רוצה ליתן לו כדהכא בין אם הוא ליתן להזולת דבר שהוא לא רוצה לקבל, כדאיתא (בדרך ארץ רבה פ״ח) לא יסרב אדם בחבירו לסעוד ויודע הוא שאינו סועד.

ואפשר לומר שגם את מדת הסרבנות צריכים כדי להמתיק את מדת הדין. שאף אם נצטרף דבר שהוא ממדת החסד עם הדבר שהוא ממדת הדין אפשר שלא ימתקו אלא אדרבא יהיה זה בטל לגבי הדבר ממדת הדין. ועל כן צריכים בדבר הבא במדת החסד גם ענין של סרבנות כדי שיוכל להתגבר על הדין. ולפיכך צריכים שבמלח גם כן תהיה המדה הזו של סרבנות כדי להמתיק הדין של הבשר. ובאמת רואים מדה זו במלח שההלכה היא (יו״ד סי׳ צ״ט) שטעם מלח אינו בטל בששים כדברים אחרים.

ואם כן מבוארים המדרשים הנ״ל. שכאשר הקב״ה רצה לחלוק את המים (שהם ממדת החסד), המים התחתונים סירבו לפרוש מהקב״ה עד

1. ע׳ בפרדס יוסף (פ׳ וירא עמ׳ קי״ד) שמביא שזה הטעם של האיסור לאכול חלב אחר בשר שהחלב הוא חסד ובשר הוא דין וכשאוכל חלב אחר הבשר קיי״ל תתאה גבר ואסור להגביר את הדין על החסד.

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שגער בהם. וכיון שהשתמשו במדת הסרבנות לכבוד ה׳, נתן להם שכר שהמלח של חסד עם הסרבנות שלו ימתיק הדין בקרבנות. וזה הוא ענין הברית מלח שיש ברית שלעולם יהיה מיתוק הדין על ידי מדת החסד. ואיתא במשנה (אבות פ״א) על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ויש לומר שהמדבר היה לו העמוד של תורה, והארץ העמוד של עבודה, והים העמוד של גמילת חסדים עם הברית מלח.

ועדיין צריכים לבאר הענין של מלח סדומית. איתא בגמרא (קידושין ע.) תל מלח (עזרא ב׳ נ״ט) אלו בני אדם שדומים מעשיהם למעשה סדום שנהפכה לתל מלח. ומפרש רש״י שהיו מגלי עריות. [ומזה מביאה הגמרא ראיה שגם ממזרים הבאים מגילוי עריות עלו מבבל.] ולפי דברינו המשל של מלח בשביל גילוי עריות הוא כמין חומר. שידוע הוא שגילוי עריות הוא החלק הרע של מדת החסד וכדכתיב באחד מהעריות (קדושים י״ז כ׳) חסד הוא.[3] והיינו כמו שהבאנו בענין ישמעאל (עמ׳ 26) שמי שמשתמש במדת החסד בלי שום גבול יבא לגילוי עריות. ואם כן יכולים לומר שבסדום השתמשו במדת החסד עם סרבנות יותר מדי שלא הגבילו את החסד במדת הדין לידע מתי אסור לעשות חסד. ואם כן המלח של סדום הוא מלח של גילוי עריות שיש בו חסד עם סרבנות יותר מדי. ומעונין להעיר, דאיתא בגמרא (פסחים פ״ו:) מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול. ומפרש רש״י שלומדים זה מן המלאכים שסירבו ללוט בסדום. ולימוד זה בא דוקא בסדום שהיא מקום של סרבנות.

ואם כן מובן למה רוצים לכתחלה להשתמש במלח סדומית על הקרבן. שענין המלח הוא להמתיק את מדת הדין ע״י מדתו של חסד עם סרבנות. ואם יש במלח סרבנות יותר, יהיה מיתוק הדין יותר ע״י החסד שבו. וגם בטבע המלח סדומית מבאר הערוך (במנחות שם על הגליון) שמלח סדומית הוא מלח חזק שאינו מתפשר ומתבטל מהר, ואסתרוקנית מתבטל לאלתר. וזה ממש כמו ענין הפנימי שלו.

---

3. ואפשר לרמז גם כן שאחד מן העריות נקראת תבל (שם י״ב), וזה מלשון תבלי״ן דהוא ענין הסרבנות שאינו מבטל טעמו וכמו חסד זה שלא היה נגבל ע״י מדה אחרת.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

צו — תרומת הדשן

(תחילת פרשת צו) וידבר ה׳ אל משה לאמר, צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העלה היא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו, ולבש הכהן מדו בד ומכנסי בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח ושמו אצל המזבח, ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור.

ומשמע מהאריכות בענין תרומת הדשן אחר שהתחיל הכתוב זאת תורת העולה שתרומת הדשן היא מעיקרי תורת העולה. וכן כתיב (תהלים כ׳ ד׳) יזכר כל מנחתיך ועלתך ידשנה סלה. שדוד התפלל שה׳ יזכור דשן העולות דוקא. וצריכים להבין למה דבר הבא ביום שלאחר ההקרבה והוא עכשיו רק אפר יהיה עיקרי כל כך בקרבן.

ואיתא במדרש (ויק״ר ז׳ א׳) ר׳ מנא דשאב ור׳ יהושע דסיכנין בשם ר׳ לוי מתחלת הספר ועד כאן כתיב וערכו בני אהרן וזרקו בני אהרן ונתנו בני אהרן, אמר משה לפני הקב״ה הבור שנואה ומימיה חביבין, חלקת כבוד לעצים בשביל בניהן דתנינן תמן כל העצים כשרים למערכה חוץ משל זית ושל גפן, ולאהרן אין אתה חולק כבוד בשביל בניו, א״ל הקב״ה חייך שבשבילך אני מקרבו ולא עוד אלא שאני עושה אותו עיקר ובניו טפלים, צו את אהרן ואת בניו, ע״כ. וצריכים להבין למה נתקבל אהרן אחר חטא העגל דוקא במצות תרומת הדשן.

ובמסורה איתא ולבש הכהן מד״ו תרין במסורה דין ואידך (ש״ב כ׳ ח׳) יואב חגור מד״ו. וזה היה במעשה שהרג יואב את עמשא שסבר שהוא מורד במלכות על שהיה שר צבא של אבשלום במרידתו על דוד. ומה השייכות בין מעשה זה ותרומת הדשן. (וע׳ בבעל הטורים שמפרש לפי דרכו.)

ונקדים לבאר ענין הקרבן עולה. איתא במדרש (ויק״ר ז׳ ג׳) אמר ר׳ שמעון בן יוחאי אין העולה באה אלא על הרהור הלב א״ר לוי מקרא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מלא הוא (יחזקאל כ׳ ל״ב) והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים. והשם משמואל מבאר הפרשה הזו של ספר יחזקאל (שבועות עמ׳ קי״ב) שבאותו זמן היו בישראל אנשים שטופים בעריות והזקנים רצו ללמוד עליהם סניגוריא ולהקטין אשמתם מסיבת כי בית המקדש חרב ואין השי״ת מנהיגם והם תחת שלטון השרים, לכן אין בכחם עכשיו להתגבר על יצרם ודומים כגוים וצריכים לדונם כפנויה ולא כאשת איש, וזהו שענה להם הנביא והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים.

ואם כן אע״פ שקרבן עולה בא על כל מיני הרהור הלב, י״ל שבעיקר הוא שייך להרהור הלב שממנו לומדים ענין הזה. והיינו הרהור שהקב״ה יצא מהשייכות עם עמו כמו איש שנותן גט לאשתו. והאמת הוא שאין שום דבר בעולם שיגרום שה׳ יחליפנו לעם אחר כמו שמבאר הרמח״ל (דעת תבונות עמ׳ י״ז). [1] והתיקון להרהור זה הוא הקרבן עולה, שבקרבן עולה רואים שיש להקב״ה שייכות נצחית עמנו שלא תשתנה. שאפילו אחר שכל הקרבן הוא נשרף וכליל על המזבח לוקחים אפר ממנו ועושים אותו תרומה. וענין השם דשן מבאר המלבי״ם שבא רק על דברים שמנים הנשרפים, ושם אפר כולל כל הנשרף באש גם דבר הבלתי דשן ושמן. ולוקחים התרומה דוקא מהדשן להורות שיש עדיין לחלוחית אפילו במי שחטא.

והפייס הראשון שעושים הכהנים בכל יום הוא על הרמת הדשן להורות על חשיבותה. וזה ענין מה דאיתא בגמרא (פסחים כ״ו.) אע״פ שנעשית מצותה יש בה משום מעילה שלא כשאר מצוות. שעיקר המצוה היא שאין סוף וקץ לקדושת ישראל ולהקשר בין ישראל להקב״ה וא״כ יש קדושה בדשן אף אחר שנעשית מצותה. וא״כ מובן למה משמע מהפסוקים שעיקר קרבן העולה הוא תרומת הדשן, שהדשן הוא התיקון על ההרהור שממנו בא הקרבן. שאע״פ שלפי הנראה אין בישראל שום זכות להיות מקושר להקב״ה כמו האפר שנראה כדבר בלי תכלית אבל בשורש הפנימי של ישראל לעולם יש לחלוחית וקשר עם הקב״ה, וזה רואים ע״י תרומת הדשן. וכן מעוררים ענין זה עם המצוה.

ויש לומר עוד שיכולים לראות פנימיות הדבר ע״י הפירות. שאע״פ

---

1. וע׳ בהקדמה בענין כלל ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שמבחוץ עץ של זית דומה לעץ של ארז, אבל כיון שיכול לעשות פירות ע״כ יש לו כח זה בפנימיות שלו. וע״כ אין שורפים עצי זית על המערכה. וגם בנים הם כן, שמבאר הר׳ צדוק הכהן (צדקת הצדיק סי׳ ס״ג) שלעולם האבות ניכרים בבניהם כי מה שסתום במעמקי הלב של האבות מתגלה לפועל בְבנים, ע״ש. וא״כ אף על פי שבחצוניות, אהרן חטא במעשה העגל שהיה חשוב כזנות הכלה תוך חופתה כדאיתא בגמרא (שבת פ״ח:), כיון שבניו היו עובדים במשכן זה, היה לסימן שגם אהרן בפנמיותו ראוי לעבודת המזבח. וזה מה שטען משה להקב״ה בענין עצי זית כדי לזכות את אהרן. ונענה במצות תרומת הדשן דוקא שכל המצוה היא להורות איך בשרש ישראל לעולם יש לחלוחית טובה שמזו יש קשר נצחי עם הקב״ה.

ומבאר השפת אמת (שנת תרנ״ד) שבפרשה זו נאמר זאת תורת, כי בבחינת התורה היה אהרן גדול מבניו ורק בבחינת עשייה היה בו פגם ע״י מעשה העגל דעבירה מכבה מצוה ואין מכבה תורה, ולכן משה שהוא בחינת התורה עמד לו להחזירו למקומו, ע״כ. והיינו שהתורה היא פנימיות הבריאה ואם כן על פי תורה מסתכלים בפנימיות הדבר, ובזה היה אהרן גדול. ורק בעשייה החיצונית פגם. ובתרומת הדשן שהיא מצוה המורה על קדושה פנימית נתגלתה גדלות אהרן.

ויש להוסיף שמובא מהזוה״ק על הפסוק צו את אהרן ואת בניו לאמר, ש״לאמר״ הוא כענין מה שנאמר (ירמיה ג׳ א׳) לאמר הן ישלח איש את אשתו [והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא ואת זנית רעים רבים ושוב אלי נאם ה׳]. והיינו ממש כדברינו שאע״פ שנראה כמו שישראל מגורשת בגלות הזאת, בפנימיות זה אינו והקב״ה רוצה רק תשובה.

* * *

ובזה נבאר את מעשה יואב ועמשא. דאיתא בחז״ל (מדרש הגדול שמות הובא בילקוט מעם לועז) אמר לו [יואב] לעמשא גידם שאין לו ידים במה מגרש אמר לו במתניו, מטה מתניו והיא שוקלת לגט משם אמר לו הראני איך הראה אותו ודקרו, ע״כ. שיואב סבר שעמשא הוא כגידם שחטא בעשיית הידים שלו במרידה וחייב גירושין מתוך כלל ישראל וממילא מיתה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אבל איתא עוד (יל״ש ח״ב רמז קע״ב) אמרו ליה [ליואב] מ״ט קטלתיה לעמשא א״ל עמשא מורד במלכות הוה דכתיב (ש״ב כ׳ ד׳) ויאמר המלך אל עמשא הזעק לי את איש יהודה שלשת ימים וגו׳ וילך עמשא להזעיק את יהודה ויוחר מן המועד, אמרו ליה עמשא אכין ורקין דרש, אשכח רבנן דפתחו במסכתא אמר כתיב (יהושע א׳ י״ח) כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת יכול אפילו לדברי תורה ת״ל רק חזק ואמץ, ע״כ. והיינו שאע״פ שבבחינת העשייה היה עמשא נפגם אבל בבחינת התורה בפנימיות שלו לא היה פגם. ויואב לא הכיר בעמשא מה שמשה הכיר באהרן. ואם כן ענינם שוה.

* * *

ויש להוסיף שהפסוק עולתך ידשנה סלה הוא במזמור יענך ה׳ ביום צרה. ואיתא בחז״ל (יל״ש תהלים כ׳) א״ר אושיעא תשעה פסוקים במזמור זה כנגד תשעה חדשים שהאשה מתעברת בהם ומהו אומר דעני חיתא יענה יתכון, ע״כ. והיינו דלא מיבעיא שהצרה לא היתה סימן לגירושין אלא שמצרה עצמה באה לידה וחיות. וכן איתא (שם) ישגבך שם אלקי יעקב וכו׳, משל לאשה העוברה שהיתה מקשה לילד וכו׳ א״ל דוד לישראל מי שענה לישראל אביכם בעת צרתו הוא יענה אתכם בעת צרתכם.

וכן מבאור בסידור הגר״א ששבעים תיבות מלמנצח עד סוף המזמור הן רומזין על ע׳ שנין חבלי משיח, וקודם הגאולה יכבד הגלות יותר מכל הגליות, והן נקראים חבלי משיח שכל הגלות דומה להרה שמתקרבת הלידה כל יום והגאולה דומה ללידה, וכמו שהיושבת על המשבר תקוה ללידה מהרה כן יקוו באותו זמן לגאולה מהרה.

וזה עבודתנו בגלותנו שלא להרהר שאנו ח״ו מגורשים מהקב״ה, אלא אדרבא הוא עמנו בצרה. והצרה היא כחבלי לידה שממנה תבא הגאולה במהרה בימנו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שמיני — שמנה שרצים

בגמרא (סוטה מ״ז.) ת״ר לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו דכתיב (מ״ב ה׳ כ״ג) ויאמר נעמן הואל קח ככרים וגו׳ וכתיב (שם כ״ו) ויאמר [אלישע] לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות, ומי שקיל כולי האי כסף ובגדים הוא דלקח אמר ר׳ יצחק באותה שעה היה אלישע עוסק בשמונה שרצים (פי׳: ועל כן הזכיר שמונה דברים), (שם כ״ז) וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך עד עולם ויצא מלפניו מצורע כשלג, (ז׳ ג׳) וארבעה אנשים היו מצורעים [שבשרו על מפלת מחנה ארם] אמר רבי יוחנן זה גיחזי ושלשת בניו.

ואם לומדים בגמרא שהיה עוסק אלישע דוקא בענין שמונה שרצים, ע״כ יש שייכות בין זה לענין גיחזי. וצריכים להבין את השייכות הזו. ועוד, אם גיחזי חטא ונעשה מצורע למה היה הוא המבשר על מפלת ארם.

ואיתא במדרש (שוח״ט תהלים י״ב) רבי אבהו בשם ר׳ יונתן אמר תלמיד ותיק היה לו לר׳ עקיבא והיה מטמא את השרץ מן התורה במ״ט פנים ומטהרו במ״ט פנים וכן תני ר׳ חייא תלמיד היה לו לר׳ מאיר וסומכוס שמו והוה מטהר את השרץ מן התורה במ״ט פנים וחוזר ומטמא במ״ט פנים שנאמר (תהלים י״ב ז׳) מזוקק שבעתים. (וכן איתא כעין זה בעירובין י״ג:) וצריכים להבין איזו גדלות יש במה שהיה יכול למצוא דרכים לטהר מה שהתורה טימאה בפירוש.

ואיתא בגמרא (מעילה י״ז.) שאל רבי מתיא בן חרש את ר׳ שמעון בן יוחאי ברומי מנין לדם שרצים שהוא טמא א״ל דאמר קרא (שמיני י״א כ״ט) וזה לכם הטמא, אמרו לו תלמידיו חכים ליה בן יוחאי אמר להן תלמוד ערוך הוא בפיו של ר׳ אלעזר בר׳ יוסי שפעם אחת גזרה מלכות גזרה על ישראל שלא ישמרו שבת ושלא ימולו בניהם ושיבעלו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נדות כו׳, אמרו מי ילך ויבטל את הגזירה ילך ר׳ שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים ואחריו מי ילך רבי אלעזר בר׳ יוסי וכו׳, כשהיו מהלכין בדרך נשאלה שאלה זו לפניהם מנין לדם שרצים שהוא טמא עקם פיו רבי אלעזר בר׳ יוסי ואמר וזה לכם הטמא, ע״כ. וצריכים להבין למה מגדת לנו הגמרא שהשאלה של דם שמונה שרצים היתה ברומי וכשהיו מהלכים בדרך לבטל גזרת המלכות.

ואיתא עוד (יל״ש ח״א רמז ק״ט) יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים שהרי פרשתו של אליעזר שנים ושלשה דפין היא אמורה והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מרבוי המקרא, ע״כ. וצריכים לומר שיש צד השוה בין אליעזר עבד אברהם וענין שמונה שרצים שדמם טמא, ואיזו שייכות יש ביניהם. ועוד למה נקרא שרץ דבר שהוא מגופי תורה. איזה דבר יסודי יש בו.

ונקדים בגמרא אחרת. דאיתא (סנהדרין י״ז.) א״ר יהודה אמר רב אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ מן התורה, אמר רב אני אדון ואטהרנו, ומה נחש שממית ומרבה טומאה טהור, שרץ שאינו ממית ומרבה טומאה אינו דין שיהא טהור, ולא היא מידי דהוה אקוץ בעלמא. ומבאר המהרש״א ענינו, שאין מושיבין בסנהדרין אלא שיוכלו ללמוד זכות לחייב וזה שרמז היודע בדבר שודאי טמא כגון שרץ למצוא לו זכות לטהרו.

ולפי זה יכולים לומר שזה היה החסרון באלישע שדחה את גיחזי בשתי ידיו שאף אם גיחזי חטא ולקח שמונה דברים מנעמן והיה כאחד מהשמונה שרצים היה צריך אלישע לקרב בימין למצוא את הצד חסד וטוב בגיחזי ולקרבו ע״י זה. אבל אלישע לא מצא בו צד זכות ולכן קללו בצרעת. והמצורע הוא כמת, שצריך להיות בדד מחוץ למחנה ואין שום תועלת ממנו. [1]

וגיחזי ובניו היו הארבעה מצורעים שבשרו על מפלת ארם. ומבאר הבאר משה בשם האהבת יהונתן עפ״י מאמר חז״ל שאין בן דוד בא עד

---

1. ובשיחות מוסר של מרן הגר״ח שמואלביץ זצ״ל (מאמר ל״א שנת תשל״ב) מוכיח דהא דאיתא בגמרא (נדרים ס״ד:) מצורע חשוב כמת אינו בגלל יסוריו הקשים אלא בגלל שצריך להיות בדד מחוץ למחנה ואין לו אפשרות להטיב עם הזולת. עכת״ד. וכיון שסבר אלישע שאין שום תועלת מגיחזי ע״כ ענש אותו בצרעת דוקא.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שיהא הדור כולו זכאי או כולו חייב, דודאי כשישראל חייבים כלייה וראויים לפורעניות ח״ו ע״י מעשיהם הרעים, אין הקב״ה מכלה אותם מחמת השבועה שנשבע לאברהם דלא יחליפם באומה אחרת, וא״כ הקב״ה גואלם קודם שיהיו כולם חייבים כלייה ח״ו, וזה ג״כ המצורע שהפך כולו לבן טהור הוא אע״פ ששער לבן סימן טומאה הוא כשהפך כולו לבן הרי הוא טהור, לכך בישר הקב״ה כאן ע״י מצורעים להורות על זה, ע״כ. ולפי דברינו היתה הוראה זו דוקא ע״י גיחזי. שאלישע טעה בו ורצה לדחותו מתוך ישראל ועל כן דוקא גיחזי הורה שכל ישראל הם בנים של אברהם אבינו ויש בהם שורש זה שהוא טוב, ואת שורש זה היה אלישע מחוייב לקרב.[2]

ולפי זה יכולים לומר שזה הענין לטהר השרץ במ״ט פנים. והיינו אפילו אם ישראל ירדו למ״ט שערי טומאה כמו במצרים, יש להם הצלה מצד שורשם הטוב. ואם כן צריכים למצוא מ״ט פנים של טהרה בהשרץ לכל המ״ט פנים של טומאה. ויש להוסיף שבפרק שמונה שרצים במסכת שבת מביאה הגמרא כמה ענינים של רפואות הבאים מדברים שלכאורה אין להם שום דבר טוב ותכלית, כגון מי רגלים ושחקי בגדים. וזהו להורות שיש שורש טוב אפילו באלו, ומהם אפילו חולה יכול להתרפאות.

* * *

ויש להעמיק במציאות השמונה שרצים שמהם לומדים לקרב בימין. ויכולים לומר שאם רב רצה ללמוד ק״ו מנחש לטהר את שמנת השרצים, מסתבר הוא שהנחש הוא המקור של השמונה שרצים. והיה רוצה רב לומר אם המקור שהוא רע ביותר מ״מ טהור הוא, כל שכן השמונה שרצים שהם רק ענפים יהיו טהורים. וכן מבאר האור החיים הקדוש שהנחש הוא אב הטומאה לכל טומאת השרצים, אבל לא מנה הכתוב אותו לטומאה אולי כי טומאת הנחש היא בנפשו ולא בגופו ובמותו ישאר הגוף ריקם מכל כעפר הארץ כי אין טומאה דבקה בגופו לצד שאין בו ולא כלום, הא למדת כי הנחש טומאתו יותר מטומאת שאר שרצים, ע״כ. ואפשר שזה מרומז בתירוץ הגמרא שנחש הוא כקוץ בעלמא והיינו שגוף הנחש אינו אלא כקוץ בעלמא שכל כחות הטומאה הם בנפש הנחש

2. וע׳ בהקדמה בענין כלל ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שנסתלקה במותו. (וגם אינו מטמא מחיים שאדם אינו נוגע הנפש אלא הגוף של נחש.)

וכן רואים שאחד מן השמונה שרצים יש לו שייכות עם הנחש. דאיתא בגמרא (חולין קכ"ז.) ת"ר הצב למינהו, להביא הערוד וכן הנפילים וסלמנדרא וכשהיה ר' עקיבא מגיע לפסוק זה אומר (תהלים ק"ד כ"ד) מה רבו מעשיך ה' גו' אמר רב הונא בר תוריתא פעם אחת הלכתי לוועד וראיתי נחש שהוא כרוך על הצב, לימים יצא ערוד מביניהם וכשבאתי לפני ר' שמעון החסיד אמר לי אמר הקב"ה הם הביאו בריה שלא בראתי בעולמי אף אני אביא עליהם בריה שלא בראתי בעולמי, ע"כ. ורואים שאם יש בנחש מקצת שרץ אחר הוא מטמא במותו שעכשיו יש טומאה גם בגופו. ומבאר המהרש"א שמב"ר נראה שהגמרא קאי אענה אשר מצא את הימים (וישלח ל"ו כ"ד) מה עשה הביא חמורה וזיווג לה סוס ויצאה ממנה פרדה א"ל הקב"ה אני לא בראתי דבר המזיק חייך שאני בורא לך דבר המזיק הביא וכו' ויצא ממנו חברבר והיינו ערוד, ע"כ. וענה היה בן צבעון החוי. ובענין חוי איתא בגמרא (שבת פ"ה.) שהיו טועמין את הארץ כחויא. והיינו שאדם שהוא בנחש גרם טומאת הנחש בשרץ בעולם.

ויש לומר עוד שהנחש הוא המקור של כל הרע וטומאה בעולם. שהנחש גרם חטא עץ הדעת שממנו בא מיתה וכל מיני תערובות רע בעולם. ובעונש הנחש איתא במדרש (ב"ר כ' ד') רבי הושיע דסכנין בשם רבי לוי ארזו בצרעת הלין סלעיא דביה צרעין אינון (מת"כ: החברבורות כמו סלעים שעל הנחש צרעת הם). וזה הוא העונש שנתן אלישע לגיחזי כשחשב שהוא רע כשמונה שרצים שמקורם מהנחש שנענש בצרעת. וצרעת היא על עור האדם ואיתא במדרש (פרקי דר"א פי"ב) שהכתונת עור של האדם הוא מהעור שהפשיט הנחש. ועור זה בא מחטא הנחש, שקודם החטא היה לאדם כתנות **אור** של צפורן כדהבאנו בענין הגר (עמ' 28). ועוד איתא שהשמונה שרצים הם משונים משאר שרצים שיש להם עור (שבת ק"ז:). שהמקור של השמונה שרצים הוא הנחש. ואם כן יכולים להבין למה תלמידו של ר' מאיר היה יכול לטהר השמונה שרצים במ"ט פנים, דאיתא במדרש (ב"ר כ' י"ב) שבתורתו של ר' מאיר כתוב כתנות **אור** שלר' מאיר לא היה שום עוורון מחטא הנחש בכתנות עור, ולו היה הכל מאיר כמו קודם החטא.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אבל עדיין צריכים להבין איך אפשר לראות צד זכות בשמונה שרצים עכשיו שבארנו שמקורם הוא מהנחש שהוא תכלית הרע בעולם. ואפשר לבארו עם דברי הרמח"ל (דעת תבונות עמ' כ"ו), שמהרע בהבריאה נתגלה יחוד ה' שכל יותר שהקשה הרע את עול סבלו על הבריות כן יותר יגלה כח יחודו ית' וממשלתו העצומה אשר הוא כל יכול. וכן מבאר (דעת תבונות עמ' ק"ד) שאפילו בזמן שמתחזק הרע וגובר, עדיין גם מזה נמשך טוב כי זהו החשך שממנו יהיה ניכר האור, ע"ש. ואם כן צריכים ללמוד גם בשמונה שרצים שמקורם מן הנחש לימוד זכות, שגם מהרע גמור יהיה טוב. ור' מאיר לא היה אפילו רואה את הרע, ולו היה הכל מאיר וטוב.

ויש להעיר גם בזה שבפרק שמונה שרצים ישנם כמה ענינים בנחשים. כמו הצד נחש בשבת (ק"ז.), רב שימי בר אשי בלע חויא (ק"ט:), האי מאן דטרקיה חויא (שם) ועוד. ואיתא עוד (ק"י.) האי איתתא דחזיא חויא ולא ידעה אי יהיב דעתיה עילוה וכו' מאי תקנתה תשמש קמיה איכא דאמרי כ"ש דתקיף ליה. והיינו כמו מעשה הנחש שהתאוה לחוה ואדם כשהיו עוסקים בתשמיש כמו שמביא רש"י (בראשית ג' א'). ובזה גרם הנחש את חיה להיות חויא כדהבאנו בענין שפרה ופועה (עמ' 72). ואיתא עוד שם, האי איתתא דעייל בה חויא (רש"י: לאותו מקום). וזה כמו מה שהנחש הטיל זוהמא בחוה כמו דאיתא בגמרא (שבת קמ"ה:).

* * *

ויש לומר עוד שיש שייכות בין השמונה שרצים ועשו. דאיתא בספרים הקדושים שהשמונה שרצים הם כנגד השמונה מלכים שמלכו באדום. וכן עשו לקח את אהליבמה בת ענה בת צבעון החוי (וישלח ל"ו ב'). וכן עשו הוא מכח הנחש כדאיתא בספה"ק. ואיתא במדרש (ב"ר כ' ד') כיון שעלו הזקנים לרומי שאלו את רבן גמליאל אמרו לו לכמה נחש מוליד, ע"כ. ושאלו על ענין נחש ברומי שהיא מקום מלכות אדום.

ואם כן י"ל שזה הענין שדם השרצים הוא טמא. שדם הוא מענין עשו כמו שהבאנו בענין העדשים (עמ' 31). ועל כן השאלה של דם השרץ היתה גם כן ברומי. וגם בזה יש להעיר שבפרק שמונה שרצים יש שאלה (ק"ח.) מניין לדם שהוא אדום ודו"ק.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואפשר שזו השייכות בין אליעזר עבד אברהם ודם שמונה שרצים. שמבאר השפת אמת (וארא שנת תרל"ה) שענין כנען וענין נחש הוא שוה ששניהם ארור.[3] ולפי זה אליעזר מכנען היה בו ענין של נחש. וכן איתא בגמרא (חולין צ"ה:) שהיה עושה ניחו"ש. אבל בשליחות של אברהם יצא מכלל ארור לכלל ברוך (ב"ר ס' ז'). ועל כן יפה שיחתו של אליעזר שבה הוציא עצמו מענין הנחש, מדם שרצים שהוא גופי תורה שיש ענין נחש ועשו בהם. ואיתא במדרש (תנחומא פינחס י"ג) "צדיק אוכל לשובע נפשו" (משלי י"ג כ"ה), זה אליעזר שאמר לרבקה הגמיאיני נא מעט מים כדי גמיעה; "ובטן רשעים תחסר", זה עשו, ע"כ. ועכשיו יצא אליעזר מכלל עשו והנחש.

---

3. ע' עוד בענין כבד לב פרעה (פ' וארא הערה [1]).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תזריע — ימי טוהר

(תזריע י״ב ב׳-ו׳) אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים כימי נדת דותה תטמא, ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבא עד מלאת ימי טהרה, ואם נקבה תלד וטמאה שבעים כנדתה וששים יום וששת ימים תשב על דמי טהרה, ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כבש וגו׳.

וצריכים להבין הענין של ימי טוהר של היולדת שמצד אחד היא מחוסרת כפרה ואסורה לבא לבית המקדש עד מלאת ימי טוהר, אבל מצד השני יש לה קולא שמותרת לבעלה אפילו אם ראתה דם. ואותו דם הוא ממש דם נדה כדאיתא בגמרא (חולין ק״ט:) אמרה ליה ילתא לרב נחמן מכדי כל דאסר לן רחמנא שרא לן כוותיה, אסר לן דמא שרא לן כבדא, נדה דם טוהר.

ואיתא, ובמלאת ב׳ במסורה דין חסר ואידך מלא (אסתר א׳ ה׳) ובמלואת הימים האלה [עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן המלך], ע״כ. וצריכים למצוא את הקשר בין מלאת ימי טהרת לידה ומלאת סעודה הראשונה שעשה אחשורוש.

ויש לומר שהדינים של ימי טוהר באים לאשה ממה שחייבת בקרבן ואם כן צריכים להבין הענין של הקרבן שהיא חייבת. ואיתא במדרש (תנחומא ד׳) למה היא מביאה קרבן אמרו רבותינו ז״ל מאה פעות האשה פועה שנאמר (ישעיה מ״א כ״ד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע, מהו מאפע מאה פועות היא פועה כשהיא יושבת על המשבר צ״ט למיתה ואחת לחיים, וכיון שהצרות מקיפות אותה היא נודרת שלא תזקק עוד לאישה.

ויכולים לומר שהצ״ט קולות למיתה גורמים הצ״ט ימי טוהר (ל״ג של זכר וס״ו של נקבה). ויש לבאר שכל ענין צער לידה בא ממה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שחטאה חוה בעץ הדעת וגרמה מיתה בעולם כדכתיב (בראשית ג׳ ט״ז) בעצב תלדי בנים. ואם אשה עושה שבועה שלא תלד שוב, זה ג״כ מעין חטא חוה, שהתיקון היחיד למיתה הוא להוליד בנים שהם ישארו אחר המיתה. ואם כן הקרבן לידה בא על מה שהאשה אינה רוצה לתקן מה שעיוותה. אבל אע״פ ששוב עיוותה, ה׳ ברחמיו נותן לה עוד הפעם היכולת לתקן את עצמה. וזה בימי טוהר שלה שמותרת לבעלה אפילו אם ראתה דם נדה. ואיתא בגמרא (נדה ל״א:) א״ר יצחק א״ר אמי אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה שנאמר (תהלים נ״א ז׳) הן בעוון חוללתי. ומפרש רש״י בעוון ע״י דם נדה שהוא סימן להריון.

ויש לומר עוד שהנקודה של מקום תיקונה באה מאותה פעיה אחת שפעתה לחיים. שאפשר לפרש אותה פעיה אחת עם דברי חז״ל במקום אחר, דאיתא (יל״ש ח״ב רמז ת״ן) ״ופעלכם מאפע״, אמר ר׳ לוי כל פעולות טובות ונחמות שעתיד הקב״ה לעשות עבור ישראל אינם אלא בשביל **פעיה אחת** שפעו בסיני ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה, ״תועבה יבחר בכם״, אותה תועבה שעשיתם עגל מסכה מאותו מין הביאו לפני קרבן ואני אבחר בכם (אמור כ״ב כ״ז) שור או כשב או עז, אמר ר׳ לוי משל למטרונא שיצא עליה שם רע מאחד מגדולי מלכות בדק המלך הדברים ולא מצא בהם ממש, מה עשה המלך עשה סעודה והושיבו בראש המסובין להודיע שבדק הדברים ולא מצא בהם ממש, ע״כ. והיינו כשאמרנו נעשה ונשמע בהר סיני ופסקה הזוהמא שהנחש הטיל בחוה (שבת קמ״ה:) ותיקנו את גזירת המיתה כדאיתא חירות ממלאך המות (ש״ר מ״א ז׳), קצת מזה נשאר להיות זכות לנו אפילו אחר חטא העגל. ואם כן אפשר שזה נותן מקום גם לאשה לתקן עצמה בימי טוהר שלה.

ויש לבאר עוד שאותה סעודה שעושה הקב״ה היא סעודת לויתן שלעתיד לבא. דאיתא בגמרא (ע״ז ג:) אמר רב יהודה אמר רב י״ב שעות הוי היום שלש שעות כו׳ רביעית יושב ומשחק עם לויתן כו׳ א״ל רב אחא לרב נחמן בר יצחק מיום שחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקב״ה כו׳ מהכא (ישעיה מ״ב י״ד) החשיתי מעולם אחריש אתאפק, ע״כ. וסוף הפסוק הוא ״כיולדה אפעה״ והיינו ביום הלידה לעתיד לבא שוב תהיה פעיה של שחוק עם הלויתן.

ולפי זה יכולים לומר שענין יולדת הוא סימן לכל חיי כלל ישראל. שכלל ישראל תיקנו חטא אדם הראשון בהר סיני אבל שוב קלקלו בחטא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

העגל. ואף על פי כן לעתיד לבא (שהוא כיום הלידה כדמשמע מהפסוק הנ"ל) הקב"ה יעשה סעודה להראות שעדיין כלל ישראל הם עיקר הבריאה. וכן יולדת תיקנה חטא חוה במקצת ע"י הפעיה אחת לחיים של הולד (שימשיך החיים אחר מיתת האם), אבל שוב קלקלה בשבועתה שלא תלד עוד. ואף על פי כן יש לה הזכות של הפעיה לחיים, שדמי טוהר מותרים לבעלה להתחיל לידה חדשה, ואחר מלאת ימי טוהר מותרת בבית המקדש.

* * *

ועכשיו נבאר ענין סעודת אחשורוש. כתיב (אסתר א' ב') בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו. ואיתא (מדרש לקח טוב) "בימים ההם" אחר שביטל עבודת בית המקדש, "כשבת המלך אחשורוש" שישב וחשב ע' שנה לגלות מלך יהויכין, ע"כ. וכתיב עוד (שם ד') בהראותו את עושר כבוד מלכותו. ואיתא בחז"ל (יל"ש ח"ב רמז תתרמ"ז) אמר מר זוטרא בר חנינא מלמד שלבש בגדי כהונה וישב וכו' וכשראו ישראל כלי בית המקדש לא היו רוצים להסב לפניו אמרו לו אין היהודים רוצים להסב בשביל שהם רואים כלי בית המקדש ועשה להם מסיבה לעצמם.

ובסעודה זו אחרי מלואת סעודה הראשונה איתא (מדרש לקח טוב) א"ר חנינא בר ממל אמר להם אחשורוש לישראל יכול אלקיכם לעשות לכם סעודה כזו לעתיד לבא אמרו לו הרי הוא אומר (ישעיה ס"ד ג') עין לא ראתה אלקים זולתיך יעשה למחכה לו, ואם עושה לנו כזה אנו אומרים לו הרי אכלנו כמותה בשלחנו של אחשורוש. וזה פלא.

אבל יש לבאר זה על פי מה דאיתא שכל מקום שנאמר מלך סתם במגילה הוא הקב"ה. אבל אין מקרא יוצא מידי פשוטו שהמלך הוא אחשורוש. ויש לומר שאחשורוש רצה לעשות את עצמו כמו הקב"ה, וסבר כיון שעברו ע' שנים של גלות ולא נגאלו ישראל לא תהיה גאולה עוד. ואם לא תהיה גאולה ובנין בית המקדש לא יהיה השחוק של הקב"ה עם הלויתן והסעודה של לעתיד לבא. ועל כן לקח אחשורוש את הכלים של בית המקדש לעשות סעודה במקום סעודת הקב"ה. אבל כוונתו היתה להשפיל את היהודים ולהראותם איך הוא עכשיו העיקר והם הטפלים לו. ועל כן אמר להם יכול אלקיכם לעשות סעודה כזו לעתיד לבא. אבל

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

האמת הוא שהיתה הסעודה של המלך הקב״ה, שמסעודה זו היתה התחלת הגאולה ע״י רציחת ושתי שגרמה שאסתר תהיה המלכה ותבוא הגאולה ובנין בית המקדש.

ולפי זה, הסעודה הזו שהיתה אחר מלאת הסעודה הראשונה היא כעין ענין מלאת הלידה. שאחר ימי מלאת ימי טוהר רואים שהאשה חוזרת לבית המקדש עם קרבנה אחר שהיתה לה תיקון בימי הטוהר אע״פ שחטאה והיתה אסורה לבא לבית המקדש. וזה סימן לכלל ישראל שיש להם תיקון בסעודה לעתיד לבא. וכן היה בסעודת אחשורוש. שאע״פ שחטאו היהודים והיו בגלות חוץ לבית המקדש, מ״מ מסעודה זו באה להם הגאולה שישובו לבית המקדש.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מצורע — זיבה

(מצורע ט״ו ב׳) איש איש כי יהיה זב מבשרו זובו טמא הוא. ואיתא במדרש (ויק״ר י״ח א׳) איש כי יהיה זב וגו׳ הה״ד (קהלת י״ב א׳) וזכור את בוראיך בימי בחרותיך וכו׳, עד אשר לא תחשך השמש והאור וגו׳ השמש זה קלסתר פנים והאור זה המצח וכו׳, כל אלו בימי זקנותו אבל בימי בחרותו אם חטא לוקה בזיבות ובצרעת, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם איש כי יהיה זב מבשרו. וכותב הרד״ל שיש רמז לזה בעצם השם ז״ב שהוא ר״ת זכור בוראך

ורואים קשר אחר בין זיבה ובחרות ממה דאיתא בגמרא (סנהדרין מ״ח:) אמר רב יהודה אמר רב כל קללות שקלל דוד את יואב נתקיימו בזרעו של דוד כו׳, זב מרחבעם דכתיב (מ״א י״ב י״ח) והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה לנוס ירושלים, וכתיב (מצורע ט״ו ט׳) וכל המרכב אשר רכב עליו הזב, ע״כ. ומעשה זה בא כשרחבעם שמע לעצת הנערים ולא לעצת הזקנים במחלוקת ירבעם בן נבט. ועל ששמע לנערים נעשה זב. וכתיב מיד אח״כ (שם כ״א) ויקהל את כל בית יהודה ואת שבט בנימין מאה ושמנים אלף בחור. וצריכים להבין למה שייך ענין זיבה יותר לבחרות מבזקנה, שהרי זיבה היא דבר הזב בלי כח וחיות. ואיתא בגמרא (נדה ל״ה:) זב הוא מבשר מת.

וגם רואים קשר בין זיבה לבית המקדש, שהרי זב אסור בבית המקדש ובהר הבית. ועוד איתא במדרש (ויק״ר י״ט ג׳) שחורות כעורב (שיר השירים ה׳ י״א) ר׳ שמואל בר יצחק פתר קרא בפרשיותיה של תורה אע״פ שנראות כאלו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת אמר הקב״ה הרי הן ערבות עלי שנאמר (מלאכי ג׳ ד׳) וערבה לה׳ מנחת יהודה וירושלים וגו׳ תדע לך שהוא כן שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו כאחת אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה. וכן איתא במדרש (ויק״ר י״ט ו׳) מי קיים מצות זיבה יכניהו בן יהויקים כו׳ אמר לו הקב״ה בירושלים לא קיימתם מצות זיבה ועתה אתם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מקיימים שנאמר (זכריה ט׳ י״א) גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך, א״ר שבתי לא זז משם עד שמחל לו הקב״ה על כל עוונותיו, ע״כ. (ובאותה פרשה כתיב והושיעם ה׳ אלקיהם ביום ההוא כצאן עמו וגו׳ כי מה טובו ומה יפיו דגן בחורים ותירוש ינובב בתלות. והיינו ג״כ שייכות בין זיבה לבחרות.) ורואים מכל זה שמי שאינו מקיים מצות זיבה גורם חורבן לבית המקדש, ומי שמקיים מצות זיבה עוזר בבנינו.

וכן ממעשה רחבעם שכתוב בו (מ״א י״ב ח׳) **ויועץ** את הילדים, ונעשה זב שאסור לבא לבית המקדש בא מה שאמר אח״כ (שם כ״ו) ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה׳ בירושלים וגו׳ **ויועץ** המלך ויעש שני עגלי זהב. והיינו מזיבת רחבעם באו עגלי ירבעם למנוע עלייה לרגל שמצותה בהר הבית מקום שזב אסור בו. וצריכים להבין השייכות בין זיבה ובית המקדש.

ויש לבאר את זה על פי מה שמביאים מזוה״ק בפרשת ויצא יעקב דאיתא, ויחלום והנה סלם מצב ארצה (ויצא כ״ח י״ב) וכי יעקב קדישא דאיהו שלימא דאבהן בחלמא אתגלי עלוי ובאתר דא קדישא לא חמא אלא בחלמא, אלא יעקב בההוא זמנא לא הוה נסיב ולבתר דאתא לארעא קדישא עם שבטים ואשתלים להון עקרת הבית ואם הבנים שמחה כתיב (וישלח ל״ה ט׳) וירא אלקים אל יעקב. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה (שם כ״ח י״ז), מלא דא לתרין סטרין איהו, מה נורא המקום הזה, חד על ההוא מקום דקאמר בקדמיתא [פי׳: מקום המקדש] וחד על את קיימא קדישא דלא בעית לאתבטלא [פי׳: הברית קודש שאינו ראוי להיות בטל ע״י מה שלא היה נשוי]. ואע״ג דאינהו תרי סטרי חד הוא, אמר אין זה למהוי בטיל אין זה לאשתכחא בלחודוהי קיימא דיליה איהו אלא בית אלקים לאשתמשא ביה ולמעבד ביה פירין ולארקא ביה ברכאין. עכת״ד הקדושים.

ואע״פ שאין אנו יכולים להבין את כל עומק הדברים הקדושים, מ״מ רואים מהם שייכות בין הברית קודש והבית המקדש. שתכלית הברית היא להביא פירות וברכה לעולם וזו גם תכלית הבית המקדש.[1] ואם הברית קודש בטל אז מה נורא, וגם מקום המקדש הוא נורא. ומזה יכול לבא דבר אחר שהוא נורא דאיתא במדרש (ויק״ר י״ח ב׳) ״איום ונורא הוא״ (חבקוק א׳ ז׳) אלו ישראל דכתיב (תהילים פ״ב ו׳) אני אמרתי אלקים

1. ע׳ בהקדמה בענין בית המקדש.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אתם, "ממנו משפטי יצא" שלקו בזיבות ובצרעת, ע"כ. ונורא, הוא ענין הזיבות כדמביא השפת אמת (שנת תרנ"ו) מהזוה"ק הנ"ל.

אבל איתא עוד בזוה"ק הנ"ל, כתיב (מ"א ג' ה') נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלקים שאל מה אתן לך בגין דעד כען שלמה לא הוה שלים, כיון דאשתלים כתיב וה' נתן חכמה לשלמה וכתיב (שם ה' י') ותרב חכמת שלמה דקיימא סיהרא באשלמותא **ובי מקדשא אתבני** וכדין הוה חמי שלמה עינא בעינא חכמתא ולא אצטריך לחלמא, לבתר דחטא אצטריך ליה לחלמא כקדמיתא ועל דא כתיב (שם י"א ט') הנראה אליו פעמים, בסוף יומי חשיך יתיר ודא בגין דחטא וסיהרא קיימא לאתפגמא, מאי טעמא בגין **דלא נטיר ברית קדושא** באשתדלותיה בנשים נכריות.

והיינו כששלמה היה בשלימות ובית המקדש היה בנוי לא היה צריך לחלום אלא שהיתה לו נבואה. אבל אחר שפגם בברית קודש שלו כשנשא נשים נכריות היה לו חלום יותר חושך מיעקב, כי שלמה פגם את הברית במעשה משא"כ ביעקב שלא היה בפועל אלא שלא היה נשוי. ומיד כתיב (שם י"א) ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך ולא שמרת **בריתי** וחקתי אשר צויתי עליך קרע אקרע את הממלכה מעליך ונתתיה לעבדיך. והיינו שמזה באה מחלוקת רחבעם וירבעם שלבסוף היה רחבעם זב וירבעם עושה העגלים.

ולפי זה כשיש נשואין כראוי ובברית קודש עושה פירות, אז בית המקדש גם כן עושה פירות בבנינו. וכשיש רק שמירת הברית בלי נשואין כמו יעקב אבינו בצאתו לחרן, אז מקום המקדש נורא הוא, וכן יכול להיות זיבה. וכשיש פגם בברית קודש, אז יש חורבן של בית המקדש, וזיבה כמו שהיה ברחבעם. וכותב הצרור המור שעניני זיבת האדם נמצאו מצד טומאת אדם הראשון וחטאתו כי באותו זמן שעמד פרוש מאשתו נתהוו ממנו כל מיני זיבות וטומאות, ולכן נאמר איש איש כי יהיה זב מבשרו שנמשך לזה האיש מצד איש אחר, ע"ש.

ויש לבאר שעונש זיבה הוא מדה כנגד מדה. שאדם זה שאינו משתמש בבריתו להוליד פירות אלא אדרבא פוגם בו, נעשה זב וחולה באותו מקום. ואיתא בגמרא (נדה ל"ה:) זוב דיהה ודומה ללובן ביצה המוזרת, ומפרש רש"י שאינה משרצת אפרוח תחת תרנגולת. והיינו שאינו יכול לעשות פירות. וכתיב (מצורע ט"ו ג') או החתים בשרו מזובו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שהזוב חותם הברית על מה שלא שמר אותו כראוי. אבל כשיש שמירה בעניני זיבה במעשה ובלימוד, זו גורמת הגאולה ובנין בית המקדש כמו שראינו בהמדרשים שהתחלנו בהם.

ועכשיו ג"כ מובן למה ענין זה שייך דוקא בבחורים ונערים שאינם עושים פירות. ואיתא בגמרא (מגילה ל"א:) אם יאמרו לך זקנים סתור וילדים בנה סתור ואל תבנה מפני שסתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה וסימן לדבר רחבעם בן שלמה. והיינו אפילו אם יאמרו לבנות שמזה יבואו פירות, באמת אינו כן ויהיה ענין סתירה ואי-ברכה. ומזה יכול לבא עניני זיבה. אבל עצת זקנים עושה פירות ואפילו מסתירה שלהם יש בנין וברכה לבסוף.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אחרי מות — כיסוי הדם

(אחרי מות י״ז י״ג) ואיש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יצוד ציד חיה או עוף אשר יאכל ושפך את דמו וכסהו בעפר.

ואיתא בגמרא (שבת כ״ב.) תניא ושפך וכסה, במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצות בזויות עליו. ומסיק הגמרא שאבוהון דכולהו דם, והיינו שעיקר לימודנו שלא לבזות את המצוות באה ממצות כיסוי הדם. וצריכים להבין למה בא ממצוה זו דוקא. ואיתא עוד כזה בגמרא אחרת (חולין פ״ז.) ושפך וכסה מי ששפך הוא יכסנו, מעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכסה וחייבו רבן גמליאל ליתן לו עשרה זהובים, ע״כ. ומזה לומדים לכל שאר המצוות שאם חטף מחבירו חייב לשלם עשרה זהובים. וזה גם כן מורה על החשיבות של המצוה, ולמה לומדים ענין זה דוקא מכיסוי הדם.

ולבאר זה נביא את דברי חז״ל במקור של מציאות כיסוי הדם, והטעם דאין החיוב אלא בחיות ועופות ולא בבהמה. דאיתא במדרש (ב״ר כ״ב ח׳) ומי קברו [להבל אחר שהרגו קין] א״ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו ונתן להן הקב״ה שכרן ב׳ ברכות שמברכים עליהן א׳ לשחיטה וא׳ לכיסוי הדם. וכעין זה איתא במדרש אחר (מד״ת בראשית י׳) בשעה שהרג קין את הבל היה מושלך ולא היה יודע קין מה לעשות זימן לו הקב״ה שני עופות טהורות והרג אחד מהן את חבירו וחפר בידו וקברו וממנו למד קין וחפר וקבר את הבל, לפיכך זכו העופות לכסות את דמן, ע״כ. עכ״פ לומדים מדברי המדרשים האלו שהחיה ועוף זכו לקבורת דמן בזכות שלימדו להאדם ענין הקבורה.

ובענין מערת המכפלה (פ׳ חיי שרה) הבאנו מהמלבי״ם שהתורה האריכה בקנין מערת המכפלה ובפרטיה כי אברהם השתדל בזה לנטוע בלב העמים ענין ההשארת הנפש אחר המות והגמול העתיד שיהיה בין לנפש ובין לגוף. ואפשר לומר שזה היה הלימוד של החיה ועוף כאן. שמיתת הבל היתה המיתה הראשונה בעולם, ואם כן היה צורך ללימוד

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שיש חיים וגמול לגוף אפילו אחר המיתה. ולימוד זה בא מהחיה והעוף שקברו את גוף הבל להורות שיש לו קיום. וכיון שיש לגוף קיום נצחי אז גם המצוות שעושה עם הגוף הן נצחיות וחשובות. ואם כן אין לבזות אותן. וענין זה לומדים דוקא ממצות כיסוי הדם שהוא קבורת דם של החיה והעוף שמהם למדנו חשיבות המצוות.

וגם הבאנו שם שמקבורה רואים עניני קורבה, ועל כן יש רמז לעשרת הדברות בקניית מערת המכפלה שהם היו גם כן הקורבה בין הקב״ה וישראל. ואם כן, יש לומר שזה הענין שהקנס של גניבת המצוה הוא דוקא עשרה זהובים, כי הבאנו שם מחז״ל שעשרה זהב הוא כנגד עשרת הדברות. וכל המצוות גורמות קורבה בין עושיהן והקב״ה, ואדם שמפסיד אותה קורבה מחבירו צריך לשלם לו עשרה זהובים רמז לזה.

ובזה יכולים להבין מדרש אחר שמביא הכל בו (בהל׳ כיסוי הדם), כשהפילה רבקה את עצמה מעל הגמל כשראתה את יצחק נשרו בתולותיה והיה יצחק חושד לאליעזר שבא עליה, והביאו אל המקום שנפלה והראה לו דם הבתולים כי באתה חיה אחת ושמרה אותו שלא ילקקוהו כלבים ולכן זכתה כל חיה הנאכלת לכסות דמה, ע״כ. שגם זה שייך לענייננו שכמו שלומדים קיחה קיחה משדה עפרון ללמוד חיבור של קידושין מקירוב של קבורה, כמו כן הכא זכו החיות לקבורת דמם ע״י השתדלותם בקבורת הבל ובקידושי רבקה.

אחרי מות — עבודת המולך

בפרשת העריות כתיב (אחרי מות י״ח כ״א) ומזרעך לא תתן להעביר למלך ולא תחלל את שם אלקיך אני ה׳. וצריכים להבין למה פרשה זו כתובה כאן. והר׳ בחיי מתרץ שיתכן לפרש כי כן הקב״ה מקנא בישראל בעבדם אלהים אחרים כאשר הבעל מקנא לאשתו בלכתה לאחרים, ע״ש. אבל עדיין צריכים לבאר למה נזכרה דוקא עבודה זרה של מולך ולא עבודה זרה אחרת או סתם איסור של כל העבודות זרות. וכן כתיב במקום

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אחר (קדושים כ׳ ה׳) והכרתי אותו ואת כל הזנים אחריו לזנות אחרי המלך מקרב עמם. ורואים שייכות בין עבודת המולך וזנות. אבל גם צריכים להבין למה נזכר עונש כרת כאן בעבודה זו יותר מכל שאר העבודות זרות.

במשנה איתא (מגילה כ״ה.) האומר מזרעך לא תתן למולך לא תתן לאעברא בארמית משתקין אותו בנזיפה. ובגמרא, תנא דבי רבי ישמעאל בישראל הבא על הכותית והוליד ממנה בן לעבודה זרה הכתוב מדבר, ע״כ. וצריכים להבין למה נבחרה טעות כזו יותר מכל שאר הטעיות שאפשר לאדם לטעות, לומר שזו היא שמשתקין אותו בנזיפה. ובאמת איתא בסיפרי (פ׳ שופטים) מעביר בנו ובתו באש (שופטים י״ח י׳) זה הוא הבועל ארמית ומעמיד ממנה בן אויב למקום, עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש, זה שהוא מעביר בנו ובתו לעכו״ם וכורת עמה ברית שנאמר (ירמיה ל״ד י״ח) העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. ומפרש המלבי״ם הא דתנן האומר מזרעך לא תתן וגו׳ משתקין אותו בנזיפה משום דנותן כרת לבא על ארמית, רק שמדבר אם כורת עמה ברית שהבנים שיולדו יהיו שייכים לעכו״ם, על זה מחייב דהוה כמוסר בניו למולך.

ורואים מפסוקים בנביאים איפה היה עיקר מקום עבודת המולך. כתיב (ירמיה ז׳ ל׳) כי עשו בני יהודה הרע בעיני נאם ה׳ שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו ובנו במות התפת אשר בגיא בן הנם לשרוף את בניהם ואת בנתיהם באש אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי. וכן כתיב במלך יאשיהו (מ״ב כ״ג י׳) וטמא את התפת אשר בגי בן הנם לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך. ואיתא בחז״ל (יל״ש ח״ב רמז רע״ז) אע״פ שהיו כל בתי אלילים בירושלים, המולך היה חוץ לירושלים מופלג. וצריכים להבין למה דוקא עבודת המולך היתה במקום זה של גיא בן הינם ולא היתה בירושלים כמו שאר העבודות זרות.

ובענין גי בן הנם איתא בגמרא (עירובין י״ט.) שתי תמרות יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהן וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשירות וזו היא פתחה של גיהנם. ואיתא עוד (שם) ז׳ שמות יש לגיהנם כו׳ ותו ליכא והאיכא גיהנם גיא שעמוקה כגיהנם שהכל יורד לה על עסקי חנם (פרש״י: עריות). וצריכים להבין תירוץ הגמרא שמכל מקום למה לא נחשב גיהנם להיות אחד מז׳ שמותיו. ועוד הדבר פלא שהכל קוראים

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אותו גיהנם אע״פ שלפי דברי הגמ׳ זה אינו אחת משבעה שמותיו. אבל גם כאן רואים שייכות בין עבודת המולך שהיתה בגי בן הנם ועריות שהן עסקי חנם.

ולבאר כל הנ״ל נביא את דברי המאירי שמפרש עבודת המולך. וז״ל (בסנהדרין ס״ג:), מעשה זה אינו עיקרי בעבודה זרה שאין זה אלא חק אותם הגוים לכניסה בברית אמונתם ועיקר ע״ז זו היא העבודה ליסוד אחר שנעשה מבני דתם, וכל שזבח וקטר ונסך והשתחוה לשם היסוד הוא בכלל עובד ע״ז אבל המוסר והמעביר אינו עובד ע״ז עדיין אלא שמתחקה בחוקותיהם. עכ״ל. וצריכים לומר שאף על פי שיש בה קולא שעדיין לא עבד מעשה עבודה זרה בהעברת המולך מ״מ יש בה חומרא ג״כ. שבשאר העבודות זרות אע״פ שעובד אותם לאיזו תכלית מ״מ לא כרת ברית עמהן, משא״כ במולך שהרי כרת ברית עם אותו הכח.

ואיתא בגמרא (עירובין י״ט.) הא דכתיב (תהלים פ״ד ז׳) עוברי בעמק הבכא, ההוא דמחייבי ההיא שעתא בגיהנם ואתי אברהם אבינו ומסיק להו ומקבל להו בר מישראל שבא על בת עובד כוכבים דמשכה ערלתו ולא מבשקר ליה (רש״י: איננו מכירו שהוא יהודי דמשכה ערלתו ודומה לו כמי שאינו נימול). ויש לפרש שמכל שאר העבירות יכול אברהם להציל משום שכרת ברית עם הקב״ה שלא יכלה הקב״ה את זרעו. אבל הבא על בת עובד כוכבים מראה שאינו רוצה להיות בברית של בני אברהם שהוא מדבק עצמו במי שאינה מבניו. וזה הענין שמשכה ערלתו, שעכשיו הברית שלו של אברהם אבינו מכוסה ועל כן אין אברהם יכול להציל אותו בכח הברית שלו.

ואם כן, יש לומר שזה הטעם שקוראים לאותו מקום גיהנם אע״פ שאינו אחד מז׳ שמותיו. שיכולים לומר שהז׳ שמות מיוחדים לחטאים מיוחדים שאדם יכול לעשות בכל ז׳ ממדותיו. ובכל אלו יכול אברהם לעמוד ולהציל את בניו כי הם בעלי ברית עם הקב״ה. אבל שם של גיהנם אינו על חטא פרטי ועל כן אינו מז׳ השמות הפרטיים, אלא הוא שם על פריקת ברית אברהם. וכיון שאברהם יכול להציל את כל ישראל חוץ מפורקי הברית, אם כן רק אותם הם יורדים. ועל כן אנו קוראים לאותו מקום שם זה גיהנם. ואפשר שזה פירוש בתירוץ הגמרא שיורדים על עסקי חנם, דהיינו עריות של בת עובד כוכבים שמשכה ערלתו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש לומר עוד שהפתח של גיהנם שמיוחד להיורדים משום בעילת ארמית הוא בגיא בן הנם וע״כ נקרא על שם זה. ואם כן נבין מה שעבדו את המולך דוקא שם בגי בן הנם ולא בירושלים. שמעשה המולך ראינו מן המאירי הוא גם כן פריקת ברית אברהם אבינו ע״י כריתת ברית בהכח החדש. ותחת אשר ברית אברהם אבינו היא במקום הולדת בנים, העובד המולך עושה ברית ע״י הריגת אחד מבניו. והם עבדו את המולך דוקא במקום שאברהם אבינו עומד להציל את בני בריתו.

ובזה ניישב שאר הדקדוקים שהקשינו. שבמשנה איתא שהמפרש שאיסור של עבודת המולך הוא הבועל ארמית משתקין אותו. שהיה יכול אדם לטעות ולומר כשם שהמעביר בנו למולך פרק ממנו בריתו של אברהם אבינו ואינו ניצול מגיהנם וחייב כרת, כן הבועל ארמית שפרק ממנו את הברית, אינו ניצול מגיהנם ויהיה ג״כ חייב כרת ונכלל בהאיסור. אבל באמת אינו כן, שרק האומר בפירוש להארמית וכורת עמה ברית שהבנים יהיו לעבודת כוכבים, הוא נכלל באיסור של המולך כמו דאיתא בסיפרי. ועכשיו גם נבין למה דוקא עבודת המולך נבחרה בפרשת העריות להורות שהקב״ה מקנא ישראל בעבדה כמו בעל שמקנא לאשתו בלכתה לאחרים. שבשאר העבודות זרות לא עזבו את הקב״ה לכרות ברית בכח אחר אלא שרצו להשתמש באיזו כח לתכלית שלהם (אבל ודאי גם זה אסרה התורה), מה שאין כן בעבודת המולך שהיא ממש ענין של כריתת ברית בכח אחר כמו אשה שהלך לאחרים.

והבאנו מגמרא שיש שתי תמרות בגי בן הנם ועולה עשן מביניהן. ויש לפרש את זה דאיתא בגמרא (סוכה מ״ה:) מה תמר זה אין לו אלא לב אחד כך ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. שבמקום זה דוקא יש תמרים להורות שאנו בנים למקום ואין לנו אלא לב אחד לאבינו שבשמים, וזה מציל אותנו מהעשן שיוצא מביניהם.[1]

---

1. וע׳ עוד בענין הערכין (עמ׳ 170).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

קדושים — שעטנז

במדרש (ויק״ר י״ט ו׳) ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה (מ״ב כ״ד ה׳) רבי יוחנן אמר ג׳ אמוראין חד אמר לבוש כלאים וחד אמר שמשך לו ערלה וחד אמר שנמצאת כתובת קעקע חקוקה על בשרו. ויש להקשות שבשלמא מה שמשך לו ערלה חשוב כעבירה חמורה שכפר בברית אברהם אבינו. וכן הכתובת קעקע יש מחלוקת בגמרא אם חקק שם השם על אמתו שזה בזיון ה׳ או חקק שם עבודה זרה (סנהדרין ק״ג.), ולשניהם היתה עבירה חמורה. אבל איזה חומר יש במה שהיה לבוש כלאים.

וכעין זה איתא במדרש אחר (ויק״ר כ״ג ב׳) כשושנה בין החוחים (שיר השירים ב׳ ב׳) רבי אליעזר פתר קרא בגאולת מצרים מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים היא קשה על בעלה ללוקטה כך היתה גאולתן של ישראל קשה לפני הקב״ה ליגאל וכו׳ אלו ערלים ואלו ערלים אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים. וגם כאן רואים שלבישת כלאים היא חמורה כמו ערל שהוא כופר בברית ומגדל בלורית שהוא כעין עבודה זרה. וצ״ע למה.

ולבאר מקור איסור שעטנז, איתא במדרש (פרקי דר״א פכ״א) הגיע ליל יו״ט של פסח אמר לו אדם לבניו בליל זה עתידין ישראל להקריב קרבנות פסחים, הקריבו גם אתם לפני בוראכם. הביא קין מותר מאכלו קליית זרע פשתן והביא הבל מבכורות צאנו ומחלביהן כבשים שלא נגזזו לצמר, ונתעב מנחת קין ונרצית מנחת הבל שנאמר (בראשית ד׳ ד׳) וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו, ר׳ יהושע בן קרחה אומר אמר הקב״ה אל יתערבו מנחת קין והבל לעולם שמא ח״ו יתערבו בארג בגד שנאמר (כי תצא כ״ב י״א) לא תלבש שעטנז. ע״כ.

והרד״ל שם מציין לפי׳ הגר״א שמבאר שקין והבל הם בחינת זכר ונקבה, והן שני התנינים שנבראו זכר ונקבה ואמרו (ב״ב ע״ד:) אילו נזקקין יחד היו מטשטשין את העולם מה עשה סירס את הזכר והוא סוד קין שלא הוליד אלא שבעה דורות והרג את הנקבה זו הבל, וזה סוד שעטנז צמר ופשתים כי קרבנו של קין היה פשטים ושל הבל צמר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואלמלי מזדווגין יחד מחריבין את העולם כולו. וכן עשו וישמעאל הן קין והבל ולכן עשו הוא הבכור ועבר על שפיכת דמים וגילוי עריות והוא קין ויהי בהיותם בשדה (בראשית ד׳ ח׳) שאמרו על תאומה יתירה ג״ע והרג את הבל אחיו שם, וישמעאל הוא הבל ולכן טוב יותר ועשה תשובה. ועשו רצה להזדווג עם ישמעאל ולהחריב את העולם סוד הקדושה סוד יעקב, מה עשה הקב״ה סרס את הזכר והרג את הנקבה. סרס את הזכר שעשו לא יכל לו ונעשה אוהב לו וישקהו והרג את הנקבה שמת ישמעאל, והכל לכוונה הנ״ל שלא יזדווגו זה בזה. והכבשים הפריד יעקב (ויצא ל׳ מ׳) סוד הצמר קרבנו של הבל שתיקן אבל עשו איש שעיר ולעתיד יתוקן קין ואז (יחזקאל מ״ד י״ח) פארי פשתים ילבשו. עכת״ד הקדושים.

ועם זה רואים חומר האיסור של לבישת כלאים שהמחבר צמר ופשתים הוא כמו שמזווג השני תנינים, וקין והבל, ועשו וישמעאל, ומחריב את העולם ואם כן הוא כמו רוצח וחמור כמו הגילוי עריות ועבודה זרה של המושך ערלתו והכותב קעקע. וכן מפרש הציוני כי שעטנז רומז לב׳ מדות של מעלה המקטרגים לישראל והש״י הפרידם והלובש שעטנז מחבר אותם הכחות. [1]

ולהבין קצת מדברים עמוקים אלו יש לומר — כבר הבאנו (עמ׳ 12) מהרמח״ל שרצה הקב״ה לברוא את האדם והעולם חסרים שיהיה מקום לעבודת האדם להשלים את עצמו ואת כל העולם עמו. ומזה באים

---

1. ואף על פי שיעקב תיקן בחינת הבל כשהפריד את הכבשים, עדיין יש איסור שעטנז כדאיתא במדרש אחר (מד״ת בראשית ט׳) לפיכך נאסר צמר ופשתים שנאמר לא תלבש שעטנז, ואמר הקב״ה אינו דין שיתערב מנחת החוטא עם מנחת הזכאי, ע״כ. אבל גם יכולים לומר שלא נתקן לגמרי ואם יהיו מחוברים יהיה חוזר וניעור להיות מחריב את העולם.

ואפשר שהשני טעמים לשעטנז של השני מדרשים הם טעמים פנימיים לשני מיני איסורי שעטנז. שהמזרחי (קדושים י״ט י״ט) מפרש את שיטת רש״י שיש איסור אחד לסרוק יחד ולטוות יחד ולארוג יחד, ויש איסור שני אם היו כבר נסרקים ונטוים לבדם ואח״כ נקשר מין אחד להשני שהאיסור הראשון יכולים לומר שהוא מטעם הפרקי דר״א שבחינות צמר ופשתים שניהם רעים והמסרקם יחד וכו׳ מזדווג יחד שני כחות רע שיכולים להחריב את העולם. והאיסור השני הוא אחר שכבר נתקן הבל, אבל כאשר מחבר את הצמר של הבל לפשתים שהוא בחינת קין מתערב מנחת הזכאי עם מנחת החוטא.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כחות של רע בבריאה הצריכים תיקון. [2] ומבאר הרמח"ל (דעת תבונות עמ' צ"ה) ונמצא שההשפעה הראשונה שהמציאה מציאות הטבע הכללי וביטול סידורה שהמציא קלקולי הטבע לא היתה השפעה שתוליד דברים שלמים, כשמים וארץ החדשים שלעתיד לבא כי להם לא יהיה ביטול, אבל היתה השפעה שלא היה בחוקה להוליד אלא דברים בלתי שלמים על כן הוחק לה הביטול שהוחק לצורך המצא הקלקולים בטבע. וההשפעה שהמציאה האישים של הטבע מורכבים מן הטוב והרע הנה היא השפעה שמבדלת הרעות לבדם שלא יבטלו הנמצאות, אלא מוגבלים יהיו בכח גזירתו של מקום ותלויים במאמר שלא להתגבר ולבטל את הנמצאות כי אם להמצא באותו השיעור ותחום שצריך לתכונת הנמצאות האלה. עכ"ד. והיינו כיון שהבריאה היא חסרה היה אפשר שתיבטל לגמרי אם היה יכול הרע להתגבר עליו בלי גבול. ועל כן שם הקב"ה גבול לרע שלא יהיה יכול להחריב את העולם.

ואפשר לומר שזה הוא ענין השני תנינים הזכר והנקבה. שהם כחות הרע הצריכים תיקון אבל אם היו מזדווגים יחד היו מרבים כחות הרע בבריאה עד שיהיה אי אפשר לתקנה והיה העולם נחרב. ועל כן הקב"ה הפרידם כדי לשים גבול לכחות הרע. וכן היו בקין והבל כחות של רע שכשהיו יחד היו גם הם מחריבים את העולם ועל כן גם הם הוצרכו להפרד. וכיון שלכל אחד מהם היתה בחינה אחת שרצה להקריב, זה בענין צמר וזה בענין פשתים, ע"כ המחבר אותם שני מינים גם כן גורם תגבורת של רע חוץ מן הגבול הראוי (אבל ודאי לא כ"כ כמו קין והבל שבזה אינו מחריב העולם ממש).

ובזה יכולים להבין דברים אחרים בענין שעטנז. שכתב הציוני, הלובש שעטנז מערבב תפלתן של ישראל, ע"ש. שענין תפלה הוא להביא שפע הקב"ה לעולם לתקן את החסרונות והרע. אבל מי שלובש שעטנז הלא הוא גורם שיגבירו כחות הרע חוץ מגבולם עד שלא יהיה אפשרות לתיקון ואם כן יש עירבוב בתפלתו. ויש לומר שזה היה גם כן ביהויקים שהיה לובש כלאים. דאיתא בגמרא (סנהדרין ק"ג:) כי אתא יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזי (פי': מלכים הקודמים לא היו יודעים להכעיס את המקום), כלום אנו צריכים אלא לאורו יש לנו זהב פרוים שאנו משתמשים בו יטול אורו. ומפרש הבאר משה (מ"ב כ"ד ה') שהרגזה זו

2. וע' עוד בהקדמה בענין תיקון הבריאה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

היתה יותר מגילוי עריות ועבודה זרה של הקודמים לו שהוא היה רוצה לעכב אור ה׳ שהיא ההשפעה שרצה ליתן בבריאה, וזה גרוע מכולם. ואפשר שזה הוא ענין לבישת כלאים שלו שהגביר הרע כל כך עד שלא היה אפשר לתקן ולא היה צורך לאור של שפע מהקב״ה.

וכבר הבאנו מהגר״א שלעתיד לבא יהיה מתוקן ענין קין והבל וענין פשתים וצמר. ועם זה יכולים לבאר מה שמביאים מהזוה״ק (פ׳ קדושים) דרשה צמר ופשתים (משלי ל״א י״ג) למעבד נוקמא במאן דמחבר לון כחדא, אבל אימתי שריא בשעתא דאיהו באשלמותא דכתיב ותעש בחפץ כפיה, וציצית הא אוקימנא דהתם בההיא כללא דשלימותא אשתכח ולא עביד מידי וכו׳ וכהנא כד עייל למקדשא אתר דשלימי אשתכח וכל אינון פולחנא דלשלימותא אע״ג דאתחברו לית לן בה כמה דאמרן בציצית, ע״כ. והיינו שכמו שלעתיד יהיה כל החסרון נתקן ולא יהיה ענין של התחברות צמר ופשתים, כן עכשיו יש לנו ענינים שכבר הם שלמים ואינם צריכים תיקון. וזה ענין ציצית וענין בית המקדש שבהם יש שלימות בלי חסרון ועל כן אין איסור שעטנז בציצית או לכהן העובד בבית המקדש. ויש רמז על זה במה דאיתא במדרש (שהש״ר א׳ ט״ו) הנך יפה רעיתי הנך יפה — הנך יפה בכלאים הנך יפה בסדין בציצית וכו׳ הנך יפה בעולם הזה הנך יפה בעולם הבא. והיינו שכלאים אסור בכל הבגדים שהם במדרגת עולם הזה, אבל בציצית שיש בו שלימות כמו עולם הבא השעטנז מותר.

וכותב הציוני עוד, שסימן התגין של אותיות שעטנ״ז ג״ץ [שכותבים בספר תורה תפילין ומזוזות] שיש שטן אחד הממונה על הלבוש של שעטנז ועל זה אמרו חז״ל שט״ן ע״ז ג״ץ צרור גדול והוא מלאך המות, והזיונים שבתורה רומזים שהעוסק בתורה יש לו ג׳ זיונים בידו וניצול מן המקטרג, ע״כ. והיינו גם כן כנ״ל שגם תורה היא דבר שלמעלה מכל חסרון ורע כמו שמצאנו בענין אדמת הכהנים (עמ׳ 59), ואם כן בתורה לא שייך הקטרוג של שעטנ״ז ג״ץ.

וי״ל עוד שזה הענין שאדם הראשון הגיד לבניו להקריב קרבנם בליל פסח דוקא, שסבר שפסח הוא זמן גאולה ותיקון ולא שייך בו קלקול מחיבור כחות קין והבל. אבל לא היה עדיין זמן התיקון הגמור. וזה יהיה רק לעתיד לבא כשיהיה התיקון של פשתים עם צמר במהרה בימינו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אמור — העומר

במדרש (ויק״ר כ״ח ג׳) אמר ר׳ ברכיה אמר הקב״ה למשה לך אמור להם לישראל כשהייתי נותן לכם את המן הייתי נותן עומר לכל אחד ואחד הה״ד (בשלח ט״ז ט״ז) עומר לגלגלת, ועכשיו שאתם נותנים לי את העומר אין לי אלא עומר אחד מכלכם ולא עוד אלא שאינו של חטים אלא של שעורים לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם (אמור כ״ג י׳) והבאתם את עומר [ראשית קצירכם אל הכהן], ע״כ. וצריכים להבין איזו שייכות יש בין קרבן העומר שמקריבים ישראל, לעומר המן שנתן הקב״ה לישראל במדבר.

ולבאר את זה נקדים בענין קרבן העומר. איתא עוד במדרש (שם ו׳) ר׳ יוחנן אמר לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך שע״י מצות העומר זכה אברהם לירש את ארץ כנען, ע״כ. ורואים שיש קשר בין מצות העומר לירושת ארץ ישראל. וכן איתא בגמרא (סנהדרין ק״ב:) מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל שנאמר (מ״א ט״ז כ״ד) ויקן את ההר [שמרון]. וגם כאן רואים קשר בין עמר״י שהוא מלשון עומ״ר וארץ ישראל. וזה צריך ביאור.

איתא במדרש עוד (שם א׳) דבר אל בני ישראל והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן, הדא הוא דכתיב (קהלת א׳ ג׳) מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש וגו׳ א״ר ינאי בנוהג שבעולם אדם לוקח ליטרא אחת של בשר מן השוק כמה יגיעות הוא יגע כמה צער הוא מצטרע עד שבישלה, והבריות ישנין על מטותיהן והקב״ה משיב רוחות ומעלה עננים ומגדל צמחים ומדשן את הפירות ואין נותנים לו אלא שכר עומר, הה״ד והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן, ע״כ.

ומבאר המהר״ל (באור חדש, הובא במכתב מאליהו ח״ב בעניני פורים) בזמן שלא היו נסים ונפלאות בעולם אלא העולם היה נהוג כמנהגו עמדה להם מצות העומר כי העומר מביאין אל הקב״ה בשביל שהוא מנהג הטבע ואין הטבע מעצמו אבל הוא ית׳ מנהיג הטבע. וכן

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מבאר הרמ"א (בתורת העולה ח"ג פנ"ד) שבא העומר להורות כי אף שעל ידי יציאת מצרים עמדו על חדוש העולם מ"מ לא השיגו אז רק השגחה גסה וכבידה וכמעט שמותר האדם מן הבהמה אין. ומבאר הצרור המור שקצירת העומר היא מן השעורים להורות על מדת הדין של אש הקשה ולרמוז על רוח סער"ה הבא מן השעור"ה ולכן מצותו בלילה להשקיט כח הדין של עומר השולט בלילה. וכן איתא בספרים הקדושים שהעומר עשירית האפה, שהיא הפא"ה בגימ' שם אלקי"ם מדת הדין השולט בזמן העומר.

ולהבין כל זה, כבר בארנו בענין כנפי נשרים (פ' יתרו) שבני ישראל במצרים היו במ"ט שערי טומאה אבל בליל פסח היה דילוג ופסיחה על מדרגתם והשיגו מדרגה גבוהה ויצאו בחפזון על כנפי נשרים. אבל אחר היציאה אבדו מדרגה זו שהיתה ניתנת להם במתנה ואז היו צריכים לעבוד לתקן את עצמם להשיג את מדרגה זו עוד. וזו היא עבודת ימי העומר שבכל יום תיקנו אחד מהמ"ט שערים, שהם השבע מדות כל אחת כלולה מכל השבע. ואחר המ"ט ימים של עבודת התיקון היו ראוים לקבל את התורה על פי דין.

וזה מה שמבאר הרמ"א שאחר יציאת מצרים היתה להם השגה כמעט כבהמה, כי אז היו צריכים עדיין לתקן כל המ"ט שערי טומאה שהיו בהם. ועכשיו לא היו בבחינת בנים היכולים לדלג למעלה מן הטבע אלא היו עבדים במ"ט ימים הללו לתקן את עצמם ע"י עבודתם. וזה ענין מדת הדין שמוצאים בענין העומר, שקרבן העומר היא ההתחלה של עבודה זו לתקן המ"ט מדות עם עבודה בדרך הטבע. וזו היא עבודה במדת הדין שכנגד שם אלקי"ם בגימ' הטב"ע. ועל כן העומר בא משעורה שהיא מאכל בהמה ובמדת הדין וגם נקצר בלילה שהוא זמן שליטת הדין. וכשמביאים קרבן העומר אנו מכירים שהקב"ה הוא המנהיג את הטבע, והכרה זו היא כמין שכר שנותנים לו.[1]

ובזה יכולים להבין השייכות בין העומר וארץ ישראל. שארץ ישראל כבר הבאנו (עמ' 6) היא מדרגת עבודה בטבע שצריכים לעשות פעולות בטבע ואז אנו זוכים בדין לשכר מטר וכדומה. ואם כן כשאנו מביאים את קרבן העומר ומכירים שה' מנהיג את הטבע, אז אנו יכולים לזכות לארץ ישראל לעבוד בדרך הטבע. אבל מי שלא היה מכיר את

1. וע' עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

השגחת ה׳ בטבע, לא היה מצליח בנסיונות של ארץ ישראל. וכן עמרי זכה לבחינת עומר ע״י הוספת עיר אחת בארץ ישראל. וכתיב (מ״א ט״ז כ״ז) ויתר דברי עמרי אשר עשה **וגבורתו** אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל. כי מדרגת עמרי היתה במדת הגבורה שהיא מדת הדין.

* * *

ועכשיו נבאר את ענין העומר אצל המן. לכאורה קשה שכבר בארנו בענין השלו (פ׳ בשלח) שהמן היה מאכל רוחני גמור בלי שום גשמיות בו ואם כן איך שייך בו מדת הדין של עומר. אבל יש לומר שמוצאים גם עניני דין במן. דאיתא בגמרא (יומא ע״ה.) רבי יוסי אומר כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים, כיצד שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי א״ל משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמצא **עומר** בבית רבו ראשון בידוע שזה גנבו נמצא עומר בבית רבו שני בידוע שזה מכרו לו, ע״כ. ורואים מזה שהמן היה דן דינים ע״י העומר שלו. ועוד, מבאר הר׳ צדוק הכהן (מחשבות חרוץ דף ל״ט:) שמדת העומר של כל אחד היתה תלויה במדת השיעור של אצבע שלו. וגם בענין זה שייך דין בעומר המן.

ויש לבאר את זה, שבארנו שם שכיון שהמן היה כולו רוחני היה צריך אדם לבטל גופו ותאותו לגמרי לנשמה, ואם לאו יהיה ברעב. וזה היה הנסיון לכל אחד באכילת מן שלו. ואם כן היה שייך ענין דין במן. וזה היה בשיעור עומר, שתלוי בכל אחד לפי מדתו.

ולפי זה מבואר המדרש שהתחלנו בו. שה׳ נתן לנו במדבר שיעור עומר של מן לכל אחד ואחד בכל יום ויום, שהיה דין חדש לכל אחד בכל יום. אבל אנחנו רק נותנים לו עומר אחד מכולנו פעם אחת בשנה. ובזה אנו מראים אמונתנו במה שה׳ משגיח ומנהיג את הטבע. ובזה זוכים לישב בארץ ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בהר — רבית

(בהר כ״ה ל״ז) את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכליך אני ה׳ אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים. ומביא רש״י (מתורת כהנים וכן איתא בכתובות ק״י:) שכל הדר בארץ ישראל אני לו לאלקים וכל היוצא ממנה כעובד עבודת אלילים. וצריכים להבין למה דוקא מדין רבית לומדים את הענין של דירת ארץ ישראל.

בענין העצמות היבשות שהחיה יחזקאל איתא במדרש (פרקי דר״א פל״ג), רבי יהושע בן קרחה אומר ירד עליהם טל מן השמים כו׳ וכולם עמדו על רגליהם חוץ מאיש אחד, אמר הנביא רבש״ע מה טיבו של זה א״ל בנשך נתן, ע״כ. ומשמע מזה שהמלוה ברבית לא יחיה בשעת תחיית המתים. וצריכים להבין למה עונשו הוא כה חמור. וכן רואים שיש שייכות בין ארץ ישראל לתחיית המתים דאיתא בחז״ל (יל״ש תהלים קמ״ב) חלקי בארץ החיים (קמ״ב ו׳) קורא לארץ ישראל ארץ חיים, ר״ל בשם ר״א הקפר מפני שמתי ארץ ישראל חיים תחלה לימות המשיח אמר דוד מתאוה אני לישב בתוכה. וכן בגמרא יש דעות שמתי חוץ לארץ לא יחיו בתחיית המתים (כתובות קי״א.).

איתא במדרש (תנחומא משפטים ט׳) אם כסף תלוה את עמי (משפטים כ״ב כ״ד) זה שאמר הכתוב (תהלים ט״ו ה׳) כספו לא נתן בנשך. בא רואה כל מי שיש לו עושר ונותן צדקה לעניים ואינו מלוה ברבית מעלין עליו כאילו קיים את כל המצות שנאמר עושה אלה לא ימוט לעולם, ומי היה זה עבדיהו שהיה עשיר אפוטרופוס של אחאב שנאמר (מ״א י״ח ג׳) ויקרא אחאב אל עבדיהו אשר על הבית ועבדיהו היה ירא את ה׳ מאד, והיה מפרנס את הנביאים מנכסיו כל אותו הרעב ולוה ברבית [מחמת פיקוח נפש] מיהורם בן אחאב [שלא רצה להלוות אלא ברבית], עבדיהו קיים כספו לא נתן בנשך ויהורם שנתן ברבית אמר הקב״ה עד עכשיו הוא חי יבא יהוא ויהרגנו שנאמר (יחזקאל י״ח י״ג)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בנשך נתן ורבית לקח וחי לא יחיה.[1]

ובשכר עובדיה כתיב (מ״ב ד׳ א׳) ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר עבדך אישי מת ואתה ידעת כי עבדך היה ירא את ה׳ והנשה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים. ומביא הבאר משה מהזו״ח, דא אשת עובדיה כו׳ באותה שעה שמת עובדיה מת אחאב, ומלך יהורם [שהלוה ברבית לעובדיה] בא לקחת את שני ילדיו, ע״כ. וכתיב שם (ב׳) ויאמר אליה אלישע מה אעשה לך הגידי לי מה יש לך בבית ותאמר אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך שמן ויאמר לכי שאלי לך כלים מן החוץ מאת כל שכיניך כלים רקים אל תמעיטי ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על כל הכלים האלה.

ורואים מזה שעובדיה שלא לקח רבית אלא שנתן ממונו בצדקה לנביאים נשכר בשפע שמן עם סגירת הדלת. ויהורם שלקח רבית נענש בשמן שניתן ליהוא עם סגירת הדלת. שאלישע צוה לאחד מבני הנביאים, (מ״ב ח׳ ג׳) ולקחת פך שמן ויצקת על ראשו [של יהוא] ואמרת כה אמר ה׳ משחתיך למלך אל ישראל, ופתחת הדלת ונסתה. ונבאר.

המכתב מאליהו כותב (ח״ב עמ׳ 156) כל מה שאנו מבחינים בעולמנו כמציאות, ברור שהוא כלי שניתן לנו עבור עבודתו ית׳ ורק לזה נברא. למשל, העשיר עשרו ניתן לו למען יעשה צדקה ואם לא יתן גוזל את העני דכתיב (ישעיה ג׳ י״ד) גזילת העני בבתיכם, מה שנמצא בבתיכם מיועד עבור העני ואם תמנעוהו ממנו הרי זו גזילה. וגוזל מהקב״ה שהפקיד אצלו ממון דהיינו כלים למצות הצדקה והאדם מועל בו ולקחו לעצמו ולהנאותיו. וכן בכל כלי וכלי שנותנים מן השמים לא לצרכי התאוות הגופניות ניתנו אלא לעבודת ה׳. וגזילת כלי העבודה מביאה למניעת השפע לחסרון ברכה כי הברכה היא הוספת כלים לעבודת ה׳. אמרו רז״ל (נדה ט״ז:) שקודם יצירת הולד אומר המלאך לפני הקב״ה טפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טפש עשיר או עני, ואילו רשע או צדיק לא קאמר. קודם שנברא האדם קובעים את כליו בהתאם לחלקה של נשמתו בעבודת ה׳ ונותנים את הכשרונות וכחות הנפש וכל האמצעאים למלאות את חלקו. עכ״ד.

---

1. ואיתא במדרש (ש״ר ל״א י״א) מרבה הונו בנשך (משלי כ״ח ח׳) זה עשו הרשע שהוא מלוה בנשך ותרבית, ע״כ. ועובדיה היה גר אדומי שלא הלוה ברבית והוא זכה לנבואה של מפלת עשו ואדום.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש לומר שהמלוה ברבית הוא עושה ההיפך גמור ממה שהיה צריך לעשות עם כלים של הממון הנתונים לו. שהוא אינו סובר שהם בבחינת פקדון אצלו להשתמש בהם דוקא כרצון הבעל הפקדון, אלא אדרבא סובר שהם רק שלו ולתשמיש שלו. ועל כן הוא מלוה ברבית שיהיה רק לו רווח מנכסים אלו. ומי שהוא שומר נאמן יותנו לו פקדונות חדשים לשמור וכמו אשת עובדיה. אבל מי שהוא מלוה ברבית ומראה שאינו שומר, לא יקבל שפע חדש וכמו יהורם שהשמן היה ניתן ליהוא, ולא לו ולבניו.

והמלוה ברבית מלבד מה שלא יקבל כלים חדשים מה', גם כן מפסיד הכלים שיש לו כבר. דאיתא בגמרא (ב"מ ע"א.) תניא ר' שמעון בן אלעזר אומר כל מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא ברבית עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך ושחד על נקי לא לקח עושה אלה לא ימוט לעולם, הא למדת שכל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין. וכן איתא במדרש (תנחומא בהר א') נבהל להון איש רע עין (משלי כ"ח כ"ב) זה המלוה מעותיו ברבית שהוא נבהל להעשיר ומארה נתנת בנכסיו שנאמר ולא ידע כי חסר יבאנו.

ובזה נבין השייכות של ארץ ישראל כאן. שהרמב"ן מפרש שבכל שאר הארצות השגחת ה' באה ע"י שרים ומזלות מה שאין כן בארץ ישראל שאין שם שום מלאך או שר אלא הקב"ה משגיח בה בלי שום אמצעי שזו ארצו היא, ועל כן הדר בחוץ לארץ כאילו עובד אלילים שאינו רוצה שה' יהיה השר שלו אלא רוצה שר ומזל אמצעי (אחרי מות י"ח כ"ה). ומבאר עוד שכל פרנסת והשפעת העולם באה אל ארץ ישראל ורק אחר כך שאר הארצות מתפרנסות ממנה (עקב י"א י'). [2] ולפי דבריו, הדר בחוץ לארץ יש לו חסרון גם בענין הכלים שלו שהם לא באים אליו בדרך ישרה מהקב"ה אלא ע"י שר וע"י דרך ארץ ישראל. ולאידך גיסא הנותן צדקה בממונו הוא מכיר שכל נכסיו הם רק כלים לעבודת ה' שלו, ועל כן הוא כמי שדר בארץ ישראל שרואה את השגחת ה' בלי שום אמצעי ומקבל את הכלים שלו בדרך ישרה.

ואיתא במדרש (תנחומא שופטים י"ב) והנוטל רבית אומר להקב"ה למה אין אתה נוטל מעולמך שכר שהבריות בתוכו, שכר הארץ שאתה משקה, שכר צמחים שאתה מעלה שכר מאורות שאתה מאיר שכר נשמה

2. וע' עוד בענין ספר הישר (פ' ואתחנן). וע' בהקדמה בענין ארץ ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שנפחת שכר גוף שאתה שומר, אמר הקב"ה ראו כמה הלויתי ואיני נוטל רבית ומה הלותה הארץ ואינה נוטלת רבית, אלא אני נוטל את הקרן שהלויתי והיא נוטלת את שלה שנאמר (קהלת י"ב ז') וישב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, ומי שהוא נוטל רבית מה כתיב בו בנשך נתן ורבית לקח וחי לא יחיה, ע"כ.

והפירוש הוא שמי שמכיר שהוא בעולם רק לעבוד את ה', וכל הדברים בעולם הם כלים להשתמש בעבודתו, אז הבריאה היא בתכליתה. אבל מי שנוטל רבית ואינו מכיר כל זה, הוא אינו ראוי לכל המתנות של עולם הזה כי הוא יקח אותם לתשמיש עצמו ולא לעבוד בהם את ה'. ועל כן לאדם כזה אינו כדאי לחיות, כי ממנו לא יהיה שום כבוד לה'. אבל מי שנותן צדקה ומכיר שהכל רק כלים לעבודת ה', לו ראוי החיים שהוא יעשה כל מה שביכלתו לעבוד את ה'.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בחקותי — ערכין

במדרש (ויק״ר ל״ז ב׳) כי פועל אדם ישלם לו (איוב ל״ד י״א) זה משה דכתיב (שמות ב׳ י״א) ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם, מה ראה, משוי איש על אשה ומשוי גדול על קטן ומשוי בחור על זקן ושב וישב להם סבלותם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן, אמר לו הקב״ה אתה ישבת לבני סבלותם חייך שאתה עתיד לישב ולפרש לבני נדריהם בין איש לאשה בין גדול לקטן בין בחור לזקן ההי״ד (בחקותי כ״ז א׳-ב׳) וידבר ה׳ אל משה לאמר דבר אל בני ישראל איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה׳, ע״כ. וצריכים להבין השייכות בין מה שמשה עזר להם בסבלותם לדין ערכין. ובכלל צריכים להבין הענין של ערכין, כי למה תולים את שויות האדם רק כפי שניו ולא כפי שום חשבון אחר כמו חכמה או גבורה וכו׳.

ואיתא במדרש אחר (תנחומא ד׳) בשעת שבקש הקב״ה לבראת את העולם ובקש לבראת את האדם היו מלאכי השרת אומרים (תהלים ח׳ ה׳) מה אנוש כי תזכרנו, מה אתה מבקש מן האדם הזה אמר להם הקב״ה ומי מקיים מצותי וחקתי ותורותי א״ל אנו מקיימין תורתיך א״ל כתיב בה (חקת י״ט י״ד) זאת התורה אדם כי ימות באהל ואתם אין ביניכם מתים כו׳ הוי אין התורה יוצאה אצלכם כו׳ כיון שאמר הקב״ה לישראל שיעשו לו משכן ומזבח העולה התחילו מקריבין בתוכו, התחיל הקב״ה מצוה כמה מצות על כל דבר ודבר והן עושין, התחיל הקב״ה אומר למלאכי השרת (תהלים פ״ט ז׳) כי מי בשחק יערך לה׳ כשם שישראל עורכין לי שהייתם אומרים לי מה אנוש כי תזכרנו, עורכין לי קרבנות כמה שנאמר (ויקרא א׳ י״ב) וערך הכהן אתם על המזבח, עורכים לפני שלחנות כמה שנאמר (אמר כ״ד ח׳) ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה׳, או יש ביניכם ערך נפשות לה׳ הוי כי מי בשחק יערוך לה׳, ע״כ. ורואים מזה שענין ערכין מבחין בין אדם למלאך שאין למלאכים ערך נפשות. וצריכים להבין למה באמת אין שום ערך או שויות להמלאך.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ונקדים לבאר החילוק בין אדם למלאך. כתיב (זכריה ג׳ ו׳-ז׳) ויעד מלאך ה׳ ביהושע לאמר כה אמר ה׳ צב־אות אם בדברי תלך ואם את משמרתי תשמר וגם אתה תדין את ביתי וגם תשמר את חצרי ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה. ומפרשים שאדם יכול להיות מהלך בין המלאכים שהם עומדים. שהמלאך אינו אלא שליח ה׳ לעשות פעולה אחת וזה כל מציאותו ואינו יכול ללכת למדרגה גבוהה מזו. אבל אדם נברא חסר ויכול בבחירתו ללכת ממדרגה למדרגה יותר גבוהה (או ח״ו להיפך), ואינו יכול לעמוד במקום אחד. ועל כן באדם רואים שינוי בכחותיו לפי שנותיו, שבשעת לידתו אין לו כ״כ כחות והולך ומתגדל עד זקנה שאז אובד מקצת מכחותיו. ואף על פי שיש שינויים במדרגת אדם לחבירו אבל בזה כולם שוים — שהם מהלכים.

ואם כן יכולים לומר שענין הערכין אינו מענין חשיבות מדרגת האדם אלא מענין מהלך הכחות של האדם. שלקטן שאין לו עדיין את כל כחותיו, הערך לזכר הוא ה׳ שקלים, ולנקבה שאין לה כחות של זכר ג׳ שקלים. ומוסיפים על הערך עד תקופת שנות עשרים לששים שאז האדם בתכלית כחותיו ואז ערך הזכר י׳ פעמים ה׳ — חמישים שקלים, וערך הנקבה י׳ פעמים ג׳ — שלשים שקלים. ואחר ששים כשמפסידים מכחותיהם הערך ג״כ הוא פחות. (וע׳ בפי׳ הר״ר ש״ר הירש שמפרש ענין הערכין כן.)

אם כן מובן מה שלא שייך ענין ערכין למלאך, שהמלאך רק עומד ואין בו שום כח ההילוך ועל כן אינו שייך למצות הערכין שרק אדם יש לו ענין הילוך בכחותיו. ואיתא במדרש (תנחומא ו׳) אמר להם הקב״ה לישראל אם אתם מביאין לפני ערכין שלכם מעלה אני עליכם כאילו נפשותיכם הקרבתם לפני לכך נאמר איש כי יפלא נדר, אמר הקב״ה לישראל בזכות הערכין אני מציל אתכם מגיהנם, ע״כ. והיינו כשאדם מעריך עצמו לה׳ הוא אומר שישתמש בכל כח ההילוך של הנפש שלו לעבודת ה׳. ודבר זה אי אפשר למלאך לעשות.[1]

ויש לומר עוד, שכיון שהאדם מקדיש את כל כחותיו לעבודת ה׳ הוא צריך לעיין בעצם הכחות שלו לראות את האופן ההגון לו לעבודתו. שאפשר לאדם לעבוד בדרך אחד שהוא מותר לגמרי ואפילו עושה מצוות אלא שאינו משתמש בכחותיו לפי מדרגתם והילוכם. וכגון שמשתמש

1. וע׳ עוד בענין הנפילים (פ׳ שלח).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

במדת הזהירות כשהוא במצב שצריך להשתמש במדת הזריזות ביותר או להיפך. וגם זה אין שייך למלאך שהמלאך רק עושה שליחותו וזה הכל. וי״ל שזה היה ענין משה רבינו במצרים שהסתכל בכל אחד מישראל לראות איזו עבודה היא ראויה לכל אחד ואחד מהם לפי כחותיו בהמצב שהיה בו אז. ובזה היו שובתים מהסבלות, כי כל אחד היה עובד כפי מדרגתו ואז אין קושי בעבודה. ובזכות זה זכה משה להגיד להם מצות הערכין שיש בה גם כן ענין של הכרת הכחות של כל אחד ואחד והשתעבדותם לה׳.

ואיתא במדרש (תנחומא ה׳) את מוצא ביפתח הגלעדי מפני שלא היה בן תורה אבד את בתו וכו׳ עלה ושחטה ורוח הקדש צווחת נפשות הייתי רוצה שתקריב לפני, אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי (ירמיה י״ט ה׳) אשר לא צויתי לאברהם שישחוט את בנו כו׳, ולא דברתי ליפתח להקריב את בתו רבי יוחנן ור׳ שמעון בן לקיש, רבי יוחנן אמר דמים היה חייב כענין שכתוב בערכין ורשב״ל אמר ולא כלום שהתנה על דבר שא״א להקריב.

ופסוק הזה הוא בענין עבודת המולך. וכבר בארנו (בפ׳ אחרי מות) שענין המולך היה לכרות ברית עם איזה יסוד של עבודה זרה ולא היתה עבודה זרה ממש. ואפשר שיש כענין זה במצות ערכין לכרות ברית עם הקב״ה להשתמש בכל כחותיו לעבודתו. ובזה משונה ערכין מקרבנות שהקרבן הוא העצם עבודה לה׳ מה שאין כן הערכין הוא הכריתת ברית לעבודתו. וכמו שמצינו שיש צד חמור בכריתת ברית עם המולך יותר מעבודה זרה עצמו, כמו כן להיפך יש צד חשוב בענין כריתת הברית של ערכין יותר מהקרבנות עצמם.

ויש לומר שזה ביאור המדרש (תנחומא ו׳) אמר להם הקב״ה לאומות העולם בניכם אתם מבקשים להקריב לפני איני מבקש לא בניכם ולא קרבנותיכם, אלא לבני נתתי פרשת קרבנות ופרשת ערכין שקרבנותיכם חביבים לפני וכן הוא אומר (תהלים ל״ז ט״ז) טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים, תדע לך תחלתו של ספר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב קרבן לה׳ מכם ולא מהאומות, וסופו של ספר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש כי יפליא, ע״כ. והיינו שספר ויקרא מתחיל בעניני עבודת הקרבנות ומזה יכולים להשיג בסוף הספר בפרשת אם בחקותי תלכ״ו הענין לכרות ברית עם ה׳ לבטל כל כח ההילוך שלו לעבודת ה׳.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

במדבר — הדגלים

במדרש (תנחומא במדבר ט׳) ילמדנו רבינו בתוך כמה אמות אדם יכול להלך בשבת וכו׳, אלפים אמה לכל רוח שירצה, ומנין סמכו חכמים מדברי תורה שנאמר (מסעי ל״ה ה׳) ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה כו׳ וכן את מוצא כשאמר הקב״ה למשה שיעשה לו דגלים אמר לו השרה אותם לדגליהם לכל רוח, מנין ממה שקראו בענין שנאמר (במדבר ב׳ ב׳) איש על דגלו.

וצריכים להבין באיזה ענין שוים הדגלים לשבת שתהיינה מדותיהן שוות. ועוד קשה שלומדים עיקר שיעור תחום שבת מערי הלוים אבל בדגלים שיש להם ענין תחום שבת לא היו הלוים. כי ארבע מחנות הדגלים היו אלפים אמה לכל רוח, אבל הלוים לא היו שם אלא היו באמצע סמוך לאהל מועד.

ואיתא עוד במדרש (שם י״ד) מהו הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה (שה״ש ב׳ ה׳) כיון שנגלה הקב״ה על הר סיני ירדו עמו כ״ב אלף מרכבות מלאכים שנאמר (תהלים ס״ח י״ח) רכב אלקים רבתים אלפי שנאן, והיו עשויין דגלים דגלים לכך נאמר (שה״ש ה׳ י׳) דגול מרבבה, כיון שראו אותן ישראל שהיו עשויין דגלים התחילו מתאווים לדגלים, אמרו ולואי שאנו נעשים דגלים כמותן לכך נאמר הביאני אל בית היין זה הר סיני כו׳ ודגלו עלי אהבה אמרו הלואי הוא מדגיל עלי אהבה וכן הוא אומר (תהלים כ׳ ו׳) נרננה בישועתיך ובשם אלקינו נדגול ימלא ה׳ כל משאלותיך. אמר להם הקב״ה התאוויתם בדגלים חייכם הריני עושה משאלותיכם ימלא ה׳ כל משאלותיך. מיד הקב״ה הראה אהבתו לישראל ואמר למשה לך עשה אותם דגלים כמו שנתאוו איש על דגלו, ע״כ.

וגם ממדרש הזה רואים שייכות בין הדגלים לענין שבת ולענין הלוים. שבדגלים כתיב ימלא ה׳ כל משאלותיך. וכן בשבת איתא בגמרא (שבת קי״ח:) אמר רב כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנאמר (תהילים ל״ז ד׳) והתענג על ה׳ ויתן לך **משאלות לבך**. ע״כ.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בדגלים אמרו נרננה בישועתיך. ומתחילים קבלת שבת במזמור (תהלים צ״ה א׳) לכו **נרננה** לה׳ נריעה לצור **ישענו**. והשייכות עם הלוים יש בהכ״ב אלף מרכבות שירדו על הר סיני דאיתא במדרש (מד״ת הקדום יתרו דף ל״ח:) רכב אלקים רבותים אלפי שאנן (תהלים ס״ח י״ח) אמר ר׳ אבדימי דמן חיפה שניתי במשנתי שירדו עם הקב״ה לסיני כ״ב אלפים מרכבות של מלאכי השרת, אמר ר׳ ברכי׳ הכהן כמחנה לוים צפה הקב״ה שאין עומדין במומיהם אלא שבטו של לוי לכך ירד בכ״ב אלף כמחנה לוייה.

אבל במדרש הנ״ל גם כן רואים שייכות של ענין הדגלים לקבלת התורה בהר סיני. וכן מוצאים כמה דברים של עניני תורה בענין הדגלים. איתא במדרש (תנחומא י׳) רבי יהודה אומר הביאני אל בית היין למרתף גדול של יין זה סיני ולמדנו משם תורה שנדרשת במ״ט פנים טהור ומ״ט פנים טמא, ודגל״ו בגימ׳ מ״ט. וכן איתא (שם) אמר רבי חנניא בראשונה כל מי שהיה מראה איקונין של מלך באצבע היה נהרג, והתינוקות הולכין לבית הספר ומראין את ההזכרות באצבעותיהן אמר הקב״ה ודגלו עלי אהבה (פי׳: ודגלו מלשון אגודל), ע״כ. וכן (שם) אפילו אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג מתורה לתורה ומהלכה להלכה ומפסוק לפסוק אמר הקב״ה עלי הוא אהבה, חביב הוא עלי ודגלו עלי אהבה. וכן איתא בגמרא (שבת ס״ג.) אמר רבי אבא אמר ר״ש בן לקיש שני תלמידי חכמים המדגילים זה לזה בהלכה (רש״י: מאספין זה את זה ואומרים בא ונלמוד ונבין בין שנינו הואיל ואין לנו רב ללמדנו) הקב״ה אוהבן שנאמר ודגלו עלי אהבה, אמר רבא והוא דידעי צורתא דשמעתתא והוא דלית להו רבה במתא למגמר מיניה. וגם ענין זה צריכים להבין.

* * *

וכדי להבין ענין הדגלים של ישראל צריכים להבין מה שאפשר בדגלי המלאכים של הר סיני שהתאוו להם. איתא במדרש (תנחומא הקדום הנ״ל) רכב אלקים רבותים אלפי שאנן, מלמד שירד עם הקב״ה כ״ב אלף מרכבות וכל מרכבה ומרכבה כמרכבה שראה יחזקאל. וכן מביא הילקוט ראובני (בשם פסיקתא) ד׳ דגלים נגד ד׳ חיות אשר תחת כסא הכבוד בד׳ פנים, דגל יהודה אריה דגל ראובן אדם דגל אפרים שור דגל דן נשר, ע״כ. ורואים שהדגלים של הר סיני היו מענין המרכבה של יחזקאל הנביא ולזה זכו בני ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואע"פ שיש כמה סודות במעשה המרכבה מ"מ על דרך הפשט יכולים לומר כמו שלגבי אדם המרכבה נושאת אותו לכל מקום שירצה, כן לה' כביכול המרכבה היא הדרך שה' עושה רצונו בעולם, וכל גילוי רצונו בא על ידי מרכבתו. ואיתא בגמרא בענין ארבעה שנכנסו לפרדס (חגיגה ט"ז.), ואף ר' עקיבא בקשו מלאכי השרת לדחפו אמר להם הקב"ה הניחו לו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי, מאי דרש (רש"י: מהיכן הבין מקום השכינה שנזהר ולא הציץ שם) אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ואתא מרבבות קדש (וזאת הברכה ל"ג ב') אות הוא ברבבה שלו רבי אבהו אמר דגול מרבבה דוגמא הוא ברבבה שלו (רש"י: לשון היכר כו' מקומו ניכר), ע"כ. והיינו גם כן כזה, שע"י הרבבה ודגלים שלו מקומו ניכר כי דגלי המרכבה מגלים רצון ה' בבריאה. ויש לומר עוד שיש כמה רבבות מהמלאכים כי יש כמה פרטים בגילוי רצון ה' בבריאה וכל אחד מגלה לפי דרכו הראוי לו. והם מחולקים לד' חיות המרכבה שלכל חיה יש המדה הראויה לה.

* * *

וזו היתה תאות בני ישראל. שמבאר השפת אמת (שנת תרל"ו) הפקודה במספר שמות היתה שהוכן כל אחד מישראל על משמרתו להתדבק בשורש השייך לו ולכן אח"ז הדגלים, שנתאוו לדגלים כמלאכי השרת, פי' המלאך אין בו שום דבר נפרד וכולו מורה על שליחותו וכבוד קונו, כמו כן בנ"י כיון שהכירו כל אחד מעמדו נתאוו לדגלים שיהיו מצויינים לשמו ית', ע"כ. והיינו אחר שנתגלה לכל אחד מישראל שורש ענינו וכחותיו רצו כולם לבטל כל מהותם לעבודת ה', והם יהיו המרכבה לגלות כבוד ה' בבריאה. וכל אחד ישתמש בכחותיו רק בעבודת ה' ולא לתכלית עצמי.

ובאמת איתא במדרש (ב"ר מ"ז ו') האבות הן הן המרכבה. והיינו גם כן כהנ"ל שכל אחד מהאבות השתמש בשורש מדותיו לגלות כבוד ה' בבריאה, שאברהם גילה חסד ה' בעולם ויצחק גילה גבורת ה' בעולם ויעקב גילה אמיתת ה' בעולם.[1] אבל האבות היו כוללים בהם כל הבנים ועל כן מעצמם היו מרכבה לשכינה (עם דוד המלך הרגל הרביעי כדאיתא בספה"ק). אבל עכשיו רצו ישראל בכל פרטיותיהם של הששים רבוא להיות גם כן מרכבה שכל אחד יבטל מדתו הפרטית לגלות כבוד ה'. וזה

1. וע' בהקדמה בענין השלשה אבות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

היה על ידי הדגלים שכל אחד היה בדגל שבט שלו כמו הרבבות מלאכים, כל אחד כפי תכליתו ומדתו בבריאה. ועל כן איתא במדרש (תנחומא י״ב הובא ברש״י) כשמת יעקב בניו נטלו אותו לארץ ישראל כסדר הדגלים. שעכשיו שמת האחרון של האבות שהיו מרכבה בבחי׳ כללית, רצו השבטים כל אחד בבחינה הפרטית שלו להיות המרכבה חדשה. ונתקיים רצונם כאשר הששים רבוא פרטים שלהם זכו לדגלים במדבר להיות המרכבה לגלות כבוד ה׳.

אבל רואים דבר אחר בדגלי המדבר. דאיתא במדרש שהבאנו בתחילה, אמר להם הקב״ה **התאוויתם** בדגלים חייכם הריני עושה משאלותיכם, מיד **הקב״ה הראה אהבתו לישראל.** והיינו ע״י תאוות ואהבת ישראל להקב״ה הראה הקב״ה אהבתו ג״כ לישראל בדגלים. והראה שאינם רק עבדים כמו מלאכים בהיותם מרכבה לשכינה, אלא שהם גם בנים שהוא אוהבם. וכל אחד שהיה רואה את דגלי בנ״י במדבר היה יכול להרגיש את אהבת ה׳ לבניו, שנתן להם הדגלים כמו אב שנותן לבניו כל משאלותם. ואיתא במדרש (תנחומא י״ג) בא וראה היאך חבבן האיך נצרן שאמר הקב״ה למשה אמור להם לישראל שיעשו לי משכן ואשרה שכינתי ביניהם, כביכול אני מניח את העליונים ויורד ושוכן ביניהם ולא עוד אלא שעשה אותם דגלים לשמו אמר לו הקב״ה למשה עשה אותם דגלים לשמי, למה **שהם בני** שנאמר (ראה י״ד א׳) בנים אתם לה׳ אלקיכם.

וכן יש ענינים אחרים בדגלים המורים על אהבת ה׳ לבניו. במדרש איתא (תנחומא י״ד) א״ל הקב״ה בעולם הזה נתאויתם לדגלים ומלאתי משאלותיכם ולעתיד לבא בזכות הדגלים אני גואל אתכם ומדלג את הקץ, ע״כ. והיינו שע״י אהבת הקב״ה לישראל בבחינת בנים הוא מדלג על כל החשבונות וגואלם אע״פ שאינם זוכים לגמרי בדין (וכמו שהיה במצרים כמו שבארנו בענין כנפי נשרים פ׳ יתרו). וכן משמע במדרש שיש מחילת חטאים ע״י מחני הדגלים (שם י״א). והיינו גם כן שהקב״ה מוחל לישראל כמו שהאב מוחל לבניו. וכל זה היה ע״י מה שכלל ישראל התאוו להיות מרכבה ולא החשיבוה כחובה המוטלת עליהם. ומתוך בקשתם מאהבה נתגלתה האהבה בדגלים.[2]

---

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וגילוי זה עשה רושם גם בלימוד התורה. שאפילו אם שני תלמידים אין להם רב ללמדם כראוי והם יודעים רק צורתא דשמעתתא אעפ״כ ה׳ אוהבם כי הם בניו. וכן אדם הצריך לדלג ממקום למקום משום שאין לו הבנה בכל התורה כולה ג״כ אהוב הוא להקב״ה. ואפילו התינוקות שאין להם שום הבנה ורק מראין את ההזכרה באצבע הם הבנים של הקב״ה. וכן ענין המ״ט פנים של טומאה ומ״ט פנים של טהרה בא רק אחר חטא העגל. שהר׳ צדוק הכהן מבאר שתורה שבכתב באה מעץ החיים, ותורה שבעל פה באה מעץ הדעת טוב ורע שיש בעץ הדעת בין טוב בין רע (פר״צ פורים ב׳). [3] ואחר חטא העגל חזרה זוהמא של נחש והיו צריכים שוב הענין של תורת עץ הדעת, ואעפ״כ ע״י הדגלים ה׳ אוהבם.

* * *

ונשוב להדקדוקים שבהם התחלנו. הבן יהוידע מבאר (מס׳ שבת שם) שהמענג את השבת נותנין לו משאלות לבו מדה כנגד מדה, דשומר שבת במעשה ודבור אין נחשב בזה מענג את השבת כי בזה האדם חייב מן הדין, ואין עונג אלא במותרות לכן השומר שבת בהרהור זה נקרא מענג שבת ולכן מדה כנגד מדה נותנין לו משאלות לבו דשמירתו בהרהור היא בלב, ע״כ. ויש להוסיף שענין עונג שבת באה מאהבת מצות שבת, שאין רואה בכל הלכותיה חובות המוטלות עליו אלא רואה הדביקות בהקב״ה השייכת בשבת ומזה בא לענגה. ואדם כזה נחשב כבן להקב״ה ולפיכך נותן לו כל משאלות לבו. ועל כן יש בשבת גם כן אותו תחום שהיה בדגלים שהיו ג״כ מאהבת ה׳ לבניו. וגם מרננים לה׳ בשבת על שהושיע לנו אע״פ שחטאנו וכמו שהיו מרננים להקב״ה במדבר להושיע אותם מחטא העגל.

ולפי זה יכולים להבין החילוק של דגל שבט לוי ושאר הדגלים. שלוי לא חטא בעגל והיתה לו אהבה לה׳ כל הזמן, וא״כ היה לשבט לוי בחינת דגלים מתחילה ועכשיו בדור סיני כבר ירדו כ״ב אלף רבבות מלאכים בדגליהם כמנין שבט לוי. ורק שאר השבטים היו צריכים להתאוות אחר כן לענין דגלים. (וכן רק הם היו נמנים בפקודת המדבר להשיג שורש השייך לכל אחד ואחד, כי הלוים כבר השיגו את שורשם.) ורק הם היו בד׳ מחנות בריחוק תחום שבת. אבל שבט לוי כבר זכה לזה במצות עריהם ועל כן דגל לוי היה באמצע וסמוך לאהל מועד.

3. וע׳ בהקדמה בענין אדם הראשון וחטאו. וע׳ עוד בענין עגלות נשיאים (פ׳ נשא).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נשא — עגלות הנשיאים

(נשא ז׳ א׳-ה׳) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וימשח אתו ויקדש אתו ואת כל כליו ואת המזבח ואת כל כליו וימשחם ויקדש אתם, ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים, ויביאו את קרבנם לפני ה׳ שש עגלות צב ושני עשר בקר עגלה על שני הנשאים ושור לאחד ויקריבו אותם לפני המשכן, ויאמר ה׳ אל משה לאמר קח מאתם והיו לעבד את עבדת אהל מועד ונתתה אותם אל הלוים איש כפי עבדתו.

וצריכים להבין מה ראו הנשיאים להקריב את העגלות בתחילה קודם כל שאר קרבנותם, ואיזו חשיבות יש בהם. ועוד משמע שמשה לא רצה לקבלם עד שאמר לו הקב״ה לקחת אותם, וכן איתא בחז״ל (במד״ר י״ב י״ח). ולמה סירב משה לקחתם. ועוד הדבר פלא מה שלא הקריבו אלא שש עגלות עד ששני נשיאים הוצרכו להשתתף לעגלה אחת. וכי לא היו יכולים כל אחד להביא עגלה אחת בפני עצמו כמו שאר הדברים שהקריבו.

ואיתא בגמרא (סוטה ל״ה.) מפני מה נענש דוד מפני שקרא לדברי תורה זמירות שנאמר (תהלים קי״ט נ״ד) זמירות היו לי חקיך בבית מגורי, א״ל הקב״ה דברי תורה שכתבו בהן (משלי כ״ג ה׳) התעיף בו ואיננו, אתה קורא אותן זמירות, הריני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר (נשא ז׳ ט׳) ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, ואיהו אתייה [לארון הקדש מהפלשתים] בעגלתא.

וצריכים להבין איזו שייכות יש בין חטא של קריאתו לתורה בלשון זמירות להעונש של הכשלון בהבאת הארון הקדש על עגלה. ועוד קשה שמבני קהת גופם לומדים ענין השירה, דאיתא בגמרא (ערכין י״א.) מנין לעיקר שירה מן התורה וכו׳ ולבני קהת לא נתן כי עבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, ממשמע שנאמר בכתף איני יודע שישאו מה ת״ל ישאו אין ישאו אלא לשון שירה וכן הוא אומר (תהלים פ״א ג׳) שאו זמרה ותנו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תוף. ומה היתה טעות דוד המלך.

ונתחיל לבאר ענין העגלות ואז נשוב לענין דוד. איתא במדרש (במד"ר י"ב י"ז) שש כנגד ששה סדרי משנה, שש כנגד אמהות אלו הן שרה ורבקה ולאה רחל בלהה זלפה, אמר רב הונא כנגד ו' מצוות שהמלך מצווה עליהם בכל יום, ע"כ. ורואים מזה שהיתה לנשיאים כוונה מיוחדת בהביאם שש עגלות דוקא.

ולהבין את זה נקדים בדברי הצרור המור שמפרש שהעגלות היו מכוסות בענין שלא יראו, לפי שידוע שהעגלות באות מכח הדין ומכח העגל והעד על זה עגלה ערופה כו', ויתן אותם אל הלוים כי להם ראויות העגלות לפי שהם באים מכח הדין כאומרו (קרח ט"ז ט') המעט מכם כי הבדיל אלקי ישראל אתכם, כי בהם סוד ההבדלה ודין כי היו משוררים במקדש וכורתים כל הזמורות ואשכולות מרורות של מדת הדין בכח המזמורים, ע"ש.

ולהבין דבריו נביא דברי השם משמואל (עמ' ק"מ) שמפרש שכוונת הנשיאים היתה להמשיך קדושה אפילו לדברים נמוכים ואפילו בהמות יערה עליהן רוח קדושה ועל כן לא הזקינו הפרים ויש אומרים שעדיין קיימים (וכן איתא במדרש שם שגם העגלות לא נשברו וקיימים לעולם), וע"כ משום הקדושה ששרתה עליהם, וזה היה פתח שתזדכך הנפש הבהמית שבישראל עד שיהיה ביכולת כל איש ישראל להגיע עד המדרגה העליונה, כי הנפש הבהמית שלו לא תעכב באשר הוא כולו קודש וכמו שיהיה הענין לעתיד לבא, ע"כ.

הדינו שהנשיאים רצו להשתמש בהמשכן הקודש לקדש עניני הטבע שהם ממדת הדין. ועל כן לקחו שש עגלות כנגד ששת ימי בראשית. שכבר הבאנו שעולם הזה של הגבלת הטבע נברא בענין שבעה ועל כן היו שבעה ימים במעשה בראשית (עמ' 106). ושבת קדש כבר היה בה קדושת הטבע, ועל כן כל האכילות של שבת הן בקדושה כמו שהבאנו ג"כ לעיל (עמ' 59). ונשאר לקדש רק הששה ימים הנותרים של מדת הדין של טבע. וזה ג"כ ענין ששה סדרי משנה, שתורה שבעל פה ג"כ היא מבחינת הטבע של עץ הדעת טוב ורע כדהבאנו לעיל (פ' במדבר) בענין הדגלים. וכן עניני מלכות מתיחסים למדת הדין שהמלך מושל ודן את עמו וכמו דאיתא דינא דמלכותא דינא, ועל כן יש למלך ששה מצוות

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

דוקא בכל יום. וכן איתא בסה״ק שאשה מתיחסת למדת המלכות ודין, ועל כן היו שש אמהות דוקא. וכל זה היה בכוונת הנשיאים בהקריבם שש עגלות דוקא. [1]

* * *

ולהבין ענין דוד המלך נקדים בדברי הר׳ צדוק הכהן (פר״צ ויגש י׳). כתיב (תולדות כ״ז כ״ג) ״הקל קול יעקב״ קל ה׳ קל ו׳ קול תורה וקול תפלה, ומסיים ״והידים ידי עשו״, שמרמז דבזה מכריתים ומבערים כחות הרע של עשו. וכמו הידים ידי עשו שיש לו הכח בחרבו בידיו כמו כן כנגדו נתברך יעקב שבקול יעקב יש ג״כ הכח דחרב פיפיות לעשות כמו עשו בידיו. וכדכתיב (ישעיה מ״א י״ד) אל תיראי תולעת יעקב ואמרו (מדרש שוח״ט תהלים כ״ב) מה תולעת אין כחו אלא בפה כך יעקב אין כחו אלא בפה. כי התולעת משחית בפיו כל הפירות, וכל הארזים אף החזקים שבעולם מכה בפיה, כך יעקב בקול תורה ותפלה מכרית כל הרשעים שבעולם. והנפש הנבחר לזה מישראל שיכניס כח הקול הזה בישראל מרומז בראשונה ביהודה כמש״נ (וזאת הברכה ל״ג ז׳) שמע ה׳ קול יהודה וגו׳ ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה, מרמז שקול יהודה עושה הפעולה כמו הידים. וכמו כן נבחר דוד המלך ע״ה שנקרא נעים זמירות ישראל (ש״ב כ״ג א׳). וזמירות היינו מלשון לא תזמור דהיינו כריתה וכמו ביה״ר קודם תהלים לזמר עריצים. (וכן מבארים שענין פסוקי דזמרה הוא להפסיק ולכרות הזמורות הרעות.) ועל כן הוא הקים עולה של תשובה שהוא לבער הרע שבלב כסיל לשמאלו ומקרב כל נפשות ישראל להקב״ה מצד שהוא בחינת לב מכל ישראל. והמלך לב מישראל ומכניס כח התשובה בכל לבבות בני ישראל. עכת״ד.

ולפי זה בחינת דוד המלך היתה כבחינת העגלים שהוא היה עוסק

---

1. וע׳ לקמן בענין המסעות (פ׳ מסעי) שנביא שכל המסעות היו שרש דק של הגליות, וגם נסעו על ידי תרועת החצוצרות שהיא ממדת הדין. וא״כ אפשר לומר שמשום זה נתנו הנשיאים דוקא עגלות לתקן מדת הדין, שהיו משתמשים בעגלות בשעת המסעות.

וע׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין, ובענין השבע מדות, ובענין אדם הראשון וחטאו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בעניני מדת הדין וטבע לזמר העריצים.[2] וגם הוא הסכים לכוונת הנשיאים להשתמש בהמשכן לקדש עניני הטבע של העגלות ובהמות שלהן. אבל דוד טעה במה שנתן את ארון הקודש ג"כ על עגלה. שכוונתו היתה שגם הארון הקודש וכח התורה שבו יהיה תשמיש לקדש עניני הטבע ועגלה. אבל היה עליו ללמוד שזה אסור ממה שלא נתן משה את העגלות לבני קהת, שעבודתם בכלי קדש היא רק בכתף וא"א להשתמש בהם בעגלה.

והשרש של טעות זו היתה במה שקרא דוד לתורה בשם זמירות שאמר זמירות היו לי חקיך בבית מגורי. והיינו שרצה דוד שגם התורה תהיה מזמרת עריצים של האויבים שלו. אבל זה אסור כדאיתא במשנה (אבות ד' ה') דאשתמש בתגא חלף, שאסור להשתמש בכתר התורה. ובזה טעה כשנתן את ארון הקודש על העגלה. ובפסוק זה דוקא לומדים ענין זמירת הלוים שרק כשהתורה על הכתף יכולים לעשות פעולות של זמירת עריצים ולא להשתמש בתורה להיות הקרדום לחפור בה.

* * *

ויש להוסיף, דאיתא במדרש (לפי גירסת רש"י בב"ר צ"ה ג') בפרשת עגלות המשכן [במס' שבת צ"ט. שלומדים מהן שיעור רשות הרבים לשבת] פירש יוסף מיעקב [כשמכרוהו אחיו למצרים], מה עשה יוסף נתן להם עגלות כדי שיהא ניכר שבפרשת עגלות פירש ממנו. וכן מביאים מזוה"ק (פ' ויגש) ששלח שש עגלות כנגד שש עגלות צב.[3]

ולהבין זה נמשיך בדברי הר' צדוק הכהן שהבאנו לעיל. שכותב, שיש ג"כ כח דברי תורה שמלמדים דעת ותבונה לאדם לנעול דלתי הלב מפני היצה"ר שלא יכנס בלבו כלל שלא יבא לידי קלקולים, וזה ג"כ מרומז בקול יעקב ולזה נבחר כח יוסף הצדיק שהיה כובש את יצרו

---

2. ויש לרמז לזה דאיתא במדרש לגבי עגלון מלך מואב (רו"ר ב' ט') א"ל הקב"ה אתה עמדת מכסאך לכבודי חייך הריני מעמיד ממך בן יושב על כסא ה', ע"כ. והיינו שדוד שהוא בחינת עגל"ה בא מעגלו"ן.

3. ויש לומר עוד שבספרים הקדושים איתא שרשות היחיד היא ענין של קדושה ועל כן מתפשטת למעלה עד השמים, ורשות הרבים הוא מהדינים ועל כן יש לה שיעורים וגבולים (ע' בפר"צ פ' וישלח ח'). ואם כן מובן מה שלומדים ענין רשות הרבים מהעגלות שהכוונה בהן היתה לתקן את הדינים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וניצול מן החטא, ע״כ. והיינו כדבארנו לעיל בענין מחלוקתם באבר מן החי (פ׳ וישב) שדוד ויהודה היו עוסקים בעניני טבע עולם הזה ויוסף היה פורש מעולם הטבע והיה כמו נזיר.

ואם כן יכולים לומר שדוקא בדין זה פירש יוסף כי לא היה יכול לקבל את הענין של עבודה בבחינת עגלות ואם כן לא היה יכול להיות יחד עם יהודה ושאר אחיו שעבדו בדרך הזה. ורק אחר גלותו במצרים הכיר שיש גם תועלת בעבודה של יהודה ועל כן שלח עגלות ליעקב להורות על זה. [4] וא״כ אפשר שזה ג״כ מה שלא רצה משה לקבל את העגלות מהנשיאים. שכבר בארנו שמשה היה ממדרגת ימות המשיח מעלמא דאתכסיא (עמ׳ 64) והוא ודאי היה פרוש מכל טבע העולם שלא אכל ושתה ארבעים יום והיה פרוש מאשתו. ולא רצה לקבל עגלות שענינם להשתמש בעניני טבע עד שאמר לו הקב״ה לקחת אותם.

ויש להוסיף דבר נפלא. ברשימת משפחת דוד כתיב (ש״ב ג׳ ה׳) והששי יתרעם לעגלה אשת דוד. ומביא רש״י הגמרא (סנהדרין כ״א.) שזו מיכל שהיתה חביבה עליו וכן הוא אומר לולא חרשתם בעגלתי (שופטים י״ד י״ח) ופריך הגמרא והכתיב (ש״ב ו׳ כ״ג) ולמיכל בת שאול לא היה ולד עד יום מותה, ומשני עד יום מותה לא היה לה מאותו מעשה ואילך, קודם אותו מעשה היו לה.

וכבר הבאנו (עמ׳ 2) ששאול המלך מבני בניו של רחל היה בבחינת משיח בן יוסף. ואם כן יש לומר שמיכל בת שאול היתה צריכה לעזוב בחינת אביה כשנשאת לדוד המלך והיתה צריכה להיות כבחינתו. ועל כן היתה נקראת דוקא **עגל״ה אשת דוד** שבהיותה אשת דוד היתה בבחינת עגלה ואז היתה לה ולד. והולד היה הששי וזה גם כן בחינת השש עגלות. אבל כשהתנגדה לדוד במעשה של החזרת הארון הקודש, חזרה להיות **מיכל בת שאול** ואח״כ לא היה לה ולד מדוד המלך עד יום מותה.

ויש להוסיף כשהלך שמואל למשוח את דוד המלך אחר חטאת שאול אמר לו הקב״ה לקחת עמו עגלת בקר (ש״א ט״ז ב׳). וזה היה לרמז שעכשיו מתחלת מלכות דוד שהיא במדרגת עגלות. [5]

4. ולקמן בענין עגלה ערופה (פ׳ שופטים) נבאר טעם הפרישה לשאר הגירסאות שהיו עוסקים בפ׳ עגלה ערופה.

5. וע׳ עוד בהקדמה בענין יוסף והשבטים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בהעלותך — החצוצרות

במדרש (תנחומא בהעלותך ט׳) עשה לך שתי חצוצרות (בהעלותך י׳ ב׳) זה שאמר הכתוב (תהלים כ״ד ז׳) ״שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם״, בשעה שהכניס שלמה את הארון לבית המקדש התחיל שלמה אומר שאו שערים ראשיכם וגו׳ אמר להם התגדלו שמלך הכבוד בא עליכם, מיד חלקו לו כבוד ונשאו עצמן ונכנס הארון א״ל הקב״ה אתם חלקתם לי כבוד, חייכם כשאחריב את ביתי אין אדם שולט בכם. מהו ״ה׳ צב־אות הוא מלך הכבוד״ אלא שהוא חולק מכבודו ליראיו, כיצד מה הקב״ה כתוב בו (תהלים מ״ז ו׳) עלה אלקים בתרועה ה׳ בקול שופר ואמר לו הקב״ה למשה מלך עשיתיך שנאמר (וזאת הברכה ל״ג ה׳) ויהי בישורון מלך, מה מלך כשהוא יוצא תוקעין לפניו אף אתה עשה לך שתי חצוצרות כסף שבשעה שתהא יוצא ומכניס את ישראל יהיו תוקעים בהם והם מתכנסין. ע״כ. וצריכים להבין מה הענין של החצוצרות בעשיית משה למלך.

ואיתא במדרש עוד (שם י׳) עשה לך, משלך; עשה לך, לך אתה עושה ואין אתה עושה לאחר, אתה משתמש בהן ואין אחר משתמש בהן תדע לך שהרי יהושע תלמידו של משה לא נשתמש בהן אלא בשופרות כשבא להלחם ביריחו כו׳ ולא תאמר יהושע בלבד אלא משה רבינו עד שהוא בחיים נגנזו. וצריכים להבין למה היה הצווי רק לשעה למשה במדבר ולא למלך אחר.

איתא עוד (שם) אמרו רז״ל אף החצוצרות שהיו במקדש נגנזו אבל דוד המלך היה משתמש בכנור שנאמר (תהלים נ״ז ט׳) עורה כבודי עורה הנבל וכנור, אמר ר״ש חסידא כנור היה תלוי למעלה מן מטתו של דוד כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו ומנגן מאליו, מיד היה עומד דוד וכל התלמידים והיו עוסקים בתורה, ע״כ. וצריכים להבין איזו שייכות יש בין החצוצרות שעשה משה למלחמה ולהקהיל את העם, והכנור שהיה למעלה ממטת דוד המלך לעורר אותו משינתו.

ויש לומר שהשייכות בין חצוצרות משה וכנור דוד היא ששניהם הם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

דרכים ללחום נגד היצר הרע והשטן. שהצרור המור מביא ממדרש הנעלם שזה שכתוב (י״ט) וכי תבאו מלחמה בארצכם והרעותם בחצצרת, היא מלחמת היצר הרע שהוא הצר הצורר תמיד, ע״ש. ובענין כנור דוד איתא במדרש (תנחומא י׳) עורה כבודי מהו כבודי מפני כבוד יוצרי, שהיה יצרו אומר לו דוד הלא אתה מלך דרך המלכים להיות ישנים עד ג׳ שעות ביום, ע״כ. אבל החילוק בין החצוצרות והכנור הוא החילוק בין מדרגת משה רבינו ומדרגת דוד המלך. ונבאר.

הבאנו בענין העגלות (פ׳ נשא) שעבודת דוד המלך נעים זמירות ישראל היתה לזמר עריצים ולעסוק במדת הדין לתקנו. ויש לומר שזה היה ענין הכנור שהכנור עושה זמירות. ומבאר הר׳ בחיי שענין כנור דוד הוא התכלת הצבוע מדם חלזון שהוא הדג המצוי בים כנר״ת ממדת הדין.[1] ואיתא במדרש (שם) חצות לילה אקום להודות לך (תהלים קי״ט ס״ב) אמר דוד חייב אני לעמוד בחצות הלילה ולקלסך על פלאות שעשית עם זקנתי בחצי הלילה דכתיב (רות ג׳ ח׳) ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת ויאמר מי את ותאמר אנכי רות אמתך, ע״כ. ומעשה רות היה כמו כמה מעשים במשפחת דוד בעסק בעניני עולם הזה ולא בפרישה מהם, והיה כמו מעשה יהודה ותמר ומעשה דוד ובת שבע. וזה ענין הכנור שהיה מעורר את דוד משינתו בזמן הדינים של חצות הלילה ועל ידו היה מזמר עריצים והיה רוצה רק בכבוד יוצרו ולא כבוד יצרו. ועל ידי זה היה יכול לכוף את יצרו גם כן בשעת הצורך וכמו שעשה בועז כדמסיים המדרש שם.

אבל משה היה למעלה ממדרגה זו, וכמו שראינו במדרש שהיה מסרב לקבל עגלות הנשיאים שהיה עסקם במדת הדין, כי משה היה פרוש מכל עניני טבע ודינים (ע׳ בענין העגלות). ומבאר הר׳ בחיי שהשתי חצוצרות רמזו לתקיעה ותרועה (פי׳: מדת החסד ומדת הדין) ובעבור שעלתה השגת משה להתנבא בשם הגדול מדת רחמים (פי׳: שם הוי״ה, ע׳ פ׳ וארא ו׳ ג׳) לכן צוה ה׳ לעשותן של כסף [שכסף הוא ממדת החסד] ולפי שלא עלה שום נביא למדרגה זו בנבואה לשמוע מן השם המיוחד אלא הוא לבדו, לכך צוהו שלא ישתמש בחצוצרות אלא הוא לבדו ולא זולתו, ע״כ. והיינו שענין החצוצרות היה להורות שלגבי משה ומלכותו אין כאן מדת הדין אלא הכל הוא כסף ואהבה. וכן מבאר הצרור

1. וע׳ עוד בענין מנחת יעקב (עמ׳ 50) בענין חלזון. וע׳ בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

המור שלהורות שהיו רחמים אמר ובני אהרן הכהנים יתקעו לפי שהם באים מכח הרחמים ולא הלוים שבאים מכח הדין. וכן מבואר בספר עץ הדעת הטוב, עשה לך שתי חצוצרות כסף, הם שני כרוזים ברקיע הא׳ מכריז הטובות והרחמים והב׳ מכריז הרעות והדין וביד האדם לעשות שתיהן חסד הנקרא כסף לבן כי גדולים צדיקים שמהפכים מדת הדין למדת הרחמים, וע״כ נמצא כי שתיהן נעשו אחת לבדה וז״ש מקשה תעשה אותם חיבור אחד יהיו שניהם מכסף הרחמים, ע״ש. והחצוצרות קבעו מלוכת משה שגם הוא היה למעלה מכל מדת הדין של עולם הטבע.[2]

ויכולים לומר שאע״פ שחצוצרות של משה נגנזו, אבל עדיין נשאר רושם מהם לנו כמו שודאי נשאר משה להיות רבינו. שהילקוט ראובני מביא (מספרי) ״ותקעתם בחצוצרת״ הרי שופרות, ״והיה לכם לזכרון״ זו זכרונות, ״אני ה׳ אלקיכם״ זו מלכיות, א״כ מה ראו חכמים לומר מלכיות תחלה ואח״כ זכרונות שופרות אלא המליכהו עליך תחלה ואח״כ בקש ממנו רחמים כדי שתזכר לו, במה בשופר (בילי״ש נוסף) של חירות דכתיב (ישעיה כ״ז י״ג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ע״כ.

והיינו שגם היום בזכות חצוצרות של משה יש לנו היכולת בראש השנה להפוך את מדת הדין למדת הרחמים כדי שלא תהיה שום מדת הדין נשארת. וזה ענין הפסוק שמביא המדרש, עלה אלקים בתרועה ה׳ בקול שופר. שמפרש הקדושת לוי שעל ידי התרועה נסתלקה מדת הדין של שם אלקים ונתגלגלה מדת הרחמים של שם הוי״ה בקול שופר, וכדאיתא בשעה שישראל תוקעים בשופר עומד ה׳ מכסא דין ויושב על כסא רחמים, ע״כ. וזה ממש כענין החצוצרות כמו שהבאנו. וגם יש לנו שרש של השופר הגדול של הגאולה שלימה שיבטל מדת הדין לגמרי. ואפשר שזה נרמז בגמרא דאיתא (שבת ל״ו.) ג׳ דברים שינו שמותם כשגלו, שופר חצוצרתא, חצוצרתא שופר, וכו׳. שבזמן הגלות רצו לעורר מדת החסד של החצוצרות כדי שתבא הגאולה של חסד בתקיעת שופר שלהם, ועל כן קראו לשופר בשם החצוצרות של חסד.

---

2. וע׳ עוד בענין המסעות (פ׳ מסעי).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שלח — הנפילים

המרגלים בשובם מארץ ישראל אמרו (שלח י״ג ל״ג) ושם ראינו את הנפילים בני ענק מן הנפלים ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם. ואיתא במדרש (תנחומא ז׳) אמרו ״ונהי בעינינו כחגבים״ אמר הקב״ה ותרתי עליה, אלא ״וכן היינו בעיניהם״ מקפיד אני וכי יודעים הייתם מה עשיתי אתכם בעיניהם מי יאמר שלא הייתם בעיניהם כמלאכים, ע״כ. וצריכים להבין למה הקפיד ה׳ דוקא על מה שאמרו ״וכן היינו בעיניהם״, והרי במה שאמרו שראו ענקים שלא יוכלו לנצחם היתה הקפידה. ומה איכפת לן במה שהיו חשובים כחגבים בעיניהם.

ולבאר את זה נקדים בענין הנפילים עצמם. רש״י מפרש שהנפילים היו ענקים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים. ואיתא בחז״ל (יל״ש ח״א רמז מ״ד) עמדו שני מלאכים שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו רבונו של עולם הלא אמרנו לפניך כשבראת את עולמך (תהלים ח׳ ה׳) מה אנוש כי תזכרנו, א״ל ועולם מה יהא עליו א״ל רבש״ע היינו מסתפקין בו א״ל גלוי וידוע לפני אם אתם שרויין בארץ היה שולט בכם יצר הרע והייתם קשים מבני אדם. ואיתא עוד (פרקי דר״א פכ״ב) בשעה שנפלו מן השמים ממקום קדושתן כחן וקומתן ככבני אדם ולבושן גוף עפר כו׳ ר׳ צדוק אומר מהם נולדו הענקים המהלכים בגובה קומה ומשלחים ידם בכל גזל וחמס ושפיכת דמים דכתיב ושם ראינו את הנפילים ואומר (בראשית ו׳ ד׳) הנפילים היו בארץ, ע״כ.

ולהבין את זה נביא דברי הר׳ צדוק הכהן שמפרש למה לא ניתנה תורה למלאכים כשאמרו אותה טענה של מה אנוש כי תזכרנו בקבלת התורה כדאיתא בגמרא (שבת פ״ח:). וז״ל (בספר שיחת מלאכי השרת דף ט:) המלאכים המה רק מחנה אלקים ומשמשי ה׳ ואין להם שום נטייה לצד אחר, שלכך נוצרו שאין להם כלל כח להפכו, ולפיכך אין להם שייכות להצטוות בתורה שהיא הכוללת גדרים וציווים אשר תכליתם לבלתי לנטות מרצון ה׳ למי שהבחירה בידם לנטות, ולכך הם נקראים עושי דברו שעושים רצון ה׳. משא״כ המלאך לא שייך לתארו בתואר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עושה רצון ה׳ כאשר לא יתואר הגרזן שעושה רצון החוצב אלא מה יעשה. ועוד גדול מזה ענין המלאך שאין לו ובידו שום אופן לנטות כלל לדרך אחר, שהכחות הרוחניים שיצר ה׳ כל כח למה שהוא מיוחד אין בידו להיות בידו כח אחר שהרי הוא אותו כח, כמו שלא יוכל הברזל להיות יועץ וכיוצא בו. משא״כ הנפשות שהם בצלם אלקים שהם כוללים כל הכחות כולם כו׳, ויכוף אותו כח הנוטה מרצון ה׳ ויבקש רצון ה׳ ולכך הוא ראוי לקבל את החמדה הגנוזה שהיא המגדרת את האדם ומנהיגתו לבוא לידי כך. עכ״ד. ולכן מובן שאם מלאכים הם במקום שיכול היצר הרע לשלוט בהם, אין להם שום כח להתנגד לו, וכן היה בנפילים.

ויכולים לומר עוד, שכשם שהיה קטרוג מהמלאכים בקבלת התורה כאשר בני ישראל קבלו יחס של בנים לה׳, כן יהיה בכניסתם לארץ ישראל כשירצו לקבל בחינת עבדי ה׳ (ע׳ בענין ארץ כנען פ׳ נח). ואם כן יש לומר שזאת היתה הקפדת ה׳ באמירת המרגלים שהיו בעיניהם כחגבים. שה׳ רצה שאדם יהיה שולט על כל הבריאה ועל כן השיב למלאכים בשעת בריאת העולם וקבלת התורה, שרק האדם שייך לעשות את רצון ה׳. וכן היה צריך להיות בכניסתם לארץ ישראל. אבל אי אפשר לאדם לשלוט על המלאך אם חושב שהוא רק חגב בעיני המלאך. ועל כן הקפיד הקב״ה, שעיקר הבריאה היא לאדם לעשות את רצון ה׳, והאדם צריך להכיר שכל הבריאה בטלה לו לגמרי להשתמש בה לעשות את רצון ה׳ אם כבנים אם כעבדים.[1]

שלח — המעפילים

במדרש (תנא דבי אליהו רבה פכ״ט) בא וראה מה עשו ישראל ומה הוציאו בשפתותיהם [בחטא המרגלים] ואח״כ היו מבקשים לעלות אל הארץ שנאמר (שלח י״ד מ׳) וישכימו בבקר ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה׳ כי חטאנו, מה כתיב בתריה ויאמר

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל, ובענין ארץ ישראל והמדבר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

משה למה זה אתם עוברים את פי ה׳ והיא לא תצלח ויעפילו לעלות אל ראש ההר וגו׳ וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא ויכום ויכתום עד החרמה, מיד חזרו וישבו באבל כבראשונה שנאמר (שם ל״ט) ויתאבלו העם מאד וגו׳ באותה שעה אמר הקב״ה למשה לך ומרצה את אותן העניים שכבר יצא לבם מעליהם, אמר משה לפניו רבש״ע במה ארצה אותם אמר לו הקב״ה לך ומרצה אותם בדברי תורה שנאמר (שם ט״ו ב׳) ואמרת אליהם כי תבואו אל ארץ מושבותיכם וגו׳, באותה שעה היתה מריבה גדולה בין ישראל לגרים א״ל הקב״ה למשה למה עשו מריבה אלו עם אלו אמר משה לפניו רבש״ע אתה יודע א״ל הקב״ה למשה ולא כך אמרתי לך (שם י״ד) וכי יגור אתכם גר וגו׳ הקהל חקה אחת לכם ולגר הגר, ע״כ.

וצריכים להבין למה אמר הקב״ה ללמד דוקא פרשת נסכים לרצותם אחר החטא. ואף על פי שמפרש רש״י על הפסוק, בשר להם שיכנסו לארץ, מ״מ ישנם כמה מצוות אחרות החייבות בארץ כגון הקרבנות עצמם, ולמה היתה הבשורה ע״י הנסכים דוקא. ועוד, למה היתה מריבה בין ישראל לגרים ולמה דוקא במצות נסכים לומדים שהגר שוה לאזרח מישראל. וצריכים להבין בכלל מעשה המעפילים שעלו לארץ ישראל אע״פ שאמר להם משה שלא יצליחו. ומשמע מהמדרש שמצות נסכים היא לתקן ענין המעפילים במיוחד ולא המרגלים, וכן משמע במדרש אחר דאיתא (במ״ר י״ז ג׳) כי תבאו אל ארץ מושבותיהם כו׳ מה כתיב למעלה, פרשה מרגלים ויעפילו לעלות, ע״כ. ואיזו שייכות יש בין המעפילים ומצות נסכים.

ונקדים להביא ראיות מחז״ל שכוונת המעפילים היתה טובה. הילקוט ראובני מביא (מפסיקתא) וישכימו בבקר, כסבורים בדעתם שמשכימים לדבר מצוה, ע״כ. וכן כשאמר ר׳ עקיבא שצלפחד היה המקושש עצים, איתא בגמרא (שבת צ״ו:) אמר לו ר׳ יהודה בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין, אם כדבריך התורה כיסתו ואתה מגלה אותו, ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק וכו׳ אלא מהיכא הוה מויעפילו הוה. ומשמע שצלפחד נקרא צדיק אע״פ שהיה מן המעפילים (וע׳ רש״י שם).

ויש לבאר, שלכאורה מוצאים מעשה אחר שהיה דומה למעשה המעפילים, והיינו מעשה חנניה מישאל ועזריה. הם שאלו את יחזקאל אם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ימסרו נפשם לה׳ שלא להשתחוות לצלם נבוכדנצר, ויחזקאל השיב להם מפי ה׳ שלא ימסרו את נפשם כי לא יהיו ניצולים. והבאנו (בענין שם טוב פ׳ ויקהל) שאעפ״כ מתוך אהבתם לה׳ למעלה מכל חשבון לא היו יכולים לעשות דבר כזה והושלכו לכבשן האש. ואע״פ שאמר ה׳ ליחזקאל שלא יציל אותם, זה היה מן הדין, אבל מתוך אהבת ה׳ לשרש ישראל שלהם שהיא גם כן למעלה מכל חשבון ניצולו מכבשן האש. ומזה באה ההוראה שאפילו העצמות היבשות של ישראל שלכאורה אין להן שום זכויות, מכל מקום יש להם את שרש ישראל וה׳ אוהבם כי הם בניו. ואם כן יכולים לומר שזו היתה גם כוונת המעפילים, שמתוך אהבתם לה׳ אע״פ שאמר להם משה שלא יצליחו רצו למסור את נפשם. ועל זה התאבלו ישראל, שסברו כיון שהכנעני הכו אותם ולא היו ניצולים, ע״כ שאבדו ח״ו במעשה המרגלים את בחינתם של בנים לה׳ ואהבתו להם.[1]

ועל חשש זה ניחם אותם הקב״ה במצות נסכים דוקא. ואיתא במדרש (במ״ר י״ז א׳) כמה דברים חייב אדם לעשות לבנו וכו׳ ומה הבן חייב להיות מעלה לאביו דורון, כך אמר הקב״ה לישראל כי תבאו אל הארץ וגו׳, ע״כ. והיינו שמצוה זו מורה על היותנו בנים לה׳ אפילו אחר חטא המרגלים ומעשה המעפילים.

ויש לבאר את זה, דאיתא בגמרא (ברכות י״ד:) כל הקורא קריאת שמע בלא תפלין כאילו הקריב עולה בלא מנחה זבח בלא נסכים. וצריכים להבין השייכות בין קרבן לקריאת שמע, ונסכים לתפלין. ומבאר השפת אמת (שנת תרמ״ט) שצריכים לשתף עובדא למלולא והוא לתקן הנשמה והגוף, לכן בשעת קריאת שמע צריך להיות גם התיקון במעשה המצוה שעל ידי זה מתקיים וישאר הארת הדיבורים בגופו של אדם, וכמו כן בכל קרבן צוה ה׳ להוסיף נסכים ומנחה שהם התיקונים מן הארץ דגן תירוש ויצהר שבאין בכח חרישה וזריעה ונטיעה אבל הבהמה היא בעל חיים בעצמה, והקב״ה רוצה שבשעת הקרבן תהיה דביקות במעשה האדם ולכן השירה היתה בשעת נסכים עובדא ומלולא, ע״כ. וכן מבאר השם משמואל (עמ׳ ר״ד) שקרבן מבע״ח מקרב את נפש חיונית, ונסכים שאין בהם אלא נפש צומחת בלבד מקרבין את הנפש הצומחת שבאדם שהוא הגוף, ע״כ. והיינו שממצות נסכים יש קידוש לגוף הישראל.

---

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש לומר שענין זה שייך דוקא בישראל. שהמן טען לאחשורוש, ישנו עם אחד (אסתר ב׳ ח׳), ואיתא במדרש (אס״ר שם) שיניהון רברבין שאוכלין ושותין ואומרים עונג שבת עונג יום טוב. ומבאר הר׳ צדוק הכהן (פר״צ פורים ג׳) שהמן לא האמין שנמצא איזה קדושה בעניני הנאת הגוף כמו אכילה ושתיה, וממנו באה המצוה (מגילה ז.) מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע, שע״י השכרות ביין שלא מדעת נתברר פנימיות קדושת ישראל שגם ענין הנאת אכילה ושתיה שלו בקדושה, ואז ניכר ונתברר ההבדל של קדושת ישראל לעמים, ע״ש. ואם כן דוקא במצות נסכים בישר להם שמזה היו רואים שעדיין יש להם שייכות לעניני קדושת הגוף. וזה שייך רק לעם ה׳ ולא לאומות העולם. ולפיכך אע״פ שגוי יכול להביא קרבן, אינו יכול להביא נסכים.

ואפשר לומר, שעל זה היתה המריבה בין ישראל והגרים. שעדיין דאגו ישראל למה לא ניצולו המעפילים אם הם בנים לה׳, וסברו שהגרים בתוכם אין להם שייכות לענין אהבת ה׳ כמותם ועל כן לא נתקדשו הכלל כראוי, והמעפילים מתו. ועשו מריבה עם הגרים. ועל זה באה ההוראה מהקב״ה בפרשת נסכים דוקא שיש חקה אחת לגר ולישראל שאפילו לגר יש בחינת בנים שהגר נחשב ככן אברהם כדאיתא בגמרא (שבת קמ״ו.). ולפיכך גם לגר יש ענין של קדושת הגוף כמו אזרח מישראל. וע״כ היה פגם אחר בהמעפילים שגרם שלא ניצולו כחנניה מישאל ועזריה.[2]

* * *

2. ואפשר שהחילוק הוא שחנניה מישאל ועזריה קדשו את ה׳ במה שלא עשו את המעשה חילול ה׳ של נבוכדנצר וע״כ ניצולו. אבל המעפילים עשו בקום ועשה מה שאמר להם הקב״ה שלא לעשות וזה היה בטעות.

וע׳ בדברי הר׳ צדוק הכהן (צדקת הצדיק אות מ״ו) והם לא הצליחו בזה מפני שאכלוהו פגה כמשאז״ל בעקבותא דמשיחא חוצפא יסגא, שאז הוא העת לזה ולכן אמר להם משה והיא לא תצלח, נראה שעצה הוא אלא שלא תצלח ודייק היא ולא אחרת שיש זמן אחר שמצליח.

ובדבריו יכולים להבין את דברי המדרש (במ״ר י״ז ג׳) אמר להם משה כך אמר הקב״ה אלי (דברם א׳ מ״ב) לא תעלו ולא תלחמו כי אינני בקרבכם, אמרתם (שם א׳ כ״ח) אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבנו, מהו המסו את לבבנו אמרו רבותינו מכאן שיערו הרמונים ששנו רבותינו הרמונים שימסו, ע״כ. שלכאורה זה פלא להביא ענין של שיעור בישול הרמונים כאן. אבל י״ל שמרומז בזה שעדיין לא הגיע הזמן לעבודה כזו, כמו שאין שיעור לרמונים עד שימסו. (ומעונין הדבר שמביא הקהלת יעקב שג״ר הוא ר״ת גפן רמון. וממעשה המעפילים לומדים מצות גפן של נסכים ורמון של מעשר.)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש להוסיף שטענת המן שאין לכלל ישראל קדושה בעניני הגוף, היתה מרומזת ב״ישנו עם אחד״. והמהר״ל מפרש את פסוק זה (אור חדש עמ׳ קל״ז), אמר המן האומה הזאת היא אומה יחידה וכל זמן שהיא יחידה אין אדם יכול לה וכאשר היא עומדת בעצמה כחה גדול, ובלעם אמר (בלק כ״ג ט׳) הן עם לבדד ישכון. ובמדרש (יל״ש רמז תשס״ח) כ׳ כי ישראל הם כמו תיבת ה״ן כי אלו שתי אותיות הה״א והנו״ן כל אחת לבדה ואין לה חיבור אל שאר אותיות כי אות א׳ יש לה חיבור אל הט׳ וכן הב׳ והח׳, הג׳ והז׳ הד׳ והו׳ כולן מתחברות לעשרה שהם מספר שהוא אחד. חוץ מן הה״א, וכן במספר העשרת אין לנו״ן צירוף וחיבור, ולכך אמר ה״ן עם לבדד ישכון.[3] ואמר המן אבל עתה ישראל יצאו מזה שהרי הם מפוזרים ומפורדים בין העמים והנה יש להם חבור אל האומות כאשר הם ביניהם ולכך אינם עוד כמו ה״ן שהוא לבדד רק הם אחד יותר והם נ״ו, וזה ישנ״ו עם. עכת״ד. ולפי זה לא הכיר המן שיש לישראל קדושה בעניני הגוף שסבר שהם ככל שאר האומות. ומישנ״ו לומדים ששניהם רברבות מהאכילות, כי הם נ״ו כמו שאר האומות.

אבל בנסכים מביאים שיעורים של הין. ומבאר הרמ״א (תורת העולה ח״ב פי״ז) שנקרא הי״ן מלשון ה״ן והוא ההן הנזכר בתחלה בתורה שנאמר (בראשית ג׳ כ״ב) הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, ומלת הן מורה על ענין התיחדות איזה דבר במה שהוא עליו (כמו שראינו בהמהר״ל) ולכן האדם שהיה יחיד בעולמו נזכר עליו מדת ההין כי נשלמו בו עשרה דברים שהם כחותם החיצונים והפנימיים שהם עשרה, ע״כ. והיינו שמלת הין בנסכים מורה על שאדם שלם גם בגשמיותו ועל כן יכול להביא הנסכים עם הקרבן לקדש גופו עם פנימיותו. אבל לפי דברי המהר״ל יש להוסיף שזה גם כן מורה על ענין יחוד כלל ישראל משאר העמים שרק ישראל הם בנים למקום שיכולים לקדש את גופם.

ובמעשה המעפילים אמר משה (דברים א׳ מ״א) ותהינ״ו לעלות ההרה. שהמעפילים רצו להשתמש במדת הי״ן של קדושת כלל ישראל. ואף על פי שטעו לאיזה טעם שיהיה, מ״מ אח״כ נתבשרו ישראל שעדיין יש להם מדרגת הי״ן ע״י מצות הנסכים.

3. ואפשר שזה גם כן מרומז בגמרא, דאיתא (שבת ל״א:) שבלשון יוני קורין לאחת הן.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

קרח — דתן ואבירם

(קרח ט״ז א׳) ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן. וצריכים להבין מה היה ענין דתן ואבירם במחלוקת קרח. ורש״י מביא בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחנייתם תימנה שכן קהת ובניו החונים תימנה נשתתפו עם קרח במחלוקתו, אוי לרשע אוי לשכנו, ע״כ. אבל מ״מ לא היו שוטים לריב מחלוקת אשר לא להם וא״כ מה היה חשבונם להצטרף עם שכנם. ועוד, בפרשה משמע שמשה היה מדבר וטוען עמהם יותר מעם קרח. ועוד, משמע שבליעת הארץ היתה מחמת שדתן ואבירם יצאו נצבים (ט״ז כ״ז). וכן בספר תהלים כתיב (ק״ו ט״ז) ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה׳ תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם. וצריכים להבין ג״כ מה דאיתא בחז״ל (יל״ש ח״א רמז קס״ז) כל מה שאתה יכול לתלות ברשעים (דתן ואבירם) תְּלה. ואיזה ענין יש בזה.

ויש להקדים, דכתיב (פינחס כ״ו ט׳) ובני אליאב נמואל ודתן ואבירם הוא דתן ואבירם קריאי העדה אשר הצו על משה ועל אהרן בעדת קרח בהצותם על ה׳. ואיתא על זה במדרש (תנא דבא״ר פי״ח דף מ״א:) ולפי שהיו יודעין דתן ואבירם במשה ואהרן שכשרים הן ובני עולם הבא הן והן עמדו עליהן להרגן בלשונם. וכן איתא במדרש (במד״ר י״ח ד׳) אמר משה הואיל ולא רצו לילך אצלי אני אבוא אצלם אולי יתביישו ויחזרו בהם שנאמר (קרח ט״ז כ״ה) ויקם משה וילך אצל דתן ואבירם, כשראו אותו התחילו לחרף ולגדף שנאמר ודתן ואבירם יצאו נצבים כו׳ נאמר כאן יציאה והצבה ונאמר בגלית הפלשתי יציאה והצבה דכתיב (ש״א י״ז ד׳, ט״ז) ויצא איש הבינים וגו׳ ויגש הפלשתי השכם והערב ויתיצב מ׳ יום, מה יציאה והצבה התם בחירופין ובגדופין אף כאן בחרופין ובגדופין לפיכך פתח משה ואמר אם כמות כל האדם ימותון אלה, ע״כ. ורואים שחטאתם היתה בענין הלשון ודיבור ומזה באה מיתתם **בפי** הארץ.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וכן במצרים כשהיו דתן ואבירם נצים כתיב (שמות ב׳ י״ד) ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר. ומביא רש״י את המדרש, דאג לו [למשה] על שראה בישראל רשעים דלטורין (פי׳: מספרי לשון הרע), ע״ש. וכן איתא במדרש שדתן ואבירם הלשינו על משה לפרעה (ש״ר א׳ ל״א). וכן במעשה קרח איתא במדרש (במ״ר י״ח ד׳) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה (ט״ז י״ב) לא נלך ולא נבוא אין כתיב כאן אלא לא נעלה, פי כסיל מחתה לו (משלי י״ח ז׳) פתחו פיהם לפורעניות לומר שהן מתין בירידה ולא בעלייה.

וכשם שחטאתם ועונשם היו בעניני דיבור כן בתיקונם היה ענין דיבור. דאיתא בספרים הקדושים שדתן ואבירם נתגלגלו בשני פרים שהקריב אליהו על הר הכרמל, ודתן היה יותר ממותק מאבירם ולכן עלה הפר בגורל ה׳, אמנם אבירם שהיה יותר רשע לא עלה לשם ועלה בגורל של הבעל ולכן לא רצה להתקרב עד שלחש אליהו באזנו ואמר לו כשם שמתקדש שם שמים ע״י חבירך כן יתקדש על ידך, ע״כ. ואיתא במדרש (דב״ר ה׳ י׳) א״ר שמואל בר נחמן דורו של אחאב עובדי עכו״ם היו והיו יוצאין למלחמה ונוצחין ולמה כן שלא היה ביניהן דלוטרין. ודתן ואבירם נתקנו בדור שהיה נקי מלשון הרע.

ולכאר את זה, נביא מה דאיתא בחז״ל (יל״ש ח״ב רמז תתרנ״ו) א״ר חנינא בר פפא ד׳ הם שפתחו באף ואבדו באף ואלו הן נחש ושר האופים ועדת קרח והמן, ע״כ. וודאי יש לנו להבין שחז״ל רוצים לומר שאלו הד׳ שאמרו אף גם ענינם שוה. ולפי זה יהיה ענין דתן ואבירם (העדת קרח שאמרו אף) כמו ענין הנחש בחטא אדם הראשון. (וכמו כן שר האופים והמן הם מענין הנחש כמו שנבאר בס״ד לקמן בענין פורים.) וענין הנחש היה הכח הרע שרצה להתנגד לרצון ה׳ ע״י כשלון יציר כפיו, ואיתא בחז״ל (יל״ש רמז כ״ז) שהנחש אמר דלטוריא על בוראו. וגם דתן ואבירם היו משורש זה ורצו להתנגד לרצון ה׳ ע״י התנגדותם למשה רבינו שהיה מתקן ענין אדם הראשון (כדלעיל עמ׳ 71) ועל ידו קבלו בני ישראל את התורה ופסקה זוהמת הנחש. ועשו זה ע״י דלטוריא שלהם כמו שראינו בדברי חז״ל, וכיון שהשורש שלהם הוא מכח המקורי של הרע של הנחש, על כן תולים כל מעשי רשעות בהם. וכוונתם כאן במעשה קרח היתה רק הזדמנות חדשה להתנגד למשה רבינו שליח ה׳.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וכיון שענינם היה מקורי מענין הנחש, היה משה צריך לעסוק עמהם בפרט ולהם דוקא היתה פתיחת פי הארץ שנבראה בערב שבת בין השמשות (אבות פ״ה מ״ו).

ובמדרש שהבאנו בתחלה, ראינו שדתן ואבירם היו מחרפים ומגדפים כמו שגלית הפלשתי היה מחרף ומגדף. ויש לומר שגם גלית היה מקטרג מקורי על רצון ה׳ בבריאה. ואיתא בגמרא (סוטה מ״ב.) גלית שמו שבא בגלוי פנים לפני הקב״ה שנאמר (ש״א י״ז ח׳) בחרו לכם איש וירד אלי, ואין איש אלא הקב״ה שנאמר (בשלח ט״ו ג׳) ה׳ איש מלחמה, אמר הקב״ה הרי אני מפילו על יד בן איש שנאמר (ש״א שם י״ב) ודוד בן איש אפרתי, ע״כ. ודוד המלך שהיה החלק השני של אדם הראשון כמו שהבאנו בענין פועה (פ׳ שמות) הרג את מקור הרע הזה. ומביאים מהזו״ח בלשון הזה, וקטיל לפלשתאה דאיהו יצר הרע ואיהו נחש הוא סמאל הוא עמלק הוא פלשתי הוא מלאך המות.

* * *

ויש להוסיף על זה, דאיתא במדרש שהתחלנו בו, ולפי שהיו יודעין דתן ואבירם במשה ואהרן שכשרים הן ובני עולם הבא הן עמדו עליהן להרגן בלשונם; וכן יודעין היו דואג ואחיתופל בדוד מלך ישראל שכשר הוא ובן עולם הבא הוא והם עמדו עליו להרגו בלשונם, ע״כ. ומשמע שמה שרצו דואג ואחיתופל לעשות לדוד המלך היה כמו מה שרצו דתן ואבירם לעשות למשה רבינו. ומביא הקהלת יעקב שדתן ואבירם באמת נתגלגלו אח״כ בדואג ואחיתופל (ואח״כ נתקנו בפרים של אליהו על הר הכרמל). ויכולים לומר שכמו שדתן ואבירם התנגדו למשה רבינו שהיה יכול לתקן חלק מחטא אדם הראשון, כן התנגדו דואג ואחיתופל לדוד המלך החלק השני של חיי אדם הראשון שבכחו היה גם כן להתגבר על הנחש כמו שעשה בגלית. ואיתא במדרש (שוחר טוב ג׳) רבים קמים עלי (תהלים ג׳ ב׳) רבים בקומה כו׳ גלית כו׳ וכן רבים בתורה דואג ואחיתופל.

וכח של דואג ואחיתופל היה גם כן בהלשון. דאיתא בירושלמי (פאה פ״א ה״א) דואג ואחיתופל היו להוטין אחרי לשון הרע וכו׳, דורו של דוד צדיקים היו אבל כיון שהיו דילטורין (דואג ואחיתופל) היו נופלים במלחמה. וכותב הבאר משה (ש״ב י״ט ל׳) על פי הזוה״ק שדוד המלך

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

תיקן את חטא לשון הרע של הנחש, ע״ש. ורואים תיקון זה בספר תהלים שחיבר. (וגם איתא במדרש שוח״ט א׳ שחמשה ספרים של תהלים הם כנגד חמשה חומשי תורה שנתן משה.) ובתחלת תהלים וסופו היה צריך דוד להגן עצמו מכח לשונם הרע של דואג ואחיתופל. בתחלה כתיב אשרי האיש אשר לא הלך, ואיתא במדרש (שוח״ט) זש״ה (משלי י״א כ״ז) ״שוחר טוב ובקש רצון״ מי הוא זה דוד המלך שהיה שוחר טוב בטובתן של ישראל להעמיד מהן כ״ד משמרות כהונה וכ״ד משמרות לוייה, ובקש רצון שהיה מבקש רחמים שתשרה עליו שכינה כדי לברך את ישראל והיכן ברכן באשרי האיש, ״ודורש רעה תבואנו״ זה דואג ואחיתופל, ע״כ. ובסוף תהלים כתיב (קמ״ד י״ד) אלופנו מסובלים אין פרץ ואין יוצאת. ואיתא בגמרא (ברכות י״ז:) אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדמי, ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל. וכן מוצאים שדוד התפלל שכל הקורא ספר תהלים יהיה כאילו למד מס׳ נגעים ואהלות (מד׳ שוח״ט א׳). ואיתא בגמרא (ב״מ נ״ט.) ששונאי דוד היו עוסקים בנגעים ואהלות.

וכמו שמשה רבינו גרם שדתן ואבירם יבלעו בארץ, כן רואים בדוד המלך שהתפלל שכח דואג ואחיתופל יבלע. בענין דואג, אמר דוד בספר תהלים (נ״ב ו׳) אהבת כל דברי בלע ולשון מרמה. ובענין אחיתופל, אמר (נ״ה י׳) בלע אדנ־י פלג לשונם. ואחר כך נתגלגלו לפרים של אליהו הנביא ונתקנו בדור אחאב שהיה נקי מלשון הרע.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חקת — באו חשבון

(חקת כ״א כ״ז) על כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון. ומפרש רש״י (ע״פ מדרש תנחומא) שסיחון לא היה יכול לכבוש את עיר חשבון ממואב והלך ושכר את בלעם לקללו ועל אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב יאמרו המושלים דהיינו בלעם תבנה ותכונן עיר סיחון להיות עירו, ע״כ.

ואיתא בגמרא (ב״ב ע״ח:) ״המושלים״ אלו המושלים ביצרם, ״בואו חשבון״ בואו ונחשב חשבונו של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה, ״תבנה ותכונן״ אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא, ע״כ. והדבר פלא שלומדים הענין של המושלים ביצרם לעשות חשבון של מצוה מדברי בלעם הרשע. (וע׳ בעין יעקב שמביא מהרשב״א שכוונת חז״ל בדרשות כאלה להסמיכם אל הפסוקים בלשונות שלא תשכח זכרונם ולא שהיתה כוונתם כלל לפרש הפסוק כן. אבל ע׳ דברי החיד״א בפתח עינים שכותב שהרשב״א לא כתב כן אלא ליישב דעת ההמון בדור ההוא.)

ונתחיל לבאר הכוונה הפנימית של בלעם. המגלה עמוקות מבאר (אופן ק״ז) דאיתא בזוה״ק עשו ויעקב חלקו החדשים ביחד ע״פ הדין, מאחר שלקח אברהם חודש ניסן יצחק אייר יעקב סיון היה ראוי עשו גם כן ליקח שלשה ירחים תמוז אב אלול ונלקח מעשו הרשע חודש אלול לגמרי. וזה היה ענין בלק ובלעם שרצו ליקח מישראל את חודש אלול שכן מלחמת סיחון ועוג היתה בסוף אלול (ע׳ במד״ר י״ט ל״ב), ולכן אמר בלק לשון (בלק כ״ב ו׳) לכה ארה״ לי שהיה מתירא מאלול ראש השנה, וכתיב (כי תצא כ״ג ו׳) ולא אב״ה ה׳ אלקיך לשמוע אל בלעם, ואמר מלת אב״ה ולא מלת רצה לרמז שאפילו חדש א״ב לא נתן לו לגמרי, עכ״ד.

ובספר בני יששכר (חודש אלול מאמר א׳ סק״ח־ט׳) מוסיף על זה שהחדשים תמוז אב נקראים דלים ורשים. דהנה מבואר בכתבי האריז״ל

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שם אדנ־י במילואו ישנו י״ב אותיות כזה אל״ף דל״ת נו״ן יו״ד. ובכל חדש מאיר אות אחד ובתמוז ואב הם אותיות ד״ל. ובספר יצירה איתא חוש ראיה לתמוז חוש שמיעה לאב עשייה לאלול וראשי תיבות של ראיה שמיעה של תמוז אב הם ר״ש. וחדש אלול לפי מילוי שם אדנ־י הוא אות ת׳ ובהגיע חדש אלול תצטרף הת׳ אל הד״ל ומתהוה דל״ת פתוחה לשבים. וכן לפי ספר היצירה, בהגיע אלול חדש העשייה מצטרף אות ע׳ של ר״ת עשייה לתיבת ר״ש ומתהוה שע״ר לדופקי תשובה. וזה שאנחנו אומרים בסליחות באלול לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך כדלים וכרשים כו׳ היינו אין אנו סומכים גם בחדש אלול על החסד שלנו אשר גורמים להתהוות דל״ת מן ד״ל, וג״כ אין אנו סומכים על המעשים שלנו שיתהוה שע״ר מן ר״ש רק כדלים וכרשים דפקנו דלתיך. ע״כ.

ובדרך הזה מבאר הבני יששכר את הפסוק שאמר משה (דברים ג׳ ח׳) ונקח בע״ת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמורי, שלכאורה קשה למה אמר לשון בעת ההיא על דבר שהיה רק חצי שנה קודם, שמלחמת עוג היתה באלול וספר משנה תורה בשבט. אבל על פי הנ״ל ע״ת הוא אלול שע׳ ניתוסף על ר״ש וכן הת׳ ניתוסף לד״ל. ולפי זה אלול הוא דלת ושער החייבים במזוזה וענין מזוזה לישראל היא שמירה בפתחיהם לבל תוכל שום כח של רע לבוא אל בתיהם. והנה כתב המג״ע, סיחו״ן עו״ג בגימ׳ יג״ר מנין השמות הנכתבים על המזוזה לשמירה דהיינו כוז״ו במוכס״ז כוז״ו. והטעם, דהנה סיחון ועוג היו שני כחות גדולים והיו יושבים על הספר של ארץ ישראל לשמור לבל יוכלו ישראל בקדושתם לבוא אל פתחה של ארץ ישראל וע״כ אחר כבוש סיחון ועוג נאמר (בלק כ״ב ג׳) ויג״ר מואב, אמרו סיחון ועוג שהיו שומרין אנחנו כו׳. וכיון שהיו כעין מזוזה ברע היה בהכרח מקודם לסלקם ואז תוכל הקדושה ליכנס בשער ודלת. על כן אמר משה ונקח בעת ההיא, באלול חדש ע״ת, ממלכי האמורי שהיו סותמים הדלת והשער עד המלחמה. עכת״ד.

ולפי דברי המגלה עמוקות ובני יששכר הנ״ל יכולים להבין כוונת בלעם ברצותו לקלל את מואב כדי שסיחון יכבוש את עיר חשבון. שרצה בלעם להשלים את ה״מזוזה״ דטומאה של סיחון ועוג כדי שימנעו הקדושה של כלל ישראל מלהכנס לארץ ישראל. אבל כלל ישראל בבחינת הדל״ת של זמן דהיינו חדש אלול התגברו על המזוזה דטומאה ולקחו הדל״ת של מקום דהיינו עבר הירדן והכניסו בו מזוזה של קדושה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואז, ויג״ר מואב, ואמר בלק לבלעם אר״ה ליטול מכלל ישראל את הדלת של זמן אלול ר״ה כדי שיוכלו שוב ליטול דלת של מקום בכחות הטומאה. אבל ה׳ לא אב״ה לבלעם ואבדו גם חלק מחדש אב שלהם.

ולפי זה, יכולים לראות את השייכות בין פירוש רש״י ודברי הגמרא הנ״ל. שהמושל בלעם רצה לכבוש את חשבון כדי לעשות מזוזה של טומאה במקום הדלת של עבר הירדן. אבל בני ישראל התגברו עליו בזמן הדלת של חדש אלול. ועל כן יאמרו המושלים ביצרם בני ישראל לעשות חשבון מצוה בזמן הדלת בחדש אלול כדי לעשות מזוזה של קדושה בזמן. ועל ידי זה יזכו לכתיבה וחתימה טובה בראש השנה לחיי עולם הזה וחיי עולם הבא.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בלק — משעול הכרמים

כשהיה הולך בלעם אל בלק כתיב (בלק כ״ב כ״ד) ויעמד מלאך ה׳ במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה ותרא האתון את מלאך ה׳ ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר ויסף להכתה. וצריכים להבין הענין שהיה המלאך עומד דוקא במקום כמשעול הכרמים.

איתא במדרש בענין הברית של גלעד ויגר שהדותא בין יעקב אבינו ולבן, (מד״ת ויצא י״ג) עד הגל הזה (ויצא ל״א נ״ב) זה שאמר הכתוב ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר, הגל הוא הקיר לפי שעבר בלעם את השבועה שנשבע ליעקב שנאמר (שם) [אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה] ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה, ובלעם זה לבן שנאמר (כי תבוא כ״ו ה׳) ארמי אבד אבי, ועל שבקש לכלות את ישראל נקרא ארמי שנאמר (בלק כ״ג ז׳) ולכה זעמה ישראל לכך נפרע הקיר ממנו, ע״כ. וכן איתא בתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק שלנו, וקם מלאכא דה׳ בדוחקא דמיצעי ביני כרמיא אתר דאקים יעקב ולבן אוגר וקמא מצטרא מיכא ושכותא מצטרא מיכא (פי׳: המקום שהקימו לבן ויעקב גל ומצבה מצד זה וגל וקמא מזה) וקיימו דלא למעבר דין תחום דין לבישו (פי׳: ונשבעו שלא לעשות זה לזה לרעה.) וצריכים להבין למה היתה גלעד דוקא במקום של משעול הכרמים. ובכלל למה עשה יעקב שום ברית עם לבן הארמי.

ויש לומר, דאיתא במדרש (ב״ר ע״ד י״ד) ויקרא לו לבן יגר שהדותא (ויצא ל״א מ״ז) א״ר שמואל בר נחמן אל יהא לשון סורסי הזה קל בעיניך שבתורה בנביאים ובכתובים מצינו שהקב״ה חולק לו כבוד, בתורה ויקרא לו לבן יגר שהדותא. ומפרש היפה תואר ונ״מ מזה לדעת כי התרגום הוא מן התורה וגם כי נוכל לבאר כמה מלות מלשון סורסי כמו שמצינו כמה פעמים בגמרא משום שהלשנות אלו קרובות זו לזו, ע״כ. וכיון שלומדים ענין זה מהברית של לבן יכולים לומר שמהברית

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

זכה יעקב ללשון התרגום של לבן לפרש את התורה, מלבד מה שלבן לא ישתמש בכחו בלשונו להרע ליעקב.[1]

ועל כן כשעבר בלעם על הברית ורצה להשתמש בלשונו לקלל את בני יעקב, איתא במדרש (במ"ר כ' י"ד) ויאמר בלעם לאתון כי התעללת בי (בלק כ"ב כ"ט) אע"פ שמדבר בלשון הקדש עובד כוכבים לשונו סרוח (פי': התעללת הוא לשון טומאה), ע"כ. וזה היה מדה כנגד מדה, שמלבד מה שאבד כחו בלשון ארמי, גם בלשון הקדש שהוא בעצם טוב, נעשה לשונו סרוח.

ומביא הילקוט ראובני (בשם הע"מ) נשמת לבן היה נבל, לב"ן ר"ת **לבן בלעם נבל** שנתגלגל ג' פעמים ואח"כ נתגלגל באבן דומם, וע"כ גבי בלעם נאמר גדר מזה ופי' רש"י סתם גדר של אבנים ומי שחוטא בלשון הרע נתגלגל באבן דומם מדה כנגד מדה, וז"ס גל אבנים שהניח יעקב וקרא גלעד לרמוז על גלגולו באבן דומם, ע"כ. ואיתא במדרש (דב"ר ה' י') א"ר שמואל בר נחמן שאלו לנחש ואמרו ליה למה אתה מצוי בין הגדרות אמר להן שפרצתי גדרו של עולם אמרו לו ולמה אתה מהלך בארץ ולשונך שותת בארץ א"ל שהוא גרם לי שאמרתי לשון הרע על בוראי, ע"כ. ורואים גם מזה שענין גדר שייך ללשון הרע, שהנחש פרץ גדרו של עולם בלשונו הרע ועל כן מצוי בין הגדרות דוקא. וגם כאשר בלעם עבר בריתו של הלשון נלחץ אל הגדר ואח"כ נתגלגל באבן דומם שאינו מדבר כלום. ואיתא במדרש (תנחומא ח') גדר מזה וגדר מזה, אין אתה יכול לשלוט בהם שבידיהם שני לוחות אבנים כתובים מזה ומזה משני עבריהם, ע"כ. והיינו שעל הלוחות יש עשרת הדברות של דברי קדושה ובזה הם ניצולים מדיבור רע. והם ההיפך מענין לבן ובלעם שמלוחות **אבנים** נעשו עשרת **הדברות**, אבל לבן נתקלקל בלשונו ואבד את **דיבורו** ונתגלגל **לאבן** דומם.

ובדרך הזה יש לפרש גם כן ענין של משעול הכרמים שהיה במקום גלעד. שבמדרש (במד"ר כ' י"ד ומד"ת ח') דורש לשון משעול מלשון שועלים ואיתא שם הכרמים נמסרים לשועלים. ומפרש המהרז"ו שכלל ישראל שנקראים כרם ה' נמסרים ביד הגוים שונאיהם בלק ובלעם. ולפי זה אפשר לומר שהברית בין יעקב ולבן היה במשעול הכרמים לרמז

---

1. וע' עוד בענין חנוכה (עמ' 284).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שתהיה ברית בין יעקב הנרמז לכרם ולבן הנרמז לשועל.

ובאמת רואים שלבן עבר על בריתו גם קודם למעשה זה. דאיתא בגמרא (סוטה י"א. וכן ש"ר א' ט') ג' היו באותה עצה בלעם ואיוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג. וזה היה ג"כ קלקול בפיו דוקא שהמצריים היו ההורגים את הבנים ובלעם רק יעץ בפיו. ואיתא עוד על ענין זה על הפסוק (שה"ש ב' ט"ו) אחזו לנו שועלים שעלים קטנים מחבלים כרמים, (שהש"ר שם) מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות, היו נוטלות בניהם וטומנות אותם במחילות והיו מצריים הרשעים נוטלים בניהם הקטנים, ע"כ. והיינו שגם בעצת בלעם במצרים גרם ששועלים היו הורגים את כרם ה'. ובעונש של מצרים איתא במדרש (שם) אמר להם הקב"ה חייכם שכל אחד ואחד מכם אני גוררו למבולו שנאמר (תהלים ס"ג י"א) יגירוהו על ידי חרב מנת שועלים יהיו וגו' אלו הרשעים שגררן לחרבו של ים וכו' המנה הזאת תהיה מתוקנת לשועלים. ולפי הנ"ל יש לרמז בלשון יגירוה"ו, שהיג"ר של לבן שעשה ברית ביגר שהדותא ועבר עליה גררה את המצריים הדומים לשועלים לים להיות מאכל לשועלים. ואפשר לומר עוד שזה ענין ותלח"ץ אל הקיר, שע"י שגרם לח"ץ בני ישראל במצרים כשעבר את הברית, עכשיו נלחץ אל הקיר במקום הברית.

* * *

ויש להוסיף על זה דבר נפלא. כתיב (מ"א כ' א'-ג') ובן הדד מלך ארם קבץ את כל חילו וגו' וישלח מלאכים אל אחאב מלך ישראל העירה ויאמר לו כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי הוא ונשיך ובניך הטובים לי הם. ודברי בן הדד הארמי הם ממש דברי לבן האמרי קודם ברית יגר שהדותא דכתיב (ויצא ל"א מ"ג) ויען לבן ויאמר אל יעקב הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר אתה רואה לי הוא. והיינו שבן הדד היה עובר על הברית של לבן שהסכים שלא לטעון את זה שוב. וכן כתיב אח"כ (מ"א שם י') וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלקים וכה יוסיפו אם ישפק עפר שמרון **לשעלים** לכל העם אשר ברגלי. והיינו שרצה שכרם ה' ינתן לארם הנקרא שועל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אבל אחאב היה מנצח את בן הדד במלחמה.[2] ואיתא במדרש (ד"ר ה' י') א"ר שמואל בן נחמן דורו של אחאב עובדי עכו"ם היו והיו יוצאים למלחמה ונוצחין ולמה כן שלא היה ביניהם דלוטרין, ע"כ. והיינו על ידי שמירתם בדיבורם היו נוצחים את ארם שחטא במה שעבר על ברית של לשון שלו ועל כן שמרון לא נפל ביד השועלים של ארם.

(שם כ"א א'-ב') ויהי אחר הדברים האלה **כרם** היה לנבות היזראלי וגו' וידבר אחאב אל נבות לאמר תנה לי את כרמך. ובסוף המעשה, איזבל אשת אחאב גרמה שיסקל נבות באבנים ואחאב לקח את הכרם. ובאה לאחאב נבואה על ידי אליהו הנביא (שם י"ט) במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה. והיינו אחר שאחאב נצח את השועלים חטא בענין כרם ועל ידי זה הראה שאינו ראוי להיות המלך של כרם ה'.

ואיפה היתה מיתת אחאב. כתיב (שם כ"ב ג') ויאמר מלך ישראל אל עבדיו הידעתם כי לנו רמת **גלעד** ואנחנו מחשים מקחת אתה מיד מלך ארם. (שם ל"ה) ותעלה המלחמה ביום ההוא והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב. שע"י הפגם שלו בענין הכרם שוב התגבר ארם על הברית של גלעד.

---

2. ומעונין הדבר שאמר אחאב לבן הדד (שם י"א) אל יתהלל חג"ר כמפת"ח. ואפשר שהיה רומז על בלעם כשעבר על בריתו ותלחץ אל הקיר ומפרש הרשב"ם שנעשה חגר (וכן איתא בסנהדרין ק"ו: לשון של בלעם חיגרא.) ואחאב היה אומר לבן הדד לא תהיה כבלעם שנעשה חג"ר כאשר פת"ח האתון את פיו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

פינחס — הר העברים

(פינחס כ"ז י"ב) ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל וראיתה אתה ונאספתה אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך. ואיתא בחז"ל (יל"ש רמז תשע"ו) עלה אל הר העברים ובמקום אחר קוראו הר ההר נמצא קרוי ד' שמות הר העברים הר נבו הר ההר ראש הפסגה, ומה צורך לבאי העולם בכך אלא שהיו המלכיות מתפארים עליו זאת אומרת יקרא לשמי וזאת אומרת יקרא לשמי.

ואע"פ שעל פי זה כל הד' שמות הם של ההר האחד, מ"מ צריכים לומר שיש טעם למה שם אחד כתוב בפסוק אחד דוקא ושם אחר בפסוק אחר. וממילא צריכים להבין איזה ענין יש בכל אחד מהשמות. ותחילה נציע את ארבעה המקומות העוסקים בעליית משה להר.

בפרשת פנחס אחר מעשה בנות צלפחד כתיב:

> ויאמר ה' אל משה עלה אל **הר העברים** הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל וראיתה אתה ונאספתה אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך.

בפרשת ואתחנן מגיד משה לבני ישראל שאחר מלחמת סיחון ועוג אמר לו הקב"ה (ג' כ"ז):

> עלה **ראש הפסגה** ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעניך כי לא תעבור את הירדן הזה וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה, ונשב בגיא מול בית פעור.

בפרשת האזינו ביום מיתת משה צוה ה' (ל"ב מ"ט):

> עלה אל **הר העברים** הזה **הר נבו** אשר בארץ מואב על פני יריחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל עמיך כאשר מת אהרן אחיך וגו' כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ובפרשת וזאת הברכה בשעת מעשה (ל"ד א'):

ויעל משה מערבות מואב אל **הר נבו ראש הפסגה** אשר על פני יריחו ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי וגו' ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב גו' הראתיך בעיניך ושמה לא תעבור.

ואע"פ שלא נזכר שם הר ההר בפסוקים אלו, מ"מ איתא בחז"ל (יל"ש רמז תתקמ"ח) למה נקרא שמו הר נבו שנקברו בו שלשה המתים הללו שמתו שלא מידי עבירה משה ואהרן ומרים, ע"כ. ואהרן היה נקבר בהר ההר

ומוצאים שכל אחד מהשמות הכתובים נזכרים שני פעמים. ונראה הצד השוה שיש בכל שם שאין בהשאר.

(א) בשני פעמים של הר העברים כתוב שמשה ימות כאשר מת אהרן ודורשים חז"ל (הובא ברש"י) שנתאווה משה למות בנשיקה כמו אהרן. ובשניהם כתוב ג"כ טעם המיתה על אשר מעלו במי מריבה. והמיתה אינה נזכרת בשאר שמות ההר. (ואע"פ שבפ' וזאת הברכה כתיב אח"כ וימת שם משה זה ענין חדש שפסוק זה היה הראשון שכתב יהושע כדאיתא בגמרא ב"ב ט"ו.)

(ב) בשני פעמים של ראש הפסגה נזכר ענין של ראיית ימה וצפונה באריכות מה שא"כ בשאר הפעמים שנזכר רק בקיצור ראה את הארץ.

(ג) השני פעמים של הר נבו הם ביום מיתת משה רבינו, אחד בצווי ה' והשני במעשה. ובכל אחד מהם נזכר שם אחר של הר. בצווי ה' נזכר גם הר העברים, ובשעת מעשה נזכר ראש הפסגה. ומשמע שהר נבו הוא מדרגה חדשה שקבל משה ביומו האחרון שמצטרפת עם כל אחד משני הענינים הראשונים של הר העברים וראש הפסגה.

ולהבין את זה, נקדים בדברי השפת אמת שמבאר ההמשך בפרשה שלנו ממעשה בנות צלפחד לענין הר העברים וחטא מי מריבה ומינוי יהושע. שכותב (שנת תרס"ג) חז"ל אמרו פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה, כי בחינת משה רבינו ע"ה הוא עלמא דדכורא והוא פני חמה ויהושע בחינת לבנה שאין לה מגרמיה כלום רק שמקבלת מאור החמה והוה בחינת נוקבא המקבלת מן דכורא, ובאמת העברת נחלה לבת הוא ע"פ הנהגת באי הארץ בחינת יהושע ובחי' נוקבא ולכן נעלם דין זה ממשה רבינו ע"ה, ואמרו חז"ל דין שאין אתה יודע הנשים דנין אותו, כי זה המשפט בא מבחי' נוקבא ומרע"ה היה בחינת בן וז"ש במדרש בנות

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

צעדה עלי שור, שנעשה הירדן כחומה בפני משה שלא יכנס לארץ, לפי שהתחיל בחי׳ עלמא דנוקבא, וז״ש עלה אל הר העברים שהוא עצמו בחי׳ העברת נחלה לבת ולכן לא נכנס לארץ ישראל, וענין מי מריבה לא היה עונש אלא ראיה והוכחה שאין דור באי הארץ נמשכים אחר הנהגתו של משע״ה (ע׳ בפ׳ חקת שנת תרמ״ז בענין מי מריבה) וממילא אח״כ פ׳ קח את יהושע. עכת״ד. [1]

ולפי דבריו יכולים לומר שענין הר העברים היה להורות מעלת משה שאינו נכנס לארץ ישראל משום שארץ ישראל היא בחינת העברה לבת, אלא עלה אל הר העברים שהוא למעלה מזה. ולכן נזכרה בהעלאה זו מיתתו בנשיקה שזה ג״כ ממעלתו. ואם כן יכולים לומר שראיית ארץ ישראל ג״כ ממעלתו. שאע״פ שלמעשה לא היה יכול להכנס מ״מ היתה לו ראייה של הארץ.

ויש לומר שענין ראש הפסגה היה דבר אחר. שבפרשת ואתחנן איתא בחז״ל (יל״ש שם) עלה ראש הפסגה וראה בעיניך, מגיד הכתוב שהראהו את הרחוק כקרוב ואת שאינו גלוי כגלוי ואת כל הקרוי ארץ ישראל שנאמר (בפ׳ וזאת הברכה במקום השני שנזכר שם ראש הפסגה) ויראהו ה׳ את כל הארץ ואת ארץ נפתלי ואת הנגב ואת הככר ויאמר ה׳ אל משה זאת הארץ רבי עקיבא אומר מגיד הכתוב שהראה לו הקב״ה למשה את כל חדרי ארץ ישראל כשלחן ערוך, ע״כ. ויש לפרש שראיית משה רבינו בראש הפסגה היתה לתקנה ולהגנה של כלל ישראל הנכנסים לארץ. וכן משמע מהפסוק שיהושע ינחיל אותם את הארץ אשר תראה. שע״י ראיית משה יהיה יהושע המנחיל את הארץ. (ומפרש המשך חכמה כעין זה בראיית משה בפ׳ האזינו שכמו שאמרו חז״ל דא״ל לאברהם קום התהלך כדי שתהא נוחה ליכבש לפני בניו, כן היה אצל משה שבריאתו היתה נוחה להכבש לפני בני ישראל.)

ולפי זה ראיית ראש הפסגה היתה לתועלת בני ישראל. וכן כתיב שם כי לא תעבור את הירדן הזה, ואיתא במדרש (ד״ר ב׳ ט׳) אמר לו הקב״ה למשה גם אתה נקבר כאן אצלן בזכותך הן באין עמך א״ר לוי למה הדבר דומה לאחד שנתפזרו מעותיו במקום אפילה אמר אם אומר אני הארו לי לקבץ מעותי אין בריה משגחת עלי מה עשה נטל זהוב אחד ומשליך בתוכם, ע״כ. וכן כתיב שם ונשב בגיא מול בית פעור, ואיתא בגמרא

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין ארץ ישראל והמדבר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

(סוטה י״ד.) א״ר חמא ברבי חנינא מפני מה נקבר משה רבינו מול בית פעור כדי לכפר על מעשה פעור. ושני דברים אלו ודאי הם לתועלת כלל ישראל ועל כן נרמזים בפרשת ראש הפסגה דוקא ולא בפרשת הר העברים שהיא לתועלת משה.

ואם כן, היו שני ענינים בראיית משה את הארץ. הראייה של הר העברים היתה לתועלתו שלכל הפחות יראה את הארץ אם אינו יכול להכנס למעשה. והראייה של ראש הפסגה היתה לתועלת כלל ישראל לתקן ענינם בארץ ישראל. ויש לומר עוד, שבמציאות היו שני מקומות על ההר, אחד מקום העברים והשני למעלה ממנו בראש הפסגה. ואם כן זה יהיה הענין שנקרא הר ההר, כי היו כמה הרים בהר אחד. מקום העברים היה מסוגל להורות מעלת משה ומקום הראש הפסגה היה מסוגל לתקן ענינים לכלל ישראל.

ולפי זה מתורצים הדקדוקים של הארבע פרשיות כמין חומר. אחר מעשה צלפחד אמר הקב״ה למשה שלא יכול להכנס לארץ כי הוא למעלה ממדרגתה, אבל צוה לעלות להר העברים לראות את הארץ לתועלתו. וגם רמז שם הראייה השניה שאמר וראיתה (היינו הראייה השניה הכתובה שם) ודורשים חז״ל (יל״ש שם) אותה אתה רואה ואי אתה רואה מקצתה כולה אתה רואה ואי אתה רואה חציה. ובפרשת ואתחנן כשמדבר משה, אינו מדבר בענין כבודו ומעלתו בבחי׳ הר העברים אלא בתועלת כלל ישראל בבחי׳ ראש הפסגה, שזה העיקר לו. ועל כן שם מרמז גם על הכפרה של בית פעור וענין של מתי חוץ לארץ.

וביום מיתתו של משה ביום שהשלים השנה המאה ועשרים שלו, זכה למדרגה חדשה של בחינת הר נבו. ואיתא בספרים הקדושים שהר נב״ו — נ׳ בו, ונכנס הנ׳ בשמו ונעשה נשמ״ה, ע״כ. והיינו שאז זכה משה לשער הנו״ן של נו״ן שערי בינה. ובצווי ה׳ למשה באותו יום אמר לו לעלות להר העברים במדרגת הר נבו שלו כדי שימות בנשיקה ויראה את הארץ לתועלתו. אבל משה עלה אל ראש הפסגה, ואיתא בגמרא (סוטה י״ג:) י״ב מעלות היו שם ופסען משה בפסיעה אחת. שעיקר כוונת משה היתה לתועלת כלל ישראל ועל כן פסע הר העברים שהיה בו המעלות שלו ופסע לראש הפסגה. ושם ראה את ארץ ישראל והתקין אותה בשביל כלל ישראל. ואף על פי כן וימת שם משה על פי ה׳, שמ״מ הקב״ה נתן לו מיתה ע״י נשיקה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מטות — מלחמת מדין

אחר מלחמת מדין כתיב (מטות ל״א י״ד) ויקצף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה, הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה׳ על דבר פעור.

ואיתא בגמרא (פסחים ס״ו:) אמר ר׳ שמעון בן לקיש כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה דכתיב ויקצף משה על פקודי החיל וכתיב (שם כ״א) ויאמר אלעזר הכהן [אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חקת התורה אשר צוה ה׳ את משה אך את הזהב ואת הכסף וגו׳ כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי נדה יתחטא] מכלל דמשה איעלם מיניה, ע״כ. ויש לשאול למה שכח משה את פרשת געולי כלי מדין מתוך הכעס ולא שכח את הפרשה קודם לכן של טומאת מת כמו דכתיב (שם י״ט) כל נגע בחלל תתחטאו ביום השלישי וביום השביעי וגו׳.

ולהבין זה נביא מדרש בענין מלחמת מדין. דאיתא (שהש״ר פ״ד) רבי יצחק פתר קרייה במלחמת מדין וכו׳ ״[שניך כעדר הקצובות] שעלו מן הרחצה״ רבי הונא אמר שלא הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד שאילו הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד לא היה משה משבחן ולא היו עולים משם בשלום וכו׳ ״ומדברך נאוה״ שאמרו לו (מטות ל״א נ׳) ונקרב את קרבן ה׳, אמר להם משה דבריכם סותרים זה את זה אמרתם (שם מ״ט) ולא נפקד ממנו איש, לערוה ולחטא, ואמרתם ונקרב את קרבן ה׳, אלו לא חטאתם קרבן זה למה א״ל משה רבינו זוגות זוגות היינו נכנסים אצל האשה והיה אחד ממנו מפחם פניה ואחד מפרק נזמיה אפשר שלא הזיע יצה״ר קימעה, על אותה הזיעה של יצה״ר אנו אומרים להביא קרבן, באותה שעה התחיל משה משבחן, ע״כ.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וצריכים להבין מה ענין החטא של קדימת תפילין של ראש לתפילין של יד שהיה גורם שלא היה משה משבחם. ועוד מסוף המדרש משמע שמשה היה משבחם מפני שהביאו קרבן על הזיעה של יצה״ר ולא על מצות תפילין שלהם.

ובשפת אמת (שנת תרמ״ג ותרמ״ו) מבאר שמלחמת מדין היתה בבחינת תורה שבעל פה כי היתה ע״י קנאת פינחס ולכן לא הלך משה, שבחינת משה הוא תורה שבכתב דור המדבר, ועתה התחיל התורה בבחינת התעוררות התחתונים. (והחילוק בבחינת התורה של המדבר וארץ ישראל תלוי בהנהגתם, שבמדבר היתה הנהגה בבחינת בנים ובארץ ישראל בבחינת עבדים. וממילא במדבר היתה בחינת תורה שבכתב שניתנת מן השמים ושוה לכל, אבל בארץ ישראל הכל תלוי בהעמלות וזה ענין תורה שבעל פה הבאה ממנו ולכל אחד כפי עבודתו.) [1] ומבאר השפ״א עוד שזה ענין תפילין של יד ושל ראש, שתפילין של יד הם מעשה אדם וכתיב **וקשרתם** על ידיך ומברכים ״להניח תפילין״, שתלוי במעשה האדם. ותפילין של ראש הם הארה הבאה מלמעלה וכתיב **והיו** לטוטפות בין עיניך, והברכה היא ״על מצות תפילין״, דהיינו בלי מעשה. וכיון שהמלחמה היתה בבחינת תורה שבע״פ ע״י התעוררות מלמטה בתחילה ע״כ היה הענין שהקדימו התפילין של יד לשל ראש דזה מקביל לבחינה זו, ואם הקדימו של ראש לא היו מנצחים במלחמה זו של תורה שבעל פה, עכת״ד

ויש להוסיף, שמלבד מה שהיה חילוק בין משה ודור באי ארץ ישראל בעבודתם בקבלת שפע מלמעלה כן היה חילוק ביניהם בכל מעשיהם. שבאי ארץ ישראל היו צריכים לעשות הכנה קודם כל מעשיהם, שגופם לא היו טהורים לגמרי והיו צריכים להיות בטוחים שלא יהיה שום דבר פסול בהמעשה שלהם. אבל משה היה עדיין במדרגת נעשה ונשמע של הר סיני וכדאיתא בגמרא שמשה נטל הכתרים של נעשה ונשמע של ישראל (שבת פ״ח.) ובמדרגה זו הגוף הוא מזוכך לגמרי כדבארנו בענין חור בן מרים (פ׳ כי תשא) ולא היה צורך לשום הכנה, אלא כל מעשה היה בתכלית השלימות כדבארנו בענין תשלומי ד׳ וה׳ (פ׳ משפטים). ולאידך גיסא היה אפשר לאנשי חיל להרהר דבר לא טוב לעשות שום מעשה ואפ״ה לא יעשו המעשה. אבל לפי מדרגת משה

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין ארץ ישראל והמדבר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שלא היה צורך לשום הכנה קודם, אם יהיה ח״ו הרהור לא טוב מיד יהיה המעשה הלא טוב.

ולפי זה השני דברים של המדרש תלויים זה בזה. שכאשר הביאו אנשי החיל את קרבנם היה סובר משה לשיטתו שודאי עשו מעשה עבירה שאם לא כן למה מביאים קרבן. [2] אבל אנשי החיל השיבו שהיה להם רק הרהור עבירה אבל לא עשו שום מעשה עבירה, כי לפי מדרגתם עשו הכנה וחשבו קודם כל מעשה והיו יכולים לפרוש מן האיסור קודם עשייתו. ועל זה שבחם משה, אבל דוקא משום שהיו במדרגה זו. והסימן שהיו כן היה במה שלא הקדימו התפילין של ראש, שהראו שצריכים הכנה קודם כל קבלת שפע וע״כ צריכים הכנה גם קודם כל מעשה שלהם. ולולא זה לא היה משה משבחם שאם הקדימו התפילין של ראש הם אינם עושים הכנה וא״כ ודאי חטאו.

ועכשיו יכולים להבין ענין כעס משה. שרש״י מבאר (שבת ס״ד.) שהקצף היה כשהביאו קרבנם. והיינו שמשה לפי מדרגתו סבר שעשו מעשה עבירה ועל כן החיו הנקבה כי היו נכשלים בהן, ועל זה היו מביאים את קרבנם. ומשה לא הכיר עדיין שהם רק הרהרו בחטא. ועל כן נשתכח ממנו דוקא פרשת געולי מדין. שענין הגעלה הוא כענין הרהור עבירה, שאין שום ממשות בדופני הכלי אלא טעם, ומ״מ חייב בהגעלה משום שהטעם הוא חשוב כעיקר ויש מציאות גם לטעם אפילו בלי העיקר. (וע׳ חידושי הרי״ם שמבאר כזה.) וכמו כן יש מציאות של הרהור עבירה אפילו בלי מעשה העבירה, וגם על ההרהור צריך קרבן. וכיון שמשה לא הכיר את מדרגתם, מתוך כעסו שכח ההלכה של הגעלה שיסודה ג״כ מזה הענין.

ויש להוסיף עוד, שכבר ראינו (פ׳ משפטים) במדרש שקרבנם של אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז היה אותם הדברים שהביאו כלל ישראל למשכן לכפר על מעשה העגל (ש״ר מ״ח י׳). ולפי דברינו כאן יכולים להבין שענינם היה ממש שוה. שבמלחמת מדין היו צריכים להביא קרבן על הרהור חטא. וזה בא משום שגופם לא היו מזוככים לגמרי כמו שהיו

---

2. ואפשר לומר שמשה טעה בזה וסבר שהמלחמה היתה עדיין בבחינתו, דאיתא במדרש (תנחומא ב׳) שהלכו למלחמה למדין בחצוצרות. וכבר בארנו שהחצוצרות היו במדרגת משה רבינו (פ׳ בהעלותך).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

באמרם נעשה ונשמע. והגרמא לזה היה חטא העגל ועל כן הביאו אותו קרבן שהביאו בזמן עשיית המשכן לכפר על חטא העגל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מסעי — המסעות

בענין המסעות של בני ישראל יש רמזים למעשה עכן שמעל בחרם יריחו. איתא במדרש (ב״ר מ׳ ו׳) את מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו, באברהם כתיב (לך לך י״ב י׳) ויהי רעב בארץ, ובישראל כתיב (ויגש מ״ה ו׳) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ; באברהם כתיב (לך לך שם) וירד אברהם מצרימה לגור שם, ובישראל כתיב (חקת כ׳ ט״ו) וירדו אבותינו מצרימה; באברהם כתיב (לך לך י״ג ג׳) וילך למסעיו [מנגב ועד בית א־ל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחילה בין בית א־ל ובין העי], ובישראל כתיב (מסעי ל״ג א׳) אלה מסעי בני ישראל, ע״כ. ובפעם הראשונה שאברהם נסע לעי מפרש רש״י (לך לך י״ב ח׳) נתנבא שעתידין בניו להכשל שם על עון עכן והתפלל שם עליהם. ובמסעיו שכנגד אלה מסעי בני ישראל חזר אברהם למקום ההוא.

ובמעשה עכן איתא בגמרא (סנהדרין מ״ג:) א״ל עכן, יהושע בגורל אתה בא עלי אתה ואלעזר הכהן שני גדולי הדור אתם אם אני מפיל עליכם גורל על אחד מהם הוא נופל א״ל בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות שעתידה ארץ ישראל שתחלק בגורל שנאמר (פנחס כ״ו נ״ה) אך בגורל יחלק את הארץ, תן תודה, ע״כ. ופרשת חלוקת הארץ על ידי גורל היא מיד אחר פרשת מ״ב מסעות של כלל ישראל במדבר.

ועוד, כותב המגלה עמוקות (אופן ר״ם הובא בקיצור בילקוט ראובני) סימן החרמות שמעל עכן (דאיתא בגמרא שם שמעל גם בימי משה) אלה מסע״י בני ישראל **מדין סיחון עוג יריחו**, ולכן הוצרכו ישראל לגלות בארבעה מלכיות שנרמזים בר״ת **אלה מסעי בני ישראל דהיינו אדום מדי בבל יון**, לכן הטעם על ״אלה״ הוא אזלא גרש, ועל ״מסעי בני ישראל״ הטעם הוא מונח רביעי. וכותב עוד (באופן קל״ג) שהקיפו את יריחו ז׳ הקפות וז׳ שופרות בכל הקפה והקפה להזכיר עליו שם של מ״ב שהם ז׳ שמות, שבכל שם יש בו ו׳ אותיות (הרמוזים באנא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בכח וכו׳) ומשה השיג שם של מ״ב במ״ב מסעות, ע״כ. וצריכים להבין השייכות בין מעילת עכן והמסעות. ועוד למה היתה חטאתו כל כך חמורה שגרם הגלות של הארבע מלכיות.

ונתחיל לבאר את ענין יריחו, שרואים כמה קשרים בין יריחו ובין ירושלים ובית המקדש. דאיתא (ספרי במדבר י׳ ל״ב) כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דשנה של יריחו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה אמרו כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דשנה של יריחו. וכן איתא בגמרא שחלק המשמרות היה ביריחו מלבד המשמרות שהיו בירושלים (תענית כ״ז). ואיתא במשנה שעשרה דברים הנעשים בבית המקדש היו קולם נשמע ביריחו (תמיד פ״ג מ״ח). וכותב הראב״ד שם, ומורי הרב החסיד ז״ל אמר דכל הנך דקתני שהיו נשמעין ביריחו מעשה נסים היו ודוקא היה נשמע ביריחו ולא בשאר צדדין מפני שיריחו היתה כמו ירושלים, ע״כ. וכן העונש של חרם יריחו בא במלחמת עי. ובאזהרת הנביא על ירושלים כתיב (מיכה ג׳ י״ב) לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים **עיין** תהיה. וכן כתוב בתהלים (ע״ט א׳) באו גוים בנחלתיך טמאו את היכל קדשך שמו את ירושלים **לעיים**.

ולבאר זה נביא דברי הר׳ צדוק הכהן שכותב (פר״צ הו״ר כ״ט) ביריחו החרים יהושע את כל שללה והשביע ארור אשר יבנה את יריחו מה שלא עשה כן בכל העיירות של ארץ ישראל מפני שביריחו היתה שליטת מלך בבל כמאמר חז״ל על אדרת שנער שלקח עכן מחרם יריחו (ב״ר ס״פ פ״ה ומד״ת משפטים י״ז) פרפרא בבלאה שהיה לו פלטרין ביריחו, וי״ל שיהושע ראה ברוה״ק שאין באופן לבנות את בית המקדש אם לא יכניעו מקודם את יריחו שהיא שליטת מלך בבל שהיה ראש המחריב את בית המקדש, מפני שהיה לו כח של בנין עיר ומגדל בארץ שנער שהיה זה לעומת זה נגד בנין בית המקדש וירושלים, ע״כ. ומבאר המגלה עמוקות עוד (אופן ר״ם) הטעם שנקרא קליפת מלך בבל אדרת לפי שסופו להחריב ביהמ״ק כמ״ש (ישעיה י׳ ל״ד) והלבנון באדיר יפול, ומזה הטעם אתמר ג״כ גבי עשו (תולדות כ״ג כ״ה) כלו כאדרת שער, לפי שגם עשו החריב בית שני וכו׳, ובמזמור על נהרות בבל אמר ג״כ שם (קל״ז ז׳) זכור ה׳ לבני אדום, כי שניהם יונקים מאדרת, ע״כ.

ואם כן יכולים לומר שכשמעל עכן בחרם יריחו (וכן אח״כ נתגלגל בחיאל בית האלי שבנה עיר יריחו כדאיתא בספר ג״נ מהרמ״ע מפאנו)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

היה שרש של פגם בבנין בית המקדש בירושלים, כי שליטת מלך בבל לא היתה נכנעת לגמרי. ועל כן נשארו כחות של ירושלים ביריחו עד שלבסוף גבר מלך בבל ועשה את ירושלים לעיים והתחילו הד׳ גליות.

* * *

אבל כשמעל עכן בחרם כתיב (יהושע ז׳ י״א) חָטָא ישראל. ואיתא בגמרא (סנהדרין מ״ד.) א״ר אבא בר זבדא אע״פ שחטא, ישראל הוא. א״ר אבא היינו דאמרי אינשי אסא דקאי ביני חילפי אסא שמיה ואסא קרו ליה, ע״כ. וכבר הבאנו (עמ׳ 62) דברי הרמח״ל שמבאר שיש לכנסת ישראל שורש של קדושה שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל ואפילו לרעים שבהם, שהרי ארז״ל אף על פי שחטא ישראל הוא, ושרש זה גבוה מאד. ומשרש זה בא שלכל אחד מישראל יהיה תיקון לבסוף.[1] ואם כן אפשר לומר שמשום זה נתבררה חטאת עכן ע״י גורל דוקא, שבגורל אין שום שייכות עם מעשה בני אדם אלא הכל בא ישר מהקב״ה. וזה להורות שאע״פ שחטא עכן, עדיין יש לו שייכות עם הקב״ה מהשרש גבוה שלו של אומה הקדושה ואין שום מעשה אדם בעולם שיכול לעקור את שרש זה. (וכעין זה מבאר הר׳ צדוק הכהן בפר״צ שו״פ ב׳.)

ויש לומר שזה גם כן ענין חלוקת ארץ ישראל בגורל, שארץ ישראל ירושה לנו מאבותינו ואין שום כח שיכול לעקור שרש זה, שענין זה הוא למעלה מן המעשים. ועל כן אמר יהושע לעכן שאם לא יאמין בכח הגורל ולא יתודה על חטאתו, לשיטתו לא יהיה שום ענין לחלוק ארץ ישראל ע״י גורל. ואם לא יהיה גורל אלא שחלוקת ארץ ישראל תהיה ע״י מעשי בני אדם, מעשי בני אדם יהיו יכולים גם לסתור ירושת ארץ ישראל לבני ישראל. אבל עכן הודה על חטאתו ליהושע וביר שיש ענין של אע״פ שחטא ישראל הוא וע״כ היתה חלוקת ארץ ישראל ג״כ בבחינה זה של גורל. וכשבא העונש על קלקול יריחו בגלות בבל, לא היה הדבר לחלוטין אלא עתידים אנחנו לחזור לירושתנו.

ולפי זה יש לומר שזו היא השייכות בין מעשה עכן למסעות המדבר. דאיתא במדרש (במד״ר כ״ג ג׳) אלה מסעי, משל למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחד לרפואתו כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין כלל ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ראשיך, כך אמר לו הקב״ה למשה מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני לכך נאמר אלה מסעי, ע״כ. ומאידך גיסא איתא בתחלת המדרש (שם א׳) הלכה מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מהו שיחלל את השבת בשביל למלט את נפשו וכך אנו מוצאין בדוד שכביקש שאול להרגו ברח ממנו ונמלט כו׳ אמר להם הקב״ה אותן מ׳ שנה שעשיתם במדבר לא הנחתי אתכם לברוח אלא הייתי מפיל שונאיכם לפניכם במה שהייתי עמכם וכו׳ לכך אמר הקב״ה למשה כתוב את המסעות שנסעו ישראל במדבר כדי שיהיו יודעים מה נסים עשיתי להם, מנין ממה שקרינו בענין אלה מסעי, ע״כ.

ורואים מזה שאע״פ שבמסעות היו מקומות שהיו מכעיסים את הקב״ה מ״מ עשה הקב״ה להם נסים, כי אע״פ שחטא ישראל הוא. ומבאר השפת אמת (שנת תרמ״ג) שבאלה המסעות היה מושרש כל הגלות שנתקיים עתה בפועל אכן אז היה בדקות שמרוב קדושה שהיה ביניהם נתבטלו כל כחות החיצוניות שהיו באותן המקומות, ע״ש. ואם כן בהמסעות היו הענינים של עכן. שרואים מהם הענין שאע״פ שחטא יש בכל ישראל שרש גבוה של קדושה. וגם רואים מהם שכל גלות אינו אלא דבר עראי ובמהרה נשוב לארצינו.

ואפשר לומר שענין זה היה ג״כ במסע אברהם שנסע למקום המזבח בין בית א־ל ובין העי שרצה להתפלל שאפילו אם תהיה גלות לא תהיה אלא עראי. ואיתא בגמרא (ערכין ט״ז:) אמר רב יהודה אמר רב מנין שלא ישנה אדם מאכסניא שלו מן התורה שנאמר עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה ר׳ יוסי בר׳ חנינא אמר מהכא וילך למסעיו מאי בינייהו איכא בינייהו אכסניא דאקראי, ע״כ. ויש לפרש דאיתא בגמרא (שבת קכ״ז.) שגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה. וכבר בארנו בענין התרפים (פ׳ ויצא) הטעם, שכדי לקבל פני השכינה כראוי צריכים לידע איך לקבל פני אורחים בשר ודם, ואז נקבל האורח הנעלה של השכינה. וא״כ מי שאינו משנה האכסניא שלו כשהוא אורח מראה שגם כן אינו רוצה אורח השכינה לשנות אכסניא שלו. וזה לומדים מאברהם שלא שינה אכסניא שלו בעי, להורות ולהתפלל שאע״פ שיהיה כשלון שם לא תצא השכינה מעם הנבחר. ואף אם יהיה עד שיעור הכאה ח״ו שאז מותר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

לשנות האכסניא כדאיתא בגמרא (שם), לא יהיה שינוי זה אלא דבר עראי.[2]

* * *

ויש להוסיף לבאר שכוונת עכן בן זרח בלקיחה מן החרם היתה כשיטת יהודה ודוד בני שבטו. דאיתא במדרש (במד"ר כ"א ו') "וארא בשלל" (יהושע ז' כ"א) אמר הסתכלתי מה שכתוב בתורה (דברים כ' י"ד) ואכלת את שלל אויביך, "אדרת שנער אחת טובה ומאתים שקלים כסף" וגו' ואל תאמר שאני עני והייתי צריך שאין בשבט עשיר ממני, ע"כ. והיינו שלא לקח עכן את החרם משום תאוות ממון אלא שעשה זה בחשבון לתקן השלל לקדושה. וזה ענין דוד ויהודה לעבוד בעניני הטבע כדי לתקן אותו כדבארנו בענין אבר מן החי (פ' וישב) וענין העגלות (פ' נשא) ועוד. (ואפשר לרמז שיריחו היא עיר התמרי"ם מלשון תמ"ר, וסבר עכן שעיר תמרי"ם צריכים לתקן במעשה תמ"ר ויהודה.[3]) ואף על פי שחטא בזה הורה הענין שאף על פי שחטא ישראל הוא. וזה גם כן מדרגת דוד כמו שהבאנו מהר' צדוק (שם) שדוד הוא בחינת בעל תשובה.[4] וגם יהודה הודה על דבר תמר כמו שעכן נתן תודה על החרם שלקח.

---

2. ואפשר להוסיף שבגמרא שם איתא, עד היכן תוכחה רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד קללה רבי יוחנן אמר עד נזיפה, וסמיך ליה עד היכן לא ישנה אדם מאכסניא שלו רב אמר עד הכאה ושמואל אמר עד שיפשילו כליו לאחוריו. והיינו שיש שייכות בין דיני תוכחה ודיני שינוי אכסניא. וי"ל שממעשה עכן ג"כ לומדים ענין ערבות כדאיתא בגמרא (סנהדרין שם). שכיון שכל ישראל ערבים זה לזה, אף אם אחד לא יזכה על פי מעשיו מ"מ הוא חלק מאומה הקדושה. (ולאידך גיסא חטא ישראל, שכל ישראל ערבים בשביל חטא היחיד.) ודיני תוכחה הם שייכים לענין ערבות שכיון שהוא ערב צריך להוכיח שלא יהיה הוא נתפס בגביית החוב. ודיני אכסניא לומדים מאברהם אבינו בשעה שהיה מתפלל על עניני ערבות של עכן.

3. וכן איתא בגמרא (סנהדרין מ"ג:) עכן שמו ולמה נקרא שמו זמרי שעשה מעשה זמרי והשם משמואל מפרש (פ' פנחס עמ' שנ"ז) על פי הגמרא (נזיר כ"ג:) שכוונת זמרי היתה לעשות מעשה תמר אלא שטעה. וזה כמו ביאורנו בעכן.

4. ע' בענין בית השואבה (חג הסוכות) שנאריך בזה.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויכולים לומר גם כן שיהושע משבט אפרים היה הולך בשיטת יוסף הצדיק לתקן עניני עולם הטבע ע״י פרוישות ועל כן עשה החרם.[5]

ובזה יכולים להבין את המדרש בתחלת הפרשה שהבאנו לעיל. הלכה מי שהיה נרדף מן הגוים או מן הלסטים מחלל את השבת בשביל למלט את נפשו וכך אנו מוצאים בדוד כשבקש שאול להרגו ברח ממנו ונמלט. וזה היה ג״כ במעשה עכן שעכן היה בעבודת דוד המלך והיה צריך להמלט מיהושע שהיה בעבודת יוסף (ושאול היה מבחינת משיח בן יוסף כמו שראינו בענין העגלות שם).

ומלחמת יהושע היתה בשבת כדאיתא במדרש (תנחומא נשא כ״ח) ואם יאמר לך אדם למה חלל יהושע את השבת ביריחו אמור לו על פי הגבורה עשה. וזה היה טעם החרם כדאיתא התם, ועוד דבר אחר עשה יהושע מדעתו מה שלא נאמר לו כיון שכשנכבשה חומת יריחו שבת היה, אמר יהושע השבת כולו קודש וכל מה שכבשנו בשבת יהא קודש לה׳, ע״כ. ובזה מעל עכן. אבל במדבר איתא במדרש, כאן שלא היו מחללים את השבת, ובמדרגה זו לא יהיה פגם בחרם.

ויש לבאר את זה, שכבר הבאנו בענין גד (פ׳ ויחי) שבמדבר היה גילוי של הנהגת עלמא דאתכסיא, ושזה המקור של השרש גבוה של אע״פ שחטא ישראל הוא, אלא שעכשיו ההנהגה היא נכסה ממנו. ובמדבר היו למעלה מן הטבע ולא היו צריכים ללחום בשבת. ועל כן אע״פ שבמסעות המדבר היה שרש דק של גלות ודינים (כדהבאנו מן השפת אמת לעיל) ונסעו בקול תרועה שהוא ממדת הדין, מ״מ ההנהגה של המדבר היתה למעלה מזה בהנהגת רצון ה׳ להטיב בגילוי מעלמא דאתכסיא, ונסעו ע״י חצוצרות של משה שהיו כולם כסף וחסד כדבארנו בענינם (פ׳ בהעלותך). ועל כן לא היה איסור של הנהגת יהודה ודוד

---

5. והמגלה עמוקות כותב (אופן קל״ג, וכן איתא בסדר היום) שיהושע תיקן תפלת עלינו לשבח כשכבש את יריחו ואח״כ תיקן עכן על כן נקוה (ר״ת עכ״ן) כשמעל בחרם, ע״כ. ובעל כן נקוה יש ענינים של להפנות אליך כל רשעי ארץ וכו׳ שרצה עכן לעשות זה ע״י עסקו בחרם. אבל בתפלת עלינו יש רק ענינים של הבדלה בין ישראל לעמים וזה בבחינת יהושע ויוסף.

וע׳ עוד בהקדמה בענין יוסף והשבטים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

והיתה מצוה לאכול השלל. [6] וגם נסעו בעגלות שבארנו שענינם היה לעסוק במדת הדין (פ׳ נשא).

אבל כשנכנסו לארץ ישראל ואז עלמא דאתכסיא היה נכסה והמלך היה יהושע משבט יוסף, בתחלה היו צריכים לעבוד בבחינת עלמא דאתגליא עולם הזה. והמלחמה היתה בשבת שלא היו ניצולים לגמרי בהנהגת ימות המשיח של עלמא דאתכסיא. ובזמן זה לא היה לעכן לעבוד במדרגת דוד המלך, וזו היתה טעותו. ואעפ״כ עדיין יש לנו הנהגת אע״פ שחטא ישראל הוא, אלא שההנהגה נכסה עכשיו. אבל מובטחים שכל גלותינו שבאה ממעשה עכן אינה אלא ענין עראי ובמהרה נשוב לבית המקדש בארצינו הקדושה. [7]

---

6. ואע״פ שראינו שעכן גם מעל בימי משה במדבר, אפשר שזה היה בסוף הנהגת המדבר וכמו שבארנו במלחמת מדין (פ׳ מטות) שכבר התחיל באיזה ענינים הנהגת דור באי הארץ.

7. וע׳ בהקדמה בענין הנהגת ה׳ בעולם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

דברים — חרמון

(דברים ג׳ ח׳-ט׳) ונקח בעת ההיא את הארץ מיד שני מלכי האמרי אשר בעבר הירדן מנחל ארנן עד הר חרמון, צידנים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר. ומביא רש״י, במקום אחר הוא אומר (ואתחנן ד׳ מ״ח) ועד הר שיאון הוא חרמון, הרי לו ארבעה שמות למה הוצרכו ליכתב להגיד שבח ארץ ישראל שהיו ארבעה מלכיות מתפארות בכך זו אומרת על שמי יקרא וזו אומרת על שמי יקרא, ע״כ. אבל ודאי צריכים לומר שיש ענין בשמות אלו הכתובים בתורה הקדושה.

כתיב (שיר השירים ד׳ ח׳) אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון ממעונות אריות מהררי נמרים. ואיתא בחז״ל (יל״ש שם) אמר רב יוסטאי הר הוא ושמו אמנה וכיון שהגליות מגיעים להר זה אומרים שירה שנאמר תשורי מראש אמנה בזכותו של אברהם, מראש שניר בזכותו של יצחק, וחרמון בזכותו של יעקב, את מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשביל אמנה, אתי מלבנון מבית המקדש על שם שמלבין עוונותיהם של ישראל, מראש שניר וחרמון זה הליכתם מ״ה מסעות, ע״כ. וצריכים להבין למה יאמרו שירה דוקא על הר זה. ואף אם נאמר שחרמון הוא על גבול ארץ ישראל מ״מ ודאי יש שאר מקומות על הגבול, ואפילו אם לא היו שאר מקומות ע״כ יש ענין בהר זה כיון שנזכר למקום שירה.

ויכולים לבאר שמובא מהזוה״ק (פ׳ שמות) שיש בחינת קבלת התורה בהר זה, דאיתא שם מראש שניר וחרמון דא טורא דסיני דקריבו לגביה ואתעדתו תחותיה דכתיב (יתרו י״ט י״ז) ויתיצבו בתחתית ההר, ממעונות אריות אלין בני שעיר דקב״ה זמין לון באורייתא ולא בעו לקבלה, מהררי נמרים אלין בני ישמעאל, ע״כ. אבל רואים שם שקבלת התורה בבחינה זו היתה קבלה לזמן הגלות, דאיתא שם ג״כ, מראש שניר וחרמון דאינון עתידין לקבלא אורייתא דילי מטורא דחרמון ולאגנא עלייהו בגלותהון ממעינות אריות אלין אינון עמין עעכו״ם דדמיין לאריוותא ונמרין

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

דמענין להון בכל פולחנא דקשיו. וכן איתא שם, מראש שניר וחרמון מאתרא דאורייתא נפקת לעלמא ולמה לאגנא על ישראל, ע"כ. ומשום שקבלו את התורה תחתית ההר היתה מודעה רבה לאורייתא והיו צריכים גלות אחשורוש לקבלה מחדש (שבת פ"ח.).

ויש להבין קצת מהדברים הקדושים, שכיון שהיה מודעה רבה לאורייתא היו צריכים ישראל להיות בגלות לתקן זה, וא"כ היה צריך להיות כח בקבלת התורה שלהם להגן עליהם בגלות. וכח זה היה הר חרמון (שאו על דרך נס היה שם בהר סיני או מזלו היה שם), שיש בו כח השפעת התורה בתוך הגלות. ועל כן בסוף בקבוץ הגליות יאמרו שירה דוקא במקום חרמון שהיה מגין עליהם בזמן גלותיהם מהאריות ונמרים.

* * *

והאמרי קראו חרמון שניר. ומפרש רש"י ששניר הוא שלג בלשון כנען. וידוע שמים באים ממדת החסד (ע' בענין ברית מלח פ' ויקרא) וגשמי מים הם המקור של השפעה לעולם (ע' בענין הכיור פ' פקודי), ובפרט מים נקראים ההשפעה של תורה כדאיתא בגמרא (ב"ק י"ז.) אין מים אלא תורה. ושלג הוא מים קרוש. וא"כ אפשר לומר שכוונת האמורי בשם שניר היתה לקרוש מדת החסד של השפעת התורה של מים מהר חרמון. [1] ומפרש השם משמואל (פ' תזריע עמ' רי"ג) שענין מראה נגע צרעת כשלג הוא קרירות מאד והוא כח הטומאה שאינו מניח לחיות עליון להאיר בלב ישראל לעורר לבבם לאהבה בהתלהבות יתירה.

והשם משמואל מבאר עוד, דהא דכתיב (ש"ב כ"ג כ') ובניהו בן יהוידע בן איש חי [וקרי חיל] וגו' והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג, היינו שעבודתו היתה בחיות והתלהבות גדולה עד מאד עד שאפילו ביום השלג שהוא זמן שליטת הקרירות התגבר והכה את הארי, ע"ש. ויש להוסיף על דבריו, שבענינינו כתיב מראש שניר וחרמון ממעונות אריות. שבהר שניר שהוא הר שלג היה ענין של מעון ארי, ואת

---

1. ואפשר לומר עוד שהאמורי רצה לקרוש כל מיני עבודה של קדושה. דאיתא בגמרא (סוכה י"ב.) שיש יין קרוש הבא משניר. והיינו שגם יין שהוא ממדת הדין היה קרוש שם. שרצו האמורי שלא ישתמשו ישראל גם במדת הדין של קדושה.

וע' עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ענין זה הכה בניהו בבור הארי ביום השלג. ומבאר השם משמואל עוד לפי דרכו, שבאשת **חיל** כתיב (משלי ל״א כ״א) לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים, וברש״י שם בשם התנחומא, מלובשים בכפל נתון תתן פתוח תפתח הענק תעניק כל אלו מצילין אותן משלג גיהנם, והיינו כי גיהנם של שלג בא מחמת קרירות בעבודה וכל ביתה לבוש שנים נתון תתן וכו׳ כי הוא המקור שמורה על עשייה שלימה באהבה ובהתלהבות וע״כ דרשו (ספרי פ׳ ראה) אפילו מאה פעמים מחמת שהעשייה צריכה להיות בגודל התלהבות למעלה מכל גבול, ע״ש.

* * *

ואע״פ ששלג בהיותו שלג הוא קרוש, אבל למעשה יש בו מים של השפעת חסד ותורה. ואם יהיה קצת חמימות יפשר השלג ויהיה שוב מים. ולכן אומר הנביא (ישעיהו א׳ י״ח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. שאפילו אם לא היה לבוש שנים של מצוות אלא היה עושה עבירות כשנים מ״מ לבסוף כשלג ילבינו שתהיה מדת החסד לכפר. ואף אם תהיה ההשפעה קרושה קצת בתחלה אבל בחמימות קצת יהיה מים של חסד.

וכן יכולים לומר שהאמורי לא הצליחו בקראם את חרמון שניר שאע״פ שיש בו שלג מ״מ עדיין הוא המקור של השפעת התורה בגלותנו. ואיתא בחז״ל (יל״ש כאן) שריון שפירותיו משירין (פי׳ הזית רענן: מרוב שומנו) שניר שהוא שונא ניר (ז״ר: שקרקע שמנה א״צ ניר הרבה) חרמון שהוא של חרס (ז״ר: שאין מרקבין פירותיו). והיינו שיש כל מיני השפעות טובות מן ההר.

ולא עוד אלא השפעת חרמון באה אפילו לציון. דכתיב (תהלים קל״ג ג׳) כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם צוה ה׳ את הברכה חיים עד העולם. ואיתא במדרש (ויק״ר כ״ד ד׳) טל וברכה וחיים מציון שנאמר כי טל חרמון וכו׳. והיינו שהמקור של טל וברכה וחיים של ציון הוא ההשפעה של שלג שעל הר חרמון שנפשר ונעשה טל של ברכה. ולפי זה ההשפעה שבאה לנו בתוך הגלות היא ממקום גבוה מאד שממנה נוטלת ציון השפעתה, שנותנת חיים וברכה לעולם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואתחנן — ספר הישר

(ואתחנן ו׳ י״ח) ועשית הישר והטוב בעיני ה׳ למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע ה׳ לאבתיך. ומביא רש״י מהגמרא שזו פשרה לפנים משורת הדין.

והרי הפסוק הזה הוא היסוד של כל ספר דברים. דאיתא בגמרא (ע״ז כ״ה.) כתיב (ש״ב א׳ י״ז-י״ח) [ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו] ויאמר ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר, מאי ספר הישר כו׳ ר״א אומר זה ספר משנה תורה ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב ביה ועשית הישר והטוב בעיני ה׳. ומקשים המפרשים שיש פסוק של ישר בספר שמות וכן יש פסוקים אחרים של ישר בספר דברים ולמה קוראים לספר דברים ספר הישר מפני פסוק זה דוקא. אבל צריכים לומר שיסוד ספר דברים בנוי בענין לפנים משורת הדין. וצריכים להבין למה.

ונקדים בביאור התחלת הפרשה. כתיב (ג׳ כ״ג) ואתחנן אל ה׳ בעת ההיא לאמר. ומפרש רש״י אע״פ שיש להם לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים אין מבקשים מאת המקום אלא מתנת חנם. וכן איתא במדרש (דב״ר ב׳ א׳) א״ר יוחנן עשרה לשונות נקראת תפלה כו׳ ומכולן לא נתפלל משה אלא בלשון תחנונים, מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים.

וביאר השפת אמת (שנת תר״מ) כי ענין ארץ ישראל היא בחינת תפלה בחינת דוד המלך ע״ה דלית ליה מגרמיה כלום, ולכן ארץ ישראל במתנה נתנה הקב״ה לבני ישראל בהבטחת אבות. ולכן לא נכנס משה רבינו ע״ה לשם כי מעלתו גדולה ולא היה נצרך לבחינת מתנה. אכן הצדיקים באמת חפצים יותר שיצטרכו לקבל מתנת הבורא ית׳ משירויחו ע״י מעשיהם. כמו שהקב״ה בטובתו חפץ שיזכו בני ישראל במעשיהם כמ״ש מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאיסתכולי באפיה, כן בנ״י חפצים לזכות רק במתנת חנם להיות להם הכנעה יתירה לפניו ית׳. וזה השבח הגדול שהכניס עצמו משה לבחינת התפלה בתחנונים. אכן הקב״ה לא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

רצה שירד משה ממדרגתו העליונה. אכן פעל משה ולימד סדר תפלה לבנ״י והיה זה הכנה לא״י. עכת״ד.

ולהבין דבריו, כבר הבאנו (עמ׳ 166) מהרמב״ן שארץ ישראל היא משונה מכל שאר הארצות שבכל שאר הארצות השגחת ה׳ באה ע״י האמצעי של שר הארץ, משא״כ בארץ ישראל ה׳ הוא המשגיח היחידי ודורש אותה משנה לשנה. וכן כל השפעת ה׳ להעולם באה רק דרך ארץ ישראל שמארץ ישראל מתפרנסות כל שאר הארצות. ואם כן ארץ ישראל היא מקום לדבקות להקב״ה. ולהיות דבוק לה׳ צריך לבטל את עצמו לגמרי לו שאם האדם מחשיב את עצמו כדבר חשוב לא תהיה לו דבקות. וא״כ לזכות לארץ ישראל צריך בטול עצמי בתחנונים וע״כ היה משה מתפלל בלשון תחנונים להכנס לארץ ישראל. שאע״פ שמצד הקב״ה ארץ ישראל היא המקום לעבודה בבחי׳ שכר ועונש וכמלך לעבדים, בני ישראל מבקשים אותו רק בתורת מתנה שאין מחשיבים זכותם ככלום כלפי חסד הקב״ה. אבל הקב״ה לא הניח למשה להכנס כי משה היה באמת במדרגה גבוהה מארץ ישראל כמו שהבאנו בענין הר העברים (פ׳ פינחס).[1]

וכעין זה מבאר השם משמואל (שנת תר״ע) שכותב שלשון ואתחנן הוא שיודע שאין לו בעצמו אצל הקב״ה כלום רק מבקש מתנת חנם והוא מכניע כל כחות הנפש כמו עני בפתח שעומד ומתחנן, ממילא יכול להגיע להיות דבוק במקור החיים. ובזה יובנו דברי המדרש (ש״ר מ״ה ז׳) וחנותי את אשר אחון (כי תשא ל״ג י״ט), באותה שעה הראה לו הקב״ה את כל האוצרות של מתן שכר שהן מתוקנין לצדיקים והוא אומר האוצר הזה של מי הוא והוא אומר של עושי מצוות, והאוצר הזה של מי הוא של מגדלי יתומים וכל אוצר ואוצר, ואח״כ ראה אוצר גדול אומר האוצר הזה של מי הוא אומר לו מי שיש לו אני נותן לו משכרו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה. ופירש האבני נזר מי שאין לו היינו שיודע שאין לו ובא רק בתחנונים. ומאחר שיודע שאין לו כלום ומתחנן ומתחבט ע״כ הוא מתדבק יותר וביותר כח וביותר עומק ועל כן הוא מקבל שכר יותר. עכת״ד.

* * *

---

1. וע׳ בהקדמה בענין ארץ ישראל והמדבר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויכולים לומר שזה גם כן ענין של לפנים משורת הדין. שמי שנוהג במדה זו מוותר על דברים שבאמת ראוים לו על פי דין. ואם אדם מחשיב את עצמו, אינו יכול לוותר על שום דבר הראוי לו, שהוא אדם חשוב ואיך לא יקח מה שהוא שלו. אבל מי שמבטל עצמו כראוי יכול לנהוג בדרך הלפנים משורת הדת. וכן הרוצה ללמוד איך לבטל עצמו כראוי ינהוג במדת לפנים משורת הדין.

ואם כן יכולים להבין שענין זה הוא היסוד של ספר דברים. שהשפת אמת מבאר (פ׳ דברים שנת תרמ״א) שמשנה תורה הוא בחינת תורה שבעל פה. שדברים אלו באו ממשה ואח״כ נכתבו על פי ה׳. ולקמן בענין הר גריזים והר עיבל (פ׳ ראה) נבאר שארץ ישראל היא מבחינת תורה שבעל פה. ואם כן ספר דברים הוא ההכנה לבחינת ארץ ישראל, ולמעשה אלו היו הדברים שאמר משה לבני ישראל קודם בואם לארץ. ועל כן הספר נקרא ספר הישר שלזכות למדרגה זו צריך לנהוג במדת לפנים משורת הדין. ומזה, ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ה׳ לאבותיך. וענין זה הוא בפרשת ואתחנן שמתחלת בהצורך לתחנונים לכנס לארץ ישראל. ודבר זה גילה לנו דוד המלך דלית ליה מגרמיה כלום, והוא הראוי להורות על עניני לפנים משורת הדין.[2]

ויש להוסיף, שכבר הבאנו מהרמח״ל בענין נקרת הצור (פ׳ כי תשא) שהדבקות בהקב״ה שהוא השכר של עולם הבא תהיה מהשגת יחוד ה׳. שכפי מה שנשיג שה׳ הוא האחד בעולם תהיה הנאתנו מדבקותו. וודאי יכולים להבין שלהכיר יחוד ה׳ אין יכולים אנו להחשיב עצמנו כדבר חשוב שאם כן יהא סתירה לאחדות ה׳. אלא אנו צריכים להכיר שאנו

---

2. ואפשר שזה גם כן הענין שלמד דוד בני יהודה קשת. שיעקב אבינו אמר (ויחי מ״ח כ״ב) ואני נתתי לך שכם אחת על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי. ומתרגם אונקלוס בצלותי ובעותי ומפרש המשך חכמה שצלותי הוא סדר תפלה הקבוע ואין כוונה מעכב ואם כוון לבבו באבות סגי וזה כחרב שהוא בעצמו מזיק שברזל שיש לו חדוד ממית בכל שהוא ואין צריך אומד, ובעותי הוא בקשה שאדם מחדש בתפלתו ומבקש צרכיו וזה בעי כוונה יתירה וזה כקשת שהקשת בעצמו אינו מזיק רק כח המורה, ע״ש. ואם כן יכולים לומר שדוד המלך דלית ליה מגרמיה כלום והיה בחינת בעל תשובה היה לומד ענין הקשת שצריכים לחשוב שאנו רק כקשת ביד ה׳ ומעשינו אינם כלום ורק הוא משתמש בנו ואנו עושים רצונו. וע״כ תפלותנו צריכים להיות ג״כ בבחינת קשת בתחנונים מרובים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ממש כאין נגדו ומבקשים רק בדרך תחנונים ולא מחמת זכויות. והאדם הזה יש לו את האוצר הגדול ביותר כמו שהראה הקב"ה למשה.

ולפי זה יכולים להבין יותר את הענין של ספר הישר בפרשת ואתחנן, שפרשה זו היא הפרשה של גילוי היחוד. ויש כאן החיוב שלנו להכיר יחוד ה' דכתיב (ד' ל"ט) וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד. ויש אריכות של קבלת התורה ועשרת הדברות בפרשה. וכבר בארנו (עמ' 120) ששם היה גילוי היחוד האפשר ביותר לנבראים ועל כן פרחו נשמתן. ומביא רש"י על הפסוק (ד' ל"ה) אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו, שכשנתן הקב"ה את התורה פתח להם שבעה רקיעים וכו' וראו שהוא יחידי. וזה מה שאומר משה כאן (ד' ל"ב-ל"ג) כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלקים אדם על הארץ ולמקצה השמים ועד קצה השמים הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלקים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי. וכן יש בפרשתנו מה שמקבלים פעמיים בכל יום את יחודו עם (ה' ד') שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד. ואם כן מובן שנלמד ענין ספר הישר דוקא בפרשה שלנו.[3]

---

3. ואע"פ שראינו כמה פעמים שהמדבר היה מדרגה של גילוי היחוד (ע' עמ' 64) ועכשיו אנו אומרים שענין א"י הוא הדבקות של גילוי היחוד, הם ענינים שונים. שענין המדבר היה גילוי חד פעמי חוץ מדרך הטבע כמו הנהגה של ימות המשיח, אבל עכשיו בעולם הזה של עבודתנו המקום לעבוד לדבקות בדרך היחוד הוא ארץ ישראל. וכן הגילוי של היחוד בימות המשיח יהיה בארץ ישראל.

וע' עוד בהקדמה בענין ארץ ישראל והמדבר ובענין יחוד ה'.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עקב — הצרעה

(עקב ז׳ י״ז-כ׳) כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם, לא תירא מהם זכר תזכר את אשר עשה ה׳ אלקיך לפרעה ולכל מצרים, המסות הגדולת אשר ראו עיניך והאתת והמפתים והיד החזקה והזרע הנטויה אשר הוצאך ה׳ אלקיך כן יעשה ה׳ אלקיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם, וגם את הצרעה ישלח ה׳ אלקיך בם עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך.

והדבר פלא, שאחר שהבטיח ה׳ שיעשה אותות ומופתים לכנען כמו שעשה למצרים אז מוסיף שגם ישלח את הצרעה. ואיזו הוספה יש בזה.

ולהבין את זה נקדים בצרעה אחרת. דכתיב (משפטים כ״ג כ׳-כ״ג) הנה אנכי שלח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכנתי, השמר מפניו ושמע בקלו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו וגו׳, כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמרי והחתי והפרזי והכנעני החוי והיבוסי והכחדתיו. וסמוך לזה כתיב (שם כ״ח) ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי את הכנעני ואת החתי מלפניך.

וענין זה מבואר במדרש. דאיתא (מד״ת משפטים י״ח) אמר ר״ש בן לקיש שמו של הקב״ה משותף עם כל מלאך שנאמר כי שמי בקרבו א״ל משה איני מבקש שילך מלאך עמנו אלא אתה כו׳ א״ל חייך ואף לא ילך מלאך אלא ושלחתי את הצרעה לפניך, ע״כ. וצריכים להבין למה הסכים משה להצרעה אם לא רצה את המלאך אלא ה׳. וכי איזו מעלה יש לצרעה יותר ממלאך, ועוד למה היה רק משה טוען נגד המלאך. שבפרשת כי תשא כתיב (ל״ג ב׳-ד׳) ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני האמרי והחתי והפרזי והחוי והיבוסי וגו׳ וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו. ולמה לא התאבל העם גם כאן.

ויכולים להבין זה עם פירוש המלבי״ם והנצי״ב שכותבים שיש חילוק בין בשורת המלאך בפ׳ משפטים ובין הבשורה אחר חטא העגל

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בפ׳ כי תשא, כי במשפטים הוא מלאך עם ה׳ כביכול וכתיב ושמי בקרבו ולכן היה הצווי לשמוע בקולו ועל כן לא התאבלו בני ישראל שמכל מקום ה׳ בקרבם, אבל בפ׳ כי תשא הגזירה היתה שליחת מלאך בלי שמי בקרבו ושם לא היה ענין לשמוע בקולו כי מלאך הזה היה רק שליח להוליכם לארץ ולדבר זה התאבלו בני ישראל עד אשר בטלה הגזרה.

ולפי זה יכולים לומר שרק משה טען נגד המלאך עם שם ה׳ בקרבו שמשה לפי מדרגתו בהשגת רצון ה׳ לא רצה שיהיה שום דבר מנהיג את כלל ישראל אפילו המלאך הגבוה ביותר אלא ה׳ לבדו ינהיג את עמו. ולזה הסכים ה׳ למשה. אבל הנצי״ב מפרש שאחד מעניני המלאך לשמרך בדרך הוא משום שכשנדרש להרוג איזה צר ואויב אין כבודו של מלך להרוג בידו אלא משלח כרגע את השר שבימינו, ע״ש. (וזה היה הנס הגדול של מכת בכורות שה׳ הרג את בכורי מצרים שלא ע״י מלאך ושליח.) וא״כ אחר שהתפלל משה שלא ילך מלאך אלא ה׳ לבדו, לא היה כבוד שה׳ יהרוג את הכנענים ועל כן דוקא אז הוצרכה הצרעה לגרש את האומות. ולזה לא טען משה, כי הצרעה ודאי לא תהיה מנהיגם אלא תהיה כלי הזיין להרוג את הכנענים, וזה לכבוד ה׳.

ובזה יכולים להבין דקדוק אחר. דכתיב שהצרעה לא תגרש אלא את החוי והכנעני והחתי, ומפרש רש״י משום שהצרעה לא עברה את הירדן. והטעם לזה, דאיתא במדרשים (מ״ר ומד״ת פ׳ משפטים שם) שיהושע קבל ענין המלאך, ולכן לא היה צריך לו לצרעה לגרש כל האומות שזה היה נעשה ע״י המלאך. ואחר חטא העגל בפרשת כי תשא שרצה ה׳ לשלוח מלאך בלי שם ה׳ בקרבו להנהיג את ישראל, ודאי לא היו צריכים צרעה כלל כי המלאך יגרש את כל האומות, ושם נכתבים כל האומות. אבל כלל ישראל התפללו, וההנהגה היתה שוב ע״י ה׳ כפי בקשת משה, והצרעה הלכה עמהם עד הירדן ומיתת משה.

* * *

ונשוב לצרעה שלנו בענין כבישת ארץ ישראל. שלכאורה לפי דברינו עד כה, קשה למה היו צריכים צרעה אחר שיהושע הסכים להנהגת מלאך ה׳, ובפרט אם יהיה ענין כנסי מצרים. אבל יכולים לומר שבשלמא בארץ מצרים שתכלית העשר מכות היתה לגלות כבוד ה׳ היה די בהתגלות ה׳ ע״י מלאך (מלבד מכת בכורות), ואע״פ שלא נהרגו כל המצרים ע״י

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

התגלותו כמו שמצאנו שעדיין רדפו אחרי בני ישראל לים סוף. אבל זה לא יהיה די בארץ ישראל שהיו צריכים לישב שם ואם לא יגרשו את כל האומות לגמרי יהיו בני ישראל יראים שיצערו אותם בארצם. ועל זה באה ההבטחה כאן שגם את הצרעה ישלח ה׳ עד אבד הנשארים והנסתרים מפניך. שהצרעה תמית את כל הנשארים שלא ימותו מהמכות ונסים.

ואפשר לפרש שדבר זה בא דוקא ע״י צרעה. דאיתא במדרש (תנחומא חקת א׳) פעמים ע״י צרעה וכו׳ שכן דרכו של הקב״ה לעשות שליחותו ע״י דברים קלים לכל המתגאים עליו ושולח להם בריה קלה להפרע מהן להודיע שאין גבורתן ממש, ע״כ. והיינו שרק מי שהוא מתגאה יכול לחיות במקום גילוי ה׳ בלי ביטול גמור לו. ועל איש זה באה צרעה דוקא להורות שאין שום איש ראוי להתגאות נגד רצון ה׳ שאפילו הצרעה יכולה להמית אותו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ראה — הר גריזים

(ראה י״א כ״ט-ל׳) והיה כי יביאך ה׳ אלקיך אל הארץ אשר אתה בה שמה לרשתה ונתתה את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל, הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה מול הגלגל אצל אלוני מרה.

ואיתא בגמרא (סוטה ל״ג:) אצל אלוני מורה שכם ולהלן הוא אומר (לך לך י״ב ו׳) ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה, מה אלון מורה האמור להלן שכם אף כאן שכם, תניא אמר ר׳ אלעזר בר׳ יוסי בדבר זה זייפתי ספרי כותיים אמרתי להם זייפתם תורתכם (פי׳: שהם כתבו מלת שכם בתורתם) ולא העליתם בידכם כלום וכו׳ אנו למדנוה בגזירה שוה אתם במה למדתם, ע״כ. וצריכים להבין למה רצו הכותים לזייף את התורה ולכתוב שברכות הר גריזים היו בשכם.

בספר שופטים אחר מיתת גדעון הלך בן פלגשו אבימלך לשכם ועם אנשי שכם הרג את כל בני גדעון חוץ מהקטן יותם. וכתיב (ט׳ ז׳) ויגידו ליותם וילך ויעמד בראש הר גריזים וישא קולו ויקרא וגו׳. ואיתא בחז״ל (יל״ש שם ויל״ר כאן בשינוי קצת) וילך יותם על הר גריזים ויקלל והלא נתנו הקללה על הר עיבל אלא כך אמר, אתם הכותים עתידים לומר הר גריזים שלנו ששם ניתנו הברכות, ואינם יודעים ששם ניתנו הקללות שהיו עומדים על הר עיבל ומקללים, למי היו מקללים לא לאלו שהיו כנגדן נמצאת הקללות על הר גריזים והברכות על הר עיבל, ע״כ.

ומזה רואים שהכותים רצו לישב בהר גריזים משום שהיה מקום הברכות. אבל צריכים להבין טענת יותם שאמר שבאמת הקללות היו על הר גריזים כי משמע מפשטות הכתובים ומאמרי חז״ל שהר גריזים הוא מקום לברכה ולא כטענת יותם. ועוד, איזו שייכות יש בין ענין הכותים למצב יותם כשאבימלך הרג את כל אחיו.

ולהבין את זה צריכים להבין את ענין הכותים. איתא בחז״ל (מדרש

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הובא במד׳ תלפיות) החרימו הכותים בג׳ מאות כהנים וג׳ מאות ספרי תורה וג׳ מאות תינוקות. ומבאר המד׳ תלפיות שהשי״ן (שלש מאות) משם ש־די והרשעים נוטלים את השי״ן לשקר בה (וכדאיתא בשבת ק״ד. שאות שי״ן שקר) ולזייף עלמא ויפרע מהם ולכן החרימם במספר שי״ן, ע״כ. ויש להוסיף שענין השקר והזיוף מיוחד לכותים מלבד מה שכבר ראינו שזייפו ספר תורה בענין שכם. שהכותים היו מזייפים כלל ישראל שכל מצוה שהחזיקו בה כותים החזיקו בה יותר מישראל, שהם חשבו שהם העם הנבחר.

ואיתא בגמרא (חולין ו.) שמצאו דמות יונה על הר גריזים, ומביאים תוס׳ מהמדרש (ע׳ ב״ר פ״א ג׳) שהיא עבודה זרה שהטמין יעקב תחת האלה בשכם. ואיתא במדרש (ב״ר שם) למה אתם [הכותים] דומים, לכלב שהיה להוט אחר הנבילה כך לפי שאתם יודעים שעבודה זרה טמונה תחתיו דכתיב (וישלח ל״ה ד׳) ויטמן אתם יעקב [תחת האלה אשר עם שכם]. ורואים מזה שהכותים רצו לתפוס מעשה שכם. וכבר הבאנו בענין דבורה מינקת רבקה (פ׳ וישלח) מהשם משמואל שענין שכם היה שסבר שהוא ראוי להיות חלק בכלל ישראל. וכל אנשי עיר שכם עשו זיוף של מעשה מילה כאילו הם בני ישראל. ועבודה זרה שלהם היתה דמות יונה, ובגמרא (שבת מ״ט.) נמשל ישראל ליונה. ששכם רצו להיות דמות של כלל ישראל, אבל באמת היה רק זיוף. וענין זה של דמות יונה תפסו הכותים לזייף עצמם כאילו הם מקיימים את התורה והם בני ישראל. (ואפשר ששמם מורה על זה שכות״י הוא מלשון כוות״י.)

ויש לומר שזו השייכות בין מעשה אבימלך בן פלגש גדעון להכותים. שגם אבימלך רצה לזייף עצמו כאילו הוא היורש של גדעון. ועל כן הלך לעיר שכם ששם הוא המקום המסוגל לעניני זיוף. ועל כן יפה דימה יותם את אנשי שכם להכותים שעתידים לעשות זיוף לכלל ישראל במקום ששכם בן חמור ועירו עשו זיופם. אבל עדיין צריכים להבין את טענתו.

* * *

ונקדים בענין קבלת הברכות והקללות בהר גריזים ובהר עיבל. הילקוט ראובני מביא מהמגיד וז״ל כי היכי דישראל קבלו אורייתא בטורא דסיני וכל העם רואים את הקולות מה שאין יכולים לראות ה״נ

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בעי הקב״ה בעבר הירדן יקבלון נמי אורייתא כהאי גוונא גופא וכו׳ והיינו דקאמר (י״א כ״ו) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה כלומר תחזו ממש בעיניכון ברכה וקללה נחתין, והיינו דקאמר ונתת את הברכה כלומר ברכה ממש תחזון נחתין על הר גריזים, ע״כ.

ולבאר ענין קבלת התורה הזו של ארץ ישראל נביא את דברי השפת אמת שכותב (פ׳ כי תבוא שנת תרמ״א) בחינת ארץ ישראל היא אמונה, שבדור המדבר היה הכל בהתגלות בחינת אמת הנהגת משה רבינו ע״ה. [1] ואח״כ התחיל בחינת אמונה ובחינה זו אין לה הפסק כלל בכל הדורות, ובחינה זו גדולה מאד, גדול עונה אמן יותר מן המברך כי המברך הוא לפי השגה שלו, והנמשך אחריו בדרך אמונה אין לו הפסק כלל. ואיתא בילקוט וענו הלוים בקול רם (כי תבוא כ״ז י״ד) גז״ש דכתיב התם (יתרו י״ט י״ט) משה ידבר והאלקים יעננו בקול, שהיה חביב לפניו ית׳ שעה זו כמו קבלת התורה בהר סיני רק שם היה בחינת תורה שבכתב ועתה תורה שבעל פה. וכתיב (שם ז׳) וזבחת שלמים, ושלמי ציבור רק יש בחג השבועות ובשעת מתן תורה, וקבלה זו היתה בחינת תורה שבע״פ מצד התעוררות בני ישראל מעצמם. ומקודם ניתן עשרת הדברות בשבעים לשון אח״כ באמצעות בני ישראל השלים כל התורה שהיא התפשטות עשרת הדברות לכל הפרטים ונתפרש ג״כ בע׳ לשון כמ״ש רש״י פי׳ באר היטב. וזה היה בכח בני ישראל עצמם שהאמינו וקיבלו עליהם הברית והאלה, לכן שם נעשו בני ישראל ערבים זה לזה שזו הקבלה היתה מצד התכללות בני ישראל בעצמם ואמונתם בה׳ והיא בחינת תורה שבעל פה ואמונה. עכת״ד.

וביסוד הזה שענין הר גריזים והר עיבל היה קבלת התורה שבעל פה בבחינת ארץ ישראל וקבלת ערבות של כלל ישראל, אפשר להבין את הפרטים של הקבלה. בענין הי״א ארורים מביא רש״י (כ״ז כ״ד) מיסודן של רבי משה הדרשן י״א ארורין יש כאן כנגד י״א שבטים, וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו כשברך את שאר השבטים לכך לא רצה לקללו. (וע׳ בצרור המור שמבאר איך כל ארור מתיחס לשבט פרטי.) והיינו שכיון שעכשיו היו מקבלים את התורה מצד עצמם בבחינת תורה שבעל פה, היו צריכים לפשפש במעשיהם להיות נקי מכל חטא ועל כן כל שבט קבל עליו הענין ששייך לו בפרט.

1. ע׳ בהקדמה בענין ארץ ישראל והמדבר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וכאן היתה הקבלה על שני הרים ודלא כקבלת התורה של הר סיני שהיתה רק על הר אחד. והטעם הוא שבמדבר שהיתה קבלה של תורה שבכתב מצד הקב״ה לא היה שום ענין שכלל ישראל יעמדו על ההר בפעולה שלהם. ורק משה עלה לקבל את התורה מהקב״ה. אבל בארץ ישראל שהיתה הקבלה בבחינת תורה שבעל פה השייכת למעשה בני אדם, עמדו כלל ישראל על ההרים ועשו מעשה לקבל אותה. וקבלו אותה על שני הרים דוקא להורות על ענין ערבות שהיו מקבלים בבחינת תורה שבעל פה שלהם. והיינו שרק ששה שבטים עמדו על הברכה של הר גריזים וששה שבטים על הקללה של הר עיבל, אבל מתוך ערבותם כולם קבלו את כל הברכות וכל הקללות. והיינו שענין ערבות מורה על עבודה מצד האדם וזה גם כן ענין תורה שבעל פה שנתקבלה על שני ההרים.

אבל הכותים ישבו רק על הר גריזים. וסברו שהם יקבלו את התורה כפי זיופם אבל רצו רק את הברכות של הר גריזים. ועל כן שמרו הכותים רק תורה שבכתב כי לא האמינו בקללות של הר עיבל שמהן לומדים ענין קבלת תורה שבעל פה, ולא שמרו שום דבר מהתורה שבעל פה. ועל זה טען יותם ששני ההרים תלוים זה בזה, ואע״פ שבהר גריזים קבלו את הברכות מ״מ השבטים על הר עיבל היו מקללים את השבטים על הר גריזים. והיינו שקבלת הקללות של הר עיבל היתה שייכת גם להר גריזים על ידי הערבות. ואין יכולת לקחת רק חצי, שהיו גם קללות על הר גריזים. וטען יותם שהכותים רק מזייפים הם, ושומרים תורתם דוקא כשהיא לטובתם כשחושבים שיש בה ברכה. וכן היה טוען לאנשי שכם שגם הם משקרים עם אבימלך משום שחושבים שזה לטובתם אבל לא מפני שהוא אמת. והאמת היה כדברי יותם שהוא היה היורש הראוי של גדעון. וכן כלל ישראל הם העם הנבחר ורק הם שומרי התורה, ומקבלים על עצמם לפשפש במעשיהם כדי שיהיו משמרים ומקבלים את כל התורה כראוי.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שופטים — עגלה ערופה

במדרש (קה״ר הובא ביל״ר), אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר מבוראך (קהלת ז׳ ט״ז) מדבר בשאול דכתיב (ש״א ט״ו ה׳) ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל, ר׳ נחוניא בן הקנה ור׳ בנייה אמר התחיל מדיין נגד בוראו ואמר כך אמר הקב״ה לך והכית את עמלק, אם אנשים חטאו הנשים מה חטאו והטף מה חטאו והבקר מה חטאו יצתה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה מבוראך. ורבנן אמרו התחיל מדיין נגד עגלה ערופה ואומר אמר הכתוב (דברים כ״א ד׳) וערפו שם את העגלה בנחל, הוא הורג והיא נערפת אם אדם חטא בהמה מה חטאה יצתה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה, רשב״ל אומר כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף נעשה אכזרי במקום רחמים שנאמר (ש״א כ״ב י״ט) ואת נוב עיר הכהנים הרג לפי חרב.

וצריכים להבין התירוץ לשאלת שאול, ולמה עורפים את העגלה. ואין זה לכפרה כשאר הקרבנות שאם ימצא הרוצח אחר כך עדיין חייב בעונשים. ועוד, איתא בגמרא (סוטה מ״ה.) ומדדו [אל הערים אשר סביבת החלל] (דברים כ״א ב׳), שאפילו נמצא בעליל לעיר היו מודדין שמצוה לעסוק במדידה, ע״כ. ולמה צריכים מדידה אם ניכר לעין איזו עיר היא הקרובה.

ואיתא בגמרא (תענית ז.) תניא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים שנאמר (משלי ג׳ י״ח) עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳ וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות שנאמר (האזינו ל״ב ב׳) יערף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל. וצריכים להבין למה לומדים ענין של תורה שלא לשמה מעגלה ערופה.

ולבאר זה נקדים בדברי צרור המור שמביא מהמדרש הנעלם כי טעם עגלה ערופה הוא לפי שידוע שניתן רשות למלאך המות ליטול נפשות

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

החיים בדין ולא ניתן רשות לשום אדם ליטול נשמה. ואחר שזה ההרוג נהרג ע״י אדם ולא על ידו הוא עולה ומקטרג ויורד ומשטין אחר שהשיגו גבולו ולקחו אמונתו ולכן מדת הדין מתהוה בעולם ובפרט בעיר הקרובה אל החלל שנהרג זה בגבולם. ולכן התורה רצתה לתקן דבר זה וצותה שימדדו את הערים והעיר הקרובה אל החלל יקחו זקניה עגלת בקר ויערפוה בנחל איתן בענין שיהיה זה תחת זה ואותו מלאך שעולה ומשטין יתקרר בזאת העגלה הערופה ולא יקטרג עוד, ע״כ.

וכדרך הזה מבאר הספר ״בדרך מצותיך״ שכותב שעגלה ערופה באה להסיר הקטרוגים מכל ישראל כי הנה גם מקרבנות הבאים לכפרת החוטא והם הנקרבים על גבי המזבח, מ״מ היו צריכים ליתן מעט יניקה מן הקרבן לחיצונים בכדי להשתיקם ולסתום פיהם נגד החטא שחטא החוטא, וכמבואר בזוהר שמעשן שהיה יוצא מהקרבן היו יונקים החיצונים, וכמו כן היה כל ענין הקרבן של העגלה ערופה, שהוא מה שנותנים חלק לחיצונים שינקו משם בכדי שבזה יפטרו כל ישראל ויעברו ויסורו הקטרוגים מעליהם ודוגמא לזה היה ענין שעיר המשתלח, [1] ושם בנחל איתן היו עורפים את העגלה והענין שהשליכוה לחיצונים שינקו ממנה, ולכך היתה מצותה בעריפה דוקא שהוא מן העורף, כי מן

1. ענין הזה של שוחד לשטן מבאר המכתב מאליהו (ח״א עמ׳ 262) שבמלחמת היצר צריך ללחום בערמה רבה שלא יבא עם היצר למלחמה פנים בפנים כי במלחמת פנים בפנים הרי ידחוק ע״ג הקפיץ וישוב הקפיץ לדחוק אותו כל עוד יותר, ומן העצות היותר מוצלחות בזה הוא להשביע את העקשנות באיזה דבר קטן חיצוני שיהיה נראה כאלו ח״ו מט צדיק לפני רשע ויצליח לרמות את היצר הרע. וזהו גדר שוחד לשטן כשכונתו לשם שמים ממש.

גדר שעיר לעזאזל הנה צריך להיות ממש כמו השעיר לה׳ שוין במראה בקומה ובדמים ונבחר ע״פ גורל ונקרא שמו לעזאזל ומובילים אותו לשם ממש כאילו היה ח״ו קרבן לשעירים ולס״א, וכאלו לומר שכמו שיש שעיר לה׳ כן יש שעיר לס״א ח״ו בלי שום הפרש ואין שום חשיבות בזה יותר מזה. אמנם באמת מקריבים גם של עזאזל לה׳ כי כך מצוות ה׳ שיזרקוהו משם ולקיים רצון ה׳ עושים והשעיר לעזאזל מכפר על רוב העבירות. ואם תשאל א״כ למה כל העסק הוא כאלו מקריבים אותו לס״א. על זה התשובה דהיינו לרכך את העקשנות ע״י מה שמרמים אותה ע״י שהרושם החיצוני הוא כאילו עושים לס״א. ודי בזה כידוע בענין היצה״ר שכשם שהוא מרמה כן בהשתמש בכליו ודרכיו אפשר בנקל לרמות גם אותו. עכ״ד ועיי״ש עוד

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

האחוריים הוא שהחיצונים מקבלים יניקה כידוע שמזה הטעם נקראו אלהים אחרי״ם, ע״כ. [2]

ובזה מבואר מה דאיתא במשנה (סוטה מ״ה:) זקני אותה העיר רוחצין את ידיהם במים על מקום עריפתה של עגלה ואומרים ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו, וכי על לבנו עלתה שזקני ב״ד שופכי דמים הם אלא לא בא לידנו ופטרנוהו בלא מזונות ולא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוייה.ובגמרא יש אריכות בעניני חיוב לוייה לדרך. ואיתא בגמרא אחרת (שם ל״ח:) א״ר יהושע בן לוי אין עגלה ערופה באה אלא בשביל צרי העין. והיינו שיש שני דרכים להגיע לתכלית אחד. אם עוסקים במדת החסד ומלוים בדרך אז יאריכו ימים ולא יהיה קטרוג ממדת הדין והשטן כי יודעים שכאשר הזמן יבא יהיה להם מזונם. אבל כשאין עוסקים במדת החסד ועל ידי שלא היה לוייה נהרג האורח והיה נגזל מהשטן וממדת הדין, אז צריכים לעסוק במדת הדין לתת שוחד לשטן כדי שלא יהיה קטרוג.

וכיון שהיו צריכים לעסוק במדת הדין מובן מה שעורפים עגלה דוקא, שעגלה היא משור מצד שמאל ומדת הדין כמו שראינו בענין עגל הזהב שהיה עסק במדת הדין בטעות (עמ׳ 103). וכן מובן מה שהיתה מצוה במדידה, שהמדידה מורה על ענין הדין שהוא ענין של הגבלה וצמצום. ולכן מודדים אע״פ שיודעים לאיזו עיר הוא קרוב שעכשיו צריכים היו לעסוק במדת הדין. [3]

ולפי זה מבואר מה דאיתא במדרש (ב״ר צ״ד ג׳ כגירסא המובא ברש״י פ׳ ויגש מ״ה כ״ז) שיוסף שלח עגלות ליעקב אבינו להיות סימן למה שהיו לומדים כשפירש ממנו, פרשת עגלה ערופה. ויכולים לבאר את זה ממש בדרך שבארנו את המדרש שפירש יוסף ממנו בפרשת עגלות המשכן (פ׳ נשא). שזו מדרגת דוד ויהודה לעסוק במדת הדין לזמר עריצים ולעשות דברים כעסק עגלה ערופה. אבל יוסף נזיר אחיו פורש מעניני עולם הזה ואינו רוצה לעסוק בעניני טבע ומדת הדין. ועל כן פירש יוסף דוקא בפרשה זו. ורק כשהיה מכיר שיש ג״כ עבודה כבחינת יהודה שלח העגלות ליעקב להורות על זה. ולפי זה מובן ג״כ מה ששאול המלך היה טוען על מצות עגלה ערופה. כי ודאי הבין שענין המצוה הוא

2. וע׳ עוד בענין חנוכה (עמ׳ 279).
3. וע׳ בהקדמה בענין חסד ודין.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

לעסוק בעניני שוחד לשטן, כמו שראינו ממדרש הנעלם. אבל שאול היה בחינת משיח בן יוסף כמו שהבאנו שם והיה טוען נגד העסק במדת הדין. וזאת היתה הטעות שלו, שהיתה לו מדת החסד במקום שהיה צריך להיות אכזרי, ומזה בא מעשה נוב עיר הכהנים שהיתה לו מדת הדין במקום שהיה צריך לנהוג במדת החסד שלו.[4]

ואיתא בגמרא (עירובין נ"ד.) א"ר יהושע בן לוי המהלך בדרך ואין עמו לוייה יעסוק בתורה שנאמר (משלי א' ט') כי לויית חן הם לראשך. והיינו כמו שאיש המלוה יכול להגן את ההולך בדרך מפגע רע, כן התורה יכולה להגן ועושה החסד שהמלוה עושה. אבל יש לומר שזה דוקא אם העסק בתורה היה במדת החסד שאז התורה עושה חסד לו. ואיתא בגמרא (סוכה מ"ט:) תורה לשמה זו היא תורה של חסד, שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד. וכן במסכת שבת (ס"ג.) על הפסוק במשלי שהוא סמוך לפסוק שלומדים ממנו ענין סם חיים דכתיב (משלי ג' ט"ז) ארך ימים בימינה בשמאולה עשר וכבוד. איתא למיימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר וכבוד למשמאילים בה עושר וכבוד איכא, אורך ימים ליכא. ומפרש רש"י (בפירוש השני) שמיימינים הם עוסקים לשמה ומשמאילים שלא לשמה. והיינו הך, שהימין הוא תורה של חסד והשמאל הוא תורה הבאה ממדת הדין.

ויש להוסיף שמלבד מה שתורה של שמאל אינה מגנת, יכולה להיות גם סם המות כמו שהבאנו בתחילה, משום שאין תורה ניתנת להיות קרדום לחפור בה והמשתמש בתגא חלף כמו שבארנו בטעות דוד המלך שהשתמש בתורה להיות זמירות לזמר עריצים (ג"ז שם). ודוקא אם משתמש בה שלא לשמה כדי לבא לשמה יהיה לו העושר וכבוד משמאלה, אבל אם משתמש בהתורה לאיזה תכלית היא סם המות. ודבר זה לומדים דוקא מדין עגלה ערופה. שכל ענין עגלה ערופה הוא לעסוק במדת הדין לתת שוחד לשטן. ואם כן לומדים ממנו שאם אדם ישתמש בתורה הקדושה לענינים שלו יהיה אפשר להיות בו סם המות. ודוקא למיימינים בה יש אריכות ימים ומזה יבא שהתורה גם כן תגן עליו כשהולך בדרך.

---

4. ע' בהקדמה בענין יוסף והשבטים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כי תצא — מעקה

בפרשה אחת כתיב (כי תצא כ״ב ח׳-ט׳) כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו לא תזרע כרמך כלאים פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ובתבואת הכרם. ואחר כך מתחלת פרשה אחרת, לא תחרש בשור ובחמר יחדיו לא תלבש שעטנז.

וצריכים להבין למה נכתבה פרשת כלאי זרעים בפרשת מעקה ולא בפרשה של שאר דיני כלאים. ומפרש הבעל הטורים שיש רמז לדברי ר׳ יאשיה דאמר שאין איסור כלאים עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפלת יד. אבל למה יהיה נרמז דין זה בענין הנופל מן הגג. ועוד איתא שיש ב׳ במסורה פן תקדש המלאה, כאשר תעיק העגלה המלאה לא עמיר (עמוס ב׳ י״ג). וגם בפסוק מלאה של עמוס יש ענין של מעקה העגלה. ולמה.

ונקדים בגמרא אחרת. דאיתא (שבת ל״ב.) תנא דבי ר׳ ישמעאל כי יפול הנופל ממנו, ראוי זה ליפול ששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. ונבאר זה עם יסוד מהחיד״א בענין מעקה וביסוד מהרמח״ל בענין הנהגת העולם.

החיד״א כותב (בנחל קדומים) שיש רמז בהפסוק ועשית מעק״ה גימ׳ גבור״ה, לגגך גג״ך גי׳ שם הוי״ה מדת הרחמים, ע״כ. ואפשר לפרש שכבר הבאנו בענין ארץ גושן (פ׳ ויגש) שבנין הוא ענין במדת הדין שהבונה מגביל ומצמצם המקום. [1] אבל יש מקום בהבנין שאין שם מחיצות ניכרות והיינו הגג ועל כן הגג מרמז למדת הרחמים. אבל יש חיוב לעשות מחיצות גם במקום זה ולהגבילו, וזה המעקה שבגימ׳ גבורה.[2]

---

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין חסד ודין.

2. ואפשר לומר ע״פ זה שזה הטעם של חז״ל (חולין קל״ו.) שאין בתי כנסיות ובתי מדרשות חייבים במעקה. שכשם שמצאנו בארץ גשן (פ׳ ויגש) שבנינים של דברים אלו הם למעלה ממדת הדין, כן לא שייך לעשות מעקה ממדת הגבורה על גגם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

(ואפשר שהטעם לזה הוא כמו שהבאנו מהשם משמואל בענין התרפים (עמ׳ 42) שצריכים להסתיר ההשפעה הבאה מלמעלה כדי שלא תצא לכחות הרע, וא״כ צריכים להסתיר המקום החסד של הבנין שלא יבא לידי סכנה.)

ויכולים לומר שהמעקה של גבורה על הגג של חסד גורם מדת המשפט במקום הזה. שיש זמנים שמדת המשפט היא בהסתר ויש זמנים שהיא בגלוי. ומבאר הרמח״ל (דעת תבונות עמ׳ קמ״ב) יש במדה הזאת שני דרכים. הא׳ הוא בהנתן המקום לרעות להתגבר ולשלוט שליטה רבה מבלי שיקום עליהם משפטו ית׳ לנקות העולם מהם. והדרך הב׳ גם הוא תלוי בהסתר פניו ית׳ אך טוב הוא לעולם ובריותיו וזה שיהיו סדרי הנהגתו ית׳ מסודרים במשפט ישר אשר בכל הסדרים האלה ינקה העולם מן הרעות אך לא בדרך החסד המוחה לפשעים ומחזירם לאין. עכ״ד. והיינו שבעולם הזה קודם גילוי הנהגת יחוד ה׳ של רצונו להטיב אפשר שמדת המשפט של שכר ועונש תהיה ג״כ בהסתר גדול עד שא״א להכיר אותה. אבל כשמדת המשפט היא בגלוי אז רואים את השכר לצדיקים והעונש לרשעים.[3]

ואם כנים אנחנו שמצות המעקה על הגג גורמת התגלות של מדת המשפט של ה׳, אז מובן ענין הנופל משמת ימי בראשית. שאיש זה על פי דין היה חייב ליפול. ואם אנו עושים מעקה אז אנו זכאים ואין ראוי שיפול חייב מגג זכאי, שעל פי מדת המשפט בתיקונו אין תערובת של טוב ורע בכלל. שכשם שיש שכר לצדיק ועונש לרשע, כן יש זכאים אצל הזכאים והחייבים אצל החייבים. ודבר זה לומדים מדין מעקה דוקא.

ולפי זה מבואר השייכות לענין כלאים. שהצרור המור מפרש שענין כלאים הוא עירוב כחות וזהו כלאי״ם (מלשון בית הכל״א), מניעת הכח שניתן לכל דבר משמת ימי בראשית למינה למינהו וכל זה מצד יצה״ר שחפץ בכל בלבול ועירוב ותערובת חמץ, ע״כ. והיינו שאיסור כלאים הוא לעשות מחיצות והבדלים בכחות הבריאה משמת ימי בראשית. וזה ממש ענין המעקה שגם כן גורם להתגלגל זכות של ששת ימי בראשית לזכאי וכן להיפך. ועל כן שני דינים אלו כתובים בפרשה אחת.

---

3. וע׳ עוד בהקדמה בענין הנהגת ה׳ בעולם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כי תבא — הברכות

(כי תבא כ"ח ב'-ח') ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגך כי תשמע בקול ה' אלקיך, ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וגו' ברוך טנאך ומשארתך ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך, יתן ה' את איביך הקמים עליך נגפים לפניך בדרך אחד יצאו אליך ובשבעה דרכים ינוסו לפניך. יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך וברכך בארץ אשר ה' אלקיך נתן לך.

ואיתא במדרש (תנא דבי אליהו זוטא פט"ז) הנושא אשה לשם שמים עליו הכתוב אומר ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וכו' ולא עוד אלא שמוציאין ממנו בנים זכרים שמרבים תורה ומצוות בישראל ומושיעין את ישראל בעת צרתם. וכעין זה היה בנישואי יעקב דאיתא במדרש (ב"ר פ"ב ב') ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך בבואו לבית חמיו נטען ברכות (תולדות כ"ח ג') וקל ש־די יברך אתך [ויפרך וירבך והיית לקהל עמים] ובצאתו מבית חמיו נטען ברכות (וישלח ל"ה ט') וירא אלקים אל יעקב [עוד בבאו מפדן ארם]. וצריכים להבין למה שייכות הברכות בפרט למצות נישואין.

ורואים גם שייכות בברכות אלו לענין שבת, שבמוצאי שבת אומרים אותם בתפלה. ועוד מביא הילקוט ראובני מהזוה"ק אי ממתין במוצאי שבת עד דישלימו סידרא דקידושא אז חייבי גיהנם קיימו ברכאין על בני נשא ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה. וצריכים להבין את הקשר בין הברכות האלו לשבת.

להבין את זה צריכים להבין ענין ברכות בכלל. וכתב השפת אמת (שנת תרנ"ב) נראה כי הברכות הן מעלמא דאתכסיא וכן כתיב יצו כו' הברכה באסמיך בדבר הסמוי מן העין (כדברי הגמ' ב"מ מ"ב. אין ברכה מצוייה אלא בדבר הסמוי מן העין.) והכלל כי עיקר ברכה המיוחדת לבני ישראל הוא בעולם הבא והעונשים והקללות לבנ"י הם רק בעולם הזה בגשמיות ולא בפנימיות, אכן כשבנ"י זכאין זוכין לקבל בעולם הזה ג"כ

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

המשכה מעולם העליון, לכן כתיב (כ"ח א') ונתנך ה' אלקיך עליון אח"כ כתיב ובאו עליך וכו' הברכות כו' והשיגוך. משמע כי הברכות הן למעלה מהשגת האדם רק שבני ישראל מתעלין ויכולין לקבל הברכות. עכת"ד.

ולבאר דבריו, כבר הבאנו כמה פעמים היסוד של הרמח"ל שיש שתי הנהגות בעולם הזה. ההנהגה שנגלה לנו היא ההנהגה של שכר ועונש. אבל יש הנהגה למעלה מזו של רצון ה' להטיב לבני ישראל. ואע"פ שאין ההנהגה הזו עקרית בעולם הזה והיא בעלמא דאתכסיא מ"מ היא גם כן כאן, ולעתיד לבא תתגלה בזמן ההטבה (וכן היה גילוי זה לזמן כשהיו בני ישראל במדבר). וההנהגה של רצונו להטיב היא ההנהגה של גילוי יחוד ה' שה' רוצה לגלות שהוא היחידי ומזה תבא כל ההטבה בעולם השכר כשנשיג יחוד ה'. [1]

ובזה יכולים להבין את דברי השפת אמת בעניני ברכות. שהברכה היא השפעה מעלמא דאתכסיא לעולם הזה. שאע"פ שלפי הנהגה של שכר ועונש יהיו ראוים ח"ו לעונש, אבל יכולים להמשיך השפעה מרצון ה' להטיב. וכשאנו עליונים אנו יכולים להשיג את הברכה. וא"כ ענין הברכה היא השפעה מהנהגת גילוי היחוד של ה'. וכדי לקבל ברכה ממקור היחוד צריך הדבר להיות שלם ואחד גם כן. ועל כן הברכה מצויה דוקא בדבר הסמוי מן העין. שאם הדבר הוא מנוי יש בו פירודים של המנינים אבל אם הוא אינו מנוי וסמוי מן העין הוא דבר שלם ואחד ויכול לקבל את הברכה ממקור גילוי היחוד.

ובזה מובנים שאר הענינים. שהשפת אמת מבאר שם, שה' ברך את יום השבת ופי' בזוה"ק דכולא ברכאי ביה תליין שיש עלייה לבני ישראל בשבת קדש ויכולין לקבל את הברכות, ע"כ. ועל כן בשבת יש בפרט אלו הברכות, שמבאר השם משמואל (פ' כי תבוא עמ' קע"ח) שיש כאן שש ברכות פרטיות ברוך בעיר בשדה פרי בטנך טנאך בבואך בצאתך, מול ששת ימי המעשה וכל יום לעומת מדה פרטית. והברכה השביעית שהיא כללית יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך היא לעומת יום השבת שהיא כוללת הכל, שענין ויכולו השמים והארץ היינו שנעשה כולם כלל והרמוניא אחת תחת אשר בששת ימי המעשה היו פרטים בפני עצמם, ושבת יומא דנשמתא היא נשמת הבריאה וכמו הנשמה שבאדם שעל ידה נעשים כל האברים כלולים זה בזה, כן ע"י השבת שהיא נשמת

1. וע' בהקדמה בענין הנהגת ה' בעולם ובענין יחוד ה'.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הברואים נעשית כל הבריאה כלולה. עכת״ד. והיינו שבשבת יש ברכה כללית מעלמא דאתכסיא דהיא דבר הסמוי מן העין (וזה לומדים מהברכה של שבת) ומזה באות ברכות גם לכל ששת ימים הפרטיים. ועל כן אומרים ברכות אלו במוצאי שבת כדי שימשך ענינם לששת ימי המעשה.

וזה גם כן ענין הברכות לנשואין. שהנשואים הם בתכלית הגילוי היחוד בעולם הזה. שקודם נשואין היה זכר פרטי חסר בבחינותיו ומדותיו, ונקבה פרטית חסרה בבחינותיה ומדותיה. ועל ידי הנשואין שנים אלו מתיחדים להיות ממש אחד ודבר שלם. ועל כן להם ראוי לחול כל הברכות הבאות ממקור רצון ה׳ של גילוי היחוד. ומהם באים בנים שמרבים בתורה ובמצוות, כי זה הדרך הניתן לנו לגלות יחוד ה׳ בעולם הזה ע״י העסק בתורה ומצוות.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נצבים — נצבים

במדרש (שמ״ר ט״ו ו׳) לכך נאמר (שה״ש ו׳ ד׳) איומה כנדגלות, שדימה הקב״ה את ישראל למלאכים נאמר (ישעיה ו׳ ב׳) שרפים עומדים ממעל לו, ובישראל נאמר (נצבים כ״ט ט׳) אתם נצבים היום, המלאכים אומרים בכל יום קדוש קדוש קדוש וישראל אומרים אלקי אברהם וכו׳, המלאכים מתחדשין בכל יום ומקלסין להקב״ה והן חוזרין לנהר אש שיצאו ממנו ושוב האלקים מחדשן ומחזירן כשם שהיו בראשונה שנאמר (איכה ג׳ כ״ג) חדשים לבקרים, כך ישראל משתקעין בעוונות מיצר הרע שיש בגופן וחוזרין בתשובה והאלקים בכל שנה סולח לעונותיהם ומחדש לבם ליראתו שנאמר (יחזקאל ל״ו כ״ו) ונתתי לכם לב חדש, ע״כ.

ולפי המדרש הזה מבואר מה שאנו קוראים פ׳ נצבים לפני ראש השנה שזה הזמן שאנו מתחדשים בכל שנה ודומים למלאכים. אבל צריכים להבין באיזה אופן אנו כמלאכים במה שחוזרין לנהר אש שיצאו ממנו. שלכאורה אנו במקומנו עומדים אלא שהשלכנו מעלינו את העבירות. ועוד, מה הענין שהמלאכים צריכים להתחדש, והלא הם אינם חוטאים שיהיו צריכים תשובה.

ויש לפרש את זה ע״י מדרש אחר על פסוק זה. דאיתא (מד׳ תנחומא א׳) אתם נצבים היום גו׳ אמר חזקיה בנו של ר׳ חייא למה נסמכה פרשה זו לפרשת קללות, לפי ששמעו ישראל צ״ח קללות שנאמרו בפרשה זו חוץ ממה שנאמר בתורת כהנים מיד הוריקו פניהם ואמרו מי יוכל לעמוד באלו, מיד קרא אותן משה והיה מפייסן וכו׳ וא״ת מפני מה הגוים נתחייבו כלייה ואנו עומדין קיימין לפי שבשעה שבאין יסורין מבעטין בהן ואינם מכירים שמו של הקב״ה כו׳ אבל ישראל כשהיסורין הללו באין עליהן הם נכנעין ומתפללים וכו׳ וכך אמר להן משה לישראל אע״פ שהיסורין הללו באין עליכם יש לכם עמידה, לכך נאמר אתם נצבים היום כלכם, ע״כ.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויכולים לומר שעל ידי ההכנעה בתפלה שמשימים עצמינו כאין, מזה שייך שנהיה בריאה חדשה, שאם נחשיב עצמנו כדבר חשוב אז אנו מבעטים ביסורים ואומרים שאנו איננו ראוים להיסורים האלו. אבל כשאנו מתבטלים לגמרי להקב"ה ומכירים שאפילו היסורים הם רצונו, אז אנו כאין. ויכול הקב"ה לברוא אותנו מחדש יש מאין בכחות וכלים חדשים לעבוד אותו בשנה החדשה. ואז אנו נצבים קיימים וגם נצבים כמלאכים שגם המלאכים בהשגתם הבהירה מכירים שאין להם שום מציאות נגד ה' וממילא הם מתבטלים בכל יום.

ויש להוסיף דאיתא עוד במדרש (תנחומא שם) ד"א אתם נצבים היום, מה היום מאיר פעמים ומאפיל פעמים אף אתם כשאפילה לכם עתיד להאיר לכם אור עולם שנאמר (ישעיה ס' י"ט) יהיה לך ה' לאור עולם, אימתי בזמן שתהיו כלכם אגודה אחת, בנוהג שבעולם אם נטל אדם אגודה של קנים שמא יכול לשברם בבת אחת ואילו נוטלין אחת אחת אפילו תינוק משברן, וכן אתה מוצא שאין ישראל נגאלין עד שיהיו כולן אגודה אחת וכו' כשהן אגודה מקבלין פני שכינה, ע"כ.

ויש לומר שזה ג"כ מאותו ענין של הכנעה. שהמגלה עמוקות מבאר שהדרשה הזאת באת לכאן שבפרשה זו הכניסם לברית וקבל כל אחד מישראל ברית של ששים רבוא ונעשו ערבים זה לזה (ע' ברש"י כ"ט כ"ד), ע"ש. ויש לנו להבין שרק מי שמכיר שהוא חסר וצריך לזולתו עושה ברית. ואם כן עשיית ברית של בני ישראל כשהיו כולם נצבים הוא ג"כ מתוך הכנעתם והכרתם שהם חסרים, וכאותה הכרה שהם מתבטלים להקב"ה כמו מלאכים.

ויש להוסיף, שהמגלה עמוקות (אופן ר"ט) מביא התוס' (סוטה ל"ז:) שמביאים מהירושלמי שהם כרתו קצ"ב בריתות לכל מצוה בהר סיני ובאהל מועד ובערבות מואב וסך הכל תקע"ו. וכותב שיש רמז לזה שהגימ' של נצבי"ם הוא קצ"ב, ע"ש. שעל ידי הבריתות הם נצבים וקיימים ודומים למלאכים. ויש לומר שזה ענין תקע"ו בחדש שופר, שבהכרת צרכינו בתקע"ו בריתות אנו יכולים לחדש עצמינו בכל שנה על ידי הביטול וההכנעה לה'.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וילך — סימנים

(וילך ל״א י״ד-י״ט) ויאמר ה׳ אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו גו׳ ויאמר ה׳ אל משה הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ גו׳ ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים, ועתה כתבו להם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל.

ואיתא בגמרא (עירובין נ״ד:) אמר רב חסדא אין התורה נקנית אלא בסימנין שנאמר שימה בפיהם אל תקרי שימה אלא סימנה, שמעה רב תחליפא במערבא אזל אמרה קמיה דרב אבהו אמר אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה (ירמיה ל״א כ׳) הציבי לך ציונים וגו׳ עשו ציונים לתורה, ומאי משמע דהאי ציון לישנא דסימנא הוא דכתיב (יחזקאל ל״ט ט״ו) וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון. וצריכים להבין למה לומדים ענין סימנים מפסוק זה. ועוד מה הוסיף רב אבהו ללמוד מנביאים על מה שכבר למד רב חסדא מתורה.

ואיתא בגמרא אחרת (נדרים ל״ח.) אמר ר׳ יוסי בר׳ חנינא בתחלה לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו שנאמר (כי תשא ל״ד א׳; כ״ז א׳) כתב לך, פסל לך, מה פסולתן שלך יהא אף כתיבתן שלך יהא ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל, ופריך רב חסדא ועתה כתבו לכם את השירה הזאת (פי׳: ורואים שנתן משה את התורה ע״י צווי ה׳ ולא בטובת עין) ומשני הגמרא השירה לחודא (היה מצווה ליתן) ופריך למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (ר״ן: ואי שירה לבדה קאמר מאי סהדותא איכא) ומשני אלא פלפולא בעלמא (ר״ן: נתן לו למשה והוא נהג בו טובת עין לישראל).

ולפי הגמרא הזו יכולים לומר שיש שני דברים להגן משכחת התורה. הדרך האחד שהיה צווי מאת ה׳ הוא דרך עשיית סימנים של שימה בפיהם שע״י סימנים יכולים לזכור את התורה. אבל אם לשום סיבה היתה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שכחה בסימנים יש דרך אחר של פלפול להחזיר את התורה הנשכחת מתוך הפלפול. ודרך זה היה ניתן למשה והוא נתן אותה לבני ישראל בטובת עין שלו.

ויכולים לומר עוד שהדרך של סימנים היה מסור בעיקר ליהושע כמו שמשמע מהפסוקים שגם יהושע היה עומד עם משה בשעת צווי ה׳. וכתיב מיד אחר כך (שם כ״ג) ויצו את יהושע בן נון. (וכן סמוך לפסוק שמביא רב אבהו הציב לך ציונים כתיב הבן יקיר לי אפרים, ואפשר שזה רמז ליהושע מאפרים.) והדרך של פלפול היה נתפס בשבט יהודה בפרט. דאיתא בגמרא (תמורה ט״ז.) אמר רב יהודה אמר שמואל שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה אמרו לו ליהושע שאל אמר להם לא בשמים היא וכו׳, במתנינא תנא אלף ושבע מאות ק״ו וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה אמר רב אבהו אעפ״כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו, ע״כ. והיינו שיהושע ע״י אבלו של משה שכח הסימנים ולא היה לו דרך להחזיר התורה בדרך הפלפול. אבל עתניאל בן קנז משבט יהודה היה לו דרך הפלפול והיה יכול להחזיר אותה התורה שנשתכחה.

* * *

ויש להוסיף שיש שני דרכים יסודיים בעצם לימוד התורה. דאיתא בגמרא (הוריות י״ד.) א״ר יוחנן פליגי בה רבן שמעון בן גמליאל ורבנן חד אמר סיני עדיף (רש״י: מי שמשנה ובריית סדורות לו כנתינתן מהר סיני) וחד אמר עוקר הרים עדיף, רב יוסף סיני (רש״י: לא היה מפולפל כל כך להקשות ולתרץ ולהבין דבר מתוך דבר) רבה עוקר הרים, שלחו לתמן איזה מהן קדים, שלחו להו סיני עדיף דאמר מר הכל צריכים למרי חטיא ואפ״ה לא קביל עליה רב יוסף, ע״כ. ולפי זה, הדרך של פלפול שנתן משה בטובת עין מלבד מה שיכול להחזיר הלכות נשכחות, יש ג״כ בו דרך בעצם הלימוד של העוקר הרים שמקשה ומתרץ ומבין דבר מתוך דבר. והדרך של סימנים שהיה משה מצווה ליתן, ראוי לשני הדרכים של לימוד, שבין הסיני ובין העוקר הרים עושים סימנים לזכור את התורה שיודעים בין מקבלה מרבותיו של הסיני בין בפלפול של העוקר הרים. וביסודות האלה נבאר כמה ענינים אחרים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

איתא בגמרא (עירובין ס״ה.) א״ר שמעון בן לקיש לא איברי סיהרא אלא לגירסא אמרי ליה לר׳ זירא מחדדן שמעתך אמר להו דיממי נינהו. ולכאורה הדברים סותרים זה את זה אם הלילה עדיף ללמוד או היום. ומבאר הנצי״ב (מטיב שיר על שיר השירים ג׳ ח׳) שהיום מסוגל יותר לפלפול והלילה לגירסא, ע״כ. ויש להוסיף שביום יש הנהגת השמש ודרך השמש לחדש אור בכל רגע וכמו המפלפל שמחדש תורה בקושיותיו ותירוציו. אבל בלילה יש הנהגת הלבנה והלבנה אין לה אור עצמי אלא מה שמקבלת מהשמש, וכן הסיני אינו מחדש תורה חדשה אלא יודע הגירסא של רבותיו ומקבל כל תורתו. וכן איתא בגמרא (ב״ב ע״ה.) משה כפני חמה ויהושע כפני לבנה. שמשה שהיה לו דרך הפלפול היה פניו כפני חמה שמחדש אור תמיד. ויהושע שהיה פניו כפני לבנה היה מקבל הגירסא ממשה אבל לא היה לו כח הפלפול כמו שראינו ממעשה אבלו של משה.

ובתחלת פרשת תצוה מבאר הנצי״ב (העמק דבר) ששני דרכים אלו הם המנורה והארון הקודש, שהארון ענינו הגירסא בתורה, ומנורה הוא נגד הפלפול בתורה ועל כן בזמן בית שני שהיה זמן פלפול רבה בתורה היה נס חנוכה במנורה, ע״ש. וכן רואים במנורה שיש אור חדש ממנה בכל יום מה שאין כן בארון. ובפרשה שלנו אחר שכתב משה את ספר התורה כשהיה מצווה ענין הסימנים כתיב (ל״א כ״ו) לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית ה׳ אלקיכם והיה שם בך לעד. והיינו שהסיני של דרך הארון אינו יכול להחזיר דברים מתוך פלפול וע״כ לו יש צורך יותר לסימנים מהעוקר הרים.

ובקדמת העמק להעמק שאלה מבאר הנצי״ב (הקדמה א׳ אות ד׳) שיהודה נקרא מחוקק (ויחי מ״ט י׳ ותהלים ס׳ ט׳) שזה כח יהודה להמציא הכרעות על פי חקירה ופלפול עד שיצא לאור דינים מחותכים שאי אפשר עוד לזוז ממנו וזה פי׳ מחוקק, מעיין וחופר במקור החכמה ומוציא ומלבן ההלכה, ע״כ. ויש להוסיף גם על זה שמשה נמי נקרא מחוקק (וזאת הברכה ל״ג כ״א) שכח הפלפול בא ממשה. ואיתא במדרש (ב״ר צ״ג ה׳) שיהודה נקרא חורש ויוסף נקרא קוצר. ויש לומר שזה ג״כ כענין זה שיהודה יכול לחרוש הקרקע להמציא תורה חדשה בכח הפלפול שלו. אבל יוסף כמו שראינו ביהושע, אין לו כח זה בעיקר ועל כן נקרא קוצר שרק קוצר ההלכות הנמסרות מרבותיו בלי לחדש דברים חדשים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ומבאר הנצי״ב עוד (שם אות ט׳) כשבאו לבבל היו נצרכים עוד יותר להזהר בדרך הפלפול משום דבארץ ישראל היה עדיין זכות ארץ ישראל גורם לעמוד על אור ההוראה במעט עיון, משא״כ בבל כדאיתא (ויקרא רבא פי״ג) וזהב הארץ ההיא טוב מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל, ובסנהדרין (כ״ד.) איתא במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג׳ ו׳) אמר ר׳ ירמיה זה תלמודה של בבל, ולא שגינו ח״ו תלמוד בבלי אלא ה״ק באשר בבל הוא מצולה חשיכה שאין בה אור תורה כלל רק ע״י אבוקה גדולה של פלפול דש״ס בבלי יהיה מאור גם במחשכים להוציא אור ההוראה, והרי זה דומה למה שהמשילו במדרש קהלת נכנס לפלטרין של הרבה חדרים ואינו יכול לצאת וצריך לקשור חבל בחבל כו׳, והנה מי שיש בידו אור המאיר דרך הפתח אין צריך להתייגע כל כך ובמעט חפוש והשתדלות יצא לאור הפתח אבל אם כן לא יתחכם לעמוד על חכמת אותו פלטרין, מה שאין כן מי שאין לו נר ואינו יכול לצאת כי אם בהשתדלות והתבוננות על חכמת הפלטרין וגם נכשל כמה פעמים עד שלבסוף כשעומד על הפתח מוצא אור גדול של חכמת הבנין יותר מן הראשון, כך חכמי ארץ ישראל אור הזכות היה מהלך לפניהם על כן לא נצטרכו כל כך להתייגע משא״כ חכמי בבל לא מצאו אור ההוראה עד שנתייגעו הרבה. עכת״ד ועיי״ש עוד.

ולפי דבריו יכולים לפרש את הגמרא שהבאנו בתחלה ששלחו לארץ ישראל איזה מהן קדים, שלחו להם סיני עדיף. שבארץ ישראל היה להם זכות הארץ והיה די להם לפסוק הוראות מהסיני, שהיו רק צריכים לידע הברייתא והמשנה ויכולים לפסוק. אבל בבבל לא קבלו רב יוסף הסיני אלא הקדימו רבה העוקר הרים. שבחשך הגלות של בבל לא היה די להם בידיעת המשניות לבד אלא היו צריכים בתחלה לעשות אור מהפלפול ורק אח״כ היו ראוים לקבלת הסיני.

* * *

ועכשיו נשוב לענין סימנים. שיכולים לומר שיש חילוק בתכלית הסימנים בין לומדי בבל ולומדי ארץ ישראל. שבבבל היו סימנים רק דרך לזכור תורה. אבל בארץ ישראל על ידי הסימנים וידיעת הגירסא היו יכולים לבא להוראה בלי הצורך של הפלפול שהיו צריכים בבבל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ורב חסדא היה בבבל בחשכת הגלות והיה לו הכח של בבל של עוקר הרים כדאיתא בגמרא (עירובין ס״ז.) רב ששת מרתת כוליה גופיה מפלפוליה דרב חסדא. ועל כן הביא רב חסדא מקורו לענין סימנים מפרשה שלנו, וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא. שלרב חסדא בתוך הסתר גלות בבל תכלית הסימנים היתה שלא לשכוח התורה, אבל לא היו יכולים לבא להוראה בסימנים שם. אבל רב אבהו מארץ ישראל השיב לו שבארץ ישראל לומדים ענין הסימנים מהציבי לך ציונים, שהסימנים להם היו ציונים לידיעת דרך שבאו מהם להוראה.

ולומדים שציון הוא סימן מפסוק ביחזקאל המדבר במלחמת גוג ומגוג וכתיב שם (יחזקאל ל״ט כ״ט) ולא אסתיר עוד פני מהם. והיינו שיש תכלית לסימנים לבד מטעם שכחה מההסתר וחשכת הגלות והיינו לבא להוראה. והציונים בספר ירמיה הם ציונים כדי לחזור מבבל לארץ ישראל, שבשיבת ציון מבבל תהיה עוד תועלת בסימנים להורות בהם כמו שהיו עושים בארץ ישראל אפילו בזמן הגלות. וכן אפילו בזמן גאולתנו תהיה תכלית לסימנים כמו שראינו מספר יחזקאל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

האזינו — צור ילדך תשי

(האזינו ל״ב ט״ז-י״ח) יקנאהו בזרים בתועבות יכעיסהו, יזבחו לשדים לא אלה אלהים לא ידעום חדשים מקרב באו לא שערו אבתיכם, צור ילדך תשי ותשכח א־ל מחללך.

ואיתא בחז״ל (ספרי כאן) צור ילדך תשי, אמר להם הקב״ה עשיתם אותי כאלו אני זכר ומבקש לילד, אלו היתה חיה יושבת על המשבר לא היתה מצטערת כו׳ ואלו היתה חולה ומכירה לא היתה מצטערת כו׳ אלו היו שנים במיעיה לא היתה מצטערת כו׳ אלו היה זכר שאין דרכו לילד ומבקש לילד לא היה צערו כפול ומכופל כענין שנאמר (ירמיה ל׳ ו׳) שאלו נא וראו אם יולד זכר, ע״כ. וצריכים להבין מה ענין המשל של זכר הרוצה לילד. ואם הוא רק להיות דמיון לצער גדול היה אפשר למצוא משל אחר לצער גדול. ועוד, איזה צער יש להקב״ה כביכול.

ויש לבאר את זה בחז״ל אחר. דאיתא (ספרי שם) ד״א צור ילדך תשי, כל זמן שאני מבקש להטיב אתכם אתם מתישים כח שֶׁל מעלה. והיינו שכבר הבאנו יסוד הרמח״ל שרצון הקב״ה בבריאת העולם היה להטיב לנבראים, (ע׳ בענין כדרלעומר פ׳ לך לך ועוד). ואם אין הקב״ה יכול להטיב משום חטאים אז הוא כביכול כאילו תש כחו, שאינו יכול לעשות רצונו.

ומבאר הרמח״ל עוד (דעת תבונות עמ׳ ק״כ) הנה הקב״ה עם ישראל הוא כאב אל בנו וכאיש אל אשת נעוריו אשר כל תשוקתו ית׳ אלינו וכענין שנאמר (שה״ש ז׳ י״א) אני לדודי ועלי תשוקתו, וכתיב (תהלים מ׳ ו׳) נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, וכן נאמר (בחקותי כ״ו ט׳) ופניתי אליכם וגו׳ והרביתי אתכם. והיינו כי הקב״ה תאב כביכול להשתעשע בברואיו ושמח בהם כענין שנאמר (תהלים ק״ד ל״א) ישמח ה׳ במעשיו. ובהיותו באמת פונה אליהם הנה מאהבתו אותם ומשמחתו ששמח בם כביכול חושב מחשבות ואינו פוסק להטיב להם ולהרבות אותם ומחדש להם טובות תמיד השפעה אחר השפעה בכל אופן היותר נאות לתיקונם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וטובתם. והנה העיקר בכל זה הוא ישראל כי להם תאותו כדברי הכתוב שזכרנו אני לדודי ועלי תשוקתו, וכל שאר הבריאה תלויה רק בהם כי כאשר יפנה אליהם באהבה הנה לא יהיה אלא מחדש תמיד טובות אחר טובות לכל העולם, טובות אמיתיות ושלמות. אמנם קשה העבירה לעשות שיהיה הקב"ה פונה ח"ו מישראל וכבעל הכועס על אשתו. עכ"ד. [1]

ולפי דבריו מבואר החז"ל הראשון שהבאנו. שבזמן שישראל עושים עבירות אז הקב"ה הוא כביכול בלי אשת נעוריו. שכאשר יש לו אשת נעוריו אז אשתו גם כן עוזרת בתיקון העולם בעשיית מצוות, ותולדות ופירות באים ממעשה ישראל (וכענין שותף במעשה בראשית). [2] אבל בלי אשתו הקב"ה הוא כמו זכר בלי אשה שרוצה להוליד פירות. שישראל אין ראוי להביא הברכה והתיקון לעולם. וזה צער גדול להקב"ה כביכול שאינו יכול לעשות רצונו בשעה זו וצריך לנהוג בהסתר עד שיעשו תשובה או עד זמן הגאולה.

ובזה יכולים להבין המעשים שגרמו המצב של צור ילדך תשי. דכתיב "יקניאוהו בזרים", ואיתא בחז"ל (ספרי שם) שהלכו ועשו דברים של זרות וכן הוא אומר (מ"א ט"ו י"ג) וגם את מעכה אמו [של אסא] ויסרה מגבירה אשר עשתה מפלצת לאשרה. ואיתא בגמרא (ע"ז מ"ד.) מאי מפלצתה אמר רב יהודה דהוה מפליא ליצנותא כדתני רב יוסף כמין זכרות עשתה לה והיתה נבעלה לו בכל יום, ע"כ. וכתיב כאן "בתועבות יכעיסוהו" ואיתא (ספרי שם) זה משכב זכר. והיינו ששינו מדרך הראוי של זכר ונקבה, להורות שאין רוצים בהשפעת ה' להם כמו האיש לאשתו. ודוקא מזה בא ה"צור ילדך תשי", שה' כביכול היה בלי אשת נעוריו.

אבל בסוף השירה כתיב (ל"ב מ"ג) הרנינו גוים עמו. ומפרש רש"י לאותו זמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחו של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו יודעים היו בטובו

---

1. וע' מה שהבאנו בענין מערת המכפלה (פ' חיי שרה) שענין קבלת התורה היה כמו חתונה בין הקב"ה לישראל. שישראל ע"י קבלת המצוות היו כמו כלתו של הקב"ה. וע"י קיום התורה והמצוות מביאים תיקון להם ולעולם.

וע' עוד בהקדמה בענין כלל ישראל.

2. וע' לקמן בענין הר סיני (חג השבועות) שנביא מהרמח"ל שבמעמד הר סיני קבלו בני ישראל את הכח לעשות תיקונים בבריאה. וזה היה בעת "חתונת" הקב"ה לישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ובשבחו, ע״כ. שבכל הגלות ישראל יודעים שבאמת ה׳ אוהב אותנו כאיש את אשתו ואפילו בשעת הצער אנו רוצים לידבק בו ובזמן הגאולה כל הגוים יכירו את זה וישבחו וירננו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וזאת הברכה — לא כהתה עינו

(וזאת הברכה ל״ד ז׳) ומשה בן מאה ועשרים שנה במתו לא כהתה עינו ולא נס לחה.

ואיתא במדרש (ד״ר י״א ג׳) יצחק אמר למשה אני גדול ממך שפשטתי צוארי על גבי המזבח וראיתי את פני השכינה א״ל משה אני נתעליתי יותר ממך שאתה ראית פני השכינה וכהו עניך מנין דכתיב (תולדות כ״ז א׳) ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עניו מראות, מהו מראות מראות בשכינה, אבל אני הייתי מדבר עם השכינה פנים בפנים ולא כהו עיני מנין שנאמר (כי תשא ל״ד כ״ט) ומשה לא ידע כי קרן עור פניו [בדברו אתו], ע״כ. וצריכים להבין את השייכות בין משה שלא כהו עיניו ויצחק שכהו עיניו שמשמע שלשניהם היתה מדרגה אחת אלא שמדרגת משה היתה יותר גבוהה.

ואיתא במדרש אחר (ב״ר ס״ה ה׳) ויהי כי זקן יצחק, ר׳ יצחק פתח ״מצדיקי רשע עקב שחד״ (ישעיה ה׳ כ״ג) כל מי שנוטל שוחד ומצדיק את הרשע בעקב, ״וצדקת צדיקים יסורו ממנו״, וצדקת צדיקים זה משה יסורו ממנו זה יצחק ע״י שהצדיק את הרשע כהו עיניו, ע״כ. וזה לכאורה סותר את המדרש הראשון שהיה משמע שכהו עיני יצחק ממה שהסתכל בפני השכינה, וכאן משמע שכהו עיניו ממה שנטל שחד מעשו.

וממדרש הראשון, רואים שצריכים לבאר מה שלא כהו עיני משה ע״י ביאור במה שקרן עור פניו. ומביא רש״י שם מהיכן זכה משה לקרני ההוד רבותינו אמרו מן המערה שנתן הקדוש ברוך הוא ידו על פניו שנאמר (כי תשא ל״ג כ״ב) [והיה בעבר כבדי ושמתיך בנקרת הצור] ושכתי כפי עליך.

ובענין נקרת הצור (פ׳ כי תשא) הבאנו יסודות מהרמח״ל בעניני יחוד ה׳, שזה כל עבודתנו בעולם הזה לגלות יחוד ה׳ על ידי עשיית מצוות וזה יהיה השכר שלנו שעל ידי השגתנו ביחוד ה׳ נדבק בו ונהנה מזיו שכינתו. ורצון ה׳ להטיב לבריאה הוא בהנהגת יחוד ה׳ שעל ידי

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

הנהגה זו כל ישראל יהיו מתוקנים ויקבלו הטבה לבסוף. והנהגה זו היתה גלויה למשה אפילו בעולם הזה ועל כן היה מתפלל להצלת כלל ישראל אף שחטאו בעגל. ואחר כך רצה לירד לעומק פרטי ההנהגה של יחוד וה' הראה למשה בנקרת הצור כל מה שיכול נברא להשיג וישאר בעולם הזה. ועיי"ש עוד.[1]

ויכולים לומר שזה היה גם כן ענין ראיית פני השכינה של יצחק בשעת העקידה. שיצחק הבין שאין שום דבר בעולם זולת יחוד הקב"ה ועל פי דין הכל ראוים להיות קרבנות לה'. ואיתא במדרש (פרקי דר"א פל"א) כיון שהגיע חרב על צווארו פרחה נשמתו של יצחק כיון שהשמיע קולו מבין שני הכרובים ואמר אל תשלח ידך אל הנער חזרה הנפש לגופו. והיינו מתוך הדביקות ביחוד ה' פרחה נשמתו של יצחק כשם שפרחו נשמתן של כלל ישראל במתן תורה כשנתגלה להם יחוד ה' (ע' בענין נקרת הצור שם).

ואפשר לומר עוד שמטעם זה היה רוצה ליתן את הברכות לעשו הרשע. שמתוך הכרתו ביחוד ה' ידע שיש תקוה גם לרשעי ישראל ועל כן רצה להמשיך ברכות אפילו לעשו. אבל טעותו היתה שעשו כבר מכר את הבכורה ליעקב אבינו. ובארנו בענין המכירה (פ' תולדות) שעשו מכר ליעקב כל עניני קדושה שלו והיה נקבע בעשו רק בחינת הרע של מדת הדין. ואם כן לא נשאר לעשו שום שורש קדושת ישראל שיהיה ראוי לתיקון ע"י הנהגת היחוד של אהבת ה' לישראל.

ואם כן שני הדברים של המדרשים בכהות עיני יצחק הם עולים בקנה אחד. שמתוך שוחד של עשו לא הכיר יצחק שהיה עשו כולו רע אחר שמכר כל קדושתו ליעקב. ומזה היה הענין שעיני יצחק היו כהות. אבל המקור לזה היה מהכרת יחוד ה' כשראה פני השכינה בזמן העקידה ועל כן כותב המדרש הראשון שזה היה סבת כהות עיניו. אבל למשה היתה ההשגה הגמורה ביחוד ה' שאפשר לבן אדם, ולא היה לו שום פגם, ועל כן עיני משה לא כהתה.

---

1. וע' בהקדמה בענין יחוד ה'.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מועדים

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

פסח — מכת בכורות

באזהרת משה לפרעה על מכת בכורות אמר (בא י"א ד'-ו') כה אמר ה' כחצת הלילה אני יוצא בתוך מצרים, ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הרחים וכל בכור בהמה, והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים אשר כמוהו לה נהיתה וכמהו לא תסף.

ובשעת מעשה של מכת בכורות כתיב (שם י"ב כ"ט-ל') ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים מבכר פרעה הישב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור וכל בכור בהמה, ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת.

והחילוקים בין אזהרת משה והמכה בשעת מעשה הם נראים לעין הקורא מיד. א] באזהרה אמר משה שהמכה תהיה כחצות הלילה, אבל המכה היתה בחצי הלילה. ב] משה אמר רק שמת כל בכור ובשעת מעשה כתיב וה' הכה כל בכור. ג] משה הזהיר שכל בכור ימות עד בכור השפחה, ובשעת מעשה ה' הכה כל בכור עד בכור השבי. ד] משה אמר שהצעקה תהיה אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף, אבל בשעת מעשה כתיב רק שהיתה צעקה כי אין בית אשר אין שם מת.

ולהבין ענין מכת בכורות, נקדים בדברי המהר"ל שהבאנו לעיל בענין עמוד הענין ומכת חשך (פ' בשלח) שכותב כאשר הביא הקב"ה על המצרים את המכות הכה אותם בכל חלקי העולם וחלקי העולם הם עשרה והם עשרה חלקים שברא הקב"ה בששת ימי בראשית, ולכל חלק מאמר אחד בפני עצמו והם עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, מכת בכורות ראשית אונם הוא נגד מאמר בראשית שהבכור ראשית לבאים אחריו והוא נגד מאמר בראשית שהוא ראשית הבריאה גם כן, ע"ש. ובדבריו יש לנו פתח להבין את ענין מכת בכורות על ידי שנבאר ענין מאמר הראשון של העשרה מאמרות שהוא בראשית, כדאיתא בגמרא (ר"ה ל"ב.) דבראשית נמי מאמר הוא.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש לבאר את החילוק בין מאמר בראשית שלא כתוב שם לשון אמירה ובין שאר המאמרות שכתוב בהם ויאמר. מאמר בראשית היה תחילת התגלות הקב״ה בעולם ונברא הכל יש מאין ועל כן לא שייך לשון ויאמר, שלא היה שם שום דבר לשמוע את אמירת ה׳. ורק בשאר המאמרות יש לשון ויאמר כי שאר המאמרות היו בריאת יש מיש ממה שהיה נברא בבראשית. והיינו שבראשית כולל כל התגלות הקב״ה השייכת בבריאה, ושאר המאמרות הם פירוש של מאמר בראשית. ורק בשאר המאמרות של הפירוש יש לנו השגה אבל מאמר בראשית הוא נעלם מהשגתנו.

ובזה נבין דברי הנצי״ב בענין מכת בכורות שמפרש (בא י״א ד׳) שכל אופני בכורה יש בו כח רוחני חזק יותר מפשוט וכאשר נתגלה ה׳ במצרים בעצמו ולא ע״י שליח, יצאו כחות הרוחניים למצוא מקור השפע שלהם וכאשר חל עליהם שפע התגלות ה׳ והם אינם ראוים לכך ע״כ ניזוקו כטבע הקדושה בשעה שהיא למשא על המורגש משום שאינו ראוי לכך. ובזה עלה שימותו כל בכורי מצרים וכל ראש שבהם אפילו הוא מאומה אחרת. עכת״ד. [1] והיינו שמכת בכורות שהיא נגד מאמר בראשית היתה התגלות ה׳ בתוקף כמו מאמר בראשית שנכלל בו כל התגלות ה׳ בבריאה.

אבל ר׳ צדוק הכהן (פר״צ פסח י״א) מביא מהזוה״ק שמחשיב מאמר יהי אור להיות המאמר הראשון ולא מאמר בראשית, ומביא ממדרש שיש מחלוקת איזה מאמר הוא הראשון. ומבאר שאלו ואלו דברי אלקים חיים והיינו דלפי מה שעלה במחשבה לבראות במדת הדין (ע׳ רש״י בפסוק א׳ בפ׳ בראשית) היה בראשית המאמר הראשון, ומאמר יהי אור שיש בו איזו תפיסה והשגה היה מאמר השני. אבל אחר שצפה ה׳ במעשיהן של רשעים ונגנז אור הראשון (כדאיתא בחגיגה י״ב.) אז מאמר יהי אור הוא הנעלם גם כן מכל רעיון והוא מאמר ראשון. עכת״ד.

ולפי זה יכולים לומר שהיו שתי בחינות במכת בכורות. האחת, כנגד

1. ובדרך הזה מבאר השם משמואל בשם האבני נזר את ענין בדיקת סוטה, שכותב (פ׳ נשא עמ׳ קנ״ו), שהכהן מעלה אותה למדרגה גבוהה ומשקה אותה מים שנמחק בהם השם הקדוש ונותן בהם עפר מקרקע המשכן. וע״כ אם טמאה היא אינה יכולה לסבול את הקדושה ומתמסמסת כהמס דונג מפני האש.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מה שעלה במחשבה לבראות במדת הדין, והשנית כנגד מה ששיתף בה מדת הרחמים. וראינו לעיל בענין נתינת הדם על הפתח (פ׳ בא) שבצווי ה׳ הקדים את שתי המזוזות למשקוף כי רצה להציל את כלל ישראל במדת הדין בזכות עקידת יצחק אבינו. אבל משה הקדים את המשקוף כנגד זכות חסד אברהם, שרצו בני ישראל שההצלה תהיה עם שיתוף מדת החסד. ואם כן באזהרת משה לפרעה במכת בכורות הזהיר אותו כמחשבת רצון ה׳ להביא את המכה בתוקף מדת הדין, אבל אחרי שהקדימו בני ישראל את המשקוף כדי לשתף בה מדת הרחמים גם מעשה המכה היה בשיתוף מדת הרחמים. ובזה נבאר הדקדוקים שהבאנו בתחילה.

באזהרתו, משה אמר רק שמת כל בכור. ומבאר הנצי״ב שלא היה צורך לשום הכאה, כי ה׳ בא בהתגלות של מאמר בראשית עד שממילא ימותו כל הבכורים כטבע הקדושה בשעה שהיא למשא על המורגש משום שאינו ראוי לכך. כדהבאנו לעיל. אבל זה היה רק כפי התגלות מחשבה הראשונה של ה׳ של תוקף מדת הדין. אבל אחר עבודת בני ישראל בקדימת הדם על המשקוף, שהתעוררו שיתוף מדת הרחמים, גם בהמכה היה ענין זה. שרש״י מפרש וה׳ הכה, כל מקום שנאמר וה׳ פירושו ה׳ ובית דינו. והיינו שיתוף שם הוי״ה של מדת הרחמים עם מדת הדין. וכיון שההתגלות לא היתה כל כך גבוהה לא היו מתים הבכורים מאליהם וה׳ היה צריך להכות אותם במעשה הכאה.

משה אמר שתהיה צעקה גדולה אשר כמוהו לא נהיתה וכמוהו לא תוסיף. שמחשבת ה׳ היתה לגלות מאמר בראשית שאין לנו השגה בו אחר ששיתף מדת הרחמים ונעשה מאמר יהי אור הנעלם. אבל בשעת מעשה כתיב שהצעקה היתה גדולה כי אין בית אשר אין שם מת. ואיתא במדרש (שוחר טוב תהלים ע״ח) שאם לא היה לו בכור אפוטרופוס שבבית מת, ע״כ. וזה היה שייך רק עכשיו. שלפי מחשבת ה׳ שיהיה תוקף התגלות כבודו בלי מעשה הכאה לא היה מת אפוטרופוס, שאין לו שום קדושת בכור שתצא למצוא מקור השפע. ורק אח״כ שה׳ עשה מעשה הכאה אז הכה גם את האפוטרופוס.

ובענין זמן המכה בחצי הלילה או כחצות, מבאר העץ הדעת הטוב שבזוה״ק איתא שכחצות אינו לשון ספק אלא כענין כעלות המנחה ר״ל כשיגיע זמן לחלוק ולחצות הלילה לשני חצאין והיא הנקודה אמצעית שבין שני החצאין, אך ויהי בחצי ר״ל בחצי האחרון, ובזמן הנקודה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

האמצעית יש תוקף הדין קשה ובחצי האחרון אין הדין כל כך קשה, ע״כ. ולפי דברנו זה מבואר, שבאזהרתו, משה אמר כחצות שאז היה זמן של מחשבת ה׳ לבראת במדת הדין ולעשות התגלות מזה. אבל בשעת מעשה בשיתוף מדת הרחמים, היתה המכה בחצי האחרון בשעה שהדין אינו כל כך קשה.

באזהרת משה כתוב שימות בכור השפחה ומפרש רש״י (י״א ה׳) ולמה לקו בני השפחות שאף הם היו משעבדים בהם ושמחים בצרתם. ובמעשה המכה מתו כל בכור עד בכור השבי, ואיתא במדרש (תנחומא בא ז׳) השבויים למה לקו לפי שהיו שמחים בכל גזירות שגזרו מצרים על ישראל. ויכולים לומר ששנים אלו תלויים בשני טעמים הנמצאים למכת בכורות. דאיתא במדרש אחד (ש״ר ה׳ ז׳) א״ל אם אתה מונע ממני בני בכורי מלעבדני אני אמנע ממך בנך בכורך מלעבדך שאני אהרוג את כולן. אבל איתא במדרש אחר (תנחומא בא ד׳) כל מה שחשבו המצרים על ישראל הקב״ה הביא עליהן כו׳ חשבו להרג אותם וה׳ הכה כל בכור, ע״כ. שמיתת בכור השפחה מתאים עם המדרש הראשון שה׳ הכה הבכור משום שהמצריים מנעו בכור ישראל, וזה עשה בכור השפחה ג״כ. אבל לטעם השני שבכורי מצרים מתו משום כבוד ישראל לפי זה גם בכור השבי מת אע״פ שלא מנע את ישראל מעבודת ה׳, אבל מ״מ היה שמח בצרתם. ואם כן יכולים לומר עוד שבשעת אזהרת משה שרצה ה׳ להכות את מצרים במדת הדין אז על פי דין היו בכורי השפחה חייבים מיתה שגם הם היו בשעבוד ישראל ומנעו את ישראל מעבודת ה׳. אבל במעשה מכת בכורות שהיה בו גם שיתוף מדת הרחמים מהתעוררות כלל ישראל בקדימת הדם על המשקוף, אז מתו גם בכורי השבי על שהיו רק שמחים בצרת ישראל.

* * *

ויש להוסיף על זה. איתא בחז״ל (פס״ר פי״ז דף פ״ח:) עד בכור השפחה, א״ר יודה בן פזי מסורת אגדה סרח בת אשר ירדה למצרים כדנוה לרחים, ע״כ. וצריכים להבין למה שעבדו דוקא סרח בת אשר, ולמה דוקא ברחים.

ויש לומר דאיתא בגמרא (ב״ב קכ״ג.) שיעקב נטל את הבכורה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מראובן ונתנה ליוסף.[2] ויוסף היה הראשון שנשתעבד במצרים ואחר מעשה של אשת פוטיפר שמו אותו בבור בית הסהר. ויכולים לומר שמת בכור השבי בבית הבור תחת מה שהיה הבכור יוסף נשבה בבית הבור.

ורואים מחז"ל ששרח בת אשר היתה המגלה של יוסף. שכאשר רצו השבטים להגיד ליעקב שעוד יוסף חי היתה שרח בת אשר המבשרת כדאיתא בתרגום יונתן (ויגש מ"ו י"ז). וכשיצאו בני ישראל ממצרים איתא (מכילתא פ' בשלח פתיחתא) שרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור והיא הראתה למשה את קבר יוסף ואמרה לו במקום הזה שמוהו, ע"כ. והיינו ששרח היה לה הכח לגלות בכורת יוסף וא"כ היה לה ג"כ ענין בכורה וביותר תוקף. ואם כן יכולים לומר שכמו שיוסף היה נשבה בבית הבור להחריב את כח בכורת ישראל, כן היתה שרח שפחה אחר הרחים. ומשום זה ה' הכה בכור השפחה של מצרים שהיה אחר הרחים.

וכתיב (כי תצא כ"ד ו') לא יחבול רחים ורכב כי נפש הוא חובל. ובתרגום ירושלמי שם איתא לא תהון אסיר חתנין וכלתין וזו קבלה למשה מסיני. ומבאר הספר חרדים (מאמר ג' פ"ה) שהרחים הוא רמז לאשה והרכב הוא רמז לאיש ובא אזהרה שלא ימנע אחר עונתן, ע"כ. ועל איסור זה עברו המצריים ששמו שרח האשה אחר הרחים ושעבדה. וגם ביוסף כתיב (מקץ מ"א מ"ג) וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו, שרצו שיוסף יהיה משנה למלך פרעה ולא יהיה יכול לעבוד ה'. ובזה רצו המצריים למנוע קדושת הבכורה מבני ישראל.

ועל כן מתו בכור השפחה ובכור השבי של מצרים. אבל לפי דרכנו לעיל אפשר לומר ששפחה דוקא נזכרת באזהרת משה שאז היתה המחשבה של תוקף מדת הדין לענוש את בכורי מצרים ועל כן רמז משה לשפחה אחר הרחים על שהיו משתעבדים בשרח בת אשר. ולשרח היה יותר ממדת הבכורה שהיא היתה יכולה לגלות את יוסף. אבל בשעת מעשה שהיה שיתוף של מדת הרחמים, נרמז בכור השבי ליוסף שהיה בבית הבור, ולו אין כל כך תוקף מדת הבכור כשרח.[3]

---

2. וע' בענין גד (פ' ויחי) למה שייך יוסף להיות בכור יעקב יותר מראובן.

3. ויש להעיר עוד, דאיתא במדרש (תנחומא הישן וירא דף מ"ו:) במעשה שמרד שבע בן בכרי על מלכות דוד וברח לעיר אבילה ויואב רדף אחריו, וכתיב (ש"ב כ' ט"ו) וכל העם אשר את יואב משחיתים להפיל החומה ותקרא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

* * *

ויש להוסיף עוד שממכת בכורות זכו בכורי ישראל לעבודת המקדש, אלא שאבדו אותה במעשה העגל. דאיתא בחז״ל (ירושלמי מגילה פ״א הי״ד) מאיכן קשט הקושט הזה שתהא עבודה בבכורות מן הדין קריא כי לי כל בכור [ביום הכתי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל מאדם עד בהמה] (במדבר ג׳ י״ג).

ולהבין את זה, כבר הבאנו מהשם משמואל בשם הזוה״ק שכל מכה היה נגוף למצרים ורפוא לישראל, והיינו שישראל זכו לכל ענין של קדושה שמצרים אבדו בהעשר מכות (ע׳ בענין עמוד הענין עמ׳ 89). ואם כן כשאבדו מצרים את בכוריהם במכת בכורות אז זכו ישראל לענין קדושת הבכור. אבל יכולים לומר שכיון שבשעת מעשה לא היתה המכה בכל תוקף התגלות בראשית על כן לא זכו לכל תוקף זכות קדושת הבכורה. ולפיכך היה שייך להם לאבוד את הזכות במעשה העגל. אבל לא אבדו את קדושת הבכורה לגמרי שעדיין חייב בפדיון, וזה בא מההתגלות שהיה במכת בכורות אחר ששיתף עמה מדת הרחמים.

אשה חכמה מן העיר וגו׳. ומבאר המדרש שהאשה היתה שרח בת אשר והצילה את העיר כשמסרה את שבע בן בכרי ליואב. והיינו ששרח בת אשר מסרה בן בכר״י והצילה את העיר מהמשחיתי״ם. וזה כעין מכת בכורות שמתו כל בכור מצרים ולא היה נגף להשחית ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שבועות — הר סיני

בגמרא (ב״ב ע״ד.), אמר ליה [ההוא טעיא לרבה בר בר חנה] תא אחוי לך טורא דסיני, אזלי חזאי דהדרא ליה עקרבא וקיימא כי חמרי חוורתי שמעתי בת קול שאומרת אוי לי שנשבעתי [רש״י: מן הגלות] ועכשיו שנשבעתי מי מפר לי.

וצריכים להבין למה באה הבת קול הזאת בהר סיני, ואיזו שייכות יש בין מקום נתינת התורה לשעבוד גליות. והיה יותר ראוי שתהיה הבת קול בירושלים הנחרבת ששם ניכרת הגלות. ובאמת איתא בגמרא אחרת (ברכות ג.) שיש בת קול במקום המקדש האומרת אוי לי שביתי נחרב.

ונקדים בגמרא אחרת, דאיתא (שבת קמ״ה:) מפני מה בבליים מזוהמין מפני שלא עמדו על הר סיני שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, ישראל שעמדו על הר סיני נפסקה זוהמתן בבליים שלא עמדו על הר סיני לא פסקו זוהמתן, ע״כ. וממה שלא תלתה פסיקת הזוהמא בקבלת התורה אלא במעמד הר סיני רואים שזאת היתה מדרגה מיוחדת להר סיני שהיתה בו סגולה להעביר זוהמת הנחש.

וענין זוהמת הנחש מבאר הנפש החיים, (שער א׳ פ״ו) כי קודם החטא אם כי ודאי שהיה אדם בעל בחירה גמור להטות עצמו לכל אשר יחפוץ להטיב או להיפך ח״ו כי זה תכלית כוונת כלל הבריאה וגם כי הרי אח״כ חטא, אמנם לא שהיה ענין בחירתו מחמת שכחות הרע היו כלולים בתוכו, וכחות הרע היו עומדים לצד וענין בפני עצמם חוץ ממנו והיה בעל בחירה ליכנס אל תוך האש, לכן כשרצה הס״א להחטיאו הוצרך הנחש לבא מבחוץ לפתות, לא כמו שהוא עתה שהיצר המפתה את האדם הוא בתוך האדם עצמו. ובחטאו שנמשך אחר פתוי הס״א אז נתערבו הכחות הרע בתוכו ממש וזהו עץ הדעת טוב ורע, ונתחברו ונתערבו בתוכו ובהעולמות הטוב והרע יחד זה בתוך זה ממש. וזשרז״ל כשבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא ר״ל בתוכה ממש. ונמשך הענין כן עד עת מתן תורה שאז פסקה אותה הזוהמא מתוכם, ולכן אח״כ בחטא העגל

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ארז״ל (שבת פ״ט.) שבא שטן וערבב וכו׳. היינו שבא מבחוץ כמו בענין חטא אדם הראשון כי מתוכם נתגרש וע״י חטא העגל חזרה אותה הזוהמא ונתערבה בתוכם כבתחלה. עכת״ד. [1]

ולפי דבריו יכולים לומר שבהר סיני שפסקה זוהמת הנחש, היה הכח לברר עניני הטוב מתוך תערובתם ברע. וזה היה ענין קול השופר שהיה גם כן בהר סיני קודם אמירת עשרת הדברות. שמבאר הרמח״ל (מאמר החכמה) אחר חטאו של אדם הראשון הנה נתערב הטוב ברע ונכבש תחתיו, ובזמן מתן תורה הנה יצא הטוב מתוך הרע ונתגדל ושלט, ואמנם לא הגיע עדיין להיות הוא כובש את הרע תחתיו אבל הגיע לצאת ממאסרו ולהתחזק בעצמו ונשאר הרע נפרד ממנו עומד בפני עצמו, אך לעתיד לבא הנה ישתלם התקון הזה והטוב יכבוש את הרע לגמרי ויהיה הטוב שולט לבדו. ואמנם החזוק הראשון שנעשה לטוב נעשה על ידי השופר דמתן תורה והוא ענין קול השופר, והשלמת התקון לעתיד לבא שהטוב ינצח נצחון גמור גם הוא יהיה על ידי השופר, והוא ענין יתקע בשופר גדול. עכ״ד.

ועכשיו נבין למה היתה נתינת התורה בהר סיני ולמה יש רמז של שעבוד הגליות בהר סיני. שקודם מתן תורה בהר סיני אמר ה׳ לישראל (יתרו י״ט ה׳) ועתה אם שמוע תשמעו בקלי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ. ומבאר האור החיים הקדוש שהסגולה של ישראל היא שעמדו על הר סיני ופסקה זוהמתן וזו היא סגולתן מכל העמים שלא פסקה זוהמתן, עוד ירמוז כי ענפי הקדושה נתפזרו בעולם ואין מציאות להם להתברר זולת באמצעות ישראל וביותר באמצעות עסק התורה שהיא כאבן שואבת ניצוציה במקום שהם ואותם ניצוצי קדושה גם להם יקרא סגולה, ואומר כי לי כל הארץ כאן רמז שיש לו סגולה מפוזרת בכל ארץ וזה טעם פיזור ישראל בד׳ רוחות העולם לחזור אחר הסגולה שהיא אבידתם, והנה זולת עוונם של ישראל היו יכולים השגת הדבר בלא פיזור בעולם אלא בכח עוצם תורתם היו מולכים בכל העולם ושואבים כל בחינות הקדושות מכל מקום שהם,

---

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין אדם הראשון וחטאו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ובאמצעות החטא תש כוחם וצריכים לרדת שמה לברר את הטוב ההוא. עכת"ד. [2]

ולפי זה, מהר סיני בא הכח לברר הטוב מהרע. ועל כן ניתנה התורה שם שענין התורה והמצוות הוא לברר את הטוב מהרע ולתקן עצמנו והעולם כדברי האור החיים הק'. אבל אחר החטאים שצריכים ישראל את הגלות לברר כחות הטוב, אז דוקא בהר סיני יוצאת בת קול ואומרת אוי לי שנשבעתי על הגלות. שהמקור לסיבת הגלות הוא הר סיני מקום בירור הטוב מהרע.

* * *

ויש להוסיף, שעצם בירור כלל ישראל משאר האומות היה במעמדם בהר סיני כמו שראינו בדברי האור החיים שזה סגולתם מכל האומות. ועוד, במעמד זה ניתן להם הכח לעשות בירור הטוב מרע בשאר הבריאה. שמבאר הרמח"ל (דעת תבונות עמ' ק"ע) ההפרש שבין המצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה, כי האדם המצווה יש כח בידו מסור ממנו ית' שיתקן במעשיו התיקונים המצטרכים בבריאה מה שאינו כן שאינו מצווה. ותראי כי זה מה שעשה האדון ב"ה לישראל בהר סיני שהנה לא נתן להם שם התורה כולה במעמד ההוא, אבל היתה הכנה כוללת לכל עבודת המצוות כי אז השלים להם תחילה כל העיטורים והמעלות הראויים לאדם העשוי לעבוד את יוצרו. ואז קירבם אליו באהבה, שהוא ענין "קרבנו לפני הר סיני" (שהיא מדרגה מיוחדת לבד מ"נתן לנו את התורה"), וכך מה שאנו אומרים בכל יום וקרבתנו לשמך הגדול, והדביקם אליו באהבתו. ואז נתן להם תחילה הכח לשמור כל מצוותיו ושמעשיהם בעבודתו יעשו הפרי הטוב המצטרך לתיקון הבריאה. והוא מה שכתוב (יתרו שם ו') ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ומשם והלאה נשארו ישראל מובדלים מן העמים ומעוטרים בכח עליון לשמור כל המצוות לתקן בהם כל הבריאה כולה. עכת"ד.

---

2. וע' בשפת אמת (שבועות שנת תרנ"ג) שביסוד הזה מבאר טעם לקריאת רות בשבועות, שסומכין גאולת בן דוד העתידה ליום מתן תורה, שרוצין שתהיה הגאולה בכח התורה, ונראה שלכן נחשב אל אלימלך לחטא מה שהלך לחוץ לארץ הגם שנבנה מזה מלכות בית דוד ומלך המשיח, אך שהיה צריך לתקן כל זה ע"י התורה ולא ע"י הליכה בגלות ואז היה התיקון בשלמות יותר כדברי האור החיים. ע"כ.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש לומר שענין זה של בירור ישראל משאר האומות הוא מרומז בשם הר סיני. דאיתא בגמרא (שבת פ"ט.) מאי הר סיני הר שירדה שנאה לעכו"ם עליו. והיינו שכיון שנבררו ישראל מתוכם אין להם שום קיום ויש להם רק שנאה.

ואיתא במדרש (פרקי דר"א פמ"א) מיום שנבראו שמים וארץ נקרא שם ההר חורב, וכשנגלה הקב"ה אל משה מתוך הסנה על שם הסנה נקרא סיני. ובענין הסנה איתא במדרש (ש"ר ב' ה') לפיכך הראהו הקב"ה אש בוערת ואיננו אוכל א"ל כשם שהסנה בוער באש ואיננו אוכל כך המצריים אינם יכולים לכלות את ישראל, ע"כ. והיינו כדברינו, שבזמן הראשון שנקרא הר סיני היתה התגלות של בחירת ישראל על האומות ובכח שניתן להם בהר סיני לתקן הבריאה יכולים להביא את הגאולה עם התורה שג"כ ניתנת שם, ובזה לא נהיה צריכים לשום גלות ויתקע בשופר גדול לקבץ גליותנו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ראש השנה — תפוחים

(רמ״א סי׳ תקפ״ג ס״א) ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש ואומרים תתחדש עלינו שנה מתוקה וכן נוהגין. ומבאר המהרי״ל (הובא מקצתו בט״ז) ויש ליתן טעם דרומז לשדה של תפוחים הידוע למקובלים ויאמר ראה ריח בני כריח שדה (תולדות כ״ז כ״ז). וכותב הביאור הגר״א (בשו״ע שם) ששייך פסוק זה לראש השנה משום דידוע דמעשה של ברכת יצחק היה בראש השנה, ע״כ. ואף על פי שודאי מנהג זה תלוי בדברים עמוקים אבל לכל מה שאפשר מחוייבים להבין למה נותנים תפוח דוקא בדבש לרמוז לשנה טובה ומתוקה.

ונתחיל לבאר ענין ריח השדה של יעקב בעת ברכת יצחק. איתא בגמרא (תענית כ״ט:) א״ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב כריח שדה של תפוחים. ואיתא בתוס׳ שם, י״א תפוחים כריח אתרוגים, ע״ש. וצריכים להבין אם הריח היה כריח אתרוגים למה לא אמר ר׳ יהודה שהיה כריח שדה של אתרוגים. ועוד בכלל מה ענין ריח האתרוג או התפוח כאן.

ונבין את זה עם דברי המהרש״א על התוס׳ שכותב ואולי שדקדקו לפרש אתרוגים על פי מה דאיתא במדרשות כי ריח גן עדן שנכנס עם יעקב היה מהבגדים כדכתיב (תולדות שם) וירח את ריח בגדיו, שאלו הבגדים עמדו ככר בגן עדן כי של אדם הראשון היו, ואית ליה דאילן שאכל ממנו אדם הראשון אתרוג היה, וקצת יש סמך לדבריהם אלו מספר הזוהר וז״ל ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל (בראשית ג׳ ו׳), מה חמת, אר״י ההוא אילנא הוה סליק ריחו כד״א כריח שדה אשר ברכו ה׳. עכת״ד.

ויש לבאר שאדם הראשון קלקל במה שאכל את האתרוג של עץ הדעת טוב ורע, ועכשיו בשעת הברכות של יצחק היה יעקב, האב השלישי, מתקן חטא של אדם הראשון. ואיתא בגמרא (שבת קמ״ו.)

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא כו׳ א״ר אבא בר כהנא עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא מאבותנו, אברהם הוליד את ישמעאל יצחק הוליד את עשו יעקב הוליד י״ב שבטים שלא היה בהן שום דופי, ע״כ. ויכולים לומר שתיקון זה בא בשעת הברכות שאז התחילה הנהגת אבינו יעקב.

ורואים ענין התיקון דוקא בריח התפוחים של בגדיו. דאיתא בגמרא (סנהדרין ל״ז.) וירח את ריח בגדיו, אל תקרי בגדיו אלא בוגדיו. ומביאים שם המעשה שהבריוני בשכונת ר׳ זירא עשו תשובה אחרי מותו, ע״ש. שלכאורה היה זה קשה מהמדרש שהביא המהרש״א שריח בגדיו היה כריח גן עדן ולמה דורשים מזה ריח בוגדיו. אבל שניהם ענין אחד. שכבר הבאנו מהנפש החיים בענין הר סיני (חג שבועות) שקודם חטא אדם הראשון היה הרע מחוץ להאדם ונסיונו היה שלא ליכנס לכחות הרע, אבל אכילת עץ הדעת טוב ורע גרמה שתהיה תערובת של טוב ורע בתוך האדם. ואם כן בתוך כלל ישראל שהם המתקנים של אדם הראשון יש תערובת של טוב ורע. ועל כן נולדו מאברהם ויצחק רשעים גמורים שלא פסקה בהם זוהמת הנחש. ורק ביעקב אבינו שפסקה הזוהמא לא היתה התערובת והיתה מטתו שלימה. והביאור לזה הוא שאפילו הבוגדים שנראים לעין כמו רשעים, באמת יש להם השרש ישראל ומלאים מצוות כרמון ועתידים לעשות תשובה. וזה מה שהריח יצחק את ריח גן עדן, כי עכשיו היה תיקון של חטא עץ הדעת, והראיה לזה היא שכל הבנים של ישראל אפילו הבוגדים יש להם ריח טוב. [1] ולפי זה, ענין ריח התפוחים הוא סימן לתיקון חטא עץ הדעת של פרי האתרוג. [2]

* * *

1. ע׳ בשם משמואל (שנת תרפ״ב) שמביא יסוד מאביו האבני נזר כי יעקב ועשו שנולדו תאומים בבטן אחד היו דוגמת עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע שהיו כרוכין בשורש אחד, ומוסיף שידוע שהאמהות תקנו חטא חוה (ע׳ לעיל בענין שפרה ופועה פ׳ שמות), ורבקה תקנה את חטא חוה במה שהאכילה לאדם מעץ הדעת טו״ר, והיינו דמאחר שעשו הוא דוגמת עהדטו״ר היו המטעמים שעשה דוגמת פרי עץ הדעת ומטעמים של יעקב דוגמת פרי עץ החיים וע״כ רבקה שסיבבה למנוע מיצחק מטעמי עשו ואדרבא לטעום מטעמי יעקב, בזה תקנה את חטא חוה שהאכילה לאדם מעץ הדעת. וע״ש עוד. ואם כן מובן עוד למה דוקא בשעת הברכה הריח יצחק את ריח התיקון של חטא עץ הדעת מיעקב ודו״ק.

2. וע׳ עוד בהקדמה בענין אדם הראשון וחטאו, ובענין כלל ישראל.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויש שיטה אחרת בגמרא שם, שפסקה זוהמת הנחש כאשר עמדו בני ישראל על הר סיני (שבת שם, וע׳ לעיל בענין הר סיני). אבל רואים ענין תפוחים גם בהר סיני דאיתא בגמרא (שבת פ״ח.) א״ר חמא ברבי חנינא מהו דכתיב (שה״ש ב׳ ג׳) כתפוח בעצי היער וגו׳ למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע. ומפרש הרבינו תם שם ג״כ שתפוח היינו אתרוג, ואתרוג פריו קודם לעליו שדר באילן משנה לשנה ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עלין אחרים, הרי פריו קודם לאותם עלים, ע״כ. והיינו שגם בפסיקת הזוהמא של כלל ישראל, כמו בפסיקת הזוהמא של האבות, היה ענין תפוח לתקן חטא עץ הדעת של פרי האתרוג.

ובענין הר סיני ביארנו שהר סיני היה מקום מסוגל לבירור כלל ישראל מתוך אומות העולם. ורואים מן המדרש שגם הר סיני נקרא תפוח. דאיתא עה״פ תחת התפוח עוררתיך (שה״ש ח׳ ה׳) דרש פלטיון איש רומי ואמר נתלש הר סיני ונצב בשמי מרום והיו ישראל נתונים תחתיו שנאמר (ואתחנן ד׳ י״א) ותקרבון ותעמדון תחת ההר, ד״א תחת התפוח עוררתיך זה סיני, ע״כ. והיינו שהר סיני שבירר קדושת כלל ישראל מתוך שאר האומות גם כן נקרא תפוח.

ואיתא בגמרא במה שתירץ רבא לצדוקי שטען איך הקדימו ישראל נעשה לנשמע (שבת שם), אנן דסגינן בשלימותא כתיב (משלי י״א ג׳) בן **תומת** ישרים תנחם, הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו וסלף **בוגדים** ישדם. והיינו שישראל שהם תמימים בני יעקב איש תם עושים כל מה שהקב״ה רוצה בלי שום חשבונות, ובמדה כנגד מדה מוחל הקב״ה גם הבוגדים שבישראל כי באמת הם תמימים. אבל הגוים שיש להם כמה חשבונות ועלילות אינם כן, ובוגדים שלהם הם בוגדים ממש, וסלף בוגדים ישדם.

ומבאר הר׳ צדוק (פר״צ פ׳ בא ד׳) שסעודת ליל שבת נקראת סעודתא דחקל תפוחין קדישין על פי מה דאיתא כריח שדה אשר ברכו ה׳ כריח שדה של תפוחים, שבכניסת שבת זוכין ישראל שנקראו תפוחים כמו שנקראו בשעת מתן תורה כשהקדימו נעשה לנשמע, ואיתא בזוה״ק וכי מנין הוה ידע יצחק ריח שדה אשר ברכו ה׳ אלא תרין מלין אינון וכלא הוא חד דכתיב (חיי שרה כ״ד ס״ג) ויצא יצחק לשוח בשדה וכו׳ אותה שדה אשר קנה אברהם. שכאשר נכנס אברהם אבינו למערה זו

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שהיה קבור בה אדם הראשון חמא נהורא אור כי טוב והוה סליק ריחין עלאיין שאז התחיל אברהם אבינו לתקן פגם הנחש וקלקול אדם הראשון, ואחר שקנה אותה אברהם מעפרון החתי כשיצחק נכנס למערה חמא שכינתיה עלה וסליק ריחין עלאיין קדישין. עכת״ד ועיי״ש עוד. וזה גם כן מבואר לפי דברנו שענין ריח תפוחים מורה על תיקון חטא עץ הדעת של אדם הראשון. שעל כן כשאברהם התחיל לתקן את החטא היתה התחלת הריח דוקא במקום קבורת אדם הראשון. וביצחק היה יותר בקביעות עד שפסקה הזוהמא ביעקב, ויצחק הריח ריח של תפוחים. ובהר סיני היה הגמר הזה לכל כלל ישראל וגם שם היה ריח תפוחים, אלא שאבדו מדרגתם בחטא העגל. אבל מכל מקום בכניסת השבת יש הארה של ריח התפוחים של הר סיני ועל כן נקראת הסעודת סעודתא דחקל תפוחין.

* * *

ולפי הנ״ל יכולים להבין קצת מהענין שאוכלים דוקא תפוחים בליל ראש השנה. שראש השנה הוא זמן הדין. ורוצים לעורר שאנו בני ישראל שעמדו על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע ונדמו לתפוחים ויש לנו התמימות של יעקב אבינו שתיקן חטא אדם הראשון. ואפילו אם יש בנו בוגדים ח״ו, זה רק מה שנראה מבחוץ, אבל בפנימיות, כל ישראל קדושים הם. ויצחק שהוא ממדת הדין הריח ריח זה של תפוחים אפילו מבני יעקב שהיו בוגדים, שבאמת מטתו של יעקב שלימה. וכן אנו באכילת התפוח רוצים שביום הדין יריח ה׳ את ריח השדה של תפוחים ויתן לנו שנה טובה ומתוקה. [3]

---

3. ויש להוסיף שמקום הדשן על המזבח נקרא תפוח. וכבר בארנו בענין תרומת הדשן שענין הדשן בא להורות שאע״פ שיש זמנים שנראה לעין שישראל הם רק כאפר שאין בו שום דבר טוב, מ״מ בפנימיות זה אינו, שהם דשנים ועל כן נוטל הכהן תרומה מהדשן. ולפי דברנו כאן מובן מה שנקרא המקום תפוח. שענין תפוח גם כן מורה על תיקון חטא אדם הראשון שאפילו הבוגדים של ישראל נותנים ריח טוב של תפוחים, שבפנימיותם הם תמימים.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

יום הכפורים — בנות ירושלים

במשנה (תענית כ״ו:) אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו וכל הכלים טעונין טבילה, ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים, ומה היו אומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה (משלי ל״א ל׳) שקר החן והבל היופי אשה יראת ה׳ היא תתהלל ואומר תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה, ע״כ.

וצריכים להבין איך עשו דבר כזה ביום הכפורים שהוא יום של תענית ותשובה וחמשה עינוים. ואיך עשו בנות ירושלים מחולות ביום הזה.

ונקדים בביאור תענית יום הכפורים עם דברי האור גדליהו. כתיב (אמור ט״ז ל״א) שבת שבתון היא לכם ועניתם את נפשותיכם חקת עולם, יוה״כ נקרא בתורה בשם שבת כי שבת פירושה היא שביתה מעניני עולם הזה ויש שפירשו כי מלת שבת שורשו מלשון שב שביום השבת הכל שב לשורשו, ושני הפירושים עולים בקנה אחד כי על ידי השביתה מעניני עולם הזה יש ביכולת האדם לשוב לשורשו ולדבק את עצמו ביום השבת שהוא מעין עולם הבא. ויוה״כ יש בו שביתה בכפליים ולכן נקרא שבת שבתון. וכתב המהר״ל כל המצוות שצוה ה׳ יתעלה ביום הגדול והקדוש הכל לסלק הגופניות שבאדם עד שהוא כמו מלאך לגמרי ולפיכך צוה לענות נפשו הכל כדי לסלק ולמעט את הגוף עד שיהיה האדם קדוש כמו מלאך. ולכן נקרא יוה״כ שבת שבתון שיש בו שביתה מאכילה ושתיה ושאר צרכי הגוף מלבד השביתה של שבת שהיא רק שביתה ממלאכות.

ומביא האור גדליהו ראיה לזה מחז״ל דאיתא (תו״כ פ׳ אמרי מות פ״ח) יכול תהא שבת בראשית אסורה בכולם ת״ל הוא, הוא אסור בכולם ואין שבת אסור בכולם. היינו שיש הוה אמינא כי בכל שבת יהיה חיוב לעשות הה׳ עינוים כי העינוים יש בהם ענין של שביתה לשבות מעניני

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עולם הזה ולכן היה ה״א שכל שבת יהיה איסור אכילה ושתיה, אלא שיש מיעוט שאין חיוב בכל שבת. והרמב״ן מביא מפרקי דר״א כי השטן אומר לפני הקב״ה רבון כל העולמים יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת שבשמים, מה מלאכי השרת יחפי רגל כך הן ישראל יחפי רגל מה מלאכי השרת אין בהם אכילה ושתיה כך ישראל אין בהם אכילה ושתיה ביום הכפורים. ומדבריו מבואר כדברי המהר״ל אשר יסוד התענית הוא שיהיו בני ישראל דומים ביום זה למלאכי השרת.

ומבאר עוד שביום זה יש בו ביעור הרע מעין ביעור הרע שיהיה לעתיד לבא שאז יתבטל היצר הרע. ועיקר עבודת היום היא שיתבטל הרע ולכן נקבע ליום תשובה וליום סליחה ומחילה. ובשל״ה הקדוש מביא בשם ספר תולעת יעקב בזה הלשון, יוה״כ הוא יום התגלות מאור העליון וכו׳ הוא סוד עולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה לפיכך נצטוינו להתענות בו לרמוז אל המאור המתגלה ביום ההוא אשר בהתגלותו יופיעו כל מיני צהלה ושמחה וכפרה. עכת״ד האור גדליהו ועיי״ש עוד.

ולפי דבריו, אין בתענית של יום הכפורים שום ענין של אבילות ח״ו אלא אדרבא ביום הכפורים יש התגלות של עולם הבא יותר מכל שבתות השנה ועל כן אין **צורך** אכילה ושתיה ועניני עולם הזה, כי אנו דבקים לה׳ כמלאכי השרת שנזונים ממזון רוחני, ויש ביום זה ביעור הרע כמו שיהיה בעולם הבא. וכבר ראינו מהרמח״ל (בענין נקרת הצור פ׳ כי תשא ועוד), שעיקר הדביקות יהיה בהשגת יחוד ה׳, ואם כן יכולים לומר שביום הכפורים יש גילוי של יחוד ה׳ שמזה בא ביעור הרע והיכולת להדבק לה׳ ביום זה כמלאכי השרת. [1]

ובזה נבאר ענין המחולות ביום הכפורים. דאיתא בגמרא שם על המשנה (ל״א.) אמר רבי אלעזר עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו שנאמר (ישעיה כ״ה ט׳) ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו, ע״כ. והיינו שבמחולות של בנות ירושלים יש רמז להמחול של צדיקים לעולם הבא. והיסוד של המחול הוא הפסוק שיאמרו, ונבארו.

יש שני חלקים בהפסוק. החלק הא׳, ״הנה אלקינו זה, קוינו לו,

1. וע׳ עוד בהקדמה בענין יחוד ה׳.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ויושענו". החלק הב', "זה ה', קוינו לו, נגילה ונשמחה בישועתו". החלק הראשון מדבר במדת הדין של שם אלקים, שכאשר היה מדת הדין בעולם בהנהגה של שכר ועונש היינו מקוים שה' יושיע אותנו לכל הפחות בתוך דרך הטבע. אבל לכתחילה היינו רוצים מדת שם הוי"ה של ה' שהיא מדת הרחמים של גילוי היחוד ובזה נגילה ונשמחה שכביכול הוא כמו ישועת ה', שבהנהגה הזו הכל מכירים כבוד ה'. וביחוד ה' יש לנו יותר שמחה מבישועתנו לחוד. ובאמת ה' הוא האלקים, שהנהגת שכר ועונש היא נכללת בהנהגת היחוד. וזה נכיר לעתיד לבא שכל מה שהיה נראה רע בעולם הזה היה באמת הכל לטובתנו.[2]

ואם כן יכולים לומר שזה גם ענין מחולות של בנות ירושלים שמנסות לעורר זיווגם מן הבחורים. שכבר בארנו (בענין הברכות פ' כי תבא) שנישואין הם תכלית גילוי היחוד שאפשר בעולם, ששניים שהיו נראים כמפורדים בתכלית הריחוק נעשים לאחד ממש. ואם כן, על ידי המחולות של בנות ירושלים יש התעוררות של המחול שלעתיד לבא של גילוי יחוד ה'. ועל כן כל הבנות יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא יהיה שום ענין של מדרגות כמו הנהגת שכר ועונש, אלא הכל שוות ביחוד גמור.

ולפי הנ"ל מבואר למה יהיה ענין זה ביום הכפורים. שיום הכפורים הוא היום של התגלות יחוד ה' ובו בני ישראל דבקים לה' בלי צורך לעניינים גשמיים והם מבערים הרע על ידי תשובתם. ואם כן ראוי ביום זה לעורר עניני יחוד ה' על ידי מחולות של בנות ירושלים.

ויש להוסיף שאותו הענין ישנו גם ביום ט"ו באב. שכשם שהיה גילוי יחוד ה' על ידי מחילת מעשה העגל ביום הכפורים על ידי נתינת הלוחות השניות, כמו כן בט"ו באב היה גילוי יחוד ה' על ידי מחילת חטא המרגלים שביום זה פסקו מיתת דור המדבר כדאיתא בגמרא. וכבר ראינו שפרשת ואתחנן היא הפרשה שיסודה גילוי יחוד ה' (ע' בדברינו שם). ויום ט"ו באב רגיל ליפול בשבוע של פרשת ואתחנן.[3] ואם כן גם ביום ט"ו באב יש ענין למחולות של בנות ירושלים לגלות יחוד ה'.

---

2. וע' עוד בהקדמה בענין הנהגת ה' בעולם.

3. וע' מה שנביא מהשל"ה הק' לקמן בענין חנוכה, הערה [1]

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

סוכות — שמחת בית השואבה

בגמרא (סוכה נ״א:) ת״ר מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. ואיתא עוד (ירושלמי שם) למה נקרא שמה בית השואבה שמשם שואבים רוח הקדש על שם ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (ישעיה י״ב ג׳) וכו׳ ללמדך שאין רוח הקדש שורה אלא על לב שמח, מה טעם (מ״ב ג׳ ט״ו) והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלקים.

וצריכים להבין למה יש כל כך שמחה במצות ניסוך המים עד כדי שמביאה אפילו לרוח הקדש. ואין לומר שהשמחה הוא משום שבניסוך המים זוכים לדין על המים כדאיתא בגמרא (ר״ה ט״ז.) מפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג אמר הקב״ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשם לכל השנה, שאם כן למה אין כ״כ שמחה במצוות העומר ושתי הלחם שעושים בשביל הדין של תבואה ופירות האילן כדאיתא התם.

במלחמת דוד עם הפלשתים כתיב (דה״א י״א י״ז-י״ח) ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער, ויבקעו השלשה במחנה פלשתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער וישאו ויבאו אל דויד ולא אבה דויד לשתותם וינסך אתם לה׳.

ואיתא במדרש (רות רבה ה׳ א׳) ולא אבה שתקבע הלכה לשמן עשעאה מסכתא וקבעה הלכה לדורות מלך פורץ [גדר] לעשות לו דרך ואין מוחין בידו, בר קפרא אמר חג היה וניסוך המים היה וויתור במה היה (מ״כ: בזמן היתר במה היה) ויבקעו השלשה ולמה היו שלשה אחד היורד ואחד מפנה את ההרוגים ואחד מכניס הצלוחית בטהרה.

ורואים כמה ענינים בניסוך המים השייכים למלכות בית דוד. בתחילת קביעת משפחת בית דוד אמר בעז לרות (רות ב׳ ט׳) וצמית והלכת אל הכלים ושתית מאשר ישאבון הנערים, ואיתא במדרש (רו״ר ד׳ י״ב) זה בית השואבה. ועוד, שנסכו המים לשיתין תחת המזבח, ודוד המלך כרה השיתין כדאיתא בגמרא (סוכה נ״ג.). ועוד, ששאבו המים ממי השילוח, ושילוח הוא המקום למשיחת המלכים של בית דוד. ולומדים

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ענין השמחה מהנביא ישעיה, וישעיה היה נביא במשפחת בית דוד. ובגמרא איתא (שם) בענין שמחת הלל ורבן שמעון בן גמליאל בבית השואבה, והם היו מנשיאים של בית דוד. וצריכים להבין השייכות בין דוד ומצות ניסוך המים.

ונקדים לבאר ענין ניסוך המים. כתיב (שה״ש ח׳ ז׳) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. ומביאים מהזוה״ק (פ׳ פנחס) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, אלין אינון מים די מנסכי ישראל בחדוה וברחימו דקב״ה דכתיב ושאבתם מים בששון וכו׳ אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו, דא סמאל באהבה דישראל למיהוי חולקא בהדייהו באינון מים דרשימן הכא בפרשתא כו׳ סימנא דאנון בו״ז יבוזו לו דהא כלהו אתחשיבו לגבן חרש נשבר דלית תקנה לעלמין. ובספרים הקדושים מבארים אותו שניסוך המים נרמז בג׳ פסוקים בפ׳ פנחס נסכיהם נסכיה כמשפטם, שמהם לומדים בגמרא ענין ניסוך המים (תענית ב:), והם כתובים ביום ב׳ ו׳ וז׳ סימן בו״ז יבוזו לו, ובניסוך הכניע השבעים אומות והיו חשובים כחרש הנשבר שאין בו ממש, וכתיב (תהלים קי״ט קס״א) שרים רדפוני חנם, השרים הם ע׳ שרים של אומות העולם, וס״ת של הפסוק מי״ם, שע״י ניסוך המים חשובין כחרש. עכת״ד.

ולהבין זה, נביא דברי השפת אמת בענין חג הסוכות שמבאר (שנת תרל״ו) בראש השנה ויום הכפורים נגאלין בני ישראל מיצר הרע בחסד עליון, ואחר זה צריכין הגנה יותר כי התקון שאינו בא מצד זכות עצמו רודפין אחריו הקטרוגים, לכן הקב״ה מגין עלינו אחר כך בסוכה, ע״כ. ויש לומר שההגנה של סוכה באה מעבודת ישראל בחג הסוכות, שמבאר השפ״א עוד (שנת תרמ״ד) חג הסוכות הוא שמקרב הקב״ה את בני ישראל בתשובה מאהבה ושמחה ועל זה נאמר (משלי י׳ י״ב) על כל פשעים תכסה אהבה, והיא הסוכה שמגינה על בני ישראל ועל זה נאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, ולעולם נשארת אהבה בלבות בני ישראל לה׳ אך החטאים מכסים ובימים אלו נגלה האהבה, וזהו עפ״י אמרם ז״ל על ידי תשובה מיראה זדונות נעשין כשגגות וע״י אהבה נעשין כזכיות. ע״כ.

והיינו, בתשובה מיראה של הימים הנוראים העבירות נעשות רק

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

כשגגות וא״כ עדיין הם בעולם לקטרג על ישראל, וכן השבעים שרים של אומות העולם יכולים לקטרג. ועל כן ביום הכפורים יש צורך של שוחד לשטן בשעיר לעזאזל שזהו דמיון לעברות שלנו שרק הושלכו מעלינו כמו שהשעיר נשתלח מבית המקדש, אבל עדיין הם בעולם במקום אחר. ועל ידי התשובה מאהבה של חג הסוכות יש הגנה מהם, שהם נעשים כזכויות ואין קטרוג מזכויות. ועל כן מקריבים שבעים פרים שמתמעטין בכל יום כמו שהגוים נתמעטים שאין להם שום כח לקטרג על ישראל. וזהו ענין ניסוך המים גם כן שהמים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, ואדרבא נוטלים המים ומנסכים אותם על המזבח עד שיורדים לתהום. שבאהבתנו לה׳ אין שום כח של מקטרגים ועל ידי ניסוך המים באהבה נותנים בו״ז לגוים שאין להם שום כח, ונעשים כחרש נשבר.

והמים זכו למצות ניסוך כמו דאיתא במדרש (הבאנו אותו לעיל בענין ברית מלח פ׳ ויקרא) בשעה שחלק הקב״ה את המים נתן אלו למעלה ואלו למטה התחילו מים התחתונים בוכים כו׳ אמרו אוי לנו שלא זכינו לעלות למעלה להיות קרובים ליוצרנו, מה עשו העיזו פניהם ובקשו לעלות עד שגער בהן הקב״ה א״ל הקב״ה הואיל ולכבודי עשיתם כל כך, עתידין אתם ליקרב על גבי מזבח במלח וניסוך המים, ע״כ. והיינו שהמים התחתונים רצו להיות קרובים להקב״ה כמו שישראל רוצים להיות אחר הימים הנוראים. ועל כן עושים ניסוך דוקא במים להראות אהבתם.

ולפי זה מובן ענין השמחה בבית השואבה שממנה בא אפילו רוח הקדש. שכל ענין ניסוך המים הוא סימן לאהבתנו לה׳. ועל כן צריכים לעשות זאת בכל השמחה האפשרית. ואם כן כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. (ויש לומר עוד שנקראת השמחה על השאיבה ולא על הניסוך, שבשאיבה נוטלים המים התחתונים למעלה אבל בשעת ניסוך הם חוזרים לתהום.)

* * *

ובזה נבין את השייכות בין שמחת בית השואבה למלכות בית דוד. שכבר הבאנו בענין העגלות (פ׳ נשא) מהר׳ צדוק הכהן שדוד היה המקים עולה של תשובה שזו היתה מדרגתו. ותשובתו היתה מאהבה שהיה לו כח הניגון, והיה יכול לנגן ולהוריד רוח הקדש על שאול המלך כמו ששרתה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

רוח הקדש בשמחת בית השואבה. ובמעשה בת שבע איתא בגמרא (ע״ז ה.) לא היה דוד ראוי לאותו מעשה שנאמר (תהלים ק״ט כ״ב) ולבי חלל בקרבי, אלא למה עשה, שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד, ע״כ. ובתשובתו לאותו מעשה אמר דוד המלך (תהלים נ״א י״ד) השיבה לי **ששון ישעך**. וזה ממש הלשון של שמחת בית השואבה שכתוב בה **ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה**.

ולפי זה השני פירושים של המדרש במלחמת פלשתים עולים בקנה אחד. שלפירוש הראשון דוד קבע את הפסק הלכה שמלך פורץ גדר. והיינו שאפילו בזמן שיש גדר של דין שמרחיק את האדם מהקב״ה יש לו כח לפרוץ גדר וליקרב על ידי תשובה מאהבה. וזה כפירוש השני שניסך דוד את המים לחג, שזה גם כן מורה על תשובה מאהבה.

ויש פירוש שלישי במלחמת הפלשתים. דאיתא בגמרא (ב״ק ס:) טמון באש בעי ליה. ומבאר הבן יהוידע על פי הגמרא (סנהדרין צ״ו:) א״ל ר׳ נחמן לרב יצחק מי שמיע לך אימת אתי בר נפלי א״ל מאן בר נפלי א״ל משיח, משיח בר נפלי קרית ליה א״ל אין דכתיב (עמוס ט׳ י״א) ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת, וטמון באותיות של מלת א״ש, אל״ף שי״ן, הוא אותיות נפל״י, ושאלת דוד היתה בענין משיח. ע״ש עוד. ומבאר הרמ״ע מפאנו (מאמר חיקור הדין מ״ב פ״ז) שנקרא בר נפלי משיח, שהוא בן של דוד המלך שהיה באמת נפל וכל חייו באו משבעים שנה שנתן לו אדם הראשון, ע״כ. וזה גם כן כענין שני הפירושים האחרים של המדרש. שאפילו הרחוק ביותר כנפל שאין לו שום חיות היה יכול לקרב את עצמו להיות משיח. ועל כן נקרא נפלי דוקא אצל סוכות, שע״י האהבה של סוכות יש לו הקמה. וכתיב בסוף הפסוק (עמוס שם) וגדרתי את פרציהן, שלעתיד לבא לא יהיה צורך לפרוץ גדר כי כל הנפלים יהיו קמים וקרובים בלי שום הפסק של גדר.

ומלחמה הזו של דוד היתה עם הפלשתים. וכן רואים שבכל חיי דוד היתה התנגדות של פלשתים. שלחם דוד נגד גלית הפלשתי, ונטל את הארון הקדש מהפלשתים להושיבו לירושלים, ולקח ניסוך המים מהפלשתים, וקנה מקום בית המקדש מארנון היבוסי ואיתא בחז״ל (הובא במד׳ תלפיות) שיבוסי מבני בניו של אבימלך. ויש לבאר שכבר הבאנו בענין אבימלך (פ׳ וירא) שבחינת הפלשתים היתה צחוק ולצנות. ואם כן השמחה שאנו עושים להפך עבירות להיות זכויות, ודאי יהיה ליצנות

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

להם. ועל כן הפלשתים היו המתנגדים של דוד המלך שהיה בחינת תשובה מאהבה.

ויש להוסיף שבנביא ישעיה סמוך לענין שמחת בית השואבה כתיב (י״ב א׳) ואמרת ביום ההוא אודך ה׳ כי אנפת בי. ואיתא בחז״ל (יל״ש שם) דרש רב יוסף במה הכתוב מדבר בשני בני אדם שהלכו לסחורה, ישב לו קוץ לאחד מהם ברגלו התחיל מחרף ומגדף, לימים שמע שטבעה ספינת חבירו בים התחיל מודה ומשבח, לכך נאמר (שם) ישיב אפך ותנחמני, ע״כ. והיינו שמתוך דבר הרע היתה ההצלה. וכן יכולים לומר בענין תשובה מאהבה שאם מחמת החטא בא אדם יותר קרוב להקב״ה על ידי תשובתו מאהבה, אז קורבה זו באה מן החטא, ועל כן נעשה העבירה כזכות. ויש לומר שזה ענין ישועה שכתובה בבית השואבה ותשובת דוד. שישועה היא דבר המצמיח מתוך הדבר הרע עצמו. וכשם שמים יכולים להצמיח פירות מתוך האדמה, כן תשובה מאהבה יכולה להצמיח ישועה מתוך העבירה. ואפשר שזה כל ענין ישעי״ה הנביא מבית דוד, ששמו מלשון ישועה. [1]

ובענין שמחת בית השואבה איתא בגמרא (סוכה נ״ג.) ת״ר יש מהן אומרים אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו אלו חסידים ואנשי מעשה, ויש מהן אומרים אשרי זקנתנו שכפרה על ילדותנו אלו בעלי תשובה, אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא ומי שחטא ישוב וימחול לו, ע״כ. שבתשובה מאהבה של שמחת בית השואבה באה הישועה לבעלי התשובה של ימים הנוראים ונעשו הכל זכויות. ואם כן אז לא היה חילוק בין החסיד להבעל תשובה כי כולם היו שמחים ממעיני הישועה עד ששרתה עליהם רוח הקדש.[2]

---

1. ויש להוסיף שרואים שייכות בין דוד המלך וענין ישוע״ה בשמונה עשרה, שאומרים את צמח דוד עבדך וכו׳ בא״י מצמיח קרן ישועה.

2. ויש להעיר שסעודת מלוה מלכה היא הסעודה של דוד המלך. ובהבדלה אומרים את פסוק ושאבתם מים בששון. ומביא הבית יוסף מנהג בשם הכל בו שנשים נוהגות לשאוב מים. ומביא עוד בשם השבלי לקט שיש עצם אחד שניזון מסעודת מלוה מלכה ועתיד להחיות מתים ושמו נסכו״י

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

סוכות — ירבעם בן נבט

(מ״א י״ב ל״ב-ג׳) ויעש ירבעם חג בחדש השמיני בחמשה עשר יום לחדש כחג אשר ביהודה ויעל על המזבח כן עשה בבית א־ל לזבח לעגלים אשר עשה והעמיד בבית א־ל את כהני הבמות אשר עשה, ויעל על המזבח אשר עשה בבית א־ל בחמשה עשר יום בחדש השמיני אשר בדא מלבו ויעש חג לבני ישראל ויעל על המזבח להקטיר.

וצריכים להבין למה התנגד ירבעם לחג הסוכות לעשותו כחג חָדש בחדש חשון. ואע״ג שמביא הרד״ק דברי המדרש שבדא שבתות גם כן מלבו, מ״מ אם כותב הנביא דוקא ענין חג הסוכות בפירוש צריכים לומר שעיקר התנגדותו היתה לחג הסוכות. ולמה.

ונקדים לבאר את ענין ירבעם על פי דברי הבאר משה שמביא ראיות מחז״ל שהיה ירבעם איש חשוב מאד. דאיתא בגמרא (סנהדרין ק״ב.) וימצא אותו (ירבעם) אחיה השילוני הנביא בדרך והוא מתכסה בשלמה חדשה ושניהם לבדם בשדה (מ״א י״א כ״ט) מאי בשלמה חדשה, כשלמה חדשה, מה שלמה חדשה אין בה שום דופי אף תורתו של ירבעם לא היה בה שום דופי וכו׳ מאי ושניהם לבדם בשדה, שכל תלמידי חכמים דומין לפניהם כעשבי השדה, ואיכא דאמרי שכל טעמי תורה מגולין להם כשדה. ואיתא בזו״ח (פ׳ בראשית) ירבעם בן נבט כד הוה רביא הוה זכאי וטב דתנן מאי דכתיב ושניהם לבדם בשדה מלמד ששקולים הם בצדקתם ובזכותם מכל ישראל. והאריז״ל כותב שירבעם היה נשמת יוסף הצדיק. ומקשה הבאר משה אם כן כיצד נפל מאיגרא רמא לבירא עמיקתא.

ומתרץ מגמרא. דאיתא (סנהדרין ק״א:) גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם שנאמר (שם י״ב כ״ו־כ״ז) ויאמר ירבעם בלבו עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה׳ בירושלים ושב לב העם הזה אל אדוניהם אל רחבעם מלך יהודה והרגוני ושבו אל רחבעם מלך יהודה, אמר גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד, כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי הא

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מלכא והא עבדא וכו׳ מיד ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב. וכן איתא (סנהדרין שם) שירבעם זכה למלכות בגלל שהוכיח לשלמה ונענש על שהוכיחו ברבים. והיינו מתוך כוונה להשפיל את שלמה כמ״ש רש״י שהוכיחו ברבים לביישו ובעמקי לבבה קיננה מחשבה שבאמת מעלתו יתירה על של שלמה, וזו הביאתו לידי כך שיכשל בגסות הרוח בפועל ממש והיא שטרדתו מן העולם. עכת״ד הבאר משה.

ויש להוסיף על דבריו, שהחסרון של גסות הרוח בא גופא ממעלה של ירבעם בן נבט. שהבאר משה הביא מהאריז״ל שהיתה נשמת ירבעם מיוסף הצדיק. ומביא ר׳ צדוק הכהן (פ׳ וישב א׳) מהזוה״ק שמשיח בן יוסף יצא באביה בן ירבעם. וכן איתא במדרש (ב״ר פ״ד י״ד) הנה בעל החלומות בא (וישב ל״ז י״ט) עתיד להשיאם לבעלים. והיינו ששרש ירבעם בא מיוסף.

ומבאר השם משמואל (פ׳ וישלח עמ׳ ה׳) שפעולת משיח בן יוסף תהיה לסלק מקודם את התאוות הגופניות עם מדרגתו של שמירת הברית, ואח״כ יבא מלך המשיח שהוא דוד המלך ע״ה ראש לבעלי הכנעה להכניע את הכלל לעבודת ה׳.[1] כי מבאר הרבי מקוצק עיקר היצר הרע של גיאות הוא אצל אדם שכבר נסתלקה ממנו התאוה ועל זה יבא משיח בן דוד, ע״כ. וכבר בארנו (בענין אבר מן החי, פ׳ וישב) שזו היתה סבת המחלוקת של יוסף ויהודה, שעבודת יוסף היתה לפרוש מעניני עולם הזה כמו שעשה במעשה אשת פוטיפר, ועבודת יהודה היתה לעסוק בעניני עולם הזה כמו שעשה במעשה תמר, וליהודה היה גם הענין של הכנעה שהודה לטעותו.[2]

והמעלה והחסרון של ירבעם באו בהיותו בבחינת יוסף. שכבר ראינו מהגמרא שזכה למלכות במה שהוכיח את שלמה על שנשא את בת פרעה.[3] אבל איתא בספרים הקדושים ששלמה אהבן כדי לתקנן לקדושה.

---

1. וע׳ בענין הציץ (עמ׳ 111) שבארנו שדוד היה מתנגד לכח הגאוה של מואב.
2. וע׳ עוד בהקדמה בענין יוסף והשבטים.
3. דאיתא בגמרא (סנהדרין שם) אמר לו דוד אביך פרץ פרצות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם כדי לעשות אנגריא לבת פרעה. ואיתא במדרש עוד (ויק״ר י״ב ה׳) אותה הלילה שנשא שלמה את בת פרעה שתה יין והיה ישן עד ארבע שעות ביום, ירבעם בן נבט עמד וכינס אלף מתוך שבטו ונכנס והוכיחו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וכן איתא בחז״ל (ירושלמי סנהדרין פ״ב ה״ו) שאהבן למשכן לדברי תורה ולקרבן תחת כנפי השכינה, ע״כ. והיינו ששלמה המלך היה עוסק בעניני גשמיות וטבע לקדשם כמו תעודת מלכות דוד, אבל טעה שעדיין לא היה הזמן לעבודה זו. וכשירבעם הוכיח אותו היה מוכיחו בתעודת יוסף שעבודתו לתקן את התאוות הגשמיות תחילה, ומזה זכה למלכות. אבל מתוך שהיה ירבעם מנוקה מתאוות היה עלול למדת גסות הרוח, ובמעשה שזכה למלכות יוסף היה לו שורש של גאוה שהוכיח את שלמה ברבים, ומזה באה מפלתו לבסוף. ומלכות ירבעם היתה בשכם וכבר הבאנו (בענין דבורה עמ׳ 45) מהשם משמואל ששכם היה המקום המסוגל למדת הגאוה, ושמו שכם הוא מלשון חלק.

* * *

ועכשיו נשוב לענין חג הסוכות. שר׳ צדוק הכהן מבאר שיש חילוק בין חג הפסח וחג הסוכות (פר״צ הו״ר כ״ט) שאכילת מצה בפסח הוא ענין לכוף היצר הרע ולכן המצוה לבל יראה שאור באכילתו רק לבערו מכל וכל, וקדושת חג הסוכות הוא להפוך החשך לאור דהיינו להכניס את ההיפוך לקדושה, כי מצות אכילה בסוכה הוא בלחם חמץ וגם מקריבין שבעים פרים נגד שבעים אומות, ע״כ. ולפי זה חג הפסח הוא יותר כעבודת יוסף הצדיק הפורש מעניני גשמיות, וחג הסוכות הוא יותר כעבודת דוד המלך ושלמה לעסוק בעניני הטבע לתקנם.

ומבאר הר׳ צדוק עוד (קונטרס עת האוכל י׳) שגאולת מצרים הוא ע״י כפיית היצר הרע ומשה לקח את עצמות יוסף, ועל כן נקרא מצה לחם עוני שאיזהו עשיר השמח בחלקו וליכא חדוותא דאורייתא בכפיית היצר, ולכן מרבים בחומרות ודקדוקים בעניני הפסח יותר מכל המצוות כמדתן של צדיקים שמדקדקים כחוט השערה. [4] אבל לעתיד לבא זביחת יצר הרע תהיה בענין להפוך אותו לקדושה, וכדאיתא במדרש הנעלם דיהיה גם אז יצה״ר לחדוותא דאורייתא רק דנקרא לבן דאתלבן, וזה סוד סעודת לויתן ושור הבר שהם יצרא דעריות ומהם יהיה מאכל טוב ע״י

4. ועיי״ש עוד שכותב מ״מ בענין מכירת חמץ שהוא בעורו מקילין הרבה, דהגם דיוסף היה המבשר לגאולת מצרים בהיות הגאולה במדתו מ״מ לא נגאלו ע״י אחד מזרעו וכמו שהיתה טעות דבני אפרים שיצאו קודם זמנם, ועיקר הגאולה ע״י משה שהוא עצם משיח, כי ע״י כפיית היצר לבד א״א כלל הניצוח גמור.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

דוד המלך [5] שהקים עולה של תשובה שלא היה זה במצרים. עכת״ד. ויש להוסיף דאיתא בגמרא (ב״ב ע״ה.) שעתיד הקב״ה לעשות סוכה מעורו של לויתן. וא״כ יכולים לומר שגם הסוכה שאנו עושים בחג הסוכות בזמן של היפוך היצר הרע לטוב הוא מעין סוכת לויתן שלעתיד לבא.

ואם כן מובן למה התנגד ירבעם דוקא לענין חג הסוכות. שחג הפסח הוא כעבודת יוסף, ודוקא בחג הסוכות יש ענינים השייכים למלכות בית דוד ועל כן רצה ירבעם לשנות את החג הזה דוקא, וכמו שהתנגד למעשה שלמה בענין בת פרעה. אבל באמת צריכים עבודת דוד המלך של הפיכת היצר הרע, ועל כן מתפללים הרחמן הוא יקים לנו את סוכת דוד הנופלת.

---

5. וע׳ בענין משתה הגדול (עמ׳ 20).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חנוכה — יוסף וחנוכה

קביעת ימי חנוכה היא בפרשיות וישב ומקץ שהן הפרשיות של יוסף הצדיק. וודאי צריכים לומר שזה לא במקרה אלא שיש שייכות בין יוסף וחנוכה. [1] וכן כותב המגלה עמוקות (אופן רנ"ב ומה"ת פ' מקץ) שיוס"ף בגימ' אנטיוכ"ס, וכן בגימ' מל"ך יו"ן. וגם כתבו היונים על קרן **שור** אין להם חלק באלקי ישראל (ב"ר ב' ד') וביוסף כתיב (וזאת הברכה ל"ג י"ז) בכור **שורו** הדר לו. ואיתא במדרש (ב"ר פ"ט א') ויהי מקץ שנתים ימים (מקץ מ"א א') קץ שם לחשך (איוב כ"ח ג'), וחשך הוא יון כדאיתא במדרש (ויק"ר י"ג ה'). ובשבע שבלים של חלום פרעה נרמז בו ענין נס חנוכה שנעשה נס שלא נשאר בו רק פך אחד והדליקו בו ח' ימים שלא היה רק קנה אחד של יום אחד (לשון קנה המנורה) והדליקו בו עוד שבע שבלים דהיינו שבעת ימים. עכת"ד. אבל צריכים להבין את השייכות בין יוסף לנס חנוכה.

הבני יששכר (מאמר ד' אות קי"ט) מבאר שחנוכה הוא בחינת קנה שהוא להודות ולהלל, ופורים הוא בחינת וושט בסעודה ואכילה. ומביא מהאריז"ל שמלך מצרים נקרא פרע"ה אותיות הער"ף, והעורף כולל ג' בחינות תחתיו שהם קנה וושט ווורידין, וכן פרעה היה לו שלשה שרים כי שר המשקים הוא הקנה אשר בו הריאה שואבת כל מיני משקים, והאופה הוא הוושט שהוא אופה ומבשל כל המאכלים, ושר הטבחים הוא ורידים והמזרקין המוציאים דם ובהם עיקר השחיטה להוציא דם. ור"ת **ש**בחים **מ**שקים **א**ופים הוא טמ"א. עכת"ד.

ולהבין קצת מדבריו, יודעים אנחנו שיש השפעה לעולם הטבע הזה מעולמות שלמעלה ממנו, וכמו שיש השפעה לשאר הגוף מהראש. ויש השפעה מלמעלה גם לכחות הרע, וזה ענין העורף האחוריים של הגרון

1. וכן כותב השל"ה הק'. ומוסיף, כי בודאי גלגול המועדים של כל השנה, הן מועדי ה' הן מועדי דרבנן או תענית וט' באב, בכולן יש שייכות לאותן הפרשיות שחלות בהן, כי הכל מיד ה' השכיל, עכ"ד

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

המקשר בין הראש לשאר הגוף. שכבר הבאנו בענין עגלה ערופה שכחות הרע יונקים מן העורף האחוריים, ועל כן נקראים אלהים אחרי״ם (עמ׳ 231). וזה ענין פרעה ושלשה השרים שלו, שהם היו כחות הטומאה הרוצים לינק מהשפעה של מעלה.

ולפי הדברים האלה יהיה שר המשקים שהוא בחינת קנה נגד חנוכה שהוא ענין של קנה, ושר האופים בחינת הווֹשט נגד פורים. וכן רואים ששר המשקים שכח את יוסף וכן יון רצה להשכיחם תורתיך. ויון הוא חשך, וחש״ך אותיות שכ״ח. וכן בענין הריאה איתא בגמ׳ (חולין מ״ט.) למה נקראת ריאה משום שמאיר עיניו של אדם; ויון זו חשך שרוצה להחשיך עיניהם של ישראל; ובנרות חנוכה אין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד. ובענין שר האופים כותב במגלה עמוקות (מה״ת פ׳ תרומה דרוש ל״ה) שנתגלגל שר האופים בהמן, ע״כ. וצריכים להבין את ענין זה.

ויש לומר שכבר הבאנו בענין בני קטורה (עמ׳ 27) מהשפת אמת שיוסף הוא בחינת תוספת שבת להביא הוספת כבוד ה׳ בעולם הזה המקום שכבודו נסתר ונעלם. ויוסף לוקח קדושת האבות שהיא למעלה מן העולם הזה ומשפיע אותה לשאר השבטים שהם בחינת איברי הגוף (כמו שהבאנו בענין אבן מן החי פ׳ וישב). [2] ויכולים לומר עוד שכשם שהשלשה אבות הם השרש של השלש רגלים של ימי קדושה, כן יוסף הצדיק הוא השרש של החגים של חנוכה ופורים שהם ענינים של תוספת קדושה בימי חול שמותרים במלאכה.

ואם כן יכולים להבין שיוסף שהיה לו הכח של הגרון דקדושה לקחת שפע מקדושה ולקדש את החול, היה צריך לתקן את הכח של עורף שרוצה לקחת את השפע לכחות הטומאה. ועל כן נמכר יוסף לשר הטבחים. ושר הטבחים היה הכולל של שר המשקים ושר האופים ואם יוסף יתקן אותו ממילא יהיה מתוקן כל ענין העורף של טומאה. אבל על ידי המעשה עם אשת פוטיפר שיצא שכבת זרעו מבין צפרניו לא היה יכול להתגבר על שר הטבחים ונשאר לו רק הכח לתקן הפרטים של שר המשקים ושר האופים בבית הבור. [3] אבל לא היה יכול לתקן אלא שר

---

2. וע׳ בהקדמה בענין יוסף והשבטים.

3. וע׳ עוד מפגם יוסף בענין אדמת הכהנים (פ׳ ויגש).

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

המשקים כמו שרואים במדרש (ב״ר סוף פ׳ וישב) ששר המשקים היה חולם בעניני קיום כלל ישראל, אבל שר האופים היה חולם בעניני הגליות, שהוא לא היה נתקן. ועל כן זכה יוסף רק להביא את השפע של נס חנוכה לעולם, אבל נס פורים של שר האופים לא היה יכול.

ואיתא בגמרא (סוטה ל״ו.) תנא ראוי היה יוסף לצאת ממנו י״ב שבטים כדרך שיצאו מיעקב אביו שנאמר (וישב ל״ז ב׳) אלה תולדות יעקב יוסף אלא שיצאת שכבת זרעו מבין צפרניו, ואעפ״כ יצאו מבנימין אחיו וכולן נקראו על שמו של יוסף. ע״כ. ולפי זה היה ראוי לומר שמה שלא תיקן יוסף היה מתקן בנימין כי בנימין זכה להבנים שהיו ראוים להיות של יוסף. ואם כן מה נעים הוא שכשם שראינו שיוסף זכה לתקן ענין של חנוכה, כן מרדכי משבט בנימין תיקן כל ענין פורים הנשאר.

ואיתא במדרש (ב״ר פ״ז ו׳) בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה, נסן שוה (וישב ל״ט י׳) ויהי כדברה אל יוסף יום יום (אסתר ג׳ ד׳) ויהי באמרם אליו יום ויום; ולא שמע אליה (וישב שם) ולא שמע אליהם (אסתר שם), ע״כ. והיינו שאף שבעיקר התגבר יוסף על יצרו במעשה אשת פוטיפר וזכה למה שזכה, אבל מ״מ היה בו מקצת פגם, וזה היה נתקן ע״י בנימין. וכשירדו השבטים למצרים נתן יוסף לבנימין חמש שמלות, ואיתא בגמרא (מגילה ט״ז:) שהם רמז לבגדים שילבש מרדכי בשושן. שיוסף נתן לבנימין את הכח לתקן את השפע של פורים שלא זכה הוא לתקן בעצמו.

ובענין מעשה של אשת פוטיפר אמר יעקב בברכתו ליוסף (ויחי מ״ט כ״ד) ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו. ומביא הפני דוד שבאותה שעה נעקרו י״ב טיפין ושתים נשארו במתניו עד שלקח את אסנת והוליד מנשה ואפרים, ״ותשב באיתן קשתו״ שנתישבה בחוזק שהשני טיפות נתחזקו וישבו במתניו דהא ״ויפוזו זרועי ידיו״ עשרה טיפין דוקא והשתים נשארו שם, ע״כ. וידוע שמזל כסלו הוא קשת. ועוד, איתא במדרש (ב״ר ס״ה י״ג) שקשת הוא יון. שרק ענין יון היה יכול יוסף לתקן אבל אבד את הכח של פורים, וכח זה ניתן לבנימין.

ובדרך זה מבואר מה ששאול המלך מבנימין היה מצווה למחות את עמלק, אע״פ שהיה יוסף צריך להיות הלהבה להתנגד לעשו ועמלק. שכח

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

של בנימין בא מיוסף וכשם שיוסף לא היה יכול לתקן את עניני פורים של המן העמלקי, כן הוצרך שאול להיות הלוחם את עמלק.

* * *

ויש להוסיף דבר נפלא. מוצאים בתנ"ך שני אנשים שלא מתו, חנוך ואליהו. ומבאר החסד לאברהם (עין יעקב נהר ל') חנוך רוחו וגופו עלו למעלה כאחד כי נהפך גופו ללפידי אש ונשמת חנוך עלתה אל מקום הנשמות לגן עדן העליון, אבל אליהו ז"ל נתפשט גופו מרוחו ונתלבש בלבוש אחר וגופו הראשון נשאר גנוז בסערה וכשהוא יורד למטה לעשות שליחות מתלבש בו, והאבות מעלתם יותר כי נעשו מרכבה אל השכינה, ע"כ.

ומבאר הרמ"ע מפאנו ענינם (מאמר אם כל חי ח"ג סכ"ב) הרמז למעלתם של חנוך ואליהו שכנגדם שנים כרובים במרום מטטרון וסנדלפון ראשם בכסא והם ב' שרפים וגופם בהיכל. ואולם האחד היה מצווה בשבע מצוות בלבד ואבזרייהו והיה מתחלתן מחסידי אומות העולם אלא שפירש ללכת בדרכי ישראל כמי שאינו מצווה ועושה או כגון גירי צדק שבכל דור ודור, וכיון שעלה לא ירד. ולפי שעדיין לא נתנה תורה עשה לעצמו פועל דמיוני כמי שאינו מצווה ועושה במלאכת תפירת מנעלים חלף עבודת המצוות מעשיות שבתורה. ועל כן לא הושלם בנסיונותיו כאליהו שהוא מזרע אברהם משרש פנחס שעמד בסיני וזכה לברית שלום ועודנו חי, על כן הוא מטפס ועולה ללמד זכות מטפס ויורד עם הצדיקים עזרה בצרות. עכת"ד.

ולהבין קצת מדברים האלו, יש לומר שאליהו שהוא מצווה בעשיית המצוות, ובעשיית מצוותיו יש תיקון לעולם (כמו שהבאנו מהרמח"ל בענין הר סיני עמ' 261), יש לו שייכות לעולם הזה. ועל כן יורד למטה לעזור להצדיקים. אבל חנוך שהוא אינו מצווה ועושה, אין בעשיותיו שום רושם ולפיכך הוא בשמים לגמרי.

ומבאר הקהלת יעקב שמטטרון שהוא בחינת חנוך, וסנדלפון בחינת אליהו, הם יוסף ובנימין, ע"כ. ורואים כמה קשרים ביניהם. חנוך היה תופר מנעלים, ומביא הילקוט ראובני (פ' בראשית דף נ"ט.) יוסף הוא מטט ומכרו אותו בעבור מנעלים. וכתיב (משלי כ"ב ו') חנוך לנער על פי דרכו, וגם יוסף נקרא נער (וישב ל"ז ב'). (וע' גם במגלה עמוקות מה"ת

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

פ׳ ויגש עמ׳ קצ״א בשייכות של יוסף למטט.) ובענין אליהו, איתא במדרש (ב״ר ע״א ט׳) אליהו משל מי, פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר אלו אומרים משל גד ואלו אומרים משל בנימין, בא ועמד לפניהם א״ל רבותינו מה אתם נחלקים עלי, בני בניו של רחל אני. ומבאר הקהלת יעקב שנשמת אליהו שיורדת לעולם הזה ומתגלה לצדיקים היא נשמת בנימין, ונשמה שהיתה בו מגד כיון שעלתה שוב לא ירדה, ע״כ. והיינו שמעלת אליהו על חנוך בא מחלק בנימין שלו. (והמדרש מדויק דאיתא מבני בניו של רחל, שענינו הוא להשלים מה שחסר ליוסף ממעשה אשת פוטיפר.) ואיתא במדרש אחר (תנא דבא״ר פי״ז) היה בא אלישע ויצק על ידיו של אליהו ויצאו מידיו עשר מעינות עד שנתמלא כל המקום מים, ע״כ. והיינו תחת אשר יצא מידי יוסף טפות של זרע בשעה שנפגם, הוציא אליהו מעינות של מים בהר הכרמל לקדש את ה׳.

אבל כבר ראינו שיש שייכות של יוסף לחנוכה, ושל בנימין לפורים ועמלק. ולפי זה היה צריך להיות שייכות בין חנוך לחנוכה, ואליהו לפורים. וודאי שם חנו״ך מלשון חנוכה, וכן כותב השל״ה הקדוש שחנוכה היא בחינת חנוך שר העולם. ובענין אליהו ופורים איתא במדרש (איכ״ר ד׳ כ״ה) טובה היתה טבעתו של אחשורות [שנתן להמן] על ישראל במדי ששים נביאים שנתנבאו בימי אליהו. ואם המדרש מדמה אותם, צריך להיות שיש להם שייכות. ונביא לקמן בענין חרבונה (עמ׳ 286) מהמדרש שאליהו נדמה כחרבונה ויעץ לתלות את המן. והיינו גם כן שאליהו מבנימין היה המוריד שפע מלמעלה לנס פורים.

ועכשיו יכולים להבין למה נשאר ליוסף את הכח של נס חנוכה, ולבנימין נמסר כח של פורים דוקא. שכח היונים היה בעניני מחשבה ופילוסופיה והם לא רצו להרוג גופי ישראל אלא לפגום מחשבתם שבראשם. וכן נס של שמן המנורה לא היה בבחינת מצווה ועושה, כי מן הדין היו יכולים לעשות את הפתילות יותר דקות כשיעור שמינית. אלא שרצו להדר אחר המצוות עם פתילות עבות כדברי הבית הלוי, וזה כמו האינו מצווה ועושה. ועל כן בימי חנוכה יש ענין להודות ולהלל בפה, ולעשות ענינים של מהדרין מן המהדרין לפנים משורת הדין. וכל זה שייך לבחינת חנוך שהיה בבחינת אינו מצווה ועושה ונשאר רק למעלה מעולם עשיית המצוות הזה, בעולם המחשבה. וטפות של שכבת זרע יצאו מידים של יוסף, וידים הם הכלים של עשייה. וזה מורה לנו שאף

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שבמחשבה היה יוסף מתקן עצמו לגמרי, אבל עדיין היה לו מקצת פגם בעשייה. ועל כן היה יכול לתקן רק את הקנה של שר המשקים שענינו בדבור ומחשבה למעלה מן העשייה. ומזה בא השפע של נס חנוכה.

אבל בפורים היה נס בעולם עשיית הגופים, כי המן רצה להרוג גופי ישראל. והיה הנס בפקוח נפשות. ועל כן ימי פורים הם ימים של משתה ואכילת הגוף, שזה היה ענין הנס. ועל כן לא היה יכול יוסף ללחום מלחמה זו משום שהיה פגום בעשייה שלו. ונפל על אליהו ובנימין לתקן את הווֹשט של שר האופים וללחום נגד עש"ו (מלשון עשיי"ה).

* * *

ויש להוסיף עוד. שהמגלה עמוקות מבאר (אופן ס"ו) שסוד יג"ר שהדותא שאמר לבן ליעקב בלשון ארמי הוא שגילה לו ענין בית שני, שכאשר היה רי"ג שנה אז בא אנטיוכס ושחט חזיר על המזבח, שהיה ליון שייכות עם ענין תרגום, ע"כ. ואיתא במדרש (ב"ר ל"ו ח') וישכן באהלי שם (נח ט' כ"ז) בר קפרא אמר יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת בתוך אהלי שם רב יודן אמר מכאן לתרגום מן התורה וכן תלמי המלך תירגם את התורה כדאיתא בגמרא (מגילה ט.). ויש לבאר שרצו היונים שלא תהיה התורה הלכה למעשה אלא שתהיה רק בבחינת חכמה ככל שאר החכמות ועל כן רצו לתרגמה. וזה כמו כל ענינם במלחמת חנוכה. אבל האמת הוא שמהתרגום של ברית יגר שהדותא יש לנו את הכח להשתמש אתו לבא יותר לעשיית המצוות, וכמו שבארנו בענין משעול הכרמים (פ' בלק).

ומבאר המדרש תלפיות שגרים יש להם אחיזה בתרגום, וכמו שאונקלוס הגר תרגם את התורה. וכן מבאר המג"ע (אופן פ"ח) שגרים באים משורש של תרגום. ואיתא בספרים הקדושים על הפסוק ותרדמה נפלה על אברם (לך לך ט"ו י"ב) שתרדמ"ה גימ' תרגו"ם, כי בלשון תרגום מדבר עם הנביאים שאינם יכולים לקבל את הנבואה רק ע"י תרדמה, ע"כ. ובפסוק הזה כתיב גר יהיה זרעך. וכל זה גם כן מענין חנוך שכתב הרמ"ע מפאנו שהיה בבחינת גר צדק.

ואיתא בגמרא (שבת כ"א:) שיעור הדלקת נר חנוכה עד דכליא רגלא דתרדמאי מן השוק. ואפשר שתרמו"ד הוא חלק הרע הנשאר מיון שהיה לו שליטה על תרגו"ם ותרדמ"ה. וצריכים לכלות רגל התרמודים עם

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

המנעל של חנוכה. ואיתא במדרש (ב״ר נ״ו י״א) אשרי מי שהוא רואה במפלתה של תרמוד שהיתה שותפת בשני חרבנות, רבי יודן ורבי חנינא חד מנהון אמר בחרבן בית ראשון העמידה פ׳ אלף קשתים ובחרבן בית שני העמידה ח׳ אלפים קשתים, ע״כ. וכבר ראינו שקשת הוא ענין של יון. ואיתא בגמרא (יבמות ט״ז:) רבי יוחנן וסביא אמרי תרוייהו אין מקבלים גרים מן התרמודים. ובגמרא הסמוכה איתא, אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן פסוק זה שר העולם אמר (תהלים ל״ז כ״ה) נער הייתי גם זקנתי. ומביאים תוס׳ שם ששר העולם הוא מטט (ע״ש).

באגדתא הראשונה של מסכת מגילה איתא (ב:) מ״ם וסמ״ך שבלוחות בנס היו עומדין. והמגלה עמוקות מבאר (מה״ת פ׳ תרומה) מ״ם וסמ״ך שבלוחות הם כנגד **מטט** ו**סנדלפון**, ע״כ. ובגמרא הסמוכה איתא **תרגום** של תורה אונקלוס **הגר** אמרה. ולומדים מהתרגום שם ענין ההספד של כלל ישראל כשנהרג אחאב ע״י הדדרימון מלך **ארם** וההספד בירושלים על משיח בן **יוסף**. ולפי דברינו מבואר ענין זה בהתחלת דיני פורים. שפורים היה צריך להיות נתקן על ידי בנימין ואליהו בחי׳ סנדל כיון שיוסף לא היה יכול לתקן אלא התרגום של יון. ואפשר כיון שלא עשה תיקון השלם יש עדיין התגברות של מלך ארם וכח התרגום של רע, וכן משיח בן יוסף ימות במלחמה. והתקון השלם לא יהיה עד שיבא אליהו ויבשר על משיח צדקנו במהרה בימינו.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

פורים — חרבונה

(פרקי דר״א פ״נ) מה עשה מיכאל דחפו להמן אמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, מיד צוה המלך לתלותו שנאמר (אסתר ז׳ ט׳) ויאמר המלך תלוהו עליו, באותה שעה מה עשה אליהו ז״ל נדמה כחרבונה אחד מסריסי המלך א״ל יש עץ בביתו של המן מבית קדשי הקדשים גבוה חמשים אמה מיד צוה המלך לתלותו עליו, ע״כ. (ומבאר הרד״ל שלכן שנה כאן לכתוב חרבונה בה״א ולעיל בז׳ הסריסים כתיב (א׳ י׳) חרבונא באל״ף לרמוז על גימ׳ פינח״ס ז״ה אליה״ו עה״כ, וזה שכתוב וגם חרבונה לא חרבונה ממש היה אלא אליהו זכור לטוב היה שנדמה לחרבונה.) וצריכים להבין למה נדמה אליהו כחרבונה דוקא. ונקדים לבאר ענין העץ של המן.

איתא בחז״ל (יל״ש רמז תתרנ״ז) אמר ר׳ אלעזר א״ר יהושע בן לוי שס״ה בעלי עצה היו לו לאותו רשע ולא היו יודעים עצה כזרש אשתו אמרה לו אם יהודי הוא אם תפילהו לכבשן האש כבר עלו חנניה מישאל ועזריה, תשליכהו לגוב האריות כבר עלה דניאל מתוכו וכו׳ אלא ויתלהו על העץ, תניא עץ ארכו נ׳ אמה רחבו י״ב אמה וזרת וחשב בדעתו שבזמן קריאת שמע יתלה את מרדכי, ע״כ.

וצריכים להבין מה היתה סברת זרש שאין הקב״ה יכול להציל את מרדכי מתלייה על העץ. ועוד, למה חשב המן לתלות את מרדכי דוקא בזמן קריאת שמע.

ויש לומר דאיתא בחז״ל (יל״ש רמז תתרנ״ו) אף לא הביאה אסתר (ה׳ י״א) לפיכך נצלב, פיו הכשילו שכן הוא אומר בשר האופים אף אני בחלומי (וישב מ׳ ט״ז) ונצלב, א״ר חנינא בר פפא ד׳ הם שפתחו באף ואבדו באף ואלו הן נחש ושר האופים ועדת קרח והמן, ע״כ. וצריכים לומר אם המדרש כותב ד׳ שאמרו אף, צריך להיות שכולם הם מענין אחד. וכבר ראינו איך דתן ואבירם שהם עדת קרח היו פוגמים כמו הנחש

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בלשון הרע שלהם נגד משה רבינו, ואח"כ נגד דוד המלך (פ' קרח). וגם ראינו בענין חנוכה ששר האופים היה לו הכח הטומאה של פורים שלא היה יוסף יכול לתקן ואח"כ נתגלגל בהמן (עיין שם). ואם כן נשאר לנו לבאר איך היה המן כעין הנחש. (ובאמת איתא במגילה י"ג: לא היה כמוהו יודע לדבר לשון הרע, והיינו כלשון הרע של הנחש.)

מדברי "אף" שאמר המן לזרש נתגלגל הדבר של עצת זרש לתלות את מרדכי על העץ. ואיתא במדרש (אבא גוריון פ"ה) כיון שהכינו מדד עצמו עליו, השיבתו בת קול ואמרה נאה לך העץ מתוקן לך העץ מששת ימי בראשית (ובהערות שם מביא כ"י שמוסיף שנאמר המן העץ אשר צויתיך אל תקרי הַמִן העץ אלא הָמָן העץ). וזה מיוסד על דברי הגמרא דאיתא (חולין קל"ט:) המן מן התורה מנין שנאמר (בראשית ג' י"א) המן העץ. והיינו ששרש המן היה מעץ הדעת טוב ורע שבו הכשיל הנחש את אדם הראשון. ובהנהגת עץ החיים יחוד ה' הוא בגלוי, והרע אינו אלא מבחוץ העומד ליבטל. אבל בהנהגת עץ הדעת טוב ורע נכנס הרע בתוך האדם ובבריאה בתערובת ואז יחוד ה' והנהגת היחוד הוא בהסתר, והפירוד של שכר ועונש, טוב ורע, איסור והיתר של תורה שבעל פה, הוא בגילוי.[1]

וכן מבאר הרמח"ל מצב הבריאה אחר חטא עץ הדעת (דעת תבונות עמ' קט"ז) חלקי הבריאה הזאת מי שמביט עליהם לפי ראות עיניו בתחלה לא יראם אלא ענינים **מפוזרים ומפורדים**, פירוש בלתי מתקשרים כולם אל תכלית אחת, אלא כל אחד ענין בפני עצמו לתכלית מיוחד נשלם בעצמו בלתי שיצטרך לחבירו, כי כל כך מינים בדומם כל כך בצומחים כל כך בבעלי חיים אין ביניהם קשר ויחס שיצטרכו להעזר זה מזה ושיתקבצו לתכלית אחת. אך מי שיעמיק בחכמה ימצא היות כל הנמצאות כולם מתקשרים קשר גמור זה בזה שכולם צריכים להשלים הענין שאליו כיוונה החכמה העליונה בבריאה. ובאמת תראי שגם במעשים אין רע נמצא בעולם אלא בחלקי הדברים טרם התחברם להשלמת הדבר, אך אין דבר מושלם שיהיה רע. עכת"ד. ותכלית ישראל בבריאה היא להיות עם אחד לגלות השלמת הבריאה ואחדותה ויחוד ה'. וכאשר ישראל הם מגלים יחוד ה' אז ה' עוזר להם בכל דרכיהם ואפילו בגילוי של נס.[2]

1. וע' עוד בהקדמה בענין אדם הראשון וחטאו.
2. וע' עוד בהקדמה בענין יחוד ה'.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

אבל המן טען (ג׳ ח׳) ישנו עם אחד **מפזר ומפרד** בין העמים. שהמן סבר שישראל באמת היו מפוזרים ומפורדים בין העמים ועל כן רצה להסתיר כבוד ה׳ כמו שעשה הנחש בעץ הדעת שגרם כל הפירודים בעולם. ואם כן יש לומר שזו היתה עצת זרש לתלות את מרדכי על העץ, שרצתה לעורר את הקטרוג של עץ הדעת טוב ורע. דבשלמא אם כלל ישראל מגלים כבוד ה׳ ויחודו בבחינת עץ החיים יהיה נס להצילם. אבל סברה שאם תעורר חטא עץ הדעת והפירוד בבריאה, לא תהיה שום הצלה. ורצה המן לתלותו דוקא בזמן קריאת שמע. דאיתא בגמרא (ברכות ו.) אמר להם הקב״ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר (ואתחנן ו׳ ד׳) שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד, ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר (דה״א י״ז כ״א) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, ע״כ. שהמן רצה להסתיר את יחוד ה׳ ויחוד ישראל בעולם.[3]

ובאמת היה אז זמן של הסתר כבוד ה׳, כדאיתא בגמרא (חולין שם) אסתר מן התורה מנין (וילך ל״א י״ח) ואנכי הסתר אסתיר. אבל ה׳ הראה את אהבתו לעמו אפילו בתוך ההסתר, ובעץ הדעת עצמו ניצולו שהמן נתלה עליו. ומנס פורים בא ההארה והקבלה של תורה שבעל פה שהיא התורה של בחינת עץ הדעת טוב ורע.

ואיתא בחז״ל (יל״ש רמז תתרנ״ט) קרא הקב״ה לעצים אמר מי ראוי מכם שיתלה המן עליו, תאנה אמר ממני היו מביאים בכורים כו׳ באותה שעה קפץ קוץ לפני הקב״ה אמר רבון העולמים כל מה שבראת בעולמך לכבודך בראת ואלו כולם כבר מצאו להם זכות שלא לחנם נבראו ואני למי אני בעולמך, אלא יתלה קוצץ בן קוצץ על הקוץ, ע״כ. ויש לפרש שהקוץ בא מהקללה של עץ הדעת כמו שכתוב (בראשית ג׳ י״ח) וקוץ

3. ואפשר להוסיף שהארבעה קטרגו במלת א״ף. והאף הוא המקור של חוש הריח. ומבאר הבני יששכר (חדש אדר מאמר ד׳ אות א׳) שכל החושים הם נזכרים אצל חטא אדם הראשון חוץ מחוש הריח שכולם נתפגמו ונתגשמו בחטא, מה שאין כן חוש הריח שהוא דבר שהנשמה נהנית ממנו ולא הגוף, והמן רצה לקטרג מעץ הדעת. ועל כן שמות הגואלים נקראים בשם בשמים, מרדכי מר דרור אסתר הדסה, וכן ההצלה היתה בחדש אדר שהוא ע״פ האריז״ל נגד החטם. עכת״ד ואם כן אפשר לומר שהמן רצה לקטרג גם באף נגד חוש הריח לפגום אפילו בנשמות ישראל, אבל לא הצליח נגד כח הריח בשמים של מרדכי ואסתר.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ודרדר תצמיח לך. ועל כן רצה הקוץ לפרוע להמן מה שרצה לגרום בהתעוררות חטא עץ הדעת. וכתיב (בשלח י״ז ט״ז) ויאמר כי יד על כס י־ה מלחמה לה׳ בעמלק מדר דר, ותיבות מדור דור חסרים. ויש לומר שזה מרמז שמלחמת ה׳ בעמלק הוא מדרד״ר של קוץ ודרדר תצמיח לך, מחטא עץ הדעת טוב ורע. (וע׳ בקהלת יעקב שכותב כעין זה בענין דרדר.)

* * *

ועכשיו נשוב לענין חרבונה. איתא בגמרא (מגילה ט״ז:) א״ר אלעזר אף חרבונה הרשע באותה עצה [של תליית מרדכי] היה, כיון שראה שלא נתקיימה עצתו מיד ברח, ע״כ. והיינו שגם חרבונה רצה לקטרג בענין עץ הדעת. ונראה ענין זה בשמו גם כן לקמן, ואם כן זה המציאות הפנימית שלו.

כתיב כי יד על כס י־ה, ומפרש רש״י מהו כס ולא נאמר כסא ואף השם נחלק לחציו, נשבע הקב״ה שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק וכשימחה שמו יהיה השם שלם. ומבאר הר׳ צדוק הכהן (מחשבות חרוץ ׳.) ידוע דד׳ אותיות השם ב׳ ראשונות הם הנסתרות וב׳ אחרונות רומזות לכח הפעולה וגמרה, והם הנגלות שלנו ובהם הוא כח השתלדות אדם בעולם הזה, דכחות הנסתרות הוא מצד ה׳. וב׳ אותיות ראשונות דהשם הם נגלים בעולם הזה גם כן. אע״ג דמצד עולם הזה כתיב (שמות ג׳ ט״ו) זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר, דלא כמו שנכתב נקרא (כדאיתא בפסחים נ.), דשם הוי״ה המורה על יחוד כל כחות הנסתרות עם הנגלות יחד כולם בלתי לה׳ לבדו דבר זה הוא נעלם בעולם הזה, מ״מ הוא גלוי בכתב מפורש דהאמת הוא כן, אלא דהוא דרך אמונה והעלם מצד עולם הזה המחשיך ומעלים האמת. וכל רצון עמלק הוא להפריד את הנסתרות מהנגלות לגמרי, שרצונו לעשות העולם הזה עולם נפרד מה׳, וזהו פירוד ב׳ אותיות אחרונות שהוא כחות הפעולה דעולם הזה מן השם לגמרי. עכת״ד.

ולהבין את דבריו, כבר הבאנו בענין עצי שטים (פ׳ תרומה) שבהנהגת שכר ועונש הנגלה לנו בעולם הזה יש ז׳ מדות, אבל יש גם כן ג׳ מדות ראשונות של הנהגת גילוי היחוד שהן נסתרות ממנו עכשיו ואין לנו שייכות בהם אלא במחשבה. והאמת הוא שהג׳ הראשונות של גילוי

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

היחוד משתמשות בהז׳ תחתונות של שכר ועונש כדי לגלות כבוד ה׳ ויחודו, וכמו שהנשמה משתמשת בהגוף של אדם.[4] וזה מה שמבאר הר׳ צדוק כאן שאותיות ו״ה הם נגד ו׳ מדות והאחרונה, שהן ז׳ מדות של הנהגת שכר ועונש של עולם הזה הנגלות לנו. ואותיות י״ה הם נגד השלשה הראשונות של הנהגת גילוי היחוד שנסתרות ממנו עכשיו במעשה. אבל השם נכתב בגלוי שלם שיש לנו הכח להשיג כי יש הנהגת היחוד בעולם, אבל אינו נקרא כי אין לנו הכח לראות את זה בפועל.

וזה מה דאיתא בגמרא (פסחים שם) והיה ה׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד (זכריה י״ד ט׳) אטו האידנא לאו אחד הוא אמר רבי אחא בר חנינא לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת לעולם הבא כולו הטוב והמטיב, ושמו אחד מאי אחד אטו האידנא לאו שמו אחד הוא א״ר נחמן בר יצחק לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה נכתב ביו״ד ה״י ונקרא באל״ף דל״ת אבל לעולם הבא כולו אחד נקרא ביו״ד ה״י ונכתב ביו״ד ה״י, סבר רבא למדרשה בפירקא א״ל ההוא סבא לעלם כתיב. ע״כ.

והיינו שהמציאות של רע אינו אלא כפי עולם הזה שנראה שהנהגת יחוד ה׳ של רצונו להטיב היא דבר נפרד מהעולם ואין אחדות בהבריאה. וכותב הרמח״ל (דע״ת עמ׳ קי״ח) באמת גם במעשים אין רע נמצא בעולם אלא בחלקי הדברים טרם התחברם להשלמת הדבר אך אין דבר מושלם שיהיה רע. וזה כיון שידענו שכל מה שהקב״ה עושה הוא אך טוב מאד הנה מה שנראה חסר בצד אחד באחד מתנאי הדברים, נשלם החסרון ההוא בתנאי אחר שמשלים בעדו ולא היה החסרון ההוא אלא מפני שלא נשלם הדבר ההוא בכל תנאיו, וכיון שישתלם ודאי הוא טוב. ודבר זה מתאמת מן המעשה עצמו שהוא כך והמעשה הכללי שהוא סיבוב העולם יתברר הדבר שגם הוא כך בסוף הכל בזמן שתתקיים הבטחת (ישעיה י״ב א׳) אודך ה׳ כי אנפת בי. עכ״ד.

וכל זה בא גם כן מחטא עץ הדעת טוב ורע שגרם את הפירוד בעולם והפירוד בשם ה׳ וכן בפסוק של שמי לעלם כתיב וזה זכרי לדר דר, שגם שם נכתב דור חסר. ויש לרמוז ששמי נעלם מחמת הדרדר של

---

4. וע׳ עוד בהקדמה בענין הז׳ מדות ובענין הנהגת ה׳ בעולם.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

חטא עץ הדעת. ורק אחר מלחמת ה׳ בעמלק מהדרדר יהיה השם שלם והכסא שלם.

וכיון שראינו שחרבונה היה בעצת המן לעורר את חטא עץ הדעת, יש לומר שענין זה מרומז בשמו. ששם חרבונ״ה הוא אותיות חרב״ן ו״ה, שהוא רצה להחריב ולהפריד אותיות ו״ה משאר השם, וזה הוא שרש פנימיות מציאותו. ויש לומר עוד שכאשר הנהגת היחוד נפרדת מעולם הזה, אז גם בעולם יש פירודים וגם אותיות ו״ה נפרדות זו מזו שההשפעה אינה באה לעולם כראוי. וגם זה מרומז בשמו של חרבונ״ה שהוא חר״ב ונ״ה. שהיה לו הכח של להט החרב המתהפכת, ובעץ של נו״ן שעשה למרדכי רצה להפריד בין אותיות ו״ה.

וכיון שרואים שלחרבונה היה הכח של רע של עץ הדעת, שגורם את הפירוד בשם הוי״ה, על כן בשעת גילוי היחוד גם בתוך ההסתר ששם ה׳ נכתב גמור גם בעולם הזה, בא אליהו דוקא בדמות חרבונה. שחרבונה שרצה לעשות את העץ להפריד את ה׳, נהפך להיות המגלה שלימות שם ה׳ בעצתו לתלות את המן על אותו העץ הדעת. ואז כולם ראו שיש שליטת ה׳ אפילו בתוך ההסתר הכפול של הסתר אסתיר של עץ הדעת. ודבר זה נעשה ע״י אליהו הנביא. ומביא הקהלת יעקב מהמגיד מישרים ששם אליה״ו הנבי״א מרומז לאותיות **אל יה״ו ה׳ נביא**. שיש לו הכח להביא אות ה׳ לאותיות יה״ו של השם לעשות השם שלם, ההיפך מחרבונה שרצה להחריב השם.

ומנס פורים יש לנו להכיר שאפילו בתוך כל הסתר הגלות, שם ה׳ הוא באמת שלם ומנהיג ה׳ את כל העולם לתכלית רצונו, להטיב לכל ישראל. ודבר זה יהיה נגלה לנו כשישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשר לנו בשורות טובות ישועות ונחמות במהרה בימנו אמן.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מפתח המקראות

ובו כלולים דוקא הפסוקים שלא הובאו בספר בפרשת שבוע שלהם, ונתבארו בפרשה אחרת.

תורה

בראשית	(א׳ ב׳) והארץ היתה תהו ובהו	לך לך
	(א׳ ד׳) וירא אלקים את האור כי טוב	בשלח-א׳
	(ב׳ ט׳) ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת	וישב
	(ג׳ ט״ז) בעצב תלדי בנים	תזריע
	(ג׳ י״ח) וקוץ ודרדר תצמיח לך	פורים
	(ג׳ כ״ד) להט החרב המתהפכת	וארא
	(ד׳ ח׳) ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו	קדושים
	(ה׳ ג׳) ויחי אדם שלשים ומאת שנה	שמות
נח	(ח׳ י״א) והנה עלה זית טרף בפיה	ויגש-ב׳
לך לך	(י״ב א׳) לך לך מארצך	כשלח-א׳
	(י״ג ג׳) וילך למסעיו	מסעי
	(ט״ו י״ח) לזרעך נתתי את הארץ הזאת	בא-ב׳
וירא	(י״ט ל״ז) ותקרא שמו מואב	תצוה
	(כ״ב י״ב) עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה	שמות
תולדות	(כ״ז א׳) ותכהין עיניו מראת	וזאת הברכה
	(כ״ז כ״ז) וירח את ריח בגדיו	ראש השנה
	(כ״ז ל״ג) ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד	מקץ
	(כ״ח ג׳) וא־ל ש־די יברך אתך	כי תבא
ויצא	(כ״ח י״ז) מה נורא המקום הזה	מצורע
	(ל׳ י״א) ותאמר לאה בא גד	ויחי-א׳
	(ל״א נ״ב) עד הגל הזה	בלק

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

וישלח	(ל״ה ד׳) ויטמן אתם יעקב	ראה
	(ל״ה י״ח) ותקרא שמו בן אוני	ויצא
	(ל״ו כ״ד) הוא ענה אשר מצא את הימם	שמיני
וישב	(ל״ז ל״ג) טרף טרף יוסף	ויגש-ב׳
	(מ׳ א׳) חטאו משקה מלך מצרים והאפה	חנוכה
מקץ	(מ״א מ״ט) ויצבר יוסף בר	ויגש-ב׳
ויחי	(מ״ט כ״ד) ותשב באיתן קשתו	חנוכה
שמות	(ב׳ י״א) ויצא אל אחיו וירא בסבלתם	בחקתי
	(ג ט״ז) זה שמי לעלם וזה זכרי לדר דר	פורים
	(ד׳ כ״ב) בני בכרי ישראל	יתרו-א׳
בא	(י׳ כ״ג) לא ראו איש את אחיו	בשלח-א׳
	(י״א ז׳) ויהי בחצי הלילה	לך לך, פסח
	(י״ב ל״ו) וינצלו את מצרים	ויגש-ב׳
בשלח	(י״ג י״ז) ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים	וירא-א׳
	(י״ד ב׳) ויחנו לפני פי החירת	ויגש-א׳
	(י״ד י״ט) ויסע מלאך אלקים	יתרו-א׳
	(ט״ו א׳) סוס ורכבו רמה בים	כי תשא-ב׳
	(ט״ז ט״ז) עמר לגלגלת	אמור
	(י״ז ט״ז) מלחמה לה׳ בעמלק מדר דר	פורים
יתרו	(י״ט ה׳) והייתם לי סגלה	שבועות
משפטים	(כ״ב ל׳) לכלב תשלכון אתו	וארא
	(כ״ג כ״ח) ושלחתי את הצרעה	עקב
כי תשא	(ל׳ י״ח) ועשית כיור נחשת	פקודי
ויקהל	(ל״ה ל׳) ראו קרא ה׳ בשם בצלאל	כי תשא-א׳
ויקרא	(א׳ י״ב) וערך הכהן אתם	בחקתי
שמיני	(י׳ א׳) ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא	ויקהל
מצורע	(י״ד ד׳) ושני תולעת ואזב	בא-א׳
קדשים	(כ׳ י״ז) חסד היא ונכרתו	ויקרא
אמור	(כ״ג ל״ב) שבת שבתון היא לכם	יום הכפורים
במדבר	(ג׳ י״ג) הקדשתי לי כל בכור	פסח

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

נשא	(ז׳ י״ג) קערת כסף אחת שלשים ומאה משקלה	שמות
בהעלֹתך	(י״א ל״א) ויגז שלוים מן הים	בשלח-ב׳
שלח	(ט״ו ל״ח) ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת	מקץ
קרח	(ט״ז ג׳) רב לכם כי כל העדה כלם קדשים	ויגש-ב׳
חקת	(כ״א י״ז) עלי באר ענו לה	וירא-א׳
בלק	(כ״ג ט׳) הן עם לבדד ישכן	שלח-ב׳
מטות	(ל״א נ׳) אצעדה וצמיד טבעת עגיל וכומז	משפטים
דברים	(א׳ מ״א) ותהינו לעלת ההרה	שלח-ב׳
ואתחנן	(ג׳ כ״ז) עלה ראש הפסגה	פינחס
עקב	(ח׳ ג׳) כי לא על הלחם לבדו	תולדות-א׳, בשלח-ב׳
ראה	(י״ד א׳) לא תתגדדו	חיי שרה-א׳
כי תצא	(כ״ד ו׳) לא יחבל רחים ורכב	פסח
נצבים	(כ״ט י״ח) למען ספות הרוה את הצמאה	פקודי
האזינו	(ל״ב ב׳) יערף כמטר לקחי	שופטים
	(ל״ב ז׳) זכור ימות עילם	נח-ב׳
	(ל״ב י״א) כנשר יעיר קנו	יתרו-א׳
	(ל״ב מ״ט) עלה אל הר העברים	פינחס
וזאת הברכה	(ל״ד א׳) ויעל משה מערבת מואב	פינחס

נביאים

יהושע	(ז׳ י״א) חטא ישראל	מסעי
שופטים	(ד׳ ה׳) והיא יושבת תחת תמר דבורה	וישלח
	(ט׳ ז׳) ויגדו ליותם וילך ויעמד בראש הר גריזים	ראה
	(ט׳ י״ד) ויאמרו כל העצים אל האטד	ויחי-ב׳
	(י״ז ה׳) ויעש אפוד ותרפים	ויצא
	(כ׳ ט״ז) שבע מאות איש בחור אטר יד ימינו	ויצא
שמואל א׳	(ד׳ י״ט) וכלתו אשת פינחס הרה ללת	ויצא
	(י״ג י״ט) וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל	בראשית
	(ט״ו ה׳) ויבא שאול עד עיר עמלק	בראשית, שופטים

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

	(י״ז ד׳) ויצא איש הבנים ממחנות פלשתים	קרח
	(י״ז ל״ד) רעה היה עבדך לאביו בצאן	בראשית
	(י״ז מ״ט) ותטבע האבן במצחו	תצוה
שמואל ב׳	(א׳ י״ז) ויקנן דוד את הקינה הזאת	ואתחנן
	(ג׳ ה׳) והששי יתרעם לעגלה אשת דוד	נשא
	(ו׳ כ״ג) ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד ויצא	נשא
	(כ׳ ח׳) ויואב חגור מדו לבשו	צו
	(כ״ג כ׳) והכה את האריה בתוך הבאר ביום השלג	דברים
מלכים א׳	(ז׳ ל״ח) ויעש עשרה כירות נחשת	פקודי
	(י״ב י״ח) והמלך רחבעם התאמץ לעלות במרכבה	מצורע
	(י״ב ל״ב) ויעש ירבעם חג בחדש השמיני	סוכות-ב׳
	(ט״ו י״ג) ויכרת אסא את מפלצתה	האזינו
	(ט״ז כ״ד) ויקן [עמרי] את ההר שמרון	אמור
	(י״ח ג׳) ועבדיהו היה ירא את ה׳ מאד	בהר
	(י״ח י״ט) קבץ את כל ישראל אל הר הכרמל	כי תשא-ב׳
	(י״ט ט׳) ויבא שם [אליהו] אל המערה	כי תשא-ב׳
	(כ׳ ג׳) כה אמר בן הדד כספך וזהבך לי היא	בלק
מלכים ב׳	(ד׳ א׳) ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע	בהר
	(ה׳ כ״ז) וצרעת נעמן תדבק בך	שמיני
	(כ׳ י״ב) שלח בראדך בלאדן בן בלאדן	ויקהל
	(כ״ג י׳) וטמא את התפת אשר בגי בן הנם	אחרי מות-ב׳
	(כ״ד ה׳) ויתר דברי יהויקם וכל אשר עשה	קדושים
ישעיה	(א׳ י״ח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו	דברים
	(ו׳ ב׳) שרפים עמדים ממעל לו	נצבים
	(י״ב ג׳) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה	סוכות-א׳
	(כ״ה ט׳) ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה	יום הכפורים
	(מ״א כ״ד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע	תזריע
	(ס׳ א׳) קומי אורי כי בא אורך	בשלח-א׳
ירמיה	(ל״א כ׳) הציבי לך ציונים	וילך
יחזקאל	(י״ח י״ג) בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה	בהר

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

	(כ׳ ל״ב) והעלה על רוחכם היו לא תהיה	צו
	(ל״ז ד׳) העצמות היבשות שמעו דבר ה׳	ויקהל
	(ל״ט ט״ו) וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון	וילך
יואל	(ד׳ י״ח) ומעין מבית ה׳ יצא והשקה את נחל שטים	תרומה
עמוס	(ב׳ י״ד) כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר	כי תצא

כתובים

תהלים	(כ׳ ד׳) ועולתך ידשנה סלה	צו
	(כ׳ ו׳) נרננה בישועתך ובשם אלקינו נדגל	במדבר
	(נ״א י״ד) השיבה לי ששון ישעך	סוכות-א׳
	(נ״ז ט׳) עורה כבודי עורה הנבל וכנור	בהעלתך
	(ע״ח י״ט) היוכל א־ל לערך שלחן במדבר	ויחי-א׳
	(ע״ח כ״ה) לחם אבירים אכל איש	בשלח-ב׳
	(ע״ט א׳) שמו את ירושלים לעיים	מסעי
	(פ״א ה׳) כי חק לישראל היא משפט לאלקי יעקב	ויגש-ב׳
	(קי״ט נ״ד) זמירות היו לי חקיך בבית מגורי	נשא
	(קל״ג ג׳) כטל חרמון שירד על הררי ציון	דברים
	(קמ״א ב׳) תכון תפלתי קטרת לפניך	מקץ
משלי	(ג׳ י״ח) עץ חיים היא למחזיקים בה	שופטים
	(י״א ג׳) תמת ישרים תנחם וסלף בגדים ישדם	ראש השנה
	(י״ז א׳) טוב פת חרבה ושלוה בה	בשלח-ב׳
	(ל״א כ״א) לא תירא לביתה משלג	דברים
שיר השירים	(ב׳ ד׳) הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה	במדבר
	(ב׳ ו׳) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני	חיי שרה-א׳
	(ב׳ ט״ו) שעלים קטנים מחבלים כרמים	בלק
	(ג׳ ו׳) מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוכל	וישב
	(ד׳ ח׳) מראש שניר וחרמון ממעונות אריות	דברים
	(ד׳ י״א) דבש וחלב תחת לשונך	בא-ב׳
	(ח׳ ז׳) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה	סוכות-א׳

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

רות	(ב׳ ט׳) ושתית מאשר ישאבון הנערים	סוכות-א׳
	(ב׳ י״ג) וכי דברת על לב שפחתך	תצוה
קהלת	(ז׳ א׳) טוב שם משמן טוב	ויקהל
אסתר	(א׳ ה׳) ובמלואת הימים האלה	תזריע
	(ב׳ י״ח) ויעש המלך משתה גדול	וירא-ב׳
	(ג׳ ד׳) ויהי באמרם אליו יום ויום	חנוכה
	(ג׳ ח׳) ישנו עם אחד	שלח-ב׳
	(ד׳ א׳) ויקרע מרדכי את בגדיו	ויצא
דניאל	(ג׳ כ״ו) באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו	ויקהל
דבה״י א׳	(ב׳ י״ט) ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת	שמות
	(ד׳ ה׳) ולאשחור אבי תקוע היו שתי נשים	וארא
	(ה׳ כ׳) ויעזרו עליהם וינתנו בידם ההגריאים	ויחי-א׳
	(י״א י״ז) ויתאו דויד ויאמר מי ישקני מים	סובות-א׳

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

מפתח העניינים

אבות 18, 173, 263
אבימלך 15
אבן 198
אברהם אבינו 18, 72, 155, 212
אבר מן החי 46
אדם הראשון 28, 70
אהרן הכהן 114, 136
אור הגנוז 89
אזוב 81
אחאב 199
אחשורוש 20, 146
אטד 66
אכילה 32, 92, 103, 129, 188
אכסניא 212
אלול 194
אליהו הנביא 120, 282, 291
אליעזר 5, 78, 143
אלישע 139, 165
אסתר 20, 42, 288
ארבע מלכיות 11, 209
ארון הקודש 39, 179
ארזים 108
ארם 199, 284
ארץ ישראל 76, 82, 162, 166, 227
ארץ ישראל והמדבר 6, 16, 48, 64, 86, 108, 202, 206,214
אשה 177, 202

באר 15
בבל 9, 210
בגדים 42, 112
בועל ארמית 156
בית המדרש 54
בית המקדש 38, 108, 149, 160
בכורה 253
בלאדן בן בלאדן 123
בלעם 194, 197
בן הדד 199
בנות צלפחד 202
בני ברק 84
בניהו בן יהוידע 217
בנימין 38, 281
בנין 54, 234
בצלאל 115, 125
ברזל 100
ברית 27, 31, 100, 149, 155
ברכה 237
ברכת יצחק 49, 250, 263
בשמת בת ישמעאל 35
בשר 132

גאוה 44, 110, 275
גד 64
גדעון 68
גדר 198, 273
גיהנם 154
גורל 211
גיחזי 139
גלות 13, 56, 135, 210, 216, 260
גלית 3, 110, 192
גלעד 197
גרים 26, 188, 284
גשן 53

דבורה 44
דבש 83

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

דגלים 171
דואג 3, 192
דוד המלך 1, 41, 73, 111, 178, 182, 192, 219, 276
דור הפלגה 7
דיבור 190, 197
דין (וע׳ חסד ודין) 24, 33, 50, 58, 93, 103, 114, 162, 178 232, 234
דם 30, 132, 142
דם טוהר 144
דרך ארץ 40
דתן ואבירם 190

הבדלה 28
הגר 27, 65
הכנה 102, 128, 206
הכנסת אורחים 38
הכנעה 5
הלל ושמאי 103
המן 188, 286
הן 189
הנהגת ה׳ בעולם 62, 107, 117, 214, 235, 237, 289
הקדש 104
הר גריזים 226
הרהור 207
הר הכרמל 120
הר העברים 201
הר סיני 259

זהב 24, 103
זיבה 148
זמירות 50, 177, 182
זנות 26, 31, 54, 129, 133

חדשים 194
חוה 71
חור 113
חזקיהו 123
חלב 80
חלזון 50, 182
חנוך 282
חנוכה 279
חנניה מישאל ועזריה 124, 187
חסד 18, 38, 54, 217
חסד ודין 18, 26, 80, 132, 182, 255
חצוצרות 181, 214
חרובין 94
חרבונה 289
חרמון 216
חשך 88
חת 24

טבע 47, 49, 92, 107, 162, 177
ט״ו באב 269
ט״ו בשבט 95
טריפה 77

יהוא 165
יהודה (ע׳ יוסף והשבטים)
יהויקים 159
יהורם 165
יהושע 202, 214, 224, 242
יואב 136
יוכבד 71
יום ולילה 26, 91
יום הכפורים 267
יון 283
יוסף 27, 56, 257, 280
יוסף והשבטים 2, 46, 63, 178, 214, 232, 242, 276
יותם בן גדעון 68, 226
יחוד ה׳ 118, 221, 237, 249, 268, 288
יכניה 148
יסורין 131
יעקב אבינו 63, 149, 158, 263
יפתח 170
יצחק אבינו 18, 33, 49, 250
יציאת מצרים 97, 14
ירבעם 45, 149, 275
יריחו 210
ישי 73
ישמעאל 26, 158

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ישעיה 274
ישועה 274

כותים 229
כיור 128
כיסוי הדם 152
כלאים 235
כלב 77
כלב בן יפנה 73, 78
כלים 165
כלל ישראל 6, 23, 62, 97, 119, 124 135, 140, 145 155, 174 187, 211, 246, 264
כנור 181
כנען 5, 67
כסף 182
כרם 198
כשפים 119

לאה 62
לב 76
לבן 197
לוחות 114, 198
לוי 57, 175, 177
לויתן 145, 278
לילה (וע׳ יום ולילה) 51, 162, 182, 255
לפנים משורת הדין 221
לשון הרע 191, 198

מאדים 30
מדבר (ע׳ ארץ ישראל ומדבר)
מדין 110, 205
מואב 110
מולך 153, 170
מזבח 128, 99
מזוזה 195
מטה 74
מיכל 3, 41, 180
מים 132, 217, 272
מיתה 28
מכת בכורות 253
מלאך 92, 102, 125, 169, 172 184, 223, 239
מלאך המות 230
מלח 131
מלח סדומית 133
מן 65, 91, 163
מנחה 50
מסעות 211
מעפילים 185
מעקה 234
מערת המכפלה 22, 265
מצה 277
מצרים (וע׳ יציאת מצרים) 56, 198
מרים 73, 78
מרגלים 184, 185
מרכבה 172
משה רבינו 64, 71, 119, 170, 191, 202, 207, 224, 242, 249
משיח 2, 137
משכן 108, 115, 125, 128
משנה תורה 219
מתן תורה 23, 120, 145, 172, 216 222, 227, 259, 265

נדב ואביהוא 125
נדה 38
נחש 75, 85, 140, 191, 198
נטילת ידים 129
נסכים 187, 271
נעשה ונשמע 102, 206, 265
נפילים 184
נקרת הצור 116, 249
נשרים 97

סדום 133
סוכות 271, 277
סימנים 241
סרבנות 132
סתרי תורה 85

עובדיהו 164
עבודה זרה 65, 155

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עבר הירדן 64, 86
עגלה 177, 231
עגל הזהב 103, 114, 136, 145
עגלה ערופה 230
עדשים 31
עומר 161
עור 28, 141
עי 209
עכן 213
עמוד הענן 88, 97
עמלק 289
עמרי 163
עמרם 71
עמשא 136
ענוה 111
עץ הדעת 13, 47, 76, 175, 259, 264, 287
עצמות היבשות 124, 164
עקידת יצחק 18, 72, 79, 250
ערבות 211
ערכין 168
עשו 30, 35, 142, 158, 210
עשרה 86, 106, 112
עשרה מאמרות 88, 253
עשרה נסיונות 90
עשר מכות 89, 224, 253
עשרת הדברות 23, 99, 153
עתניאל בן קנז 242

פוטיפר 58, 279
פלגש בגבעה 40
פלפול 241
פלשתים 15, 273
פסח 85, 160, 277
פסל מיכה 39
פרעה 53, 75, 279

צדקה 164
צואר 116, 279
ציץ 110
ציצית 50, 160
צפורן 28
צרעה 223
צרעת 31, 139

קבורה 22, 152
קטורת 50
קידושין 22, 35, 150, 153, 238, 269
קין והבל 152, 157
קנה וושט 279
קרבן 99, 132, 231
קרבן עולה 134
קרח 57
קריעת ים סוף 87, 119
קשת 221, 281

ראובן 64
ראש השנה 58, 183, 239, 266
ר' מאיר 141
ר' עקיבא 84
רבית 164
רות 111, 182, 261
רחבעם 148
רחל 37, 62
רע (ע' תיקון הבריאה)
רשות הרבים 179

שאול 1, 180, 232, 281
שבטים (ע' יוסף והשבטים)
שבעה 1, 106, 112, 155, 177, 289
שבת 59, 89, 175, 177, 236, 265, 267
שועלים 198
שופר 183, 260
שטים 109
שכם 45, 227, 277
שלג 217
שלו 91
שלמה 150, 276
שם 125
שמאי 54, 103
שמחה 272

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

שמן 125
שעטנז 157
שעטנ"ז ג"ץ 160
שעיר לעזאזל 231
שרה 19, 24, 29, 53
שרח בת אשר 256
שרצים 138

תהלים 193
תוספת שבת 25
תורה 59, 92, 98, 115, 136, 160, 179, 184, 233, 241
תורה שבע"פ 84, 175, 178, 221, 228, 288
תחיית המתים 22
תיקון הבריאה 12, 56, 123, 158, 246, 261
תכלית בריאת העולם 12, 62, 184
תכלת 50
תלמוד תורה 36, 59
תמר 47, 213
תמרים 156
תנינים 157
תפוחים 263
תפלה 6, 75, 159, 219
תפלין 206
תרגום 197, 284
תרפים 37
תרומת הדשן 134, 266
תרמוד 284
תשובה 240, 272

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

בנים יכבדו אב ואם

לכבוד הורינו היקרים ונכבדים

שמוסרים את נפשם תמיד בעבור חינוך בניהם

ר׳ יעקב אליהו ניימאן נ״י

ורעיתו רחל דבורה תח׳

*

ה״ר שיזכו לאורך ימים ושנות חיים ברוב אושר והצלחה ברבות הטובה גם עד זקנה ושיבה, ויראו בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצוות.

*

בניהם ,

יצחק ורעיתו חיענא ציטא,

שלמה ליב ורעיתו גיננדל פיגא,

ודוד

,

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

לזכרון עולם

In Memory of Our Beloved Parents

MR. AND MRS. DAVID NAIMAN

ר׳ דוד ב״ר אברהם אבא ע״ה — כ״ז אלול

פייגע בת ר׳ מאיר ע״ה — כ״ז טבת

MR. AND MRS. NATHAN REICH

ר׳ נפתלי בן שלום ע״ה — א׳ סיון

רבקה בת ר׳ אברהם זלמן ע״ה — כ״ה תמוז

Dedicated By

Mr and Mrs. Emanuel Reich

ר׳ מנחם מאיר ורעיתו אסתר רייך

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

ואלה יעמדו על הברכה

In Honor of My Parents

CANTOR AND MRS. TIBOR HOLCZER

אבי מורי ר׳ משה מאיר האלצער

ואמי מורתי אסתר מלכה האלצער

*

יה״ר שיזכו לאורך ימים ושנים בטוב ובנעימים
בשובע שמחות וכל טוב.

בנם,

הרב בנימין זאב האלצער

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

לזכר עולם

In Memory of My Beloved Parents

SAMUEL JEROME LURIA

ר׳ שמואל יעקב ב״ר מרדכי ע״ה

ט״ו ניסן תש״ל

and

ETTA GURNEY LURIA

יוכבד בת ר׳ שמואל ע״ה

ט״ו שבט תשמ״א

Dedicated By

Dr. Maxwell Luria

Trenton, N.J.

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו

לכבוד זקן משפחתנו

ר׳ יוסף משה הלוי סיגל שליט״א

אחד מילידי באלטימאר שמשפיע עד היום
לחזק שמירת התורה ומצוות בעירנו.
השי״ת יחזקהו ויאמצהו בבריאות איתנה,
ויראה רוב נחת מכל יוצאי חלציו בשובע שמחות
וכל טוב עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

* *

מזכרת נצח

מרים בת ר׳ אבא צבי ז״ל — כ״ב סיון תש״ב

ר׳ אבא צבי בן ר׳ כתריאל ז״ל — ג׳ שבט תש״י

פעשע בת ר׳ שלמה צבי ז״ל — כ׳ תשרי תרצ״ז

ר׳ חיים בן ר׳ יחזקאל הלוי ז״ל — י״ז שבט תרצ״ה

שרה פייגא בת ר׳ יוסף משה ז״ל — ט״ו חשון תש״ט

*

מאת המשפחה

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

לזכרון עולם

In Memory of Our Beloved Wife and Mother

MRS. MARY NAIMAN

מרים בת ר׳ יחיאל ע״ה

Sept. 2, 1982 — י״ד אלול תשמ״ב

by

Mr Henry Naiman and Children

מזכרת נצח

MR. AND MRS. ABRAHAM NAIMAN

ר׳ אברהם אבא ב״ר אליעזר ענשיל ע״ה — כ״ב תשרי 1940

חאנצה בת יעקב פרץ הלוי ע״ה — י׳ טבת 1958

MR. AND MRS. MEYER CHOMSKY

ר׳ מאיר ב״ר יצחק ע״ה — ט״ז טבת 1960

עסיא בת ר׳ דוד הכהן ע״ה — י׳ אייר 1919

by

The Family

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד

Edrei Zohn

by

Abba Zvi Naiman

Dedicated By

Rabbi and Mrs. George Strum and Family

Yeshiva Shaar Hatorah - Grodno Press

Baltimore, MD

5745

כל הזכויות שמורות לזכרון יעקב אליהו
מותר להדפיס או להעתיק לשימוש פרטי בלבד